KOPERNİK ve İSLAMİ ÖNCÜLLERİ

Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi | Ağustos 2013 | 9,00 TL (KDV Dahil)

114

Yeni Halk, Yeni Türkiye

MİLATTAN SONRA...

ISSN 1304-6756

9 771304 675614

Kıbrıs satış fiyatı 10 TL

- Yeni Türkiye'nin müjdecileri ve Sol
- AKP'nin hegemonya krizi ve sonrası
- Gezi direnişi ve prekarya kavramı
- Sosyal ağlar ve yeni örgütlenme biçimleri

Bilim ve Gelecek
Aylık bilim, kültür, politika dergisi
SAYI: 114 / AĞUSTOS 2013

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

YAYIN YÖNETMEN YARDIMCILARI
Nalân Mahsereci
Baha Okar

İDARİ İŞLER
Deniz Karakaş

YAZIİŞLERİ
Şule Dede

ADRES
Caferağa Mah. Moda Cad. Zuhal Sk. 9/1
Kadıköy / İstanbul
TEL: (0216) 345 26 14 / 349 71 72 (faks)

www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr

Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir.

YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 100 TL / 6 aylık: 50 TL
(Bilgi almak için dergi büromuzu arayınız)
Kurumsal abonelik: 1 yıllık 120 TL

YURTDIŞI ABONELİK KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 75 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 150 Dolar

e-ABONELİK KOŞULLARI
1 yıllık: 25 TL / 6 aylık: 15 TL
(Bilgi almak için: www.bilimvegelecek.com.tr)

7 RENK BASIM YAYIM FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu

SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Deniz Karakaş

BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Sanayi Cad. Altay Sok. No: 10, Çobançeşme
Yenibosna / İstanbul Tel: (0212) 452 23 02

DAĞITIM: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama

YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli (Aylık)
ISSN: 1304-6756 **DİLİ:** Türkçe

TEMSİLCİLERİMİZ

ANKARA: Uğur Erözkan / Tel: (0501) 202 07 78 / ugurerozkan@gmail.com

BARTIN: Barbaros Yaman / (0506) 601 64 50 / yamanbar2000@yahoo.com

İSKENDERUN: Bahar Işık / (0533) 217 71 96 / isikbahar@gmail.com

İZMİR: Levent Gedizlioğlu / (0232) 463 98 57

Osman Altun / (0541) 695 19 97

SAMSUN: Hasan Aydın / (0505) 310 47 60 / hasanaydn@hotmail.com

TARSUS: Uğur Pişmanlık / (0533) 723 47 89 / aratosdergisi@gmail.com

ALMANYA: Çetin M. Akçı / cetin@akci.de

AVUSTURYA: Murat Naroğlu / murat.naroglu@gmail.com

BELÇİKA: Emre Sevinç / emre.sevinc@gmail.com

İTALYA: Aslı Kayabal / aslikayabal@hotmail.com

KANADA: Erdem Erinç / erdem_e@hotmail.com

ANADOLU ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Ekin Can Alıcı (0549) 430 72 53 / ekin.cann@gmail.com

BİLGİ ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Nazan Mahsereci (0532) 485 63 63 / nazanmahsereci@hotmail.com

DOKUZ EYLÜL ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Buse Zorlu (0506) 472 73 84 / t.busezorlu@gmail.com

HACETTEPE ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Selim E. Arkaç (0506) 663 84 12 / selimbio@gmail.com

İTÜ TEMSİLCİSİ: Deniz Şahin (0530) 655 82 26 / calideniz@yahoo.com

İÜ (BEYAZIT) TEMSİLCİSİ: Ezgi Altınışık (0555) 481 64 38 / tern.ezgi@gmail.com

MUĞLA ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Deniz Ali Gür (0536) 419 84 00 / denizaligur@gmail.com

ODTÜ TEMSİLCİSİ: Çağlar Kılınç (0553) 267 38 11 / caglarkilinc@yahoo.com

SİNOP ÜNİVERSİTESİ TEMSİLCİSİ: Özkan Kalfa (0541) 814 16 32 / berke__442@hotmail.com

Biber gazından yargı gazabına…

Sokaklarda gaz soluyarak geçirdiğimiz bir ayın ardından, umut verici bir ayaklanmanın heyecanını taşıyarak çalışmaya başladık. Fakat AKP biber gazı, cop ve tazyikli su dışında başka bir saldırı aracı daha olduğunu hatırlattı: Yargı. Ay içinde yargıdan, öfkemizi artıran ve Türkiye'de köklü bir değişimin aciliyetinin altını çizen iki haber aldık.

Dostumuz ve yazarımız Prof. Dr. Rennan Pekünlü hakkında süregiden davaya "Bilim ve Gelecek"in önceki sayılarında yer vermiştik. Rennan Pekünlü, anayasaya aykırı bir şekilde yerleşkelere alınan türbanlı öğrencileri "taciz ettiği" gerekçesiyle, öğrencilerden biri tarafından açılan davada erteleme olmaksızın iki yıl bir ay hapis cezasına çarptırılmıştı. Geçtiğimiz günlerde, temyize giden davada Yargıtay'ın hapis cezasını onadığını öğrendik. Böylece AKP iktidarının intikam güdümlü düşman hukukuna bir örnek daha eklendi. Bu ceza, aynı gerekçe ile açılmış yeni davalara emsal oluşturursa Rennan Hoca'nın cezası katlanacak. Sokakları, parkları ve meydanlarından aydınlık insanların taştığı bir ülkeye, bir biliminsanının bu gerekçeyle hapis yatırılması yakışmıyor. Biliyoruz ki, daha güzel bir Türkiye'nin taşlarını döşemeye koyulanlar, bu hukuksuzluklara da çare olacak.

Bir ceza kararı da Devrimci Karargâh davasından geldi. Gülünç ve düzmece iddianameler furyasının bir zinciriydi bu dava. Bildiğiniz gibi, "Bilim ve Gelecek" emekçisi Baha Okar da bu furyadan nasibini alarak 20 ayını cezaevinde geçirmişti. Temmuz ayında son karar açıklandı; yargılanan 80 kişiden 24'ü hariç herkese hapis cezası verildi. Baha'nın payına düşen 6 yıl 3 ay… İddianamede Baha'nın 2005-2007 yılları arasında Kuzey Irak'ta olduğu iddiası vardı. Fakat biz o süreçte onunla birlikte dergi çıkarıyorduk, her gün yan yanaydık. Bu düşünce Baha için başlatacağımız imza kampanyasına öncülük etti: "Baha ne yaptıysa, biz de onu yaptık!" Facebook ve hazırlıklarına başladığımız internet sitesi üzerinden, özellikle iddianamede belirtilen süre içinde Baha ile temas halinde olan, onunla yaşamı paylaşan bütün okurlarımızı, yazarlarımızı, dostlarımızı kampanyaya katılmaya davet ediyoruz.

Geçtiğimiz ayı gölgeleyen dost ölümleri de vardı. Değerli aydın, devrimci yazar Leyla Erbil'i kaybettik. Dinin, ailenin, devletin ürettiği tabularla mücadeleyi yaratısının gövdesine oturtmuş, yapıtlarının içeriğinde olduğu kadar biçimsel özelliklerinde de sarsıcı yenilikler getirmiş; toplumuna karşı aydın sorumluluğunu taşımayı elden bırakmamıştı. Elinde limonu, yüzünde maskesiyle Gezi direnişinde çapulcuların saflarında yer aldığını unutmayacağız, eserlerinde yaşasın...

Yazarlarımızdan Prof. Dr. Taciser Tüfekçi Sivas'ı erken bir yaşta kaybetmiş olduğumuzu da şaşkınlık ve üzüntüyle öğrendik. Mayıs ayı sonlarında, o kadar sessizce ayrılmıştı ki aramızdan... Kurucularından olduğu Anadolu Ünv. Arkeoloji Bölümü'nün dönem dönem başkanlığını da yürüten, Prof. Dr. Muhibbe Darga'dan devraldığı Şarhöyük-Dorilaion kazılarının başkanlığını sürdüren Taciser Sivas, çalışmalarını Frig Uygarlığı üzerine yoğunlaştırmıştı. Friglerin izlerini taşıyan topraklara ışıklar içinde karışsın...

Yine geçtiğimiz ay içinde yitirdiğimiz değerli aydın Prof. Dr. Alpaslan Işıklı'yı, forum sayfalarında Prof. Dr. Nurettin Abacıoğlu'nun yazısıyla anıyoruz.

Bir de güzel bir haber... Sayfalarımıza yeni bir bölüm eklendi: "Bilimum Bilim". Amerika'da Cornell Üniversitesi Weill Tıp Fakültesi'nde yardımcı doçent olarak görevli Zeynep Hülya Gümüş, güncel bilimsel haberleri, tartışmaları ve bilim tarihinden ilginç notları aktaracak. Bölümün Bilim ve Gelecek'e yeni bir renk katacağını düşünüyoruz, umuyoruz sizler de okumaktan keyif alırsınız.

Bu sayının kapak görseli Ali Raşit Karakılıç'a ait. Kendisine teşekkür ediyoruz.

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

"Baha'ya özgürlük" imza kampanyası 4

Suzan Yılmaz Okar
Dillerimi Hâkim Bey, bağlasan durmaz 5

■■ **KAPAK DOSYASI**
■■ **PARANTEZ / Ender Helvacıoğlu**
Yeni Türkiye 6

Fatih Yaşlı
Hegemonya krizi ve karşı hegemonya
Öncesi ve sonrasıyla direnişe bakmak 9

Sarphan Uzunoğlu
Prekarya güneşi selamlarken 16

Çiğdem Oğuz - Nezih Bamyacı
İki liberal tarihçinin Haziran direnişi sınavı 23

■■ **BİLİŞİM DÜNYASINDAN / İzlem Gözükeleş**
Sosyal ağlarda örgütlenme 26

F. Cemil Ragıp
Kopernik ve İslami öncülleri 30

Murat Tuğrul ile söyleşi
Viyana'da bir bilim merkezi:
Avusturya Bilim ve Teknoloji Enstitüsü 39

Boris Hessen
Newton'un *Principia*'sının
toplumsal ve iktisadi kökleri-2 42

Kutluhan Ertekin - Prof. Dr. Erhan Nalçacı
19. yüzyıl biliminden bir portre:
Claude Bernard 54

Prof. Dr. Sedat Ölçer
Teknolojik ilerleme hızlanıyor mu? 62

■■ **ANADOLU KÜLTÜRÜNDE AĞAÇ / Hasan Torlak**
Antik çağlardan bir anafrodizyak
"Keşiş biberi" hayıt 66

■■ **BİLİM GÜNDEMİ / Deniz Şahin-Şule Dede . . . 71**
Damlaların ses dalgalarında sörfü / Beyin değişse de bellek kalıyor / Dünya nüfusunda beklenmeyen artış / Bitkiler geceyi aritmetik yaparak geçiriyor / TÜBİTAK, şaşırt bizi! / Sıcak Jüpiter: Yeni bir "mavi gezegen" daha / Ağustos ayı gök olayları

■■ **BİLİMKURDU / Nalân Mahsereci**
Yeni nesil şarlatanlıklara karşı eskimeyen klasik:
Bilim ve Şarlatanlık 76

■■ **YAYIN DÜNYASI / Şule Dede 78**
Baha Okar
Marksizmin yanıtlarını hatırlamak için. 78

Şule Dede
Direnişten kalanlar 80

■■ **BİLİMUM BİLİM / Zeynep Hülya Gümüş 83**
Neden "Bilimum Bilim?" / Bilimadamları ve testosteron / Hastane fantezilerim

■■ **MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Törün**
Newton'un *Arithmetica*'sından bir problem 86

■■ **BRİÇ / Lütfi Erdoğan 88**

■■ **FORUM 89**

■■ **BULMACA / Hikmet Uğurlu 96**

KAPAK DOSYASI **6**

MİLATTAN SONRA ...

6 **PARANTEZ**
Ender Helvacıoğlu

Yeni Türkiye

Haziran Ayaklanması yeni Türkiye'nin müjdecisidir. Düzenin sahipleri yıkıcıydı, düzene karşı ayaklanan kitleler ise yapıcı. İktidar yıkıcıydı, muhalefet yapıcı. İktidar bölücüydü, hareket ise birleştirici. İktidar sorunları kışkırtıcıydı, hareket ise çözücü. Mevcut iktidar artık bu ülkeyi yönetemez; hareket ise ülkeyi yönetebilecek yeni bir iktidar odağının bizzat kendi içinden ortaya çıkmasının olanağını sundu, zeminini oluşturdu.

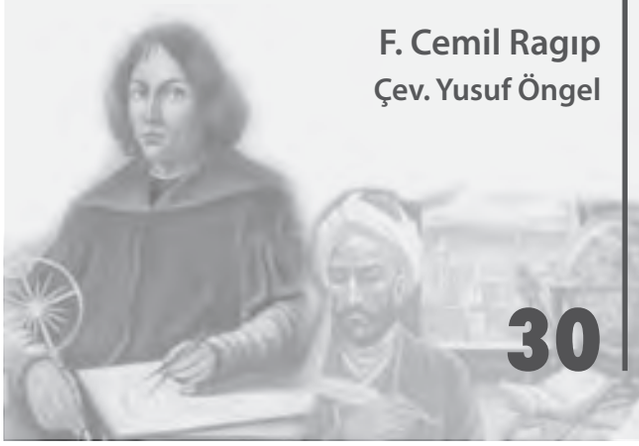
- Fatih Yaşlı **9**
Hegemonya krizi ve karşı hegemonya
Öncesi ve sonrasıyla direnişe bakmak

- Sarphan Uzunuğlu **16**
Prekarya güneşi selamlarken...

- Çiğdem Oğuz - Nezih Bamyacı **23**
İki liberal tarihçinin Haziran Direnişi sınavı

BİLİŞİM DÜNYASINDAN **26**
İzlem Gözükeleş
Sosyal ağlarda örgütlenme

Kopernik ve İslami öncülleri

F. Cemil Ragıp
Çev. Yusuf Öngel

Batlamyus'un evren modeli eleştirisi, İslam gökbiliminde neredeyse 11. yüzyılda başlamış ve bir dizi alternatif modele yol açmış bir gelenektir. Dahası bu gelenek, İslam dünyasının farklı bölgelerinden gökbilimciler tarafından dile getirilen birçok tez, eleştiri ve anti-tezle, neredeyse altı yüzyıl boyunca sürer. Kopernik devriminin bu İslam geleneğinden tümüyle bağımsız geliştiğini savunanlar, Avrupa'da hiçbir benzeşiği olmayan bu birikimin bir bireyin hayatında, eleştirileri ve modelleriyle önemli noktaları tekrarlayarak bir şekilde ortaya çıkmış olduğunu savunur durumdadırlar.

30

Boris Hessen

Newton'un *Principia*'sının toplumsal ve iktisadi kökleri - 2

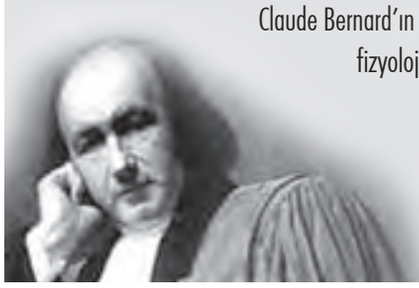
Bacon'ın, Descartes'ın ve Newton'un şahsında skolastiği mağlup eden ve yeni bir bilimin ortaya çıkmasına neden olan yeni araştırma yöntemi, aynı zamanda yeni üretim tarzının feodalizm karşısındaki zaferinin bir ürünüydü. Sosyalizmin inşası insan düşüncesinin tüm kazanımlarını özümsemekle kalmaz, aynı zamanda bilimin önüne yeni ödevler koyarak insanın bilgi hazinesini zenginleştirir. Yalnızca sosyalist toplumda bilim bütün insanlığa ait olacaktır.

42

Kutluhan Ertekin - Prof. Dr. Erhan Nalçacı

19. yüzyıl biliminden bir portre: Claude Bernard

Burjuvazinin iktidarını perçinlediği 19. yüzyıl başları üretici güçlerin hızla geliştiği, biliminsanlarının siyasetle ilişkisi kesilmek kaydıyla desteklendiği, bilimin halk arasına indiği bir dönem olmuştur. Bu dönemin önemli biliminsanlarından Claude Bernard'ın çalışmaları modern fizyolojiye ve biyokimyaya temel oluşturdu.

54

BİLİMKURDU / Nalân Mahsereci

76

Yeni nesil şarlatanlıklara karşı eskimeyen klasik:

Bilim ve Şarlatanlık

"Ay ben kuantuma çok inanıyorum ya..." Cümlede bir tuhaflık var, ama ne? İçinde "kuantum" teriminin geçtiğine bakıp da CERN gibi bir bilimsel araştırma kurumunun koridorlarında çınlayacak bir cümle olduğu değerlendirmesi yapmak istiyorsunuz, oysa yapısı ve barındırdığı ünlemeler onu bir Gülse Birsel dizisinden fırlamış gibi duran sosyetik bir kokoşun diline yakıştırıyor; değil mi?

ANADOLU KÜLTÜRÜNDE AĞAÇ / Hasan Torlak

Antik çağlardan bir anafrodizyak

'Keşiş biberi' hayıt

Antik çağlardan bu yana pek çok hastalığın tedavisinde faydalanılan hayıt, erkeklik hormonunu köreltmesinden dolayı Ortaçağ'da papazlar ve keşişler tarafından kullanılırdı. Homeros'un *İlyada* destanında namus simgesi olarak anıldı. Bakire Artemis'in, rahip ve rahibelerinin cinsel ilişkiden kaçındığı tapınakları ise hayıt ağaçlarıyla çevriliydi. Modern araştırmalarla libidoyu düşürdüğü ve sperma oluşumunu azalttığı kesinleşen hayıt, besbelli ki antik çağlarda da cinselliğe karşı kültün önemli simgelerinden biriydi.

66

Baha'nın haksız suçlamalarla ceza almasına isyan ediyoruz!

'Baha ne yaptıysa, biz de onu yaptık'

Düzmece iddialarla kurgulanıp muhalifleri hedefleyen bir cadı avına dönüşen Devrimci Karargâh davasında karar açıklandı. Pek çok kişiyle birlikte, Bilim ve Gelecek dergisinin editörü Baha Okar da ceza aldı. Bilim ve Gelecek çalışanları olarak Baha hakkındaki iddiaların asılsızlığının bizzat tanığıyız ve arkadaşımızı bu haksız suçlama karşısında yalnız bırakmayacağız. Bilim ve Gelecek dostlarını destek olmaya çağırıyor ve aşağıdaki metni bahaokaraozgurluk.com adresinde imzaya açıyoruz.

Dergimiz *Bilim ve Gelecek*'in çalışanı Baha Okar Devrimci Karargâh örgütü üyeliğinden 6 yıl 3 ay ceza aldı. Baha ile ilgili en büyük "delil" dava boyunca kendisiyle tanışma olanağı bulamadığımız bir itirafçının "Ben onu Kuzey Irak'taki PKK kamplarında gördüm" demesiydi. İddiaya göre Baha 2005 sonu ile 2007 sonu arasında Kuzey Irak'taki kamplarda eğitim görmüş. Mahkemenin kararıyla birlikte bu iddia hakimlerce doğru kabul edilmiş, Baha'nın Kuzey Irak'a gittiği tescil edilmiş oldu.

Oysa biz *Bilim ve Gelecek* dergisinin çalışanları, yazarları ve okurları olarak Baha'nın o dönemde yaptıklarının tanığıyız. Bahsi geçen dönem boyunca Baha ile birlikte dergi çıkardık, makaleler hazırladık, tartıştık, sohbet ettik, yedik içtik... Yargılama sırasında da bunun için tanıklık yaptık, yapmaya hazır olduğumuzu beyan ettik. Baha'nın bu yaptıkları suçsa, biz de onun yanındaydık, onun yaptığını yaptık, yardım ettik. Yok mahkemenin kabul ettiği gibi, Baha Kuzey Irak'a gitmişse, o zaman biz de onun suçunu örtbas etmesine yardım eden yalancı tanıkları olduk.

Davanın savcı ve hâkimlerine duyurulur. Yağmur gibi ceza yağdırmaya eliniz alışmışken, bize de en azından yardım yataklıktan 3'er yıl veriverin. Ne arkadaşımızı yalnız bırakmış olalım, ne de bir vicdan borcumuz kalsın. Yoksa fena güceneceğiz...

Baha Okar ceza aldığı suçu nasıl işlemiş olabilir?

Baha Okar'ın Devrimci Karargâh örgütü üyeliğinden 6 yıl 3 ay ceza almasını soğukkanlılıkla ve bilimsel birikimimle değerlendirmeye çalışıyorum.

Savcının Baha ile ilgili en büyük "delili" dava boyunca kendisiyle tanışma olanağı bulamadığımız bir gizli tanığın "Ben onu Kuzey Irak'taki PKK kamplarında gördüm" demesidir. 2005 Kasım'ı ile 2007 sonunu kapsayan bu dönemde hepimiz biliyoruz ki Baha *Bilim ve Gelecek* dergisinde çalışmaktadır. Ben ve dergimizin diğer emekçileri kendisini her gün görmekte ve birlikte dergi çıkartmaktayız. Baha işi gereği yüzlerce yazar, akademisyen, yayıncı, matbaacı vb. ile ilişki halindedir ve bunlar da Baha'nın İstanbul'da işinde gücünde olduğunun tanığıdır. Eşini, dostunu, mahallesinin bakkalını, manavını, berberini vb. saymıyorum bile…

Peki, Baha hem İstanbul'da normal hayatını sürdürürken hem de Kuzey Irak'taki PKK kamplarında nasıl eğitim görebilir? Soğukkanlılığımızı yitirmeden düşünmeye devam edelim. Birkaç şık geliyor aklıma:

1) Baha kendini klonlamıştır! Bir klonu İstanbul'da bizimle çalışırken diğer klonu K. Irak'ta terörist faaliyette bulunmaktadır. Bu durumda Baha cezasını çekmeli, ama kendisi Nobel Biyoloji Ödülüne aday gösterilmelidir. Ayrıca bu durumda fazla bir derdimiz de olmaz. Baha'nın bir klonu içerde yatarken diğer klonu bizimle çalışmaya devam eder.

2) Baha ışınlamayı veya paralel evrenler arasındaki solucan delikleri aracılığıyla yolculuk yapmasını sağlayan bir teknolojiyi keşfetmiştir! K. Irak ile İstanbul arasında ışık hızıyla gidip gelmektedir. Örneğin biz onun tuvalete girdiğini sanarken, o K. Irak'ta eğitim görüp dönmektedir. Bu durumda Baha yine cezasını çekmeli, ama bu kez de Nobel Fizik Ödülüne aday gösterilmelidir. Yine bir derdimiz yok; çünkü böylesi bir teknolojiyi zırt pırt uygulayabilen bir adamı zaten içerde tutamazlar.

3) Baha Said-i Nursi çapında bir ermiştir! Bakın ünlü bilgin (!) Fethullah Hoca ne yazmış: "Her insanın bir dedublesi, bir beden-i misâlisi vardır. Bu deduble mâi gibidir ve bedenin içine yerleşmiştir… Deduble, perispiri, ruhumuzun kılıfıdır. Bu varlık, ihtiyaç anında bizim cesedimizden ayrılır ve hiçbir engel tanımadan bizden uzaklaşır… Bediüzzaman Hazretleri hapishanede demir parmaklıklar arkasında tutsak bulunduğu aynı an ve zamanda, şehrin ortasındaki en büyük camide, Cuma vaktinde cemaat içinde namaz kılarken görülmüş; gardiyanlar hayret ve dehşetle hapishaneye döndüklerinde de onu hapishanede bulmuşlardır." (Bkz. *F-Tipi Bilim Hoca'nın İlmi*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, s.38-39)

Baha'nın da Feto Hoca'nın dikkat çektiği yeteneklere haiz olduğu düşünülebilir. Cezasını çeker, ama bizim için yine sorun yok; biz Baha'nın dedublesi ile de çalışmaya razıyız!

Bu durumu açıklayabilecek bir başka şık daha aklıma geliyor ama, bu mübarek Ramazan günü ağzımı bozmayayım…

Ender Helvacıoğlu

Dillerimi Hâkim Bey, bağlasan durmaz

Dün acılanarak yükselttiğim ses, artık yalnız olmamanın, kalabalıklarla beraber yürümenin coşkusuyla çınlıyordu. Anladım ki, geçmişte hissettiğim, acaba yaşadığımız haksızlığı insanlar görüyor mu endişesi boşunaymış.

Suzan Yılmaz Okar

Bundan 3 yıl önce eşim Baha Okar ellerinde uzun namlulu silahlarla evimizi basan polislerce gözaltına alındı, biz daha ne olduğunu anlamadan derdest edilerek tutuklanıp cezaevine kapatıldı. Aynı gece evlerine baskın yapılan 20'ye yakın insan üzerlerine iliştirilmeye çalışılan Devrimci Karargâh üyeliği suçlamasıyla Baha ile aynı yazgıyı paylaştılar. Hemen hepsi Baha ile birlikte senelerce hapiste yattılar. 19 Temmuz'da yani dün yapılan duruşmada da 74 kişinin yargılandığı davada 24 kişiye beraat, kalanların hepsine en az 3,5 yıl olmak üzere çeşitli cezalar yağdırıldı. Baha'ya da üyelikten 6 yıl 3 ay ceza kestiler.

Yaşayanlar bilir, bir yakınınızı o ya da bu gerçek dışı kanıtla cezaevine kapattıklarında, önce sesiniz kısılıyor. Birinden alıkonulmanın, onu "kaybetmenin" doğasında var bu. Acılanıyor insan elinde olmadan. Başımıza gelenin ne olduğunu anlayamadık önce, şaşkınlıkla bekledik. Sonra etrafımız birden aydınlanmaya başladı, olan biteni daha yakından görmeye başladık. Yüzlerce hatta binlerce insanın hukuksuz, uydurma kanıtlarla, itirafçı ve gizli tanık ifadeleriyle kapatılmaya uğradığını, ceza süreçlerini alındığını görünce, sesimizi tekrar kazandık. Üstelik bir daha yitirmemek üzere. İnsan sert bir şey yaşadığında önce ürküyor. Tıpkı 12 Eylül'de yaşadığımız gibi. O süreçleri annelerimizin eteğinin ardına gizlenerek yaşamıştık, Baha tutuklandığında ardına gizleneceğimiz bir etek de yoktu.

Yasalardan, uygulayıcılarından korktum. 8 yıldır neredeyse her günümü birlikte geçirdiğim Baha'yı yanı başımdan, yayınevinde birlikte çalıştığı arkadaşlarından, yazarlardan, yayıncılardan, ailesinden, arkadaşlarından, onlarla yürüttüğü yaşamından kopartarak ta Kuzey Irak'a bilmem ne kampına ışınladılar. Üstelik öyle 3-5 günlüğüne değil, birkaç yıllığına… Siz olsanız korkmaz mıydınız? Günlerce o zavallı itirafçıya yaptırılan zavallı ithamlara yanıt vermek için deliller topladık. Baha'yı tanıyan, sözde burada olmadığı yıllarda onunla çalışan yazarların, yayıncıların, sanatçıların destek mesajları yayımlandı. Yüzlerce tanığımız var dedik, mahkemenin kabul ettiği sayıda tanıklarımızı da dinlettik. İtirafçı Muharrem Adıyaman'ı mahkemeye çağırdık, getirilmedi. Bundan 13 sene önce kanserden hayatını kaybeden Baha'nın Fransızca öğretmeni Sabriye Çağırıcı da Ergenekon üyesi olarak geçiyor dosyada, Baha'da onunla ilişkili… Sabriye Çağırıcı'nın suç sayılan ve hâlâ kitapçı raflarında olan kitabını mahkemeye sunduk vs. ...

Aslında polisin, savcının başımıza ördüğü, hakimlerin de eşlik ettiği oyunu en başından anlatıp ne sizi ne de kendimi yormak istemiyorum… Bununla ilgili hatırı sayılır miktarda yazı yazıldı, kampanyalar yürütüldü. Hemen hepsi internet ortamında da var. Üstelik sadece Baha ile ilgili değil, 74 insan yargılanıyor bu davada ve neredeyse pek çoğuyla ilgili benzer haberler yazıldı çizildi. Yani diyeceğim o ki merak edenler ulaşabilir…

Hani dedim ya korktum diye. Dün 6 yıl cezayı yedik, korkmadım. 1 Haziran'dan beri dilim ve yüreğim çözüldü. Bundan üç yıl önce attığım çığlıkların, kovalarca döktüğüm gözyaşlarının hepsini benceğiz bundan iki ay önce halkımın önüne döktüm. Bizdensin deyip, ellerimizden tuttular. Gezi'de atılan her sloganda, her duvar yazısında, her tweet'te kendi sesimi duydum. Bir farkla, dün acılanarak yükselttiğim ses, artık yalnız olmamanın, kalabalıklarla beraber yürümenin coşkusuyla çınlıyordu. Anladım ki, geçmişte hissettiğim, acaba yaşadığımız haksızlığı insanlar görüyor mu endişesi boşunaymış.

Artık bu ses çınlamaya devam edecek. Öldürülen kardeşlerimizin katilleri elini kolunu sallayarak ortalıkta dolaştıkça, Reyhanlı katliamının sözde faillerle üzeri kapatılmaya çalışıldıkça, Uludere'de katledilen çocukların hesabı verilmedikçe, haksız yere tutuklanan insanlar salıverilmedikçe ve elbette bize verdikleri şu cezalardan dönülmediği sürece o çığlığı atmaya devam edeceğiz. Üstelik artık yalnız olmadığımızı bilerek ve daha güçlü bir şekilde… Yani hâkim bey, artık dillerimizi bağlasan durmaz.

(bianet.org)

Yeni Türkiye

Haziran Ayaklanması yeni Türkiye'nin müjdecisidir. Düzenin sahipleri yıkıcıydı, düzene karşı ayaklanan kitleler ise yapıcı. İktidar yıkıcıydı, muhalefet yapıcı. İktidar bölücüydü, hareket ise birleştirici. İktidar sorunları kışkırtıcıydı, hareket ise çözücü. Mevcut iktidar artık bu ülkeyi yönetemez; hareket ise ülkeyi yönetebilecek yeni bir iktidar odağının bizzat kendi içinden ortaya çıkmasının olanağını sundu, zeminini oluşturdu. Peki, böyle bir odak şekillenebilecek mi? Zurnanın zırt dediği yer burası.

Ender Helvacıoğlu

Haziran Ayaklanması ile Türkiye'nin bütün dengelerini değiştirebilecek büyük bir güç dipten yüzeye çıktı, eyleme geçti, eyledikçe ortaklaştı ve bütünleşti ve şaşırtıcı bir zenginlik sergiledi. Bu hareket en genel ifadelerle, ülkenin aydınlık ve geleceğe dönük yüzüdür. Türkiye'nin dinamik kesimi ve 75 milyonluk ülkenin motor gücüdür. Mevcut iktidar ülkenin dinamizmiyle, geleceğiyle, gençliğiyle, kısacası Türkiye ile savaşıyor. Bu nedenle gericidir, geleceği yoktur, meşruiyeti yoktur ve kendini tüketmiştir, nafile çaba içindedir.

Öyle anlaşılıyor ki Haziran Ayaklanması çok daha büyük bir hareketin ilk dalgasıdır. Bazı toplumsal eylemler çok somut anlık bir talepten kaynaklanır; ya bu talep karşılanır ve biter ya da yenilir. Bunlar saman alevi türünden eylemlerdir; çok yıkıcı da olabilirler, ama yapıcılıkları yoktur. Haziran Ayaklanması'nın bu türden olmadığı anlaşılıyor. Neden?

Yeni Türkiye'nin müjdecisi

Çünkü bu hareket Türkiye'nin yüz yıllık çelişkilerinden kaynaklanıyor. Bu toplum, geçmiş yüz yıl içinde çok önemli atılımlar yaptı, çok büyük birikimleri var, ama hâlâ temel çelişkilerini halledemedi. Türkiye bir türlü eşit ve özgür bir toplum olamadı; ortaçağ karanlığından tam olarak kurtulamadı. Bütün atılımlarına karşın, Türkiye'nin yüz yıllık tarihi, bu işin nasıl olamayacağının kanıtıdır. Türkiye hem kapitalist hem de demokratik, eşitlikçi ve özgür bir ülke olamaz. Bu yol tıkalı. Kapitalizmde ısrar, dönüp dolaşıp gericilik üretiyor, son on yıldır çarpıcı bir biçimde yaşadığımız gibi. Türkiye bir Fransa, bir İngiltere, Almanya olamaz. Kemalizmin ütopyasıydı bu. Ama çok geç kalmış bir ütopya. Kapitalizm yolunda ısrar ederek, emperyalist aşamaya ulaşmış kapitalizme karşı savaşamazsınız. O çağ 19. yüzyılda kaldı. Artık çağımızda ancak kapitalizme direnerek ve onu aşarak eşitliğe, özgürlüğe ve kardeşliğe ulaşabilirsiniz. Türkiye'nin yüz yıllık gerilimi, yüz yıllık çabası, yüz yıllık çıkmazıdır bu. Aydınlanmak ve özgürleşmek isteyen toplum, bunun yolunu aramaktadır, çıkmaz sokakları eleye eleye…

İşte Haziran Ayaklanması ile bir kez daha yola çıkıyoruz. Bir kez daha toplum olarak geleceğe uzanıyoruz. Bir kez daha yüz yıllık çelişkilerimizi çözmek için ayağa kalkıyoruz. Bu kadar tarihsel ve köklü bir harekettir Haziran Ayaklanması. Kadim bir çelişkinin günümüzdeki tezahürü. Çok basit bir talebi var: Demokratik, eşit, özgür ve aydınlanmış bir toplum olmak. Ne kadar basit, ne kadar zor ve aslında ne kadar kolay değil mi? Artık elimizden kayıp gitmekte olan bir ülke yok; ellerimizle yeniden yaratmaya çalıştığımız bir ülke var. Artık "tehlikenin farkında" olması gerekenler biz değiliz. Artık "tehlike" biziz.

Öncelikle hareketin bu kadim çelişkiden kaynaklandığını, dolayısıyla uzun soluklu olduğunu, mevcut sosyoekonomik yapıyla savaştığını, yani devrim istediğini kavramak gerekir. Haziran Ayaklanması yeni Türkiye'nin müjdecisidir.

Kim yıkıcı, kim yapıcı?

Haziran Ayaklanması, AKP sözcülerinin söyledikleri gibi yıkıcı bir hareket, bir çapulcu hareketi değildi. Hatta yıkıcılık dozunun eksik olduğu bile söylenebilir. Daha doğrusu şöyle: Hareketin yıkıcılığı, yapıcılığındaydı. Yıkıcılığı, (örneğin palalılar, sopalılar gibi) kırıp dökmesinde, yakıp yıkmasında, kasıp kavurmasında değil, ciddi ve gerçekleşebilir bir alternatif toplum ve yaşam modeli önermesindeydi.

Karşı taraf saldırdı, yaktı yıktı, gaz attı, su sıktı, yaraladı, öldürdü; ama hareket bu yıkıcılığa ısrarla ve karşısındakini çıldırtan bir ortak akılla yanıt

verdi. Bu çaptaki kitle hareketlerinde çok az rastlanan bir nitelik. Türkiye için ise yepyeni bir olgu.

Muhalif kitle hareketleri genellikle yıkıcılığa, orantısızlığa, aşırıcılığa eğilimlidir. Yıllardır bastırılan kitleler ayağa kalktıklarında, gücü ele geçirdiklerinde, tüm gerilikleriyle sahneye çıkarlar ve birikmiş olan kinlerini kusarlar; bu doğal bir durumdur. Mevcut iktidar ise düzeni, istikrarı savunur pozundadır ve bunu kitleleri devrimden, hareketten soğutmak için bir psikolojik savaş yöntemi olarak kullanır.

Fakat Haziran direnişinde, çok ilginç bir biçimde, ayaklanan kitleler daha ilk günden psikolojik üstünlüğü ele geçirdiler. İktidar-muhalefet kavgasında, yıkıcılık-yapıcılık konumlarında eşine çok az rastlanabilecek bir ani değişim ortaya çıktı. Sanırsınız ki ülkede gerici bir ayaklanma var, harekete geçen güruh parklara greyderlerle girip ağaçları söküyor, meydanlardaki insanlara gaz bombalarıyla saldırıyor, sokak köşelerinde çocukları palalarla, sopalarla vurup öldürüyor, mahalle aralarına TOMA'larıyla, Akrep'leriyle girip insanları kovalıyor, evlere su sıkıyor, bomba atıyor, yani ülkeyi yakıp yıkıyor ve bu gerici ayaklanmanın lideri de ağzından köpükler saçarak saat başı tehditler savuruyor. Karşısında da parkını, meydanını, mahallesini, çoluğunu çocuğunu, canını, yaşamını, yani düzeni ve istikrarı naif yöntemlerle korumaya çalışan bir kesim var.

Kim yıkıcıydı, kim yapıcı? Bu, daha ilk günden çarpıcı bir biçimde ortaya çıktı. Düzenin sahipleri yıkıcıydı, düzene karşı ayaklanan kitleler ise yapıcı. İktidar yıkıcıydı, muhalefet yapıcı. Bu, son derece şaşırtıcı, inanılmaz ve yepyeni bir olgudur.

Bu noktada insanın aklına ister istemez Marx'ın proletarya tanımı geliyor. Tarihte hem yıkıcı hem de yapıcı olabilen tek ezilen sınıf olarak tanımlamıştı proletaryayı. Kendisi ve giderek tüm toplum için yıkacak olan sınıf. Tarihte yapabilme (yeni bir toplum modeli önerme) potansiyeline sahip olan tek yıkıcı. Haziran Ayaklanması, sanki Marx'ın proletaryasının ideal hali tarafından yönetilmiştir. Yapıcılığı bu kadar öne çıkmış bir yıkıcı tarihte az görülür. O kadar yapıcı ki, karşısındakini yıkıcılığa zorluyor. O kadar meşru ki, karşısında duranın hiçbir meşruiyeti kalmıyor. Direnişçiler o kadar somut bir iktidar modeli sunuyorlar ki, mevcut iktidar muhalefet konumuna sürükleniyor.

Kim bölücü, kim birleştirici?

Türkiye çok geniş bir ülke. Temel sorunlarını çözmüş, ununu elemiş, eleğini asmış, oturmuş bir toplum da değil. Tam tersine, bir geçiş aşamasını yaşıyor; kaotik bir ülke. Toplumsal sınıfların konumları tam belirginleşmemiş; hâlâ ciddi sınıf geçişleri görülüyor. Bin bir türlü emekçisi, bin bir türlü burjuvazisi var. Mevcut sınıfları boylamasına kesen farklı ideolojik konumlanışlar, çok çeşitli kültürel kesimler, dinler, mezhepler, milliyetler var; bunlar istim üzerinde ve yer yer birbirleriyle çatışıyorlar da. Türkiye'nin çok farklı toplumsal niteliklere sahip bölgeleri var. Hele büyük kentler ve özellikle İstanbul, sıkıştırılmış bir Türkiye örneği gibi.

Haziran Ayaklanması böyle bir toplumda ortaya çıktı ve çok kısa bir sürede ülke sathına yayıldı. Ve sanki görünmez bir orkestra şefi, bütün bu çatışmalı farklılıkları uyumlu bir zenginliğe dönüştürdü. Sol yumruklarını kaldıran, parmaklarıyla zafer işareti ve eliyle kurt işareti yapan gençler birlikte barikatlara çıktılar. Türbanlı ve mini şortlu kızlar kol kola yürüdüler. Dindar direnişçiler meydanlarda namaz kılarken, ateist gençler onlara yağmurdan korunmaları için şemsiye tuttular. Birbirlerine öldüresiye düşman olan farklı taraftar grupları sırt sırta verdiler. Ağızlarından her an cinsiyetçi söylemler dökülen insanlar, feminist gruplarla ve eşcinsel direnişçilerle omuz omuza mücadele ettiler. Yüz binlerin bir araya geldiği topluluklarda tek bir taciz, tek bir kapkaç olayı yaşanmadı. Gazi Mahallesi ile Nişantaşı, Bağdat Caddesi ile Ümraniye, Beşiktaş ile Cihangir birbiriyle kavuştu. Balkonundan Türk bayrağı sallayan kadın "Diren Lice" diye haykırdı, Kürtçe slogan attı. Kimse birbirine Türk müsün Kürt müsün, Alevi misin Sünni misin, dinci misin laik misin, solcu musun sağcı mısın diye sormadı.

Eylem yayıldıkça ve büyüdükçe birleştirdi, ortaklaştırdı ve eğitti. Bizi bütün çeşitliliğimiz ve zenginliğimizle "halk" yaptı. Artık gerçek bir "Türkiye halkı"ndan söz edebiliriz. Hareket yıllardır tartışılan ve bir türlü çözülemeyen sorunları pratikte çöze çöze ilerledi. Bunları eyleme methiyeler düzmek için yazmıyoruz. Birleştiricilik ve çözücülük niteliği, bu ülkeyi kimin yönetebileceğinin görülmesi açısından önemlidir. Hareket böylesi kaotik bir ülkeyi yönetebilme potansiyeli olduğunu gösterdi. Bunun karşılığında AKP iktidarı ise bölücüydü. Erdoğan, kendinden menkul yüzde 50'sine vurgu yapıp durdu. Hesabında doğru olduğunu varsaysak bile, bu, ülkeyi kabak gibi ikiye bölmek anlamına geliyordu. İktidar, hareketi bölmek için ülkenin bütün çelişkilerini kaşımaya çalıştı, tertipler peşinde koştu, ama başarılı olamadı. Direnişçiler ise, kendilerine acımasızca saldıran polisleri bile kazanmaya çalışıyordu.

Halk hareketinin herkesin vurguladığı nitelikleri, yaratılması gereken politik aracın sahip olması gereken nitelikleri de belirliyor. Araç harekete benzemelidir; daha doğrusu hem benzemeli hem de bu nitelikleri damıtıp bilince çıkarmalı ve somutlaştırmalıdır. Hareketin yapıcılığının ve birleştiriciliğinin gerisinde kalan bir aracın -iktidara seçenek oluşturma anlamında- hiçbir şansı olamaz.

Kısacası: İktidar bölücüydü, hareket ise birleştirici. İktidar sorunları kışkırtıcıydı, hareket ise çözücü. Mevcut iktidar artık bu ülkeyi yönetemez; hareket ise ülkeyi yönetebilecek yeni bir iktidar odağının bizzat kendi içinden ortaya çıkmasının olanağını sundu, zeminini oluşturdu.

Peki, böyle bir odak şekillenebilecek mi? Zurnanın zırt dediği yer burası. Hem şimdiye dek hiç olmadığı kadar olanaklı, hem de çok zor ve alınacak epey yol var.

Hareketin şimdilik eylemden başka çapına uygun aracı yok. Kendine özgü farklı ve çeşitli örgütlenme yöntemleri var, ama bunlar da esas olarak eyleme yönelik; iktidarı hedefleyip alacak politik araçlar değiller. Hareket içinde yer alıp olumlu roller de oynayan sosyalist ve sosyalizan örgütlenmeler var, ama bu örgütlerin de hiçbiri tek başlarına hareketi yönlendirecek güçte ve yapıda değiller. Fakat madem zemin vardır ve halk hareketi bugüne dek olmadığı kadar sola açıktır, böyle bir politik aracın yaratılması can alıcı önemdedir. Kaldı ki önümüzde çok ciddi siyasal süreçler var ve halk hareketinin yeni ve olasılıkla daha büyük dalgaları her an gelebilir. Doğal olarak artık herkes bu konuya yoğunlaşıyor. Biz de birkaç noktayı vurgulayalım.

İktidarı ufuk içine almak

Türkiye solu uzun zamandır ilk kez iktidar sahibi oldu. Söyledikleri ile eyledikleri arasındaki açı uzun zamandır ilk kez 90 derecenin altına düştü. Söylediğini eyleyebilme gücü kazandı. Bu politika yapabilme gücüdür. Çünkü politika güçle yapılır.

Türkiye solu halk hareketinin varlığı sayesinde sadece lafta değil pratikte de büyük politika yapma fırsatı kazandı. Sadece bir okul, bir mahalle, bir eylem çapında değil, Türkiye'nin büyük siyaset arenasında politika yapma fırsatıdır bu.

Bu noktada küçük düşünmemeli. Bu hareketten yararlanarak gücümü ne kadar artırabilirim, ne kadar üye yapar, ne kadar sempatizan kazanırım, oyumu ne kadar artırırım diye düşünmek küçük düşünmektir; apolitik bir tavırdır. Gerekli olan, ortaya çıkan bu büyük enerjiye yaslanarak büyük politika yapmaya başlamaktır.

Dolayısıyla iktidarı alacak bir araç hedeflenmeli. Bir iktidar seçeneği yaratılmalı. Bu sosyalistler açısından gerçekleşmesi olanaksız bir hedef olarak görülebilir. Fakat öyle değildir. Direniş başladığında böyle bir politik araç bulunsaydı, bugün ciddi bir iktidar seçeneği yaratılmış olurdu. Milyonların mevcut iktidara karşı eylemli olarak sokağa döküldüğü bir toplumun sol güçleri iktidara gelmeyi ufuklarının içine almak durumundadır.

Eski kalıpları terk

Yepyeni ve olağanüstü bir durum vardır; dolayısıyla eski alışkanlıklar ve rutin terk edilmeli, eski yüklerden kurtulmalı ve olağanüstü adımlar atılmalıdır.

Örneğin bu çapta bir pratik sürerken, mevcut teoriyi telaşla vurgulamanın, hele hele hareketi mevcut kalıplarımıza uydurmaya çalışmanın gereği ve anlamı yok. Böyle bir tutum, pratiğin hızlanması sonucu tıkır tıkır işlemeye başlayan zihinlere ket vurmak anlamına gelir ancak. Pratik sürerken yapılacak siyasal çalışma, bu pratiğin analizi olmalıdır. Böylesi pratiklerde teori serbest bırakılmalıdır. Uçmak serbest olmalıdır. Madem kitleler uçuyor, teori de zincirlerinden boşanmalı ve uçmalıdır. Sonra elde edilen sonuçlar mevcut kalıba uyuyor mu, uymuyor mu, ne kadar uyuyor bakarız. Uyuyorsa ne âlâ; uymuyorsa mevcut kalıbı çekinmeden değiştiririz. Olgular teoriye uymak zorunda değildir; ama tersi doğrudur.

Yeni bir ülkede yaşıyoruz. Yeni bir Türkiye halkı var. İki ay boyunca milyonlar halinde ayaklanmış bir halkımız var. Dolayısıyla hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Hiçbir şey eski kalıplara uymayacaktır. Eski kalıplarına, rutinine -ideolojik, siyasal ve örgütsel düzlemde- tutuculukla bağlı kalanlar kenara itilecektir; bunu görelim.

Şimdiye kadar savunma ve geçmişi koruma araçları geliştirdik. Artık saldırı ve geleceğe uzanma araçları geliştirmenin zamanıdır. Halk hareketi bu noktada muazzam bir esin kaynağıdır.

Geniş ve öncü cepheciliğin zamanı

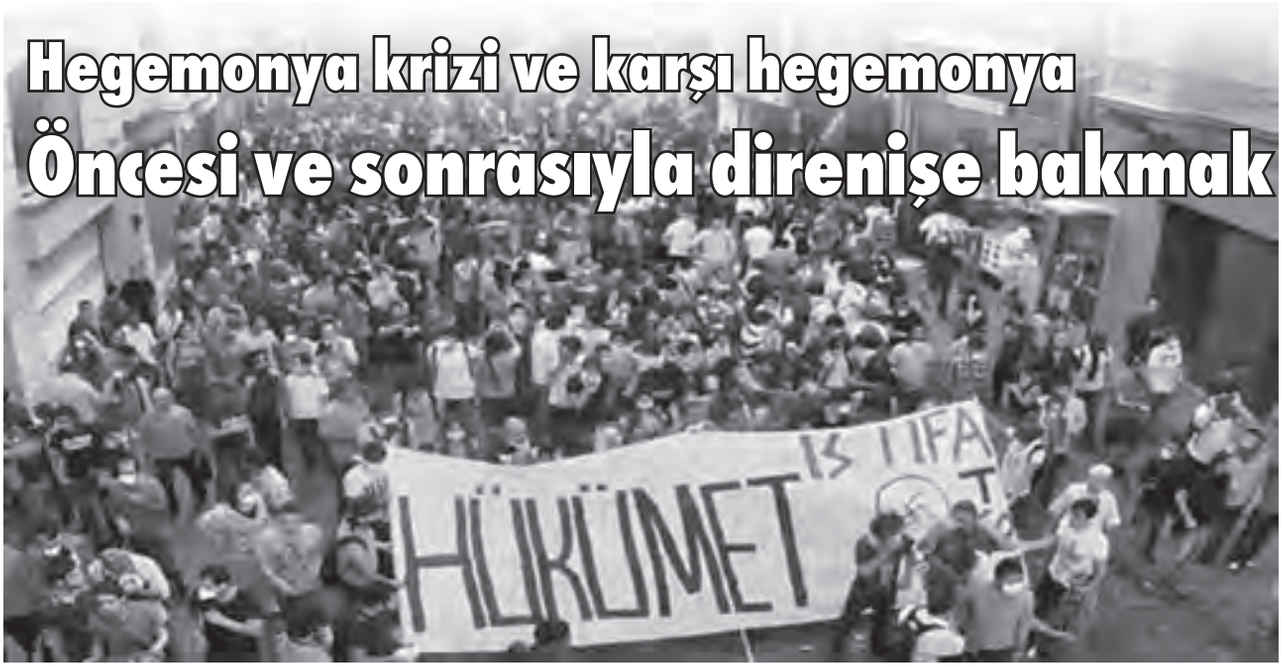
Aslında halk hareketinin herkesin vurguladığı nitelikleri, yaratılması gereken politik aracın sahip olması gereken nitelikleri de belirliyor. Araç harekete benzemelidir; daha doğrusu hem benzemeli hem de bu nitelikleri damıtıp bilince çıkarmalı ve somutlaştırmalıdır. Hareketin yapıcılığının ve birleştiriciliğinin gerisinde kalan bir aracın -iktidara seçenek oluşturma anlamında- hiçbir şansı olamaz. İktidarı devirme hedefiyle bir araya gelmiş milyonlarca kişiye önderlik edebilecek bir araç… Hareketin, -en azından- önde gelen bileşenlerini kapsayan ve birleştiren bir politik araç…

Madem konu acildir ve hareketin örgütlü bileşenlerinin hiçbiri tek başına hareketi yönlendirecek güçte değildir, bu durumda "cephe" türünden araçlar gündeme gelebilir. 7 Temmuz'da Kadıköy'de gerçekleştirilen Gazdanadam Festivali, ortaklaşa kurulan platformların nasıl bir enerji yaratabildiğinin güzel bir örneğidir.

Örneğin, Haziran Ayaklanmasına katılan örgütlü gençlik oluşumları ortak bir platformda bir araya gelemezler mi? Bu büyük halk hareketinin artık anlamsızlaştırdığı eski tartışmaları, çatışmaları bir kenara bırakıp, hareketin de gösterdiği ortak hedeflerde anlaşıp, 68 gençliğinin DEV-GENÇ'inden de esinlenerek, son derece coşkulu geçeceği kesin olan yeni eğitim döneminin arifesinde öncü bir çatı örgütü kuramazlar mı? Gençlik önemli, çünkü Haziran Ayaklanması her şeyden önce muhteşem bir gençlik hareketidir.

Kısacası, Haziran Ayaklanması, hareketin örgütlü kesimlerine, böyle bir politik aracın yaratılması görevini yüklüyor. Bu görevden yan çizen Tayyip olur! Ve halk hareketi yan çizenleri, eski kalıplarında ısrar edenleri tayyipleştire tayyipleştire aklın yolunu bulur.

Hegemonya krizi ve karşı hegemonya
Öncesi ve sonrasıyla direnişe bakmak

Artık sahiden de Türkiye'de hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını söyleyebiliriz. AKP rejiminin hegemonya kriziyle, halkın özgürlük arzusunun tarihsel olarak çakıştığı an ve bu ikisinin bileşimi, ortaya eşsiz benzersiz bir durum çıkarmıştır. Bu, yeni rejimin ve hegemonya projesinin kesin bir krizine ve bir karşı-hegemonya projesinin inşa edilme zemininin ortaya çıkışına işaret etmektedir.

Fatih Yaşlı

Adalet ve Kalkınma Partisi 3 Kasım 2002'de iktidara geldiğinde, Türkiye devasa bir kriz dönemini kapamak üzereydi. Bütün bir 90'lı yıllara yayılan bu krizin bir boyutunda 2000 ve 2001 yıllarında yaşananların gösterdiği üzere Türkiye kapitalizminin neoliberal politikaların da çare bulamadığı yapısal sorunları ve bundan kaynaklı bir hegemonya/meşruiyet krizi, öteki boyutunda ise Kürt hareketinin ve siyasal İslam'ın meydan okumasından kaynaklanan bir hegemonya/meşruiyet krizi bulunmaktaydı.

Krize yanıt arayışı olarak AKP

1990'ların ikinci yarısından itibaren düzen bu krize karşı bir restorasyon hamlesi içerisine girmiş bulunmaktaydı. Krizin iktisadi boyutundaki restorasyon girişiminin temeline Dünya Bankası/IMF orijinli politikalar aracılığıyla neoliberalizmin derinleştirilmesi yerleştirilmişti. 2000 ve 2001 krizlerini önleyemediyse de uzun vadede makro göstergeleri "istikrara" kavuşturan yapısal tedbirler 1998'den itibaren IMF'yle imzalanan stand-by anlaşmaları aracılığıyla yürürlüğe konuldu. Her iki krizin ardından ise bizzat Dünya Bankası'nda görevli bir bürokrat, Kemal Derviş, Türkiye'ye davet edilerek kendisine bir bakanlık koltuğu ve ekonominin yönetimi verilecekti.

Hegemonya/meşruiyet krizinin siyasal boyuttaki çözümü için ise rıza ve zor pratikleri aynı anda devreye sokulacak; krizin yaratıcısı olarak görülen Kürt hareketi ve siyasal İslam'a karşı kapsamlı bir operasyona girişilecekti. 1999 yılında Abdullah Öcalan'ın ABD ve İsrail ajanları tarafından Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye teslim edilmesi Kürt hareketinin silahlı kanadının Öcalan'ın çağrısıyla sınır dışına çekilmesini beraberinde getirecek ve 2005 yılına kadar bir fiili ateşkes yaşanacaktı. Bu ise devlet açısından, bir süreliğine de olsa Kürt hareketinin öncelikli bir tehdit algısı olmaktan çıkması anlamına geliyordu.

Siyasal İslam başlığında ise esas mesele Milli Görüş hareketinin bölünmesi ve içerisinden kapitalizmle ve emperyalizmle uyumlu bir yeni-muhafazakâr hareketin çıkarılmasıydı. İslami burjuvazinin giderek küresel ekonominin bir parçası olmasına paralel bir şekilde neoliberalizmle muhafazakârlığı sentezleyebilecek ve büyük burjuvaziyle İslami burjuvazinin çıkarlarını birbirlerine eklemleyebilecek, bunu yaparken de derinleştirilen neoliberalizmi geniş kitleler nezdinde meşru kılabilecek bir parti arayışının somutlaştığı yer AKP oldu.

Dolayısıyla, AKP düzenin çok boyutlu krizine karşı 28 Şubat süreciyle birlikte devreye sokulan restorasyon girişiminin bir ürünü olarak ortaya çıktı; aynı anda hem neoliberalizmin taşıyıcılığını üstlenecek hem de muhafazakârlığın temel karakteristiğini oluşturduğu kendi şahsında düzenin meşruluğunu yeniden tesis edecekti.

Bu nedenle AKP'yi kriz-sonrası bir parti olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır: Kökenleri krize uzanan ama varoluşsal nedeni o krizin üstesinden gelmek olan bir parti.

AKP'nin ilk on yılı: hegemonya inşası

AKP'nin ilk on yılı krizin iktisadi ve hegemonik boyutlarına bir çözüm getirme anlamında "başarılı" olarak görülebilir. AKP, Dünya Bankası/IMF orijinli politikalarla neoliberalizmi derinleştirerek Türkiye kapitalizminin yapısal sorunlarını bütünüyle çözemese de kriz dinamiklerini kontrol altında tutmayı başarmış ve yeni bir krizin ortaya çıkışını on yıl boyunca erteleyebilmiştir. Dönem ortalaması itibariyle çarpıcı bir ekonomik büyüme yaşanmasa da, yabancı sermaye akımlarının düzenli olarak ülkeye girişi sayesinde ekonominin göreli bir istikrara ve dengeye kavuşması, yüksek enflasyon rakamlarıyla, yüksek zam oranlarıyla ve şok tedavileriyle yaşamaya alışmış Türkiye toplumunun AKP'ye bakışını belirleyen temel faktörlerden biri olmuştur. Dönem boyunca emekçi sınıflar yoksullaşmaya devam etmişlerse de şok tedavilerini gerektirecek ölçüde bir krizin yaşanmayışı bu sınıflar nezdinde AKP'nin muteber bir parti olarak görülmesinin en temel sebeplerinden biri olagelmiştir.

AKP'nin siyasal alandaki hegemonya projesinin temelini 2002-2007 yılları arasında Avrupa Birliği üyelik sürecinin oluşturduğu söylenebilir. Bu dönem boyunca Türkiye'nin AB üyeliği ülkedeki siyasal öznelerin neredeyse tamamı tarafından, farklı gerekçeler öne sürülerek benimsenmiş; sürece ilişkin reformlar AKP icraatlarının temel motivasyon kaynağını oluştururken, özellikle "demokratikleşme" söylemi bu icraatların meşruiyetini sağlamıştır. Ancak 2007'nin sonlarından itibaren gerek devlet aygıtı içerisindeki egemenlik mücadelesinin kızışması gerekse de AB'nin girmiş olduğu kriz ve Türkiye'ye yaklaşımı nedeniyle üyelik süreci gözden düşmüş ve bir hegemonik proje olma niteliğini kaybetmiştir.

AKP'ye kapatılma davasının açılmasıyla, cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 367 tartışmalarına kilitlenmesiyle, Cumhuriyet Mitingleriyle, Ergenekon ve Balyoz operasyonlarıyla somutlaşan, iki farklı rejim tasavvurunun ve devlet içerisindeki iki farklı odağın çarpışması anlamında bir "iç savaş" olarak adlandırmayı tercih ettiğim dönemde, yani 2008 sonrasında ise AKP'nin hegemonya projesinin temelinde yine "demokratikleşme" olmuştur: Bu sefer AB üyeliği bağlamında değil ama devlet içerisindeki "darbeci", "vesayetçi" güç odaklarıyla mücadele anlamında. AKP bu dönemde söyleminin merkezine "milli irade"yi bütünüyle yerleştirmiş, kendisini "milli iradenin temsilcisi" ve karşısındakileri ise milli irade üzerinde vesayetlerini devam ettirmek isteyen güç odakları olarak sunmayı başarmıştır.

Bunun diğer boyutunda ise milli irade ile demokrasi ilişkisinin kurulması ve karşı tarafın darbeci/demokrasi karşıtı olarak sunulması vardır. Özellikle 12 Eylül referandumu bu sunumun üzerine inşa edilmiş, yeni rejim inşasının en temel uğraklarından olan bu referandumda eski rejimin özellikle yargı içerisindeki son kadroları da etkisizleştirilmiş, böylece tasfiye için kullanılan esas mekanizma olan siyasi davaların bütünüyle iktidar (AKP-Cemaat) denetimindeki bir yargı tarafından yürütülmesi garanti altına alınmıştır. Eski rejimle mücadelenin, rejimi ve kadrolarını kriminalize ederek yürütülüyor olduğu düşünüldüğünde, stratejik açıdan 12 Eylül referandumunun nasıl bir önem taşıdığı ortadadır. Bu süreçte özellikle devasa medya şebekesi ve liberal-muhafazakâr kanaat önderleri aracılığıyla toplumun rızası, "darbelerle, derin devletle hesaplaşma" ve "demokratikleşme" adı altında sağlanmaya çalışılmış, bunda da büyük ölçüde başarılı olunmuştur.

Askeri ve sivil bürokrasi içerisindeki karşıt unsurların tasfiyesinin ardından, "demokratikleşme" söylemi hegemonya projesinin önemli bir parçasını teşkil etmeye devam etse de bu sefer devreye "Büyük Türkiye" söylemi girmiştir. Bölgede yaşanan gelişmelere -Arap Baharı süreci- paralel bir şekilde, komşularla sıfır sorun politikası yerini hızla Sünni ekseninin liderliğine oynayan ve Suriye'de rejim değiştirmeye soyunan bir dış politika anlayışına bırakmıştır. Bunu ilk başta "yumuşak güç" üzerine formüle edilen ve Osmanlı bakiyesi topraklarda etkin bir güç olmayı hedefleyen Yeni-Osmanlıcılığın sonradan agresif bir karaktere bürünmesi ve sadece rızaya değil zora da dayalı bir bölgesel hegemonya inşası içerisine girilmesi olarak okuyabiliriz. Böylelikle içeriye yönelik hegemonya projesiyle bölgeye yönelik hegemonya projesi varoluşsal bir şekilde birbirine bağlanmış, bir "Sünni-ulus" inşasına paralel olarak, dış düşman olarak kodlanan Suriye'nin "içerideki uzantıları" Aleviler, Kemalistler ve sosyalistler bu sefer çok güçlü bir şekilde hegemonya projesinin "ku-

rucu ötekiler"i konumuna yerleştirilmişlerdir.

Bu noktada, Kürt hareketine ayrı bir başlık açmak anlamlı olacaktır. Kürt hareketi de AKP'nin hegemonya projesine ve Sünni-ulusa dahil edemediklerindendir şüphesiz. Ancak yeni Kürt açılımını buna yönelik bir çaba olarak görmek yanlış olmayacaktır. Kürt sorunu, en başından beri "din kardeşliği" temelinde, bölgedeki gelişmelere uygun bir şekilde, Kürtleri de Sünni ekseninin, dolayısıyla Atlantik Ekseni'nin bir parçası haline getirmeye çalışılarak çözülmek istenmektedir. Bu ise hareketin legal kanadının liberal-muhafazakâr bir çizgiye gelmesini, silahlı kanadının ise Suriye ve İran'a karşı savaşmasını hedeflemek anlamına gelmektedir. Buna göre Türkler ve Kürtler, Sünni-ulusun kurucu unsurları olarak "Büyük Türkiye" hedefinde buluşacak, yani emperyal bir hegemonya projesinin parçası olarak birlikte hareket edeceklerdir.

İkinci on yıla girerken: yeni hegemonyanın krizi

Bu kısma başlarken bir not düşelim: AKP'nin gelecek vizyonunu 2023, yani Cumhuriyetin 100. yılı üzerine kurgulamış olmasından hareketle, 2013'le birlikte ikinci on yılın da açılışının yapıldığını söyleyebiliriz, ikinci on yıldan söz etmemizin nedeni AKP'nin on yıl daha iktidar kalacağını düşünmemiz değil, AKP'nin kendisinin böyle düşünüyor oluşudur.

İkinci on yılla birlikte AKP hegemonyasının bir krize girebileceğine dair işaretler 2012'nin sonlarına doğru gelmeye başlamıştı aslında. Öncelikle Kürt sorunu başlığında, hareketin Öcalan'ın uzunca bir süredir tutulduğu tecrit koşullarını protesto için cezaevlerinde başlattığı açlık grevi ile Kürt coğrafyasındaki illerde başlatılan sivil itaatsizlik eylemleri içeride ve dışarıda hükümeti hayli zorlayacak, buna ek olarak PKK'nın uygulamaya geçirdiği "alan hâkimiyeti" stratejisiyle birlikte çatışmalar daha da şiddetlenecek ve silah yeniden Kürt sorununun merkezine yerleşecekti.

Tüm bunlar yaşanırken hiç beklenmedik, öngörülemedik bir gelişme de Suriye'de yaşanacak, rejim son derece akıllıca bir stratejik hamleyle Suriye'nin kuzeyini, yani Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgeyi boşaltacak ve burada fiili bir Kürt öz yönetim bölgesinin ortaya çıkışına zemin hazırlayacaktı. Üstelik bölgenin kontrolü PKK çizgisinde siyaset yapan ve Barzani'yi değil Öcalan'ı lider olarak kabul eden PYD'nin eline geçecekti.

AKP'nin buna yanıtı, Öcalan'ın merkezinde durduğu yeni bir açılım sürecini başlatmak oldu. Daha önce de Oslo'da PKK yöneticileriyle görüşülmüştü ancak ilk kez doğrudan Öcalan'la görüşülüyor, üstelik BDP'lilerin de Öcalan'la görüşmesinin önü açılıyordu. Aslında murat edilen Kürt hareketinin içeride Sünni-ulus projesine dahil olması, yani Kürt sorununun Sünni kardeşliği ekseninde çözülmesi, dışarıda ise PKK'nın Sünni eksenine dahil edilerek, yani Suriye-İran-Rusya yerine ABD-İsrail-Suudi Arabistan-Türkiye ittifakına yanaşarak bir "Büyük Türkiye" hedefinde ortaklaşılması idi. Yani içeride ve dışarıda Sünniliğin merkezinde durduğu bir emperyal hegemonya projesiyle bu krizin üstesinden gelinmesi ve Kürt sorunu kaynaklı meşruiyet krizinin

AKP'nin Kürt sorunundaki gelişmelere yanıtı, Öcalan'ın merkezinde durduğu yeni bir açılım sürecini başlatmak oldu.

Yeni rejimin inşa süreci bir AKP-Cemaat taarruzu olarak şekillendi.

çözülmesi amaçlanıyordu.

Gelinen noktada ortada henüz bir çözüm olmadığını, krizin sadece ötelendiğini söyleyebiliyoruz. Şimdilik silahlı çatışmalar durmuş ve PKK'nın silahlı güçleri Türkiye sınırları dışına çekilmişlerse de, çizilen "yol haritası"na AKP'nin pek de uymaya niyetli olmadığı, Kürt tarafından yapılan açıklamalarla da görülebiliyor. Ayrıca yine özellikle Kandil'den yapılan açıklamalara bakıldığında, hareketin bir Sünni kardeşliği planına sıcak bakmadığı, Kürtlere siyasal bir statü sağlanmadığı sürece de silahlı mücadeleyi sonlandırmayacağı anlaşılıyor. Üstelik PYD'ye bağlı silahlı güçler, Türkiye'nin desteklediği cihatçı grupları büyük ölçüde yenilgiye uğratmayı başardı ve özerklik ilanına hazırlanıyor, bu ise doğrudan Türkiye'nin kendi Kürt sorunu üzerinde belirleyici olacak bir gelişme. Yani ortada aslında şu anda bile her an ivme kazanmaya aday düşük yoğunluklu bir kriz var ve AKP'nin hegemonya projesinin bu krizin üstesinden gelmesi çok da kolay görünmüyor.

Krizin ikinci boyutunda doğrudan yeni rejim inşa sürecinin ve bu inşa sürecinde hedef alınan kesimlerin bulunduğunu söylemek mümkün. 2008'den itibaren başlayan operasyon dalgalarıyla özellikle orduya yönelik büyük bir tasfiye operasyonuna girişildiğini, bunun meşruiyetinin ise, "derin devletle, darbecilerle, vesayet rejimiyle hesaplaşmak ve demokratikleşmek" söylemi üzerinden sağlandığını biliyoruz. 2008'den 2012'ye kadar bir AKP-Cemaat taarruzu olarak şekillenen bu süreçte karşı taraf bırakın saldırmayı, kendisini savunmaya dahi mecal bulamamış ve kâğıttan bir kaplan misali yıkılıp gitmişti.

Ancak 2012'den itibaren yeni bir cumhuriyetçi dalganın, Cumhuriyet mitinglerine kıyasla çok daha "sivil" bir şekilde sahneye çıktığını gözlemlemek mümkün oldu. Bu dönemde, bir yandan davalara ilişkin hukuksuzluklar, öte yandan Cumhuriyet'in sembollerine yönelik pervasız saldırının halkın önemlice bir bölümünde yarattığı tepkiler gibi faktörlerin etkisiyle, milli bayramlar, birinci cumhuriyete sahip çıkmanın sembolü haline getirildi ve devletlû olmaktan kurtarılarak halklaştırıldı. Süreç boyunca sokağa çıkan milyonlar, polis şiddetiyle karşı karşıya kaldıklarında ise artık devletin esas sahibi olmadıklarını anladıkları gibi, göreve çağıracakları bir ordularının da olmadığını gördüler ve kendi öz güçleriyle mücadele etmekten başka bir şansları olmadığını da fark etmeye başladılar.

Krizin üçüncü boyutunu iktidar bloğu içerisindeki çatlağın oluşturduğunu söyleyebiliriz. Uzunca bir süredir AKP ile gayriresmi koalisyon ortağı Cemaat arasında bir ihtilaf olduğu bilinmekteydi. Zaman zaman gün yüzüne çıkan bu ihtilafın temelinde iktidarın, devlet aygıtının ve rantın nasıl bölüşüleceğine, ayrıca küresel güçlerle kurulacak ilişki biçimine dair bir mücadelenin bulunduğu iddia edilebilir. Çatışmanın somutlaştığı olay, Başbakan Erdoğan'ın hastanede yattığı sırada, MİT müsteşarı Hakan Fidan ve bazı MİT yöneticilerinin Oslo görüşmeleri gerekçesiyle savcılığa soruşturmaya çağrılması olmuş, bu ise AKP ve organik aydınları tarafından "7 Şubat kalkışması" olarak adlandırılmıştır. Sonrasında ise AKP karşı saldırıya geçerek MİT yöneticilerinin yargılanmasını başbakanın iznine bağlayan bir yasa değişikliğine gitmiş, savcıyı görevden almış ve Cemaatin kontrolündeki İstanbul Emniyet İstihbarat Dairesi'ndeki kadroları atamalar yoluyla başka birimlere dağıtmıştır. Söz konusu mücadele şimdilerde dershanelerin ve polis kolejlerinin kapatılması düzleminde yürümekte, taraflar kendi medyaları üzerinden düzenli bir şekilde birbirlerini tehdit etmekte ve yeni bir denge noktasında buluşmak için bir tür pazarlık yürüttüklerine dair güçlü bir izlenim yaratmaktadırlar. Ne olursa olsun artık ortada iktidar bloğuna dair bir krizin bulunduğu, koalisyon ortakları arasındaki ilişkinin giderek kırılganlaştığı ve bunun da liberallerle-muhafazakârlar arasındaki ittifaka olumsuz bir şekilde yansıdığı şeklinde bir tespit yapmak mümkün görünmektedir.

Krizin dördüncü boyutunu henüz tam anlamıyla hissedilir hale gelmemiş olmakla birlikte ekonominin oluşturduğu söylenebilir. Türkiye gibi ithalatı ihracatından daha fazla olan ve bu nedenle sürekli cari açık veren ülkelerde bu açığın döviz finansmanıyla kapatılması gerekmektedir. Reel ve üretken yatırımlarla değil finansal sermaye girişleriyle sürdürülebilir kılınan bu açık, söz konusu sermaye ülkeye yeterince girmediğinde bir krizin tetikleyicisi olur. ABD merkez bankasının faiz politikasındaki değişiklikle birlikte küresel sermayenin doğrultusunun yeniden kapitalizmin merkez ülkelerine kaymasıyla birlikte Türkiye gibi ülkelerden bir döviz çıkışı yaşanmaya başlamış, bu da beraberinde döviz fiyatlarındaki artışı getirerek kriz için uygun bir altyapıyı tesis etmiştir. Şimdilik şişirilmiş konut balonuyla ayakta tutulan ekonominin bunu nereye kadar sürdüreceği bilinmemekle birlikte, önümüzdeki süreçte ekonomik bir krizin ülke gündeminin ana meselelerinden biri haline gelmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

Krizin beşinci boyutunda dış politikada yaşanan gelişmelerin bulunduğunu görebiliyoruz. Davutoğlu tarafından şekillendirilen, Cumhuriyet dönemi dış politikasını pasifizmle, kökenlerden ve ait olduğu medeniyetten (İslam medeniyeti) kopmakla eleştirip, buna karşı aktif dış politikayı ve kökenlere dönüşü savunan, Türkiye'yi Osmanlı bakiyesi topraklarda yeniden emperyal bir güç haline getirmeyi hedefleyen AKP dış politikası, resmi olarak hiçbir zaman kabul edilmese de yeni-Osmanlıcılık olarak adlandırılıyordu nicedir. 2012'nin sonlarından itibaren yeni-Osmanlıcılığın daha baştan ölü doğmuş bir proje olduğu net bir şekilde görülebildi. Buna vesile olan olay ise hiç kuşkusuz Suriye idi.

Suriye'de önce Mısır, Tunus ve Libya modelleri denendi. Yani muhalifler önce Mısır ve Tunus'ta olduğu gibi sokaklara dökülecekler ve bir "sivil direniş" sergileyeceklerdi, bu yeterli olmazsa Libya'daki gibi silahlı güçler devreye girecek, belki de uluslararası bir müdahale söz konusu olacaktı. Ancak planlar işlemedi ve bu sefer doğrudan bir terörist eylemlilik biçimi benimsendi.

Suriye söz konusu olduğunda AKP dış politikası, ABD adına bir vekâlet savaşı yürütmek, bir savaş taşeronluğu vazifesi üstlenmek olarak kurgulanmıştı. Türkiye ABD adına bu savaşı yürütürken, içerisinde El Kaide, Nusra Cephesi gibi örgütlerin de yer aldığı Özgür Su-

2012'de eskiye göre çok daha "sivil" bir şekilde sahneye çıkan yeni cumhuriyetçi dalgada milyonlar, polis şiddetiyle karşı karşıya kaldıklarında devletin esas sahibi olmadıklarını anladıkları gibi, göreve çağıracakları bir ordunun da olmadığını gördüler.

riye Ordusu (ÖSO) Türkiye'ye konuşlandırılacak, her türlü lojistik desteği Türkiye'den alacak, üs olarak kullandığı Türkiye topraklarından Esad rejimini devirmeye çalışacaktı. Bir süre sonra sahiden de Suriye Erdoğan'ın da belirttiği üzere "Türkiye'nin bir iç meselesi" haline geldi; ancak onun kastettiği anlamda emperyal bir projenin parçası olarak değil, sınırın öte tarafındaki savaşın etkilerinin Türkiye topraklarında hissedilmesi anlamında.

Türkiye'ye ait bir savaş uçağının Suriye üzerinde düşürülmesi, Antep'te, Ceylanpınar'da ve en son olarak Reyhanlı'da yaşanan saldırılar, savaşın Türkiye topraklarına nasıl sirayet edeceğini, ettiğinde neler yaşanacağını göstermesi bakımından son derece önemliydi. Özellikle Erdoğan'ın kritik ABD ziyareti öncesi meydana gelen ve onlarca yurttaşımızın hayatına mal olan Reyhanlı saldırısı, Türkiye'nin dış politikasının nasıl karmaşık bir denklemin parçası haline geldiğini, Türkiye topraklarının istihbarat örgütleri arasındaki güç mücadelesinin ve bu örgütlerin bağlı oldukları ülkelerin birbirlerine yolladıkları dış politika mesajlarının bir zeminine nasıl dönüştürüldüğünü göstermesi bakımından anlamlıydı.

Ancak Reyhanlı saldırısının başka bir anlamı daha vardı. Saldırının hemen ardından yapılan ve büyük beklentilerle gerçekleştirilen ABD ziyaretinde Erdoğan'a ve AKP iktidarına çok açık bir dille Suriye'ye yakın zamanda herhangi bir uluslararası müdahale yapılmayacağı, politikalarını ona göre biçimlendirmesi gerektiği söylendi. Özellikle Libya büyükelçiliğine saldırının ardından ABD bölgedeki siyasal İslamcı silahlı grupların kendisi için de nasıl bir tehdit olabileceğini açık bir şekilde kavramıştı. İsrail de benzer şekilde Esad'ın düşmesinin ardından doğacak yönetim boşluğunda El Kaide unsurlarının Suriye'yi ele geçirebileceğini ve bunun kendisi için bir felaket anlamına gelebileceğini fark etmişti. Bu nedenle ÖSO içerisindeki seküler unsurlara yönelik silah akışına devam kararı alındı; ancak verilecek uluslararası desteğin bu boyutta kalmasının da Esad rejimini devirmeye yetmeyeceği anlaşıldı.

Üstelik tüm bunlar yaşanırken Tahrir'de milyonların katıldığı bir ayaklanmanın neticesinde ordu Müslüman Kardeşler iktidarını ve Mursi'yi devirmek zorunda kaldı. Bu, yeni-Osmanlı'nın bölgede yaratmak istediği Sünni eksenine ve Müslüman Kardeşler rejimlerinden oluşan bir zincir yaratma projesine vurulabilecek en büyük darbeydi. Yeni-Osmanlı'nın bir numaralı düşmanı Esad rejiminin düşmemesi; ancak bölgedeki bir numaralı ortağı Mısır İhvan'ının iktidardan alaşağı edilmesi, AKP dış politikasının ve bölgesel hegemonya çabalarının aldığı en büyük yaraydı. Şu andan itibaren kısa vadede Mısır'da İhvan'ın yeniden iktidarı alması da, Esad rejiminin yıkılması da imkânsız görünüyor; bu ise AKP ve hegemonya projesi açısından en önemli kriz başlıklarından birini oluşturuyor hiç şüphesiz.

Direniş

Direniş saydığımız bu kriz başlıklarının hiçbirine doğrudan verilmiş bir tepki olarak ortaya çıkmadı; ama nüveleri bu kriz başlıklarının uzandığı fay hatlarının içerisinde oluşmaya başladı, bu fay hatlarının yarattığı çatlaklarda bir yeraltı suyu haline geldi ve sonrasında da dışarıya taşıp bir ırmak misali akmaya başladı.

Böylesi bir zaman ve mekânsal genişliğe sahip, böylesine kitlesel bir direniş kimse tarafından öngörülemedi belki ama şairin dediği gibi çok alametler belirmişti aslında: Taksim Meydanı'nın 1 Mayıs alanı olması için verilen mücadele, milli bayramlarda sokağa çıkan yüz binler, Hopa olayları, 4+4+4 protestoları, Hatay'daki savaş karşıtı gösteriler, Alevi mitingleri, ODTÜ direnişi, ÖSYM'nin sınav usulsüzlüklerine karşı liselilerin yaptığı eylemler…

Bu tekil eylem başlıklarının yanı sıra bir de uzunca süredir devam etmekte olan mücadele başlıkları vardı: HES'lere, nükleer santrallere karşı yerel ölçekli mücadeleler, taşeronlaştırmaya karşı verilen işçi mücadeleleri, kentsel dönüşüm karşıtı mücadeleler, siyasi davalara, gazeteci ve öğrencilerin tutukluluk hallerine karşı verilen mücadeleler…

Tekil eylemler ve mücadele başlıklarının yanı sıra bir de iktidara karşı bireysel ya da kolektif öfkeleri büyüttüğünü söyleyebileceğimiz ve çoğu zaman Erdoğan'ın şahsında toplanan otoriterleşme tezahürleri söz konusuydu: Kişisel mahremiyete doğrudan müdahale anlamına gelen "en az üç çocuk" ve kürtaj tartışmaları, üstelik kürtaj yasağının "Her kürtaj bir Uludere'dir" gibi akıl almaz bir cümleyle savunulması; içki yasağına ilişkin olan ve "İki ayyaşın yaptığı yasa oluyor da, Kuran'ın emri niye yasa olmasın" minvalinde bir cümleyle meşrulaştırılmak istenilen düzenleme, Beyoğlu sokaklarından masa ve sandalyelerin kaldırılması…

Buna bir de Erdoğan'ın o devasa kibrini ekleyelim: Çevrecinin, solcunun, sosyoloğun, din adamının, belediye başkanının, başbakanın, her şeyin daniskası, en iyisi, en iyi bileni olma hali, "x'i sizden öğrenecek değiliz" cümlesinde somutlaşan ve x'in yerine her şeyin yazılabileceği o patolojik durum… Bu da bireysel ve kolektif öfkelerin birikimine büyük katkı sağladı ve o birikim nihayetinde bir patlamaya dönüştü.

Direnişin merkezinde elbette ki çoğu zaman küçümsenerek ifade edildiği gibi "üç beş ağaç" vardı; ancak o üç beş ağaca yapılmak istenen "zamanın ruhu"nun ta kendisiydi aslında. Taksim Gezi Parkı'nın yıkılarak yerine içerisinde AVM de bulunan Topçu Kışlası inşa edilmesine ilişkin proje, zamanının ruhunu ve iktidarın mantığını mükemmel bir şekilde sembolize ediyordu; zaten direniş de zamanın ruhuna ve o sembolize edilen şeylerin hepsine birden verilen bir topyekûn mücadele olarak şekillendi.

Gezi Parkı yıkımında sembolize olan şey elbette ki "kentsel dönüşüm" adı altında kentin merkezi yerlerinin sermaye için bir değerlenme alanına dönüştürülmesi, kapitalizmin kendini yeniden üretim sürecinin fabrikalardan, işyerlerinden dışarı taşarak bütün bir kenti kaplar hale gelmesiydi hiç kuşkusuz. Uzunca bir süredir, başta İstanbul olmak üzere kent yoksulları kentlerin çeperlerine doğru sürülürken, onların boşalttığı alanlara devasa inşaat yatırımları yapılıyor, ekonomi de bu yatırımlara dayalı olarak şekilleniyordu.

Kentsel dönüşümle birlikte gündeme gelen başka bir olgu da AVM'lerdi. AVM'ler Türkiye'nin dört bir yanında pıtrak misali bitiveriyor, insanların sosyal yaşamlarını doğrudan biçimlendiriyordu. Bir tüketim toplumu yaratmanın en önemli uğraklarından biri olarak görülebilecek AVM'lerden birinin, İstiklal Caddesi'ndeki Demirören AVM gibi bir ucubeyle birlikte Taksim'de Gezi Parkı'nın yanında yer alacak olması da zamanın ruhuna dair önemli göstergelerden biriydi.

Ağaçlarla kentsel dönüşüm arasında başka bir ilişki daha vardı ki o da zamanın ruhunu anlamak açısından son derece mühimdi. Başbakan istediği kadar kendisini "çevrecinin daniskası" ilan edip dikilen "milyarlarca" fidandan bahsetsin, İstanbul'da rant adına nasıl bir ağaç kıyımı yapıldığı herkesin malumuydu. Özellikle üçüncü köprü inşaatı -ki birazdan üzerinde duracağımız gibi adıyla direnişi ateşleyen faktörlerden biri olmuştu- yüz binlerce ağacın kesimini beraberinde getirmişti ve şimdi benzer bir kıyım İstanbul'un merkezinde kalan nadir yeşil alanlardan birine yapılmak isteniyordu. İnsanların temel itiraz noktalarından biri tam da bu oldu: Elde kalan son yeşil alanlardan birinin korunması!

Gezi Parkı'na dair yıkım kararı kentsel dönüşüm, rant, tüketim toplumu ve çevre katliamının somutlaştığı eşsiz bir bileşim ortaya çıkarmış; bu ise eşsiz, Türkiye tarihinde rastlanmayan ölçekte yeni bir şeyi getirmişti beraberinde. 27 Mayıs'ın hemen öncesindeki öğrencilerin merkezinde durduğu ve askerlerin de destek verdiği eylemleri ve 15-16 Haziran işçi direnişini saymazsak, böylesi geniş bir zaman ve mekân dilimini eline geçiren ve ona kendi damgasını vuran başka bir olay gözlenmemekteydi tarihimizde. 31 Mayıs'la 1 Haziran'ı birbirine bağlayan gece, şafak vakti bir kıtadan diğer kıtaya yürüyerek geçen yüz binler, bu yeni olayı temsil ediyordu tam da.

Aynı saatlerde ülkenin hemen her kentinde insanlar sokağa çıkmışlardı ve tencereler, tavalar, korna sesleri ve ıslıklardan oluşan devasa bir koronun gecenin içinde söylediği şarkı direnişin boyutuna ve yaratacağı etkiye dair önemli ipuçları veriyordu adeta. 1-2 Haziran günü ve sonrasında yaşananlar ise bir filmden fırlamış sahneler misaliydi: Yüz binlerce kişinin kurduğu barikatlar, ters çevrilmiş arabalar, yakılan ateşler, saatler süren çatışmalar, TOMA'lar, Akrep'ler, biber gazları, tazyikli sular ve dünya toplumsal mücadeleler tarihine geçecek ölçekte bir direniş ve dayanışmanın hayata geçirilişi…

Direnişin merkezinde kentsel dönüşüme ve onun yarattığı çevresel tahribatla, kültürel varlıkların yok edilmesine karşı duran genç aktivistlerden oluşan bir çekirdek vardı; ama bir süre sonra buraya, o çekirdeğin kitleselliğini ve etkisini aşan halkalar da eklendi. Bunlardan ilki hiç şüphesiz Kemalistler/cumhuriyetçilerdi. Uzunca bir süredir, devletlû bir pozisyondan değil, sivil ve muhalif bir pozisyondan siyaset üretmeye çalışan, AKP'nin yeni rejim inşasıyla birlikte doğrudan saldırdığı cumhuriyetin sembollerini ve Mustafa Kemal'i sahiplenen bu kitle milli bayramlarda yaptığı devasa kitle gösterileriyle Türkiye siyasetinde dikkate alınması gereken bir özne olduğunu göstermişti. Ergenekon ve Balyoz gibi siyasi davalarda ve Silivri Cezaevi'nde somutlaşan, devlet içerisindeki ulusalcı kadrolara yönelik tasfiye operasyonlarına karşı sürdürülen mücadeleyle şekillenen bu kitlesellik, direnişin de içerisinde yer aldı. "Mustafa Kemal'in askerleriyiz" sloganı ve Türk bayraklarının yoğunluğu, bunun en somut göstergesiydi.

Diğer bir halka ise elbette ki Alevi kimliğiyle direnişe katılanlardı. Önemlice bir çoğunluğu cumhuriyetçi veya solcu olmakla birlikte, Alevileri ayrı bir halka olarak değerlendirmemizin nedeni bu kitleler açısından direnişe katılmadaki öncelikli kaygı ve motivasyonun kaynağının Alevilik oluşudur. İktidar uzunca bir süredir icraatlarının merkezine Sünni İslam'ı yerleştirmiş, Sünni İslam'a referansın belirlediği bir siyasal dil tutturmaya başlamıştı. Özellikle Suriye'ye düşmanlık ve Suriye'nin bir Alevi devleti olarak kodlanması nedeniyle bölgesel güç olmanın yolunun Sünni ekseninin liderliğinden geçtiğine ilişkin yeni-

Osmanlıcı bakış, içeride ve dışarıda Alevileri düşman olarak kodlamaya mecburdu. Aleviler ise bu düşmanlığı fark etmişlerdi elbette. Sonradan bakıldığında, örneğin Hatay'ın Alevi mahallelerinde yükselen savaş karşıtı öfkenin, direnişin öncü sarsıntılarından olduğu görülebiliyordu. Bu başlıkta bardağı taşıran damla ise hiç kuşkusuz yeni köprünün adı oldu. Yaratacağı rantla ve yapacağı çevre katliamıyla AKP neoliberalizminin sembolü olmaya aday üçüncü köprüye Alevilerin kolektif hafızasında katil olarak yer etmiş bir padişahın, Yavuz Sultan Selim'in adının verilmesinin yaratacağı infial açıktı. Aleviler direnişe çok büyük, çok geniş bir katılım gösterdiler. Direniş boyunca yaşamını yitirenlerin hepsinin Alevi olması, devletin bilerek Alevileri hedef almasıyla değil, Alevilerin böylesine kitlesel bir şekilde direnişe katılmasıyla ilgiliydi.

Direnişin başka bir halkasını ise geleneksel sosyalist örgütlenmeler oluşturdu. Bu örgütlenmeler kitlelere önderlik etmediler ama polise ve sokağa dair tecrübeleriyle polis şiddetine karşı hem cansiperane bir şekilde kitleleri savundular hem de kitlelerin belli bir disiplin içerisinde hareket etmesini sağlamış oldular. Direnişe sol bir kimlik katmak, kitleleri küçümsememek, kitlelerden rol çalmaya kalkışmamak, direnişi doğru politik hedeflere yönlendirmek için yoğun çaba göstermek, mahallelere ve parklardaki forumlara taşımak, sosyalistlerin hanesine yazılan başarılar olarak kaydedildi direniş boyunca.

Kürtlerin bireysel olarak eylemlerin içerisinde yer almakla birlikte, kurumsal olarak direnişe mesafeli bir tutum almayı tercih etmesi ise elbette ki doğrudan içerisinde bulundukları "müzakere" süreciyle ilgiliydi. Kürt hareketi, özellikle legal kanat, son derece yanlış bir şekilde AKP'nin zayıflamasının ya da iktidardan düşmesinin kendisi açısından muhatapsızlık anlamına geleceğini ve masanın devrileceğini düşünerek direnişin uzağında kaldı. Sonrasında direnişi bir demokrasi mücadelesi olarak selamlayan açıklamalar art arda gelmişse de, direnişe Kürt hareketinin kendi stratejik hedefleri doğrultusunda yaklaştığı ve uzak kalma tutumunu bu stratejik hedeflerle ilişkilendirdiği net bir şekilde görüldü.

Özetle, direnişin özneleri AKP'nin yeni rejim inşasına, yeni rejimin hegemonya projesine dahil edilmeyen/dahil olmayı tercih etmeyen, farklı toplumsal kesimlerden ve farklı sınıflardan kimselerdi. Bu çokluğu ortaklaştıran şey ise farklı gerekçelerle ya da farklı saiklerle belirlenmiş olmakla birlikte iktidar karşıtlığı oldu.

Direnişten sonra?

"Bundan sonra hiçbir şey eskisi gibi olmayacak" sözü Türkiye'de sıkça kullanılan, bu yüzden klişeleşmiş ve anlamını yitirmiş bir sözdür. Ancak Gezi direnişi gibi "dünya-tarihsel" bir olay söz konusu olduğunda bu sözü etmek hiç de anlamsız olmayacak, yakışıksız kaçmayacaktır. Artık sahiden de Türkiye'de hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını söyleyebiliriz. AKP rejiminin hegemonya kriziyle, halkın özgürlük arzusunun tarihsel olarak çakıştığı an ve bu ikisinin bileşimi, ortaya eşsiz benzersiz bir durum çıkarmıştır. Bu, yeni rejimin ve hegemonya projesinin kesin bir krizine ve bir karşı-hegemonya projesinin inşa edilme zemininin ortaya çıkışına işaret etmektedir.

Direnişle birlikte Türkiye toplumunun azımsanmayacak ölçüde bir bölümü solculaşmıştır, bu kitlenin büyük çoğunluğunun kendisini bayrakla ya da Mustafa Kemal posteriyle ifade ediyor olması söz konusu gerçeği değiştirmez. Direniş solun toplumsal bağlarının zayıflığına yol açan atmosferi darmadağın etmiş, Türkiye'de cumhuriyetçi kitlelerle ilişkilenmeyen bir solun hiçbir politik iddiası olamayacağına dair tez ise direnişle birlikte ispatlanmıştır. Bundan sonra bir Kemalizm olacaksa, bu mutlaka bir sol-Kemalizm olacaktır. Bundan sonra bir cumhuriyetçilik olacaksa; bu, 1930'ların altın çağına dönmeyi değil, yeni bir cumhuriyeti düşlemek anlamına gelecektir.

Direniş, Kürtlerle cumhuriyetçiler arasındaki mesafeyi bütünüyle ortadan kaldırmamıştır elbette ama en azından bir bakış açısı değişiminin söz konusu olduğu iddia edilebilir. Devlet şiddetine ülkenin merkezinde böylesine bir maruz kalış, ne zamandır bu şiddeti deneyimlemeye başlamış cumhuriyetçi kitleler açısından, Doğu'da yaşananlara dair bir empati hissini kısmen de olsa yaratmayı başarmıştır. Bu bağlamda "Biz Kürtlerin yaşadıklarını da yıllarca bu medyadan izledik" sözü, maruz kaldıkları şiddeti medyada göremeyen kalabalıkların Kürt sorununa bakışlarındaki bir değişimin başlangıcına dair ipuçlarından biri olarak kaydedilebilir.

Yeni rejim ve onun liberal-muhafazakâr hegemonya projesi direnişle birlikte büyük darbe almıştır, ama bu yeterli değildir. İhtiyacımız olan bir karşı-hegemonya projesini yaratabilmektir. "Eşit ve özgür bir Türkiye'yi inşa etmek" paydasında ortaklaşabilecek böylesi bir hegemonya projesini, ancak sosyalistlerin, Kürtlerin ve cumhuriyetçilerin birtakım asgari müştereklerde buluşması, aydınlanma, laiklik, sosyal adalet, kamuculuk gibi birtakım talepler üzerinden yüzlerini birbirilerine dönmeleri, diyaloğa girmeleri mümkün kılabilecektir. Direniş böylesi bir ortaklaşmanın mümkün olabileceğini pratikte göstermiştir, şimdi yapılması gereken bu ortaklığın teorik çerçevesini çizmek, dilini oluşturabilmek, bir karşı hegemonya projesinin unsurlarını oluşturacak kavramları, talepleri, arzuları birbiriyle ilişkilendirip kamusal tedavüle sokabilmektir. Eğer bir Gezi ruhu varsa, o ruh tam da bu ortaklaşmada, bu ilişkilenmede kendisine bir siyasal beden bulabilecektir çünkü.

Prekarya güneşi selamlarken...

Gezi Direnişindeki çeşitliliği anlamada prekarya kavramı önemli imkânlar sunuyor. Emek gücünü satarak geçinenler arasında, emek süreçlerinin esnekleşmesiyle güvencesizleşen birbirinden farklı kesimler, benzer ve benzemez özellikleriyle bu kavram altında toplanabilecek dinamik bir toplumsallık oluşturuyor. Proleterleşmiş entelektüel emek ise Gezi'de de gördüğümüz gibi yeni medya araçlarına dayanan örgütlenme biçimleriyle bu alanın özgün bir bileşeni olarak öne çıkıyor.

Sarphan Uzunoğlu
Kadir Has Üniversitesi Yeni Medya Bölümü Yüksek Lisans Bursiyeri

Gezi Direnişi, adında dahi yapabileceğimiz değişikliklerle, örneğin Gezi Kalkışması ya da Gezi İsyanı, farklı okumalara müsait bir direniş. Bu terminolojik değişiklikler aslına bakılırsa isyanın spontane ve sokaktan sokağa değişebilen karakteriyle de ilgili. Ancak bu "çeşitliliğin" ardında, her ne kadar bazı forumlarda bu isyanın "sınıfsal olmadığını" iddia edenler olsa da, tam anlamıyla güvencesizleşen emek ortamında her geçen gün iktidara karşı daha da öfkeli olan, 4-5 bin lira maaşla çalışıp ayağında oldukça pahalı ayakkabılarıyla direnen insanların yaşadığımız tecrübenin en dikkate değer öznelerinden oldukları aşikâr.

Bu özneleri ele alırken bu işi "kolay yoldan" yapmak isteyenler hızla Türkiye'de mevcut merkez çevre okumalarına ve İdris Küçükömer ezberlerine sarıldılar. Bu yazıda da mesele mevcut liberal paradigmalara dayandırılıp klasik bir "Kemalist endişeliler ayaklanması" tanımına sığdırılabilirdi, oysa bu isyanın arkasında yatan sebeplere bakıldığında herkesin psikolojik analizlerini yaparken unuttuğu bir şeyi, toplumsal anlamda gerçekleşen maddi kopuş ve "yetememe" durumunu görmemek büyük hata olur. Sokaklarda olan insanlar elbette hürriyetlerini yitirdikleri için öfkeliydiler; ama bir başka yandan da bu hürriyetlere sahip çıkamayacak kadar "sıkılaştırılan" kurallarla bağlı oldukları devlet ve işyeri rejimlerine de isyan ediyorlardı. Bu bağlamda direnişin öznesi, prekaryanın, toplumun kırılgan kısımlarının ta kendisiydi.

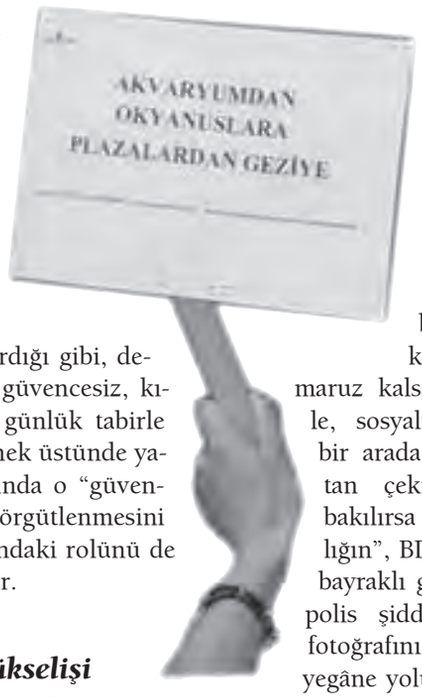
Prekarya üstüne bir şeyler söylemeden önce genel bir tanım yapmak şart. Tanıl Bora'nın tanımı sanıyorum ki meseleyi en haysiyetli anlatanı: Prekarya, yani: "Güvencesiz çalıştırılan, deyim yerindeyse kronik geçici işlere mahkûm, bir işe sahip olmakla işsizlik (veya işsizlik tehdidi) arasındaki müphem alanda bulunanlar… Bugün emek süreçlerinin esnekleşmesiyle her iş güvencesizleşiyor, 'prekerleşiyor', böylece nesnel-potansiyel olarak bütün çalışanları prekaryaya dahil eden bir eğilim var. Bir de sömürüden bile dışlanan, 'lüzumsuz' addedilen nüfus var ki, insanlığın çoğunluğunu oluşturuyor." (1)

Kronik geçici iş tanımını yaparken akıllara "geçici iş"in anımsattığı günübirlik bir yerlere gidip çalışanların gelmemesi gerekiyor. Bahsettiğimiz, yılda bir yenilenen kontratlara, üniversitedeyseniz burs program yönetmeliklerine, liselerdeyseniz bin bir türlü sözleşmeliliğe bağlanan ve günün birinde gelecek kadro umuduyla geçen zaman, bizim 'kronikleşen' güvencesizliğimizin ta kendisi. Prekaryanın bir parçası olan insanın, işverenini ya da kaç iş arkadaşı olduğunu dahi bilemeyecek denli emeğin merkezinden uzak olduğu bir alan söz konusu hale geliyor. Özellikle taşeron işçilerinde ve freelance çalışanlarda bu durum gözle görülür halde. Peki prekarya kimlerden oluşur? Standing'e (2) göre her an herkes prekaryanın bir parçası haline gelebilir. Prekarya herkesten oluşan bir topluluk değildir; ama prekaryanın bir parçası haline gelmek, olasılıkları farklı olmakla birlikte, tüm çalışanlar için mümkün bir durumdur. Örneğin birçok üniversitede eritilen araştırma görevlisi kadrolarının yerine getirilen ve

sosyal anlamda güvencesizleştirilmiş, ucuz emek alanı olan ve ürettiği artıdeğer bakımından ders vermek dahil birçok fonksiyonuyla ciddi bir noktaya oturan bursiyerlerden biri olarak ben de bu "döngü" içerisinde yerini alanlardanım.

Bu döngü burada bitmiyor. Birçoğu bir şirkette sürekli iş bulamayan, yayınevlerine "redaksiyon" yaparak geçinen eski yayıncılar, kim bilir ne zaman alacağı çeviri parasını dişini sıkarak bekleyen çevirmenler, medya operasyonlarıyla işsizleştirilmiş, projelere ve uluslararası ajanslara yapılan freelance işlerle ayakta kalmaya çalışan gazeteciler; bir şey oluyor ve Çapa'daki taşeron işçileriyle, Hey Tekstil işçileriyle bir anda yan yana düşüyorlar.

Bu yan yana düşüşün hikâyesini doğru anlatmanın ilk aşaması, neoliberalizmin gayrimerkezi üretim pratiklerini besleyen bir şey, yani teknolojinin ta kendisi. İşte bu noktada yeni medya diye adlandırdığımız, birçok insanca "sosyal medya" olarak bilinen (ki sosyal olmayan bir medya var mıdır bu da merak konusu) alan önem kazanıyor. Medyanın yeni olmasının sebebi değişen pratiklerden kaynaklanıyor. İnteraktif ve içeriğini kendi ürettiğimiz bir medya alanından bahsediyoruz. Ürettiğimiz içerik, bir tasarımcıysak ABD'de bir reklam ajansı için yaptığımız ve iş başı parasını aldığımız afiş olabiliyor, bir editörsek büyük bir yayınevinden örneğin 3-4 yüz lira için aldığımız bir redaksiyon işi. Her anlamda bu işlerin hiçbiri başta bizi sigortalı kılmıyor. İkincisi ve daha önemlisi de sürekli gelir elde eden biri yapmıyor. Elbette "Üretmek özgürleştirmiyor". Hele ki günümüz piyasa pratiklerinde. Ancak "güvenceli" olarak üretime katılmak bambaşka bir kategori olarak hayatımızda barınıyor. Gelişen teknolojinin "evlerden çalışanların" sayısını arttırdığı gibi, değişen ekonominin güvencesiz, kırılgan ya da daha günlük tabirle taşeronlaştırılan emek üstünde yarattığı etkinin yanında o "güvencesizliğin" karşı örgütlenmesini oluşturma aşamasındaki rolünü de yadsımamak gerekir.

Prekaryanın "spontane" yükselişi

Kim bu prekarya dediğimizde aslında Gezi Direnişi nerede ortaya çıktı ve bu insanlar günün her saati nasıl oradaydı sorularına cevap vermek şart. Birinci cevap şu ki orada olan herkes prekaryaya dahil olabilir. İkincisi de gösterdikleri benzerlikler kadar benzemezliklerin de ilgi çekici olması. Direnişin ortaya çıktığı Beyoğlu bölgesi uzun süredir kentsel dönüşüm kıskacı altındaydı. Aralarında hayat kadınlarından garsonlara geniş bir yelpazede insanın olduğu, öğrencilerin bir kısmı tatile çıkmış olsa bile başını çektiği, bu "direnme süreci" için ilk söylenmesi gereken şey, bu direnişin her ne kadar hükümet belirli gruplara "mal etmeye" çalışmış olsa da, beceremeyecekleri denli bir araya gelemez siyasal eğilimleri birleştirmesiydi. LGBT hareketiyle tarihinde ilk kez tanışanlardan sokak çocuklarına, ciddi anlamda güvencesiz ekonomik rejimin ve muhafazakâr devlet politikalarının kıskacında kalan geniş bir kesimden bahsediyoruz. Devrimci Müslümanlar ise her ne kadar Habervaktim gibi yayınların ağır karşı saldırılarına maruz kalsalar bile LGBT ile, sosyalistlerle, ateistlerle bir arada politika yapmaktan çekinmediler. Aslına bakılırsa bunca "bir aradalığın", BDP'li genç ile Türk bayraklı gencin el ele verip polis şiddetinden kaçışının fotoğrafını doğru çekmenin yegâne yolu "Kim bu prekarya?" sorusuna yanıt vermek.

Prekarya günümüzde AKP'li belediyelerin geniş ve sonsuz kadrolarında sıra bulamayanlar ya da o sıranın kendilerine geleceği yanılgısına kapılanlardır. Ya da büyük holdinglerde her yıl berbat performans değerlendirmeleriyle yarışa sokulanlar. Kimler sorusuna verilebilecek daha çok yanıt olmakla birlikte neye karşı oldukları da mühim bir referans teşkil ediyor. Örneğin İhsan Eliaçık "Gezi'ye giden Müslümanlar kimlerdir?" sorusuna şu cevabı veriyor:

"Müslümanlık doğaya düşmanlık değildir, büyük sermayedarların uşaklığını yapmak değildir, her köşeye AVM dikmek değildir; eşitliktir, sosyal adalettir, doğa sevgisidir. Hiçbiri yok bunlarda." (3)

Müslümanlık kelimesinin yerine istediğiniz "değerli kavramı" getirin, sosyalistlik olur, ekolojistlik olur, sosyal demokratlık olur, yurtseverlik olur... Herhangi birini bu cümlenin başına koymak konusunda tereddüt dahi etmenize gerek yoktur. Zaten temel anlamıyla neoliberalizmin ortaya koyduğu değerlere karşı kendi ilkelerini koyanlar için bir ortaklaşma zemini bulmak zor olmayacaktır, tabii bunun için neoliberalizmin de "hakkını veren" bir tanımını yapma gereksinimi var. Örneğin Franco "Bifo" Berardi neoliberalizm konseptini açıklarken, neoliberalizmin bir yandan rekabetçi dinamikleri engelleyen tüm kanuni yükümlülükleri ve

sosyal düzenlemeleri ortadan kaldırırken, öte yandan da toplumsal yaşamın her alanını (sağlık, eğitim, cinsellik, kültür vs.), tek geçerli kuralın tüm hizmetlerin özelleştirildiği bir alanda arz talep ilişkisi olduğu ekonomik bir alana dönüştürmeye çalıştığını belirmişti. (4) Cinselliği nüfus stratejisine bağlı olarak üç çocuk ve evliliğe indirgeyen, Gezi'nin başlamasından bir gün önce "ertesi gün hapı" tasarısıyla gündeme gelen, kürtaj yasasıyla tarihsel bir skandala imza atan AKP Hükümetinin, sağlık konusunda sürekli bir şekilde özel hastaneler avantajına dönüştürdüğü ve birçok ilacı hâlâ karşılamayan sosyal güvenlik sistemi, yanına "çılgınca özelleştirilen" eğitim kurumları ve sivilce gibi çoğalan ve sömürüyü geniş alana yayıp eğitimi kalitesizleştirmekten başka hiçbir işlevi olmayan özel üniversiteleri de getirince, "neoliberal" programı uygulamak konusunda kusursuz bir grafik sergilediğini söylemek mümkün. Ancak bu neoliberal programın uygulanış biçimi dünyanın diğer ülkelerinde olduğundan farklı olarak "ideolojik kodlar" ve özellikle de "siyasal İslam" pratikleri ile sürekli bir biçimde seküler değerlere, kadın odaklı yaşama ve sosyal haklara saldırı biçiminde gerçekleşti. Kentsel dönüşüm ise kırılgan yaşamlarımızın dönüşümünün "aracı" ve dahi "öznesi" oldu. Tıpkı 18 yaşındaki Sabri Kuran gibi. (5)

Sabri Kuran Gaziosmanpaşa Belediyesi'nin Sarıgöl Mahallesi'ndeki kentsel dönüşüm inşaatında çalışan 18 yaşında bir lise mezunuydu. Kuran 15 Temmuz'da inşaatın altıncı katından düşerek hayatını yitirdi. Ne için mi? Muhtemelen çoktan parsellenmiş oturamayacağı bir evi inşa edip, eğitim ücretini zar zor çıkarıp sonucunda da muhtemelen işsiz kalacağı bir üniversite eğitimi için. Aslında bu "olayın" tek başına birçok şeyi açıklama potansiyeli var. Sabri ve beraberinde çalışan işçilerin "sigortasız" çalışıyor olmalarından, 18 yaşında bir insanın ona avantaj sağlamaması muhtemel bir eğitim için değer üretim sürecine katılmasına kadar, neoliberalizmin işgalci mantığını görmek mümkün. Her ne kadar İstanbul'daki kitle içerisinde özellikle Beyoğlu'nda Sabri'ye benzer durumdaki gençleri aktif göremesek de İstanbul'un farklı bölgelerinde (örn. Okmeydanı) ve Türkiye'nin başka yerlerinde (özellikle Antakya) birçok gerekçeyle kırılgan özneler haine getirilmiş insanların ölümlerine tanık olduk.

Prekaryanın en önemli özelliklerinden biri "kayıtdışı ve yasadışı" emeği de yansıtması. Yani kronikleşen geçici işçiliğin yanında "görünmez kılınan" işçiliği ve artıdeğer üstünden yaratılan "tarifsiz" sömürüyü de es geçmek olmaz. Prekarya ya da "Evsizler, işsizler, izinsiz ve belgesiz biçimde yaşayan çoğu göçmenler… Bu insanlar, yani iktisadın ve devletin dönüşümüyle ortaya çıkan ve güvencelere sahip olmayan yeni kentsel proletarya" (6) önemli bir özelliği bakımından da, sendikalizmin odaksal, programlı hareket etme biçimleriyle farklılık gösteren bir yapıya sahiptir. Örneğin genel anlamıyla toplu sözleşmeler, genel grev gibi klasikleşen "manevralar" üstünden işleyen örgütlenmelerden farklılaşan, makroekonomik koşullar üstünden sağ ve soldan bağımsız tepki geliştiren bir yapıdadır.

Aslında teknolojik belirlenimcilik açısından bakıldığında gayrimerkezileştirilen emeğin emek mücadelesini de "gayrimerkezi" kıldığını söylemek zor değil. Ancak mevcut gözetim koşullarında bir "mücadeleden" bahsetmek istiyorsak "güvenlikten" de bahsetmemiz şart; keza iki yönlü (sermaye ve devlet tarafından yapılan) gözetim prekaryanın bugün elini bağlayan iki faktördür.

Örneğin direniş boyunca attıkları tweetler yüzünden işlerinden atılan yahut olaylara katıldığı tespit edilip uyarılan kişilere dair "kulaktan dolma" haberler istatistiğe döküldüğünde ortaya ilginç bir sonuç çıkacağı barizdir. Bunun yanı sıra, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda KESK'in yaptığı grev sırasında "Öğrencileri Gezi'ye yönlendiren insanların" belirlenmesi için çalışmalar yapıldığı ortaya çıkmıştır, bu da tek başına "prekaritenin" (kırılganlığın) ekonomik kontratın "maddi şartları" ile ilgili olmadığı, neoliberalizmin biçimci muhafazakârlıkla birleştiği Türkiye topraklarında siyasal baskı unsuru olarak da açıkça kullanıldığını göstermektedir. Keza X sayıda öğretmen alımı ve benzeri haberlerin özellikle Gezi Direnişi döneminde servis edilmesi kırılgan emeğini pazarlamaya çalışanlara yönelik ciddi bir "usturuplu olma" uyarısı niteliği taşıyordu. Hükümete yakın yahut devletçe taşeronlaştırılmış firmalarda çalışan, senaristinden set emekçisine ve oyuncusuna film sektörünün, muhabirinden yazarına basın sektörünün etkilendiği bu durumu, tek başına "siyasal bir baskı" ile açıklamak mümkün değildir. Ortada proletarya örgütlenmesinin nüveleri de tam olarak görünmediği için, prekaryanın bir kavram olarak çerçeveye daha anlamlı biçimde oturduğunu söyleyerek prekarya direnişinin yeni medyadaki kodları üzerine konuşmaya başlayabiliriz.

Freeter'dan prekarya'ya yolculuk

Aslında bu noktada prekaryanın çıkış noktasına dönersek, en azından 2000'lerin başında Irak konu-

sunda ortaya çıkan Türkiye'deki savaş karşıtı eylemleri oluşturan gruba bakmakta fayda var. Daha dar bir anlamda da olsa "Freeter" (7) diye anılan bu grubun oynadığı yaratıcı ve aktif rolü anımsamak şart. Freeter, yani freelance, "serbest çalışanlar" anlamına gelen bu kelime yine Tanıl Bora'nın not ettiği üzere "free" (İng. "serbest") ve "arbeiter" (Alm. "işçi") kelimelerinin birleşiminden oluşuyordu. Ancak freeter ile prekarya arasındaki derin farkı doğru çözümlemek gerekir. "Serbest çalışma" bir kırılgan emek biçimi olsa da tüm kırılgan emek türlerinin bunla denkleştiğini söylemek yanlış olacaktır. Ama her iki grubun da direnişinde ortaklaşılan bir yan olarak "barışçıl eylemi" iyi analiz etmekte fayda var. Hem freeterlar hem de prekarya için ortak nokta barışçıl eyleme yönelmekken, onları ortaklaştıran nokta polisin onlara yönelik "şiddete başvurdukları" iddiası idi.

Beyaz yakalılar olarak kendini tanımlayan prekarya özneleri "çapulcu" kavramına da çabuk ısındı. Aslına bakılırsa Başbakan tarafından ortaya atılan "çapulcu" kavramı (İng. "looters") sınıfsal anlamda karmaşık birçok ayaklanma içinde kullanılan bir tabir. Bunun ötesinde ironik bir biçimde Recep Tayyip Erdoğan'ın da bu tabiri kullanmış olması "tescilli diktatör" Kenan Evren tarafından da kullanıldığı düşünüldüğünde ortaya değişik bir anlam çıkarıyor. (8) Bu noktada bu kelimenin "politik" anlamdan arındırılmışlığının yarattığı ferahlamadan bahsetmek şart. Kelimenin "militanlık" ile yan yana gelmemesi, Gezi eylemlerine katılanların çoğunun partizan, militan, gerilla gibi kavramlardan koşarak uzaklaşması, forumlarda konuşanların çoğunlukla "örgütlülük korkusu" içeren ve örgütleri dışlayan tavırlar sergilemeleri birçok bakımdan boşa değil. Bu noktada Cihan Tuğal'ın yazdıkları önemli bir referans olarak duruyor önümüzde:

"Özetle, tepki sömürüye ya da proleterleşmeye değil, piyasalaşmaya ve metalaşmaya. Daha sonradan bu iddiayı açma dileğiyle, geçerken hızla belirtelim: Burada Marx kadar, Lukács ve özellikle Polanyi'nin kavramsal çerçevelerine de başvurmamız gerekiyor (Tabii ki Polanyi'nin doğa ve toplum hakkındaki özcülüğüne düşmeden). Yine sonradan açmak üzere hızla ifade edelim: Tam da sömürü karşıtı bir hareket ve bilinçlenme olmamasından dolayı, bazı sol çevrelerin varolan isyandan bir sürekli devrim (ya da en azından bir ikili iktidar) çıkarma çabaları biraz yersiz ve zamansız." (9)

Peki bu referans ne kadar haklı. Aslına bakılırsa Guy Standing'e göre prekarya fikrinin referansı olan sırasıyla Pierre Bourdieu, Michel Foucault, Jürgen Habermas, Michael Hardt, Tony Negri gibi isimlere dönmekte fayda var. Ama yine de fikri 1968'in Herbert Marcuse'una ve onun toplumun "asıl devrimci güçlerine" dair tanımlarına götürürsek karşımıza bambaşka bir tablo çıkıyor. Keza Marcuse'un "dışlanmışları" Gezi'nin tam ortasındaydılar. Translar, geyler, lezbiyenler, sokak çocukları, göçmenler, güvencesiz taşeron işçiler... Sistemde kendine "oturmalık yer" bulamamış olanlar kısaca.

Peki bunca farklılık ne getiriyor? Kırılganlığın kardeşi esneklik oluyor. Doğrudan, net, otoriter örgütlenme mantığının yerini yeni tür bir örgütlenme alıyor. Tanıl Bora bugünkü beyaz yakalıların 68'in öğrencilerinin henüz sezmekte olduğu bir tehdidi, açık ve yakın tehlike olarak yaşadıklarını söylüyor: Entelektüel emeğin proleterleşmesini. Burada tehdit arz eden unsur şu: Entelektüel emek ucuzluyor. Belki de Castells'in sınıf teorisinde belirttiği "enformasyonu yönetenler" ile onu almakla yetinenler arasındaki ayrım, katılaşırken, enformasyonu üreten ve yönetenler nitelikçe benzerleştikçe emeklerinin kendilerini asla bir parçası saymadıkları işçi sınıfından çok da farklılaşmadıklarını görüyorlar. Devrimcilik bakımındansa Zeynep Gambetti'nin ortaya attığı teorik yaklaşımı ele almakta büyük fayda var.

Prekarya örgütlenmesinin psikolojisi, şimdilik en azından Türkiye'de üstüne kapsamlı bir araştırma yapılmamış bir konu olsa da prekarya örgütlenmesinin proletarya örgütlenmesinden farklılaştığı çeşitli noktalar olduğu kesin.

Birincisi şu ki prekarya örgütlenmesi, tıpkı Plaza Eylem Platformu tarafından yapıldığı üzere görece ciddi bir anonimlik üzerinden

yapılmak zorunda (Tam anlamıyla bir anonimlik nedir, bu ayrı bir yazı konusu). Happy Hours başta olmak üzere ortaya konan etkinlik yöntemleri proletarya örgütlenme yöntemlerinden büyük farklılık arz ediyor. Tüketim potansiyelleri olduğu kadar tüketim anlayışları da farklılaşıyor. "Sömürülmek" ya da burjuvasıyla kavga etmek tavrının yerine güncel rahatsızlıklarını koymaları başta olmak üzere birçok konuda proletaryadan ayrılıyorlar. "Memnuniyetsizliklerini" yurttaşlık hakları ile sınırlıyorlar. Sivil toplum anlayışına çok daha yakın bir çizgideler. Bu açılardan "devrimci" bir potansiyel aramak zor. Ancak "multitude" çizgisine döndüğümüzde "farklılaşan" topluluk içerisinde çoğulculuğun ciddi anlamda temsil problemini aşabileceği yegâne grubun prekarya olduğu ortada. Özellikle orta sınıf diye adlandırılan (yanlış biçimde) prekaryaya ait kimseler için seküler değerlerin muhafazakârlaşma adı altında "maddiyata dayanan yaşam" şekline dönüştürülmesi ve bu piyasalaşmanın teşkil ettiği tehdit çok önemli. Kendi hayatlarında "patronlarından daha büyük bir tehdit olarak" AKP Hükümetini görmeleri birçok açıdan Gezi Hamlesi'ni Occupy Wall Street hamlesinden ayırıyor. Keza başından bu yana bu harekete "işgal hareketi" muamelesi yapılmasına şerh koymak istememizin başlıca sebebi de bu. Bu "ekonomik" temelli hareketlerden biri, evet; ama kent ve yaşam tarzı üstünden yükseltilen ve meşru bulunan itiraz birçok açıdan burada önem taşıyor.

Bundan böyle...

Prekarya için bundan sonrası çok daha mühim. Zira 2008'den bu yana süren Plaza Eylem Platformu pratiği başta olmak üzere tüm pratiklerini hem gözden geçirmek hem de yenilemek durumundalar. Bu yenilenme ihtiyacı iki temel sebebe dayanıyor. Birincisi Gezi Direnişi'nin enerjisinin yarattığı "politizasyonun" daha sağlıklı bir hale getirilmesinin acil gerekliliği. İkincisi bu hareketin önündeki "uzun ve geniş yolun" korunması açısından alınacak önlemler. Bunların da başında Foti Benlisoy'un değindiği (10) ve prekarya teorisinin de, Herbert Marcuse'un *Karşıdevrim ve İsyan*'da söylediklerinin de bir şekilde referans olduğu "gerontokrasi" meselesinin aşılması gerekliliği ortaya çıkıyor, ki prekaryanın "proletarya" örgütlenmelerinden "kaçınmasının" ardında yatan sebeplerin başında da gerontokrasinin geldiğini söylemek güç değil. Bu bağlamda prekarya mücadelesini soldan bütünüyle ayrı bir mücadele olarak "göstermek" yerine gerontokrasi kavramına da, Gezi'nin ürettiği artıdeğerin sol tarafından "devrim ihtimali" olarak algılanmasına da (11) tedbirli yaklaşmalı ve Gezi'yi süregelen mücadele için bir avantaj değil yeni bir zemin olarak görerek Gezi sürecinde politik "galasını" yaşayan prekaryanın (freeterlardan bir sonraki kuşak olarak bahsedelim) bu toplu arayışının geçmişin mantığıyla kolaylıkla çözülemeyeceğini görmeli. Keza Gambetti'nin Gezi'nin artıdeğeri üstüne yazdığı yazıda belirttiği hususlar çok mühim:

"Ancak sembolik artıdeğerin temellük edilmesi yarışında hükümet yalnız değil. Gezi direnişinin bileşenleri arasında sol gelenekten gelmiş olanlar için bu artıdeğer "devrimi" müjdeliyor – veya en azından oraya yönlendirilmesi gereken bir öfke ve enerjiye tekabül ediyor. Taksim Dayanışması'nın sosyal demokratları veya meslek örgütleri, bu artıdeğerde makul toplumsal taleplerin meşruiyetini arıyorlar. Ulusalcılar, sembolik fazlayı "gericiliğe" karşı mevzi kazanımı olarak yormak istiyorlar. Birçok destekçi Gezi'deki 'patlama' sayesinde vatanı koruyor, milli sermayemizi yabancılara satılmaktan kurtarıyor, Mustafa Kemal'in kendilerine yüklediği misyona sahip çıkıyor. Feministler erkek egemen dili gayet görünür bir şekilde duvarlarda, sloganlarda, afişlerde düzeltme imkânını buluyor. LGBTT bireyler futbol taraftarlarının gözü önünde bayrak sallayıp 'Velev ki ibneyiz; alışın, her yerdeyiz' diye bağırmanın hazzını tadabiliyor. Direniş bazılarını görünür kılıyor, bazılarınıysa geleceğin 'kim'leri olarak özneleştiriyor."

Yani birçok anlamda Gezi'nin "artıdeğeri" iletişimsel bir alanın üstelik alışıldık geleneksel medya kanallarına ihtiyaç duymadan ortaya çıkması oluyor ki, bu da mevcut medyamızın mevcut şartlar altında ne kadar yetersiz, eksik, taraflı ve alanına sıkışmış olduğunu gösteriyor. Ortak mecra eksikliği ve dilin nobranlığı ya da "uzmanlık gerektirişi" başta olmak üzere birçok mevzu öne çıkarak prekarya mücadelesini geleneksel mücadelelerden uzağa bir ye-

re koyarken artıdeğerin işlenmesi konusunda sorunlar sürüyor.

Anlaşıldım sanılan bir Kürt için, anlaşıldım sanılan bir gey için ya da anlaşıldım sanılan bir "teenager" için bu direniş prekaritenin göğsünden çıkan bir direniş olarak bir "sonuç" yarattı mı ya da yaratmak zorunda mı sorularına cevap vermek için henüz erken. Ama tek görülen, artık freeter kavramının ardından hayatımıza giren bu kavramı gerçek bir biçimde kullanmaya her kesimden entelektüelin ihtiyacı olduğu. Zaten Gezi'nin ürettiği en büyük artıdeğer de "diğerine karşı duyulan merak" olarak adlandırılabilir. Bu merakı giderecek olan demokratik, aşağıdan iletişim ağları ve forumların ta kendisi olmakla birlikte süregelen pratiğin bunu beslediğini söylemek güç değil. Bu bağlamda kendini inşa etmeye devam eden bir hareket içerisinde özne olarak prekaryayı yapı olarak tanımladıktan sonra bundan sonrası için sorulacak sorularla toparlamakta fayda var. Bu soruların birincisi prekaryanın "örgütlenme anlayışının" geleneksel sol pratikteki sendikal pratikten nerelerde ayrıldığı, ikincisi prekaryanın devrimci potansiyelinin ne olduğu, üçüncüsü prekaryanın neoliberal sistem içerisinde "sürerliğinin" ne kadar olacağı ve bu rejimin yaygınlığının ne olduğu. Belki de sorabileceğimiz son bir soru var; o da bu kavramın gerekliliğini nasıl kabulleneceğimiz. Belki de bunun için Hardt ve Negri'nin "Duyuru" metnine gidip bazı şeyleri baştan düşünmekte fayda var. Yani çokluğu ve prekarya kavramını doğru sınıfsal pozisyonları almak için kullanmak ve bu yeni terminolojiye hâkim olup buna dahil katmanları iyi analiz etmek şart.

Prekarya yeni medyada neden daha güçlü?

Prekaryanın yeni medyada güçlü olması birçok anlamda teknolojik devrimin de bir çıktısı denebilir. Keza orta sınıfın "işçileşmesi" ve beyaz yakalıların bazı şeylerin farkına varması kadar internetin tek başına hem eğlence hem iletişim aracı olarak hayatımızda tuttuğu yerin doğru biçimde algılanması prekaryanın kavramsallaştığı ve özneleştiği döneme denk geliyor. Bugün soldefter.com, militan.net, taseroniscilieridernegi.blogspot.com, plazaeylemplatformu.wordpress.com gibi sitelerde yapılan yayınların arkasında en çok da prekarite öznelerinin güçleri var. Elbette bunlara Yeditepe, ODTÜ ve İTÜ asistan dayanışması gibi grupları da eklemek gerekiyor. Tüm bunların ortaya çıkış noktaları işyerlerindeki rahatsızlıklar ve çalışma koşulları olmakla birlikte, prekaritenin güvencesizliğinin getirdiği ve örgütlenme kısıtlamalarının yarattığı darboğazda kendi "sendikal" hareketliliklerini devlet iznine ihtiyaç duymadan hızlı bir biçimde internet üstünden gerçekleştiriyorlar.

Peki ya interneti nasıl kullanıyorlar? Yeni medya bu tür örgütlenmeler için örgütlü bir hareketlenmenin en önemli araçlarından biri durumunda. Sadece politik anlamda değil, günlük yaşamda da organizasyon, iletişim ve eylem pratikleri bu gruplarca yeni medya üzerine kurgulanmış durumda. Facebook event'iyle eyleme çıkılan günleri eski sol pratikte ne kadar tahayyül edebilirdik bilinmez; ancak imza kampanyalarından birçok sivil itaatsizlik eylemine, işyeri protestosuna dek Facebook bir çıkış noktası. Ama tabii "eylem" noktasına gelmeden önce internetin nasıl kullanıldığına ayrıca bakmakta fayda var.

Türkiye toplumunun yüzde 44'ünün sürekli internet kullanıcısı olduğu ve bu grubun da ortalama internette geçirdiği zamanın haftada 12 saate denk geldiğini düşünürsek karşımızdaki tabloyu küçümsemenin ne kadar yanlış olduğunu anlayabiliriz. Bu insanların interneti "neden" kullandığı da önem teşkil ediyor. Ama internet kullanan insanların, televizyon seyretme oranının neredeyse iki katı olacak kadar daha fazla bu mecrada zaman geçirmesi birçok şeyi açıklıyor.

Elbette internetin böylesine yükselmesinin ardında teknolojik belirlenimciliğin hızla iddia edeceği üzere bunun "gelişmiş" bir aygıt olması ve ergonomik anlamda da daha çok konfor sunması yok. Politik sebepleri de es geçmemek gerekiyor. Hızlı ve doğru haber alma gibi başlıklar altında düşünüldüğünde, karşımıza ilginç bir sonuç çıkıyor.

Siegearts tarafından yayımlanan araştırmaya göz attığımızda ulusal ve yerel medyaya dair güvensizliğin Gezi Parkı olayları özelinde çok da mantıksız olmadığını görüyoruz. (12) Örneğin olayların başladığı 28 Mayıs günü dünya basınında yalnızca bir haber yer alırken ulusal medyada 56 haber başlığı altında olaylar incelenmiş. Ama ilerleyen günlere baktığınızda medyanın Gezi olaylarını ciddi anlamda görmezden geldiği ortaya çıkıyor, olaylar alevlendikçe Gezi Olayları'nın görünürlüğü dünya medyasında artarken yerel ve ulusal ana akım medyada azalıyor. Bu sırada kurulan Whatishappeninginistanbul.com ve İstanbuldaneoluyor.com gibi siteler ise süreçte sıra dışı bir fonksiyon üstlenerek "doğrulanmış" ve alandan gelen herhangi bir ajandaya hizmet etmeden doğrudan habere öncelik tanıyan içerik üretimleriyle öne çıktılar. "What is happening in İstanbul" projesinde emek veren ve editoryal sürece kat-

Eylemler süresinde en çok kullanılan ilk 10 etiket (hashtag) şöyleydi:

Etiket	Kullanım Adedi
direngezipark	2,140,709
[illegible]	1,611,029
direnankara	1,114,257
[illegible]	846,020
direngazipark	617,384
[illegible]	589,118
direnizmir	438,813
[illegible]	403,050
direnbesiktas	382,252
[illegible]	372,852

kıda bulunanların neredeyse tamamının çeşitli kurumlarda yıllık sözleşmeli olarak çalışan entelektüeller olduğu göz önüne alındığında, güvencesiz rejimin içerisinde politik güvencesizlik hissedenlerin kısa sürede blog, Facebook, Twitter arası koordine çalışan ve Türkiye'nin farklı noktalarından haber alan bir ağı kurabilmesi, üstelik bunu çok kısa sürede gerçekleştirmeleri tesadüfi değil. Aksine prekaritenin kısa sürede kısa ve orta vadeli amaçlar için bir araya gelme konusunda yeni medya eşliğinde sağladığı pratiklikten kaynaklanıyor.

Normal şartlarda bir web sitesinin kurulması ciddi bir proje ve maliyet hesabıyla ele alınırken bu projenin ortaya çıkışı bir saat bile almıyor. Aniden kurulan bir Whatsap grubu üstünden, benzer kurumlarda benzer alanlarda çalışan insanlar bir araya gelip bir "iletişim ağı" kurabiliyorlar ve kurulan iletişim ağı uluslararası entelektüellerin ilgisini çekebilecek bir noktaya gelebiliyor. İçeride kurulan çeviri kolektifleri "beyaz yakalıların" nitelikli artıdeğer üretimini sosyal ve politik kazanıma çevirirken, bu yeni sınıfsal tablo "Devrim televizyonda yayınlanmayacak" sözünü kanıtlarcasına kendi iletişimsel pratiğini üretiyor.

Prekarya örgütlenmelerinin yeni medya üzerinden gerçekleşmesinin en büyük avantajı da hiyerarşik yöntemlerin kullanımdan kalkması. Bir web sitesi üstünde olası hiyerarşiyi oluşturabilecek tek mekanizma teknik bilgi, ancak günümüzde web sitesi kullanmak, yürütmek Wordpress, Blogger gibi aracılarla ve onların etrafında kümelenen geliştiricilerle öylesine kolaylaştırılmış durumda ki, bu tür bir hiyerarşik konumlanma imkânsız. Ortada "örgütlenme" var, ama örgütlenen fikir ve eylemin "ideolojik merkezi" olmasından ziyade bir "amaçsal merkezi" var. Zaten bu tür örgütlenmelere "gayrimerkezi" denmesi de buradan kaynaklanıyor. Bambaşka noktalarda benzer inisiyatiflerin ortaya çıkması, öğrenciler, akademisyenler tarafından yaratılan Nabermedya, Çapul TV gibi projelerin tekil tıklama sayılarının milyonları bulması örgütlü bir sürekliliğin değil, ihtiyaçlar etrafında kurulan "network"lerin aldığı yolun göstergesi oluyor yalnızca.

Özetle prekaryanın ortaya çıkışının yeni medya teknolojilerinin yükselişi ile bir araya gelişi çok da birbirinden ayrılabilir şeyler değil. Aktarıldığı üzere teknolojinin gelişimi hem çalışma rejimine, hem de çalışma rejiminin globalizmle birlikte genişleyen sınırları içerisindeki güvencesizleşmeye neden oluyor. Patronunuzun yüzünü görmeden, üstünüzle oturup bir çay içmeden binlerce dolar kazanabildiğiniz işinizden tek bir mail yoluyla atılmanız da, bir yıl boyunca ders verdiğiniz üniversiteden bir temmuz günü "sözleşmeniz feshedildi" denerek gönderilmeniz de bu çalışma rejiminin olası sonuçlarından. Tabii bu olumsuzluğun tam karşısında, hashtag'ler üstünden dahi kendini örgütleyebilen gayrimerkezi ama kitlesel bir öfkenin tıpkı Gezi Olayları'nda olduğu üzere oluşması hiç de şaşılacak bir durum değil.

İnternet kullanımının artışıyla birlikte prekarya örgütlenmelerinin de artacağı ortada, bu ortaya çıkacak yeni pratikler sendikal toplantıların yerine "devrimci happy hours" aktiviteleri çıkarır mı bilinmez; ancak Plaza Eylem Platformu başta olmak üzere bu tür örgütlenmeleri deneyimleyenlerin hepsi yeni bir dil ve eylem biçiminin oluşumu konusunda görüş bildiriyorlar. Bu görüş bildirimi kendisini sokakta da etkin biçimde belli ediyor. Bu örgütlenmelere "apolitik" diyerek onları var oldukları yeri ifade etmeyen bir kategoriye sokmak yerine, bu yeni aklın nasıl biçimlerle bugün forumlarda devam ettiği üzere demokratik anlamda örgütlenebileceğini sormak asli öncelik halini çoktan almış durumda.

Çokluğun gayrimerkezi yapısını bir avantaj olarak kabul etmek kadar onun eylemsel dönüşümünü de doğru izlemek şart. Aksi halde enerjinin dağılması ve bölünmesine karşı "hashtag"ler dışında elimizde bütünleyici bir şey kalmazsa ve Gezi Parkı sürecindekinin aksine forum ve demokrasi kültürü yaygınlaşmaz, bu kültürel katılımda düşme gerçekleşirse, buna karşı durabilmek için çözüm geliştirmemiz gerekiyor. Aksi halde tencere tava seslerinden iphone aplikasyonu üretebilecek kadar yaratıcılık alanı geniş bir kuşağı yanlış anlamak fazlasıyla olası.

DİPNOTLAR

1)http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=639&makale=Tan%FDl%20Bora%20ile%20S%F6yle%FEi:%20S%FDn%FDf,%20Kapitalizm%20ve%20T%FCrkiye

2) Standing, Guy (2011); *The Precariat: The New Dangerous Class*, London: Bloomsbury Press, s.59

3) http://www.siddethikayeleri.com/muslumanlik-sosyal-adalettir-biz-de-gezi-direnisindeyiz/

4) Berardi, Franco (2009); *The Soul at Work: From Alienation to Autonomy*, Çev. Francesca Cadel and Giuseppina Mecchia, with preface by Jason E. Smith. Los Angeles, CA: Semiotexte.

5) http://www.radikal.com.tr/turkiye/universite_hayali_donusume_gomuldu-1142058

6) http://sociology.berkeley.edu/faculty/wacquant/wacquant_pdf/LW-interviewEXPRESS.pdf

7) http://everywheretaksim.net/tr/radikal-beyaz-yakalilarin-isyaninin-ardinda-ne-var-tanil-bora/

8) http://www.odatv.com/n.php?n=kenan-evren-de-capulcu-demisti-0706131200

9) http://t24.com.tr/haber/gezi-hareketinin-ortak-paydalari-ve-yeni-orgutluluk-bicimleri/233416

10) http://www.soldefter.com/2013/07/14/gezi-ve-solda-gerontokrasinin-muhtemel-sonu/

11) http://www.bianet.org/bianet/siyaset/147909-arti-deger-olarak-gezi

12) http://siegearts.com/reports/tr/geziparki/report.php?date=2013-05-28

İki liberal tarihçinin Haziran Direnişi sınavı

Halil Berktay ve Cemil Koçak'ın Haziran Direnişini değerlendirmelerini ele alacağız. Mevcut durumun dinamiklerini gerçekçi biçimde analiz etmek yerine klasik modernist-muhafazakâr ikiliğinden hareketle politik tavır takınan bu akademisyenler, toplumun bileşenlerine sabitlenmiş siyasi pozisyonlar atfederek maddi temelden uzak, özcü ve indirgemeci bir perspektifi tarih disiplinin temel prensiplerine yeğ tutuyorlar.

Çiğdem Oğuz - Nezih Bamyacı

31 Mayıs itibariyle kitleselleşen ve ülkenin pek çok kentine yayılarak toplu bir direniş kimliğine bürünen Gezi Parkı eylemleri yalnızca gündemin birinci sırasını işgal etmekle kalmadı, Türkiye toplumuna ve Türkiye siyasetine dair pek çok ezberi de geçersiz kıldı. Bu beklenmedik sarsıntı karşısında Recep Tayyip Erdoğan ve AKP kadroları kadar hükümeti destekleyen çevrelerden pek çok kişi de olan biteni anlamlandırma konusunda belirgin bir zaaf gösterdi. Zihinlerdeki bu acziyet ise dillerde iki şekilde ifade buldu: Meydana gelmekte olan toplumsal hareketi itibarsızlaştırmak için açıkça ve ısrarla yalana başvurmak veya mevcut durumda karşılığı olmayan ezbere kavram ve kategorilere dört elle sarılmak.

Haziran Direnişi üzerine kaleme alınan değerlendirme yazılarına bakarak sözü geçen acziyetten kimi akademisyen köşe yazarlarının da payını aldığını iddia etmek mümkün görünüyor.

Bu gözlemimizi somutlaştırmak için Halil Berktay'ın 15 Haziran tarihinde *Küyerel* internet sitesinde yayınlanan "Maksimalist boyölçüşmecilik, barışa ve demokratik kazanımlara zarar verecek" ve Cemil Koçak'ın 23 Haziran tarihinde *Star* gazetesinde yayımlanan "Bu Oyunun Benzerini 70'lerde Şili'de Oynadılar" başlıklı yazılarını ele alacağız.

Modernistler ve muhafazakârlar ikiliği yanılsaması

Tek tek değerlendirmelere başlamadan önce iki yazının da ortak eksenini belirleyen bazı temel varsayımların bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda öncelikle söz etmemiz gereken varsayım, Osmanlı'nın son döneminden bu zamana uzanan modernistler ve muhafazakârlar ikiliğidir. Bu ikiliğin özünde, bütün bir tarihyazımını etkileyen modernist, Batıcı, sonradan kısaca Kemalistler olarak anılan kesimle daha geleneksel, İslami değerlere vurgu yapan kesim arasındaki çatışmayı merkez alan yaklaşımı görüyoruz. Bu yaklaşıma göre gelenekselliğe vurgu yapan bütün kesimler halk olarak ifade edilirken, seküler değerleri ön plana çıkaran kesimler elit olarak tanımlanmaktadır. Bu şematik algı içerisinde "elitler" otoriter ve statükocu bir tepeden inmecilikle özdeşleştirilirken, gerçek bir demokrasiyi olgunlaştırma misyonu ilerici ve yenilikçi bir potansiyele sahip olduğu düşünülen geleneksel "halk" kitlelerine yüklenmiştir. İki yazarın da Gezi Parkı olaylarını değerlendirirken bu şematik düşünce içinde fikir yürüttüğünü, modernistler ve muhafazakâr kesim ikiliğinden yola çıkarak direnişi "halktan" kesin çizgilerle ayrılmış anti-demokratik gösteriler olarak konumlandırdığını söylemek mümkündür. Mevcut durumun dinamiklerini gerçekçi biçimde analiz etmek yerine bu şematik düşünceden hareketle politik tavır takınan bu akademisyenlerin, toplumun bileşenlerine sabitlenmiş siyasi pozisyonlar atfederek maddi temelden uzak, özcü ve indirgemeci bir perspektifi tarih disiplinin temel prensiplerine yeğ tuttuklarını gözlemliyoruz. Ayrıca bu teorik çerçeve hükümeti desteklemenin nedeni değil, politik tercihlerin bir sonucudur.

Hareket Kürt, Ermeni ve Müslüman düşmanı mıydı?

Bu sabitlenmiş siyasi pozisyonlardan yola çıkan Berktay, hareketin "ikinci hafta gelişimi" olarak dönemlendirdiği süreç boyunca "ultra sağcılar" olarak nitelendirmeyi uygun gördüğü CHP, İşçi Partisi ve TKP gibi siyasi odaklar tarafından kirletildiği savından hareketle, askeri vesayeti geri getirmek ve Kürt sorununda barış ve reform sürecine karşı bir karşı-devrim gerçekleştirmek ekseninde bir politik gündeme kaydırıldığı sonucuna varıyor.

Berktay "ikinci hafta gelişimi" ardından hareketin büründüğüne inandığı karakteri ise şöyle betimliyor:

"Mesele sadece Türk bayraklarından ibaret değil. Taksim direnişinin içindeki, yeni ve büyüyen Kürt düşmanlığı, Ermeni düşmanlığı, soykırım inkârcılığı, Müslüman düşmanlığı (ve hatta Müslüman kadınlara yönelik saldırganlık), çeşitli örnekleriyle apaçık ortada."

Berktay'ın Kürt düşmanlığı yakıştırmasına yanıt vermeden gözlemlerimiz doğrultusunda şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, BDP'nin süreç boyunca takındığı ikircikli tutum, meydanı dolduran kitlelerin çoklukla Kürt hareketine mesafeli bir tabandan geliyor oluşu ve devletin hareketi etnik çatışmaya evrilterek itibarsızlaştırmak ve resmi şiddeti meşrulaştırmak gibi tehlikeli bir stratejiye yönelme ihtimali meydanda toplanan kitlede bir tedirginlik oluşmasına neden olmuştur. Ancak meydandaki insanlar şiddet eylemine dönüşmeyen ve kitleselleşmeyen birkaç tepki dışında meydandaki Kürt temsiliyetine Berktay'ca atfedilen köktenci ve histerik tepkileri vermemişlerdir. Oldukça çarpıcı bir başka nokta ise Berktay'ın "ultra-sağcılar" olarak nitelediği grupların bu bireysel tepki anlarında dahi müdahil olarak insanlara sağduyu çağrısı yapmış olmasıdır. Sözü geçen "ultra-sağcılar" kitle üstünde toplu bir saldırı başlatacak niyet ve iradeden çok uzak bir noktadayken ve "kendiliğinden" kitleler böyle bir kalkışmadan uzak durduğu halde Berktay'ın "kendiliğinden" kitlelerin ve "ultra-sağcı" organizasyonların gündemlerini birdenbire "Kürt sorununda barış ve reform sürecine karşı bir karşı-devrim hayaline" çevirecekleri yönündeki kehanetini 31 Mayıs'tan bu yana uzanan deneyimlerinden değil rezervinde tuttuğu ezberlerinden yola çıkarak temellendirdiği izlenimini uyandırmaktadır.

Berktay'ın "Ermeni düşmanlığı" yakıştırmasının da maddi temellerinin varlığını bilmiyoruz. Berktay'ı kaygılandıran "ikinci hafta gelişimi" boyunca ve sonrasında direnişçilerin ne zaman Ermeni soykırımını tanımak ve tanımamak gibi bir gündemle bir araya gelip soykırım inkârcılığından yana tavır aldığını kamuoyuna açıklamak sorumluluğu Berktay'a aittir. Aksi takdirde kendi zihninde sabitlediği kategorilerden yola çıkarak direniş hareketi içerisinde bulunduğunu varsaydığı Ermeni karşıtı reflekslerin tam da direnişin karşında yer alan odaklar tarafından (1) sergilendiği gerçeği karşısında Berktay'ın bu argümanları en yumuşak tabiriyle fantastik olarak nitelendirilebilecektir. Gezi'ye destek veren Nor Zartonk inisiyatifinin "Mezarlığımızı aldınız, parkımızı alamayacaksınız" sloganıyla orada olması da Berktay'ın görmezden gelmeyi yeğlediği bir gerçektir. (2)

Berktay'ın modernistler ve muhafazakâr kesim ikiliğine dayalı şematik algısı Müslüman düşmanlığı yakıştırmasıyla bir kez daha kendini göstermekte ve Müslüman kadınlara yönelik saldırganlık suçlamasıyla yazar iyi niyet sınırlarını epeyce zorlamaktadır. Bu noktada Berktay maalesef bizleri bir kez daha malumu ilama zorluyor. Kitleleri sokağa iten motif din karşıtlığı değil, dinin AKP zihniyetinin elinde yaşam tarzından sanata ve bilime varıncaya değin hayatın her alanı üzerinde sınır tanımaz bir tahakküm ve zulüm aracı haline gelmesidir. Anti-Kapitalist Müslümanlar gibi grupların yanı sıra herhangi bir gruptan bağımsız pek çok inançlı kadın ve erkeğin direnişe katıldığı malum. Bu insanların düşmanlık görmedikleri gibi direniş saflarında varlıklarının sevinçle karşılandığına, kendini Müslüman olarak tanımlamayan direnişçiler tarafından hassasiyetlerinin gözetildiğine ve direnişe katılanların önemli bir kısmının da bu hassasiyetleri bizzat paylaştığına dair ortada sayısız yazılı-görsel malzeme ve tanıklık mevcut. Bu şartlar altında Müslüman düşmanlığından söz etmek, Erdoğan'ın sürekli dillendirdiği bu görüntülerin bir türlü belgelenememesine rağmen Müslüman kadınlara saldırı iddiasını tartışılmaz bir gerçekmiş gibi servis etmek de herhangi bir ahlaki ilkeyle bağdaştırılabilecek gibi görünmemektedir.

Berktay hareketin "Ermeni düşmanı" olduğunu iddia ederken, Nor Zartonk'un hareket içinde yer aldığını görmezden geliyor.

Tuzu kuru Beyaz Türkler mi?

Mesele direnişçilerin sosyal ve sınıfsal niteliğini betimleye geldiğinde Berktay ve Koçak'ın bakış açılarının çakıştığını ve bu bakış açısının elit-halk karşıtlığı üzerine kurulu dar, kategorik değerlendirmelerin ötesine geçemediğini görüyoruz. Berktay "hareketin önderliği ve egemen kıvamı itibariyle eksen değiştirip bir Beyaz Türk hareketi olmaya doğru kaydığı" değerlendirmesini yaparken, Koçak oldukça "yaratıcı" bir biçimde Salvador Allende ve Recep Tayyip Erdoğan arasında paralellik kurduğu yazısında Şili'deki darbe yanlıları ile Haziran Direnişinin kitlesi arasında var olduğuna inandığı benzerlikleri şu şekilde özetliyor:

"[Şili'de] Tencere tava gösterileriyle ilgili olarak solcular olaylar sırasında şöyle yazacaklardır 'Burjuvazinin en tepkici çevrelerince yürütülen bu açlık gösterisinde protestonun simgesi olarak boş tencereler gösterilmiştir; işin garibi şu ki bunu yapanlar asla yiyecek sıkıntısı çekmemiş olanlar, gösteri yerine şatafatlı arabalarla gitmiş olanlardır […] Dün tutuklanmış olan doksan geçten en az % 60'ı 18-20 yaşlarında gençlerdir ve hepsi de çalışmanın ne demek olduğunu asla bilmemiş ana kuzusu delikanlılardır, şimdiye kadar tek bir tabak bile yıkamamış genç kızlar, kuvvet gösterilerine, tedhiş eylemlerine katılmışlardır."

Şili'de Allende'nin ve dolayısıyla onun Türkiye'deki muadi-

Berktay yazılarında "esas gündemleri AKP'yi geriletip askerî vesayeti geri getirmek olan ulusalcı ve Ergenekonculara" dikkat çekiyor. Koçak ise Allende'ye karşı gerçekleştirilen darbeyi hazırlayan süreçle hareket arasında benzerlikler kurmaya çalışıyor.

li Erdoğan'ın arkasındaki kitle ise Koçak'a göre şöyledir:

"'Unidad Popular' (Halk Birliği), Komünistlerin, Allende'nin içinde bulunduğu sosyalistlerin, radikallerin, halkçıların, sosyal demokratların ve en sonunda solcu Hıristiyanların ortak siyasal platformu olarak 1969'da kurulmuştu."

Erdoğan bu denli çeşitli kitleleri arkasına toplamayı başarabilmiş miydi sorusu tartışmaya açıktır. Ancak gün itibariyle dar bir Milli Görüş tabanına doğru geri çekilmekte olduğu her söylevinde benimsediği dışlayıcı-ötekileştirici dilden okunabilmektedir. Allende'nin Unidad Popular'ına benzer bir ittifakın ise direniş cephesinde oluşmakta olduğu aklıselim rehber alınarak yapılacak en ufak bir gözlemle bile ortaya konulabilir.

Direnişi bir Beyaz Türk hareketi olarak adlandırmak ya da tuzu kuru kesimlerin şımarıkça bir kalkışması olarak yaftalamak elit-halk ikilemini amentüsü haline getirmiş kategorik bakış açısı içerisinden meşru görünüyor olabilir. Fakat bu değerlendirme gerçeklerle karşılaştırıldığında gördüğümüz şey teorinin arkasına sığınıp AKP iktidarının savunmasını yapmaktır. Örneğin Gazi Mahallesi ve Dikmen gibi sakinleri çoklukla emekçi kesimlerden oluşan mahalleler nasıl olup da polis şiddetinin en vahşi örneklerine hedef olmak pahasına tuzu kuru kesimlerin şımarıkça kalkışmasının yanında yer almaya gönüllü olmuşlardır? Bu Beyaz Türk hareketi aralarında muhafazakârlığın kalesi olarak bilinen pek çok kent de dahil olmak üzere onlarca şehirde nasıl kendine yandaş bulabilmiştir? Ostim'de kaynak işçisi olarak çalışan Ethem Sarısülük çalışmanın ne demek olduğunu asla bilmemiş ana kuzusu delikanlıların davası için meydanlara inip katledilmezden önce ne düşünmüş olabilir? Sokağa çıkan halkı münferit göstermek de bir tür elitizm değil midir? Öyle görünüyor ki bu sorulara rasyonel cevaplar verebilmek ancak ve ancak direnişin tuzu kuru Beyaz Türklerden çok daha geniş bir kitlenin paylaşmakta olduğu rahatsızlıklardan beslendiği gerçeğini teslim etmek ile mümkün olacaktır.

Son olarak Haziran Direnişi için yapılan darbecilik yakıştırmaları üzerine birkaç söz söylemenin yerinde olacağı kanısındayız. Berktay hareket içerisindeki "esas gündemleri AKP'yi geriletip askerî vesayeti geri getirmek olan ulusalcı ve Ergenekonculara" dikkat çekerken, Koçak Allende'ye karşı gerçekleştirilen darbeyi hazırlayan süreçle doğrudan benzerlikler kurmaya çalışarak Haziran Direnişini konumlandırdığı çizgiyi belli etmektedir. Ancak bir ayı aşkın bir süre boyunca devam eden direnişin genlerinde böyle bir eğilim taşıdığını varsayanların özcü öngörülerini ve bizzat direnişçilerin bir bölümü de dahil olmak üzere teyakkuzda bekleyen pek çok kesimin endişelerini boşa çıkartıp orduyu davet etme hatasına düşmemiştir ve sahnedeki pek çok aktör arasından "Ordu da müdahale edebilir" demek Bülent Arınç'a nasip olmuştur. (3)

"Bu daha başlangıç / mücadeleye devam!"

Direniş hareketinin varacağı nihai menzili bugünden tam olarak kestirmek elbette zordur. Ancak umut vardır. Umutlu olmak için pek çok somut sebep vardır.

31 Mayıs'tan bu yana parklarda ve meydanlarda basının, devletin, askerin, polisin ya da statükocu partilerin dolduruşuna gelmeksizin birbirinin yüzüne bakmaya başlayan bu insanlar birbirlerini yok etmeden de özgürleşmenin mümkün olduğunu görmektedirler. 1950'lerin öncesine ket vurup yıllar boyu türlü vesayetler altında nöbetleşe mağdur olmaktansa sosyalistleri, Kürtleri, Müslümanları, ya da Kemalistleri tasfiye etmeye dayalı siyasetin yerine yeni bir siyaset koyma potansiyelleri vardır.

Türkiye'nin parklarında ve meydanlarında mevcut siyasi yapıların çok ilerisinde bir demokrasi ve özgürlük tahayyülü yaşanmakta ve tartışılmaktadır. Ve halkın acemi ancak kararlı olarak attığı her yeni adımda miadı dolmakta olan siyasi akıl ile onun çeperinde var olan tarih anlatısı geçerliliğini yitirmektedir.

Türkiye halkı yıllardan sonra askeri vesayeti, AKP despotizmini ya da başka bir oligarşik yapıyı değil bizzat kendisini demokrasinin, hak ve özgürlüklerinin teminatı olarak ortaya koyabilmek noktasına ilerlemektedir.

Dediğimiz gibi umut vardır.

Ve Berktay'ın iddia ettiği gibi hareketin ikinci haftasında birileri tarafından dayatılmamış, tam aksine direnişin ilk gününden beri dillerde yerini almış olan şu kararlılık ifadesi mevcut oldukça umut da hep canlı kalacaktır:

"Bu daha başlangıç / mücadeleye devam!"

DİPNOTLAR

1) Basında yer alan yazılı ve görsel malzemelerle desteklendiği üzere, 21 Haziran akşamında Yeniköy Parkı'nda gerçekleştirilen foruma yapılan faşist müdahale esnasında da, halkın protestosuna tepki veren bazı Çevik Kuvvet polislerinin gösterdiği tepkilerde de direnişçileri Ermeni olmakla "itham eden" bir dil kullanılmıştır.

2) http://www.norzartonk.org/2013/06/07/gezi-parki-fasizme-mezar-olacak/

3) http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/06/130617_gezi_aciklamalar.shtml Arınç daha sonra "ordu göreve" imasının yanlış anlaşıldığına dair 18 Haziran 2013'te BBC Türkçe'nin haberine tepki olarak şöyle demişti: "Bizim kolluk kuvvetlerimizin görevleri bellidir. Bir yerde toplumsal bir olay meydana geldiğinde valilerimiz bölgede asayişi sağlamakla sorumludur. Önce polisleri, arkasından jandarma güçlerini kullanırlar. Eğer olaylar yayılırsa valilerimizin isteğiyle oradaki askeri güçler de bu huzurun sağlanması için kullanılabilir. Bunu farklı algılamamak lazım. 5442 sayılı Kanunun valilere verdiği yetkiler sonuna kadar kullanılır ve valilerimiz asayişi temin ederler." http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/06/130618_arinc_bbc_kinama.shtml

İzlem Gözükeleş izlemg@gmail.com

Sosyal ağlarda örgütlenme

Nâzım, "anlamak gideni ve gelmekte olanı" diyor ama, gidenin ve gelenin henüz ne olduğu belli değil. Ama çok şeyin değiştiğini, üzerinde bulunduğumuz zeminin hızla kırılıp altından yeni "şeyler"in belirdiğini hissedebiliyoruz. Mevcut kurumların ayakta kalabilmesi ve yeni ihtiyaçlara yanıt verebilmesi için internete, onun kurallarıyla ayak uydurması gerekiyor. Yoksa bu gençler onları ciddiye almayacak!

Ergin Yıldızoğlu'nun "Gezi Olayı'nın yarattığı yeni 'zaman' üzerine düşünürken" (http://www.sendika.org/2013/06/gezi-olayinin-yarattigi-yeni-zaman-uzerine-dusunurken-ergin-yildizoglu/) adlı makalesinde tartışılan ağ örgütlenmeleri üzerine düşünürken Henri Alleg'in *Büyük Geri Sıçrama* adlı eserini anımsadım.

Alleg yıkıntı Rusya'sında yaptığı röportajlarda "...Bunca tarihsel ve dünya çapında zaferlerin kazanıldığı en az 70 yıllık sosyalist yönetim bu iflasa niçin ve nasıl varabildi?" sorusunun yanıtını arıyordu. Alleg'in Andrey adlı eski bir komünistle yaptığı röportaj çok şey anlatıyordu. SBKP Merkez Komitesi'nde danışman ve Dış Politika Komisyonu'nun Mağrip Bürosu üyesi olarak çalışan Andrey yenilgiyi şöyle değerlendiriyordu:

"... Ama kendi çapımda benim de sorumluluklarım var. Kendime karşı yapabildiğim en önemli eleştiri, buyrukları ve yönergeleri hep yukarıdan beklemiş olmak; bunları, aynı görüşte olmadığımda, işlerin kötüye gittiğini gördüğümde, hatta tepki göstermek gerektiğini sezdiğimde bile tartışmasız yerine getirmiş olmaktır. (...)

"Düpedüz böyle davranmak, bir şeye karışmamak için yetiştirilmiştik; işte uğursuzluk burada. Tapınma döneminden artakalan bu tutum bizim en ciddi kusurumuzu oluşturdu ve bizi, durumdan çok iyi yararlanmasını bilen oportünistlerle sosyalizm hasımlarının saldırısı karşısında silahsız bıraktı."

Lenin en başından komünistleri bürokrasi tehlikesine karşı uyarıyordu. Bu bir liderin ileri görüşlülüğü ve kendisinden sonrakilerin basiretsizliği miydi? Sanmıyorum... 1949 yılında Stalin Edebiyat Ödülü'nü alan Gladkov'un 1924'te yayımlanan *Çimento* adlı romanı, SSCB'de işçi sınıfı ve bürokrasi arasındaki mücadeleyi tüm berraklığıyla ortaya koymaktaydı. Romanın sonunda işçi sınıfının temsilcisi olan Gleb, sınıfın desteği ve devrimci inadıyla parti bürokrasisini alt eder. Ancak kitabın sonunda okuyucu Gleb'in bu zaferinin anlık olduğunu, işçi sınıfı ve bürokrasi arasında çetin bir mücadelenin devam ettiğini fark eder. Biz, şimdi nihai sonucu da biliyoruz...

Bürokratizmi, "burjuva etkisinin örgütlerimize bir yansıması" olarak değerlendiren Stalin'in aksine, bürokrasinin günümüzde bile örgütlerimize içsel olduğunu, bu örgütlerin hiyerarşik yapılarının bürokrasiyi yaratıp beslediğini ve bürokrasinin iradi hamlelerle tamamen ortadan kaldırılamayacağını düşünüyorum.

Peki, ağ örgütlenmeleri, günümüzdeki hiyerarşik örgütlenmelerin yerini alabilir mi? Bu soruya henüz yanıt veremiyoruz.

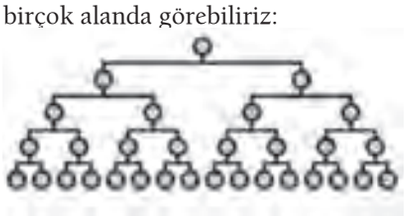
Medya sosyal ağları yeni yeni keşfediyor. *New York Times*, sosyal ağları 2003 yılının "yeni" düşüncelerinden biri olarak kutladı. Kadushin'in (2012) belirttiği gibi sosyal ağlar, teknolojiden bağımsız olarak varlar ve sosyal ağ analizi metotları 1984'ten beri tren tarifelerinden, salgınların araştırılmasına kadar birçok bilimsel çalışmada kullanılıyor. İnternet ve sosyal ağ uygulamalarıyla beraber yalnız medyanın değil akademinin de dikkati ağlara çevrildi ve bu konu hakkında yapılan araştırmalar arttı.

Sosyal ağlar, yukarıda belirtildiği gibi teknolojiden bağımsızlar. Örneğin, yapılan araştırmalarda obezitenin ağ ilişkileri oluşturan toplumsal bir olgu olduğu görülmüş. Bu yazıda ise sadece internetteki sosyal ağlar ve örgütlenme üzerine etkileri tartışılacak.

Geleneksel örgütlenme modelleri

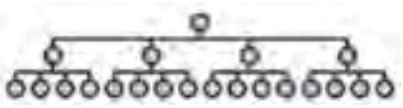
Geçmişte, geniş ölçekli çabaların örgütlenebilmesi için aşağıdakine benzer kurumsal ve hiyerarşik örgütlenmeler bir zorunluluktu. Bu tarz örgütlenmeleri, ordulardan okullara, şirketlerden

demokratik kitle örgütlerine kadar birçok alanda görebiliriz:

Örgütlenmenin konusu olan her işlemin bir maliyeti (zaman, ilgi, para vs.) vardır. Geleneksel hiyerarşik örgütlenme modelleri, üyelerinin koordinasyonunu ve iletişimi kolaylaştırmayı hedefler. Diyelim ki en tepede okul müdürü, en altta da öğrenciler var ve okul müdürüne bir hafta sonra 5. sınıf öğrencilerinin aşı olacağı bildirilmiş olsun. Müdürün tüm 5. sınıfları teker teker gezerek durumu bildirmesi bir tercihtir. Ama 5. sınıf şubelerinin sayısına göre bu iş zaman alıcı olabilir, ilgili sınıfa girdiği zaman öğrencilerin bir kısmı o gün okula gelmemiş, sınıfa girdiği anda öğretmen sınav yapıyor olabilir... Üstelik müdürün, görevinin gerektirdiği başka işleri de yapması gerekiyordur. Bu durumda, müdürün 5. sınıflardan sorumlu müdür yardımcısına durumu bildirmesi, onun da ilgili sınıf öğretmenlerine ulaşması daha etkin bir yol olacaktır.

Dolayısıyla, hiyerarşik örgütlenmeler sorumlulukları uygun bir şekilde böler ve işlem maliyetlerini düşürür. Ama bir dezavantajımız vardır: Hiyerarşide yer alan üyeler sadece altındaki ve üstündeki üyelerle enformasyon alışverişinde bulunurlar. Başkan ya da merkez yönetim kurulu, en tepede olduğu için tüm örgütün bilgisine sahip olduğu kanısındadır, hiyerarşinin en altında kalan üye ise iradesini ağaçları değil de ormanı gören başkanın ya da merkezin iradesine teslim eder. En tepe ile en aşağı arasındaki uzaklığı azaltmak isterseniz, aşağıdaki gibi aradaki katmanları kaldırmanız gerekir. Fakat bu seçenek de koordinasyon sorunlarını ve işlem maliyetini arttırabilir:

Geleneksel örgütlenme modelleri, işlem maliyetlerini düşürmek için oluşturulmuşlardır. Ancak bu örgütlerin kendilerinin ayakta durabilmesinin de bir maliyeti vardır. Hatta örgütün kendini koruma maliyetlerinin kuruluş amacının önüne geçmesi sık rastlanılan bir durumdur. Örgütsel yabancılaşmanın başladığı yerde örgütün varlığı da sorgulanır hale gelir. Daha doğrusu, sorgulanmalıdır diyelim. Çünkü çok fazla toplantıdan, bürokrasiden, yukarıdakilerin buyurganlığından, tabanı/çalışanı anlayamamasından şikâyetçi olsak da daha anlayışlı ve becerikli yöneticiler dışında başka bir seçeneğimizin olmadığını düşünürüz. Andrey gibi...

Hiyerarşik örgütlenmeye alternatif mi?

Ağ örgütlenmelerine baktığımızda ise karmaşık bir yapıyla karşı karşıya kalırız, aşağıdakine benzer karmaşık diyagramlar oluşur ve açıkçası "Hiyerarşik örgütlenmeye alternatif bu mu!" dedirtecek kadar ilginçtir:

Haklısınız, bir kargaşadan başka bir şey görünmüyor. Ama geleneksel yapıları sorgulamaya devam edelim. İnsanlar, bir araya gelirler ve örgüt kurarlar. Daha sonra kurulan bu örgüt üzerinden yeni insanlar örgütlenirler. Ordu, asker sayısını arttırarak; şirketler, yeni çalışanları istihdam ederek; partiler ve kitle örgütleri yeni üyeler örgütleyerek örgütlenirler. Kısacası, örgüt, örgütler gibi bir ön kabulümüz vardır.

Ağların ise böyle bir ön kabulü ya da kuralı yoktur. Hiyerarşik örgütlenmeye karşı bir görünmez elden de söz etmiyorum. Sadece ağın kendi kuralları ve işleyişi olduğunu, insanların ağda etkin örgütlenmeler oluşturabildiklerini vurgulamak istiyorum.

İnternet insanların bir araya gelmesinin önündeki engelleri ortadan kaldırıyor; kendiliğinden, merkezi bir yönetime, fiziksel bir mekâna ya da yasal bir çatıya gerek duymadan ortak hareket edebiliyorlar. Mustafa Keser'in askerlerini bir de böyle düşünelim... Gençler kendi pratiklerini sloganlaştırıyorlar.

İnsanlar ağlarda nasıl örgütleniyor?

İnsanlar nasıl oluyor da ağlarda örgütlenebiliyorlar? Shirky, ağlardaki grup oluşumunu üç basamaklı bir merdivene benzetiyor.

Bu basamaklardan ilki ve en basiti **paylaşım**. Bir fotoğrafı ya da videoyu herhangi bir paylaşım sitesine yüklediğinizde, bir blog yazısı yazdığınızda bir paylaşımda bulunursunuz. Paylaşım, fazla bir beklenti oluşturmayan, son derece sıradan ve geleceği belirsiz bir grup eylemidir. Bir paylaşımda bulunduğunuzda, paylaşımınızın beğenilip beğenilmemesi çok fazla bağlayıcı değildir. İster beğenin, ister beğenmeyin; ben bunu paylaşıyorum dersiniz.

Paylaşımın bir sonraki aşaması **işbirliği**dir. Yüklenen bir videonun altına yazılan yorum ya da sohbet siteleri işbirliğinin en basit örneğidir. Birinci basamaktakinden farklı olarak şimdi tarafların uyması gereken kurallar vardır. Bir yorum, bir sohbet ancak karşılıklı kabul edilen bazı kurallar çerçevesinde gerçekleşir.

Ortak üretim ise işbirliğinin daha karmaşık bir biçimidir. Ortak üretimin en önemli özelliği katılımcıların beraber alması gereken bazı kararlar olduğudur. Örneğin, Vikipedi'nin ön yüzünde sadece hazırlanmış ansiklopedik bilgileri görürüz. Fakat arka tarafında ise hararetli tartışmalar yer alır. Birçok makale, bu tartışmalar sonucunda oluşur. Özellikle çok sayıda geliştiricisi olan özgür yazılım projelerinde yoğun tartışmalar olur.

Sonraki basamak ise **kolektif eylem**dir. Shirky'e göre enformasyon paylaşımı paylaşımlı farkındalık, ortak üretim ise paylaşımlı yaratımdır. Kolektif eylem ise kullanıcının iradesinin grubun iradesine katılarak sorumluluğun paylaşılmasıdır. Kolektif eylem gruplarının en büyük zaafı, grup büyüdükçe, karar almanın ve ortak hareket etmenin zorlaşmasıdır. Eğer grupta sağlam ve kenetleyici bir kültür oluşmamışsa, grup dağılır. İnternet gruplarının oluşumu ve dağılması çok hızlı olabilir.

Bunun iyiliği ve kötülüğü tartışmalıdır. Çünkü yukarıda belirtildiği gibi, bir örgüt hedeflerinden uzaklaşmış ve tüm çabası kendi varlığını sürdürmeye dönmüşse artık bileşenlerine yarar değil zarar sağlar. İnternette sadece üyelerinin gönlü elvermediği için, kendisi için bir amaç haline gelmiş kolektif eylem gruplarını bulmak zordur; böyle örgütler olsa bile varlık maliyeti son derece azdır. Ama söz konusu kolektif eylem grubunun bir siyasi partinin yerini almasından söz ediyorsak durum değişir. Kırılgan bir örgüt yapısının, "yeniden kurulacak bir ülkeyi aşkla örmeye" yetmeyeceği açıktır.

Başarılı bir grubun üç bileşeni

Fakat ağların kendiliğinden bir işleyişi olduğunu düşünmek de büyük bir yanılgı olacaktır. Shirky'e göre başarılı bir grup oluşumunun kesin bir formülü yoktur ama başarılı bir grup üç bileşenin başarılı bir etkileşiminin sonucudur: Vaat, araç ve anlaşma.

Vaat, kişinin ağa katılım sürecinde "Niçin katılayım?" sorusuna aldığı yanıtı belirtiyor. Uygun bir vaat, potansiyel bir kullanıcıyı, ağ örgütlenmesinin faal bir kullanıcısına dönüştürebiliyor. Burası, gerçek dünya ile onun bütünleyeni internetin kesişme noktası. Ağ örgütlenme doğurmuyor, ama örgütlenmeye meyilli insanlar için bir platform sunuyor. Bu vaat, sadece kendini bir grubun üyesi hissetmek veya gelişmelerden haberdar olmak gibi son derece basit şekillerde de olabiliyor.

Araç ise ağın nasıl oluştuğu sorusunun yanıtını içeriyor. Twitter, Zello, bloglar, e-posta, anlık mesajlaşma, Youtube, Flickr, vikiler vs. şartlara göre herhangi biri uygun bir araç olabiliyor. Örneğin, e-posta 1970'lerden beri kullanılan harika bir araç. Ama ortaklaşa bir yazıyı e-posta üzerinden sürekli gönderip alarak düzenlemeye kalktığınızda, hele bir de kullanıcı sayısı fazla ise sıkıntılı olabiliyor. Vikiler bu konuda çok daha esnek ve kolaylar. Twitter, kısa haberlerin ve bağlantıların paylaşılması için etkin bir araç. Ama Twitter'de arka arkaya tweetlerle yazı oluşturmaya çalıştığınızda etkili olmuyor.

Anlaşma ise açık ya da üstü kapalı olabiliyor. Site sahibi ile kullanıcı arasındaki kuralları gösteriyor. Bir paylaşım ağında kurallar son derece basit olabiliyor. Örneğin, bir resim yüklerken, yüklediğiniz videonun arkadaşlarınız tarafından izlenebilmesini bekliyorsunuz. Site sahibi buna olanak sağlıyor, ama diyor ki içerik üzerindeki telif hakkından vazgeçmelisin. Bir başkası da onu kullanırsa böyle bir talebin olmamalı. Ortak üretim sitelerinde biraz daha karmaşık anlaşmalar var. Örneğin Vikipedi'ye katkıda bulunuyorsunuz ve bunun karşılığında Wales'ten Vikipedi'nin ticari olmamasını bekliyorsunuz. Wales'in herhangi bir şüpheli hareketinde insanlar çok hızlı bir şekilde Vikipedi ağını terk edebiliyor. Kolektif eylem ağlarında ise daha da kırılgan bir durum söz konusu. Örneğin doğrudan demokrasi talebiyle bir araya gelinip ağ içinde buna karşıt oluşumlar belirdiğinde, anlaşma bozulmuş oluyor ve kopmalar yaşanıyor.

Yeni eylem biçimleri

Ağ oluşumları hakkındaki teorilere sonraki sayılarda ayrıntılı bir şekilde yer vereceğiz.

En baştaki soruya dönersek, ağ örgütlenmeleri günümüzdeki hiyerarşik örgütlenmelerin yerini alabilir mi?

Ağ örgütlenmelerini bu tarz bir tartışmayla sınırlamak doğru değil. Var olan bir siyasi partinin, demokratik kitle örgütünün ya da şirketin içinden hiyerarşik örgütlenme modelini çekip yerine ağ modelini yerleştiremezsiniz.

Ama...

Değişen alışkanlıklarımıza bir bakalım. Önceden buluşmalarımızı belirli bir saate ve mekâna göre ayarlardık. Belirlenen saatte buluşulur ya da beklenilen gelmezse buluşma saatinden sonra beklemeden terk ederdik. Şimdi ise şöyle buluşuyoruz: Ben işten çıkınca seni ararım... Trafik çok yoğun, Meclis'in oraya yaklaşırken seni çaldırayım, sen de çık...

Hayat böyle akarken, özellikle bu yaşam biçimini içselleştirmiş bir kuşağın eski örgütsel biçimlerde rahat edemeyeceği de ortada.

Değişimin ve ağların sunduğu olanakları daha iyi kavrayabilmek için Shirky'nin Leipzig ve Beyaz Rusya karşılaştırmasına bir bakalım...

Doğu Almanya'da kitlesel bir eylem düzenlemek zordu. 1989 yılının ocak ayında Doğu Almanya'nın Leipzig şehrindeki bir avuç insan, polisin hemencecik dikkatini çekmeyecek, daha doğrusu dikkatini çekse bile önemsemeyeceği bir protesto düzenledi. Protesto zaten var olan bir sokak etkinliğinin (fuar) içine sızarak gerçekleştirildi. İlk protestoya 500 kişi katıldı ve 50'si gözaltına alındı. Benzer yöntem, daha sonraki haftalarda da uygulandı ve insanlar her pazartesi toplanmaya başladılar. Doğu Almanya Hükümeti, bu cılız gösterileri önemsemedi. Hükümetin bu umursamazlığı insanların katılımını daha da arttırdı. Eylül ayına gelindiğinde hükümet durumun ciddiyetini anlamıştı. Müdahale etmek istedi, ama artık çok geçti. Ekim'deki gösteriye 100 bin, Kasım'dakine 400 bin kişi katıldı, hükümet istifa etti ve iki gün sonra da Berlin Duvarı yıkıldı.

Düzenden rahatsız olanlar süreç içinde azar azar bir araya geldiler. Baktılar ki hükümetten rahatsız olan yalnızca kendileri değilmiş. Diğerle-

rinin farkına vardıkça hiç de yalnız ve güçsüz olmadıklarını fark ettiler.

Bu eylem biçimi daha sonra da kullanıldı. Hükümetlere müdahale etme fırsatı vermeyen ve toplumsal farkındalığı artırıcı eylemler düzenlendi. Elbette hükümetlerin de Leipzig'den öğrendikleri vardı. Onların Leipzig'den aldığı ders ise küçük protestoları başlamadan ezmek ve görüntülerin dışarı sızmasını engellemekti. Yıllarca her iki taraf da rollerini layıkıyla yerine getirmeye çalıştı. Ama kuşkusuz hükümetler bu konuda daha avantajlıydı. Özellikle otoriter rejimler, küçük protestolara bile çok sert müdahalelerden çekinmediler.

2000'li yıllara gelindiğinde durum değişti.

Flash mob adı verilen eylemler ortaya çıktı. İlk örneklerinin pek siyasi kaygısı yoktu. E-posta ile haberleşiyorlar ve topluluk aynı anda aynı yerde buluşarak kısa eylemler yapıyordu: Bir mağazada buluşup birlikte bir halıya bakmak, Central Park'ta bir kayaya tüneyip kuş sesleri çıkarmak, San Francisco'da bir "Zombi Yürüyüşü" düzenlemek, Londra'nın Victoria İstasyonu'nda sessiz bir dans partisi düzenlemek gibi politik bir içeriğe sahip olmayan eylemler.

Daha sonra flash mob eylemlerinin politikleştiğini gördük. Beyaz Rusya'daki flash mob eylemleri ise Leipzig derslerini altüst etti. Hükümetlerin Leipzig'den aldığı ders küçük protestoları en başından ezmekti. Beyaz Rusya'nın otoriter hükümeti bu stratejiyi başarıyla uyguluyordu. Beyaz Rusya muhalefeti, ilginç (ama tanıdık) bir eylemle iktidarın baskısını aştı.

Bir blog yazarı, Oktyabrskaya Meydanı'nda toplanıp dondurma yeme eylemi yapmayı önerdi. İnsanlar meydana geldiler, tabii polisler de... Polisler dondurma yiyen insanları gözaltına almaya başladıklarında görüntüler tüm dünyaya yayılıyordu...

Beyaz Rusya Yazarlar Birliği yasaklandığında insanlar mahkeme önüne gelerek birlik üyesi yazarların kitaplarını okuma eylemi yaptılar. *Nasha Niva* gazetesi kapatıldığı gün ise Oktyabrskaya Meydanı bu gazeteleri okuyanlarla doluydu. Daha sonra gerçekleştirilen gülümseme eylemi ile hükümetin tüm ezberi altüst oldu. Oktyabrskaya etrafında gülümseyerek dolaşan insanlara karşı yapacak bir şey yoktu.

Flash mob ile Pekin'de Çin liderlerinin oturduğu bir sitede bile cep telefonlarındaki kısa mesajlarla örgütlenen bir eylem düzenlenebildi.

Shirky, Lepzig eylemlerini Beyaz Rusya'daki flash mob eylemleri ile karşılaştırırken Leipzig'deki eylemlerin örgütlenmesinin zahmetli ve yoğun medya sansürü nedeniyle görünürlüğünün sınırlı olduğunu belirtiyor. Bilişim teknolojileri sayesinde flash mob eylemlerinin hazırlanışı son derece hızlı ve görünmez olabiliyor. Eylemin etkileri yerelle sınırlı kalmıyor, ağda hızla yayılıyor.

İnternet ile...

Taksim'de "Duran Adam" ile yaygınlaşan flash mob eylemleri pek alışık olmadığımız bir tarzdı. Biz bir grup öncünün belirli gün ve haftalarda otoritenin kendilerine gösterdikleri meydanlarda miting yapmasına ve birçok duyarlı insanın hiçbir şey yokmuş gibi günlük hayatlarına devam etmesine alışkındık. Taksim'de, öncülerin, duyarlı insanları alanlara çekebildiğini ve her yeri bir kez daha Taksim yaptığını gördük.

Her şey bir yana, internet, anlatılanı gerçekten bizim hikâyemiz yaptı. İnternet ile insanlar bir anda Taksim'e dahil oldular, geleneksel medyanın sadece nesnesi olan insanlar, bir özne olarak hikâyenin akışını değiştirdiler. Burada "internet ile"nin yanlış anlaşılmasını istemem. Shirky, okuyucuları teknolojik determinizme karşı uyarıyor. Luther'le başlayan Reform'un nedeni matbaa değildi, ama Luther'in Katolik Kilisesi hakkındaki eleştirilerinin yayılması ve *İncil*'in farklı dillerde basılması ancak matbaa sayesinde mümkün oldu. Elbette ki internet de Taksim'in nedeni değildi. Fakat yalnız Türkiye'de değil, tüm dünyada, coğrafi ve kültürel sınırların ötesinde empati ağlarının kurulmasına olanak sağladı. Geleneksel medyanın sansürü ancak internet **ile** aşılabildi.

Özetle, Nâzım, "anlamak gideni ve gelmekte olanı" diyor ama gidenin ve gelenin henüz ne olduğu belli değil. Ama çok şeyin değiştiğini, üzerinde bulunduğumuz zeminin hızla kırılıp altından yeni "şeyler"in belirdiğini hissedebiliyoruz.

Yıllar önce, uzun bir ağ örgütlenmesinin ardından dernek çatısı altında örgütlenen Linux Kullanıcıları'nın söylediği sözler aklıma geliyor. Arkadaşlarımız zaten gayet güzel örgütlüydüler. Fakat çeşitli kurumlar tarafından daha ciddiye alınmak için bir dernek olmaları gerekmişti.

Gün ola, devran döne... Şimdi o kurumların ayakta kalabilmesi ve yeni ihtiyaçlara yanıt verebilmesi için internete, onun kurallarıyla ayak uydurması gerekiyor.

Yoksa bu gençler onları ciddiye almayacak!

Beyaz Rusya'da polisin, internetten örgütlenip dondurma yeme eylemi yapanları gözaltına alması kamuoyunda etki yarattı.

KAYNAKLAR

- Kadushin C. (2012), *Understanding Social Networks*, Oxford University Press.
- Shirky C. (2010), *Herkes Örgüt*, Çev. Şiraz P., Optimist Yayınları.

Kopernik ve İslami öncülleri

Batlamyus'un evren modeli eleştirisi, İslam gökbiliminde neredeyse 11. yüzyılda başlamış ve bir dizi alternatif modele yol açmış bir gelenektir. Dahası bu gelenek, İslam dünyasının farklı bölgelerinden gökbilimciler tarafından dile getirilen birçok tez, eleştiri ve anti-tezle, neredeyse altı yüzyıl boyunca sürmüştür. Kopernik devriminin bu İslam geleneğinden tümüyle bağımsız geliştiğini savunanlar, Avrupa'da hiçbir benzeşiği olmayan bu birikimin bir bireyin hayatında, eleştirileri ve modelleriyle önemli noktaları tekrarlayarak bir şekilde ortaya çıkmış olduğunu savunur durumdadırlar. Bu tür bir yaklaşımın son derece tarihsellik dışı olduğunu söylemeye gerek bile yok.

F. Cemil Ragıp / Çev: Yusuf Öngel

Kopernik tarafından kullanılan bir dizi matematiksel modelin İslam astronomları tarafından geliştirilmiş olduğu, son yarım yüzyıllık araştırmalarla birlikte giderek daha fazla kabul görüyor. Bu durum, Kopernik'in bu modelleri nasıl öğrenmiş olduğuna ve onun devrim niteliğindeki güneş merkezli evrenbiliminin gelişiminde bunların nasıl rol oynadığına dair farklı yorumlara yol açmıştır. Bu zamana dek aralarındaki bağlantıyla ilgili çoğu tartışma bu modellerle ilgili oldukça teknik konularla sınırlandırılmış, fakat son zamanlarda bu bağlantıların daha derinlerde olabileceği, devinen bir Dünya'nın fiziğine ve bizzat gökbiliminin kendisinin kavranışına uzanabileceği ileri sürülmektedir. Bu makalenin amacı Kopernik ve onun İslami öncülleri arasındaki olası bağlantıların bir özetini vermek ve Kopernik araştırmaları açısından bazı çıkarımları tartışmaktır.

Kanada'da McGill Üniversitesi'nde İslam Araştırmaları Enstitüsü öğretim görevlisi olan Cemil Ragıp, aynı zamanda doğa bilimleri üzerine İslam elyazmalarının internet üzerinden erişilebilir bir veri tabanını oluşturmayı amaçlayan, üniversiteye bağlı İslami Bilimsel Elyazmaları Girişimi'nin de yöneticisidir. Ragıp'ın Arap ve Fars elyazmaları üzerine, Nasreddin Tusi'nin ve Şam'da bulunan Zahiriye Medresesi'nin elyazmalarının çevirilerini de içeren geniş çalışmalarının yanı sıra, İslam dünyasında doğa bilimleri üzerine kitapları bulunuyor. Cemil Ragıp şu anda Berlin'de Max Planck Bilim Tarihi Enstitüsü ile işbirliği içinde, Kopernik devriminin arka planı ve İslami kaynakları üzerine özel bir projeyi yürütüyor. Yazarın Slovenya Bilim ve Sanat Akademisi'nin yayın organı olan *Filozofski vestnik*'de (C.25, S. 2, 2004, s.125-142) İngilizce olarak yayımlanmış olan makalesini, Yusuf Öngel çevirdi. Yazarın makalede "İslami" sözcüğünün dini değil İslam medeniyetini ifade ettiğini özellikle vurguladığını belirtelim. Spot ve ara başlıklar bize aittir.

Kopernik'in İslam gökbilimcileriyle bağı

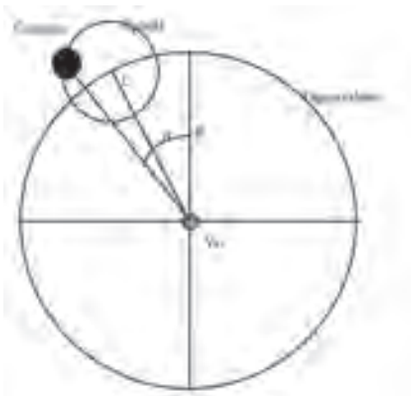
Kopernik İslami öncüllerinin birkaçından haberdardı, zira 1543'te *De Revolutionibus*'da beş İslami yazardan açık bir şekilde söz etmişti. (1) Bu yazarların sonuncusu olan El Bitruci'nin yıldızı 12. yüzyılın son dönemlerinde parlamıştı. Dolayısıyla Kopernik'in yararlandığı kaynaklar, İslam yazarlarının Latinceye çevrilmesinin üç aşağı beş yukarı nihai tarihi olan 1200'de sona eriyor. Son dönemlere dek, Kopernik üzerine tarihyazımının çoğu, hikâyenin, en azından İslami etkinin burada son bulduğunu varsaymıştı. Fakat 1950'lerden beri bir dizi keşif, sınırları muntazamca çizilmiş bu resmi sarstı ve Kopernik'in (ve tabi diğer Rönesans astronomlarının) daha sonraki İslam gökbilimi ile ilişkisinin yeniden değerlendirilmesine neden oldu.

Kopernik ve 1200'ler sonrası İslam gökbilimi arasındaki bağlantı, ilk defa 1906'da J. L. E. Dreyer

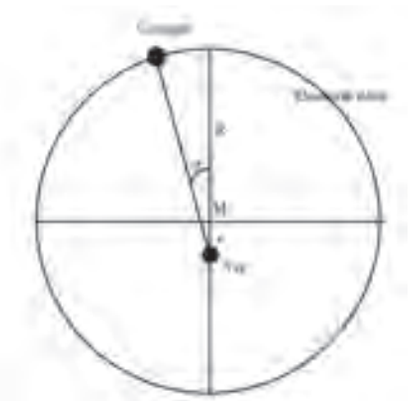
tarafından kabul edildi. Bir dipnotta Dreyer, Nasreddin Tusi'nin (ö. 1274) icat ettiği yeni düzeneğin Kopernik tarafından da *De Revolutionibus*'un 3. Kitap, 4. Bölüm'ünde kullanıldığını belirtti. (2) O dönemin tipik bir özelliği olarak, ne Dreyer ne de bir başkası, Kopernik ile başka bir İslam gökbilimcisi arasındaki bağlantının 1950'lerdeki keşfine kadar, daha detaylı bir açıklama ya da yorumda bulundu. Beyrut Amerikan Üniversitesi'nden matematik profesörü E. S. Kennedy, 14. yüzyılda yaşamış Şamlı bir gökbilimci olan Emevi Camisi'nin muvakkiti Alaeddin İbni Şatır'ın *Nihâyat al-sûl* eserine göz gezdirirken, şans eseri bir takım olağandışı (yani Batlamyusçu olmayan) astronomik modeller fark etti. Bunu arkadaşı ve hocası olan Brown Üniversitesi'nden Otto Neugebauer'e göstermesinin ardından, bunların ilk olarak Nicholas Kopernik'in eserlerinde göründüğü düşünülen modeller olduğunu öğrenince hayrete düştü. Bu, Kennedy ve öğrencileri tarafından İbni Şatır'a ve diğer son dönem İslam gökbilimcilerine ait modellerin çeşitli açılardan değerlendirildiği makalelerin önünü açtı. (3)

Kopernik'e matematiksel zemin

Ortaya çıkan tablo şu şekilde özetlenebilir. İslami yazarlar çok erken dönemlerden beri Batlamyus'un metotları, gözlemleri ve modelleri konusunda eleştirel konumdaydılar. (4) Özellikle rahatsız edici şeylerden biri, Batlamyus tarafından, antik ve ortaçağ dönemlerinde çoğu astronom tarafından benimsenmiş kabul gören fizik prensiplerini ihlal eden düzeneklerin kullanılması olmuştu. Daha sonraki İslam gökbilimcileri bu ihlallerin on altı tanesini listelediler: Altı tanesi, bir gökcisminin düzgün hareketinin referans noktasının gökcisminin asıl merkezinden farklı olmasıyla ilgili (genellikle "ekuant" problemi olarak nitelendirilir); dokuzu gezegenlerin hareketlerinde enlemsel farklılıkları (yani yörünge düzleminin kuzeye ya da güneye sapması) beraberinde getiren bir dizi Batlamyus düzeneğiyle ilgili; son olarak bir tanesi, referans çapının episiklin taşıyıcı daire

Şekil 1: Episkl Modeli

Şekil 2: Eksantrik (Dışmerkezli) Model

Batlamyus MS 150 yıllarında gezegenlerin Yer'in etrafında "episikl" adını verdiği küçük bir daire (Şekil 1) ve episiklin de "eksantrik" adlı büyük bir daire (Şekil 2) üzerinde hareket ettiği bir sistem geliştirmişti. Şekil 1'de gezegen, merkezi taşıyıcı (Deferent) adı verilen büyük daire üzerinde yer alan episikl üzerinde dolanır. Şekil 2'de gezegenin üzerinde dolandığı dairenin (eksantrik daire) gerçek merkezi M'dir. Ancak Yer burada değil, M'den e uzaklığında başka bir merkezde bulunur ve ölçümler bu merkeze göre yapılır.

[yörünge] merkezi yerine "*prosneusis*" noktasına yöneltilmesine bağlı olarak, ay episklinin düzensiz salınımı ile ilgilidir. (5) Batlamyus'un metotlarını ve düzeneklerini eleştiren ilk sistematik girişim Avrupa'da optik üzerine büyük çalışmalarıyla bilinen İbni Heysem'in (ö. 1040) *al-Shukûk ´alâ Batlamyûs* (Batlamyus'a Karşı Şüpheler) eserinde görüldü. Batlamyus'un sert eleştirisine ek olarak, İbni Heysem onun gezegensel enlem modellerinin sorunlarını ele almayı denediği bir inceleme yazdı. (6) İbni Heysem'in çağdaşı ve Ebu Ali İbni Sina'nın (ö. 1037) çalışma arkadaşı olan Ebu Ubeyde el Cûzcani de bu konulara değindi ve ekuant probleminin üstesinden gelmek için bir model önerdi. (7)

Bu ilk girişimlere rağmen alternatif modeller getiren esas atılım 12. yüzyılda görüldü ve ondan sonra yüzyıllarca sürdü. İslam İspanya'sında Batlamyus astronomisinin temelini, özellikle de onun eksantrikleri ve episklları kullanımını sorgulayan ve el Bitruci tarafından, sadece Dünya ile eşmerkezli gökcisimlerini kullanan alternatif bir kozmolojik sistemle en üst noktasına ulaştırılan bir dizi eleştiri vardı. (8) Fakat Bitruci'nin çalışmasının Avrupa'da önemli etkileri olsa da -Kopernik onun Venüs'ün güneşin üstünde olduğu görüşünden söz eder (9)-, Batlamyus'a karşı İspanyol "başkaldırısı", eşmerkezli İslam astronomisinin uzun ömürlü geleneğinin başlangıcına işaret etmekten çok, bu sürecin ayrı bir kesiti olarak görülmeli.

Doğu İslamında ise durum tersineydi. 13. yüzyılın ilk yarısından başlayarak Batlamyus'un gezegensel modellerine alternatifler öneren bir dizi çalışma ortaya çıktı. Bu, İslam bilimi tarihinde Batlamyus'un astronomi problemleriyle uğraşan bir dizi matematiksel modelin üretildiği çok verimli bir dönemin başlangıcıydı. Bu modellerin en önemlileri arasında Nasreddin Tusi (1201-1274), Muayyaddin el-Urdi (ö. 1266), Kutbeddin Şirazi (1236-1311), Alaaddin İbni Şatır (ö. 1375) ve Şemseddin el Hafri (ö. 1550) yer alır. Esas itibarıyla bu gökbilimciler, birleşik dairesel hareketlerin yaklaşık olarak Batlamyus'un ekuvantı gibi düzeneklerin gerçekleştirdiği etkileri üretmesine olanak sağlayan matematiksel

Batlamyus'un metotlarını ve düzeneklerini eleştiren ilk sistematik girişim,optik üzerine büyük çalışmalarıyla bilinen İbni Heysem'in *al-Shukûk ´alâ Batlamyûs* (Batlamyus'a Karşı Şüpheler) eserinde görüldü.

araçlar geliştirdiler ("Tusi çifti" ve "Urdî lemması" gibi). (10) Doğrusal Tusi çifti olayında, biri diğerinin yarısı boyutunda ve içten teğet iki küre, küçüğü büyüğünden iki kat hızlı olmak üzere farklı yönlere döner. Bu hareketlerin sonucunda büyük kürenin çapı üzerindeki bir nokta doğrusal bir biçimde salınacaktır. (Salınımın bir kürenin yüzeyindeki büyük daire yayında ortaya çıkabileceği benzer bir eğrisel Tusi çifti de bulunmaktadır.) Bunun Tusi ve takipçilerine sağladığı olanak, Batlamyus'un episikl merkezi ile Dünya'nın merkezi arasındaki uzaklıkta bir farklılık doğuran bakış açısını, Dünya'ya ilişkin episkl dairesinin hızında bir değişiklikle sonuçlanan bakış açısından ayırmak oldu. Bu tür matematiksel hünerler, bu gökbilimcilerin tekdüze dairesel hareketleri büyük ölçüde koruyan modelleri sunmasına izin verirken, aynı zamanda neredeyse Batlamyus'unkine eşdeğer gezegen hareketleri üretilmesine olanak sağladı. (11)

Kopernik ile bağlantı

Noel Swerdlow ve Otto Neugebauer, bu İslami geleneği tartışırken "Tüm bunların Kopernik ile ne alakası var?" diye sormuş ve "Oldukça fazla" diye yanıtlamışlardı. (12) Kopernik'in *Commentariolus*'u ile ilgili yorumunda Swerdlow, bu bağlantının savunusunu, Kopernik'in güneşmerkezli sisteme nasıl ulaştığını harika bir şekilde yeniden kurgulayarak yaptı. Swerdlow'a göre bir şekilde Batlamyusçu olmayan İslami astronomi geleneğinden haberdar olan Kopernik, astronomiyi bu geleneğin etkisi altında yeniden biçimlendirmeye başladı. Kopernik özellikle Batlamyus'un ekuvantı kullanımına açıkça karşı çıktı, ki bu görüldüğü kadarıyla Avrupa astronomisinde eksik olsa da, o zamana kadar yaklaşık beş asırdır İslam astronomisinin başlıca öğelerindendi. (13) Swerdlow bundan sonra, Kopernik'in ilk anomalinin (episikl merkezinin taşıyıcı daire üzerinde hareketi) doğurduğu düzensiz hareketleri incelemek için bu modellerin bazılarını, özellikle de İbni Şatır'ınkileri kullanabildiğini, ancak gezegenin episkl üstündeki hareketiyle ilgili olan ikinci anomalinin sorun olarak kaldığını ileri sürdü. Dış gezegenler açısından bu hareket Dünya'nın güneş etrafındaki hareketine karşılık gelir. Dolayısıyla bu devinimin episiklikten eksantrike dönüştürülmesi, gezegenlerin güneşin etrafında döndüğü yarı-güneşmerkezli bir sisteme yol açacaktır. Tabi ki etrafında dönen gezegenlerle birlikte Güneş Dünya'nın etrafında dönerken, Dünya yine de hareketsiz kalabilirdi. Bir başka deyişle Kopernik'in uyguladığı dönüştürme, Tychocu bir sisteme yol açmış olabilirdi. Swerdlow bunun, Kopernik'in bağlı olduğu katıküre astronomisinde mümkün olmayacak şekilde Güneş ve Mars'ın kürelerinin kesişimine yol açtığından, Kopernik için bir seçenek olmadığını ileri sürdü. Böylelikle, Kopernik Dünya'nın bir gezegen olarak Güne'in etrafında devinim içinde olduğu güneşmerkezli bir sistemde karar kılmak zorunda kaldı. (14)

Yaptığı yeniden kurgulamada Swerdlow, Kopernik'in İslami öncüllerinin modellerine ulaşabilmiş olması gerektiğini varsaydı. Bu iddiaya dair somut delillerin (Latinceye çevrilmiş metinler, bu modellere daha önceki Avrupalı referanslar gibi) kıtlığı yüzünden, Swerdlow karmaşık geometrik modellerin birbirine benzerliğinden etkilendi; açıkça görülüyordu ki bağımsız keşif diye bir seçenek yoktu. Neugebauer ile birlikte 1984'te ifade ettiği üzere:

"*Commentariolus*'taki boylam için gezegensel modeller -alt gezegenlerin düzenlenmesi yanlış olsa da- Ibni Şatır'ın modellerine dayandırılmışken, *De revolutionibus*'ta üst gezegenler için Urdi ve Şirazi'nin modelleriyle aynı düzenleme kullanılmaktadır ve alt gezegenler için de küçük episkl İbni Şatır'nın modelinin doğru uyarlanmasını teşkil eden eşdeğer bir dönen eksantriğe dönüştürülür. Hem *Commentariolus* hem de *De revolutionibus*'ta ay modeli İbni Şatır'ınkiyle aynıdır ve son olarak her iki eserde de Kopernik, öncüllerinin yaptığı şekilde, Batlamyus'un modellerindeki aynı fiziksel problemlere değindiğini net olarak belirtir. Bu problemler konusunda onun çözümlerinin de aynı olduğu ortadadır.

"Bu yüzden soru onun Meraga (15) teorisini öğrenip öğrenmediği değil; ne zaman, nerede ve ne şekilde öğrendiğidir." (16)

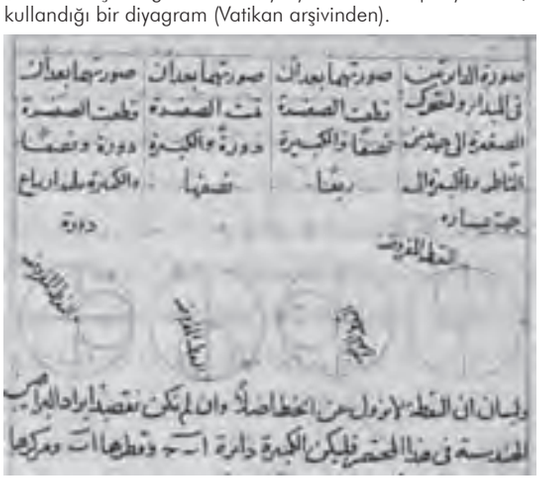
Bu fikir, son dönemlerde Swerdlow tarafından pekiştirilmiştir:

"Kopernik'in [Arap] öncüllerinin modellerini nasıl öğrendiği bilinmiyor -İtalya üzerinden bir aktarım en olası yoldur- fakat modeller arasındaki ilişki o kadar yakın ki bunların Kopernik tarafından yapıl-

Nasreddin Tusi (1201-1274)

Solda Tusi çiftini gösteren 14. yüzyıla ait bir Arap elyazması, sağda Kopernik'in Tusi çiftini kullandığı bir diyagram (Vatikan arşivinden).

mış bağımsız bir buluş olması adeta imkânsızdır." (17)

Neugebauer ve Swerdlow'un İslam dünyası ve İtalya arasında geçişin muhtemel araçlarını gösteren bazı kanıtları var. Bu, Tusi çiftinin (doğrusal versiyon) ve Tusi ay modelinin olduğu, Vatikan Elyazmaları arasında bulunan (*MS Vat. Gr. 211*) bir metindi. Yaklaşık 1300'lere tarihlenen bu metin, Arapça bir risalenin muhtemelen Bizanslı düşünür Gregory Chionidas tarafından yapılmış Yunanca çevirisi ya da incelemesidir. (18) Gerçek şu ki, muhtemelen 15. yüzyılda Vatikan'a ulaşan bu elyazması, Tusi modelleriyle ilgili bilginin aktarımına muhtemel bir aracı olmuştur. Ayrıca görünüşe göre Tusi'nin eserlerinin Kopernik'in çağdaşlarınca oldukça iyi bilindiğini de belirtmekte fayda var; bunun örnekleri arasında Giovanni Battista Amico ve Girolamo Fracastoro bulunmaktadır. (19)

Astronomi tarihçisi Willy Hartner da, İslam gökbilimcilerinden Kopernik'e aktarımlar olduğuna dair kanıtlara dikkat çekmiştir. Bu modellerin ve düzeneklerin Kopernik tarafından bağımsız keşfinin "ihtimal dahilinde" olduğunu belirtse de, "İslam öncüllerinin modellerine dair haberlerin şu ya da bu şekilde ona ulaşmış olması daha muhtemel görünüyor" demektedir. Hartner burada İbni Şatır'ın modelinden söz eder; Kopernik'in Tusi çiftini ödünç aldığını "net olarak kanıtlayan" başka bir örnekten ise daha da emindir, zira Kopernik'in *De revolutionibus*'taki şemasının harflendirmesi, Latince yerine Arap standartlarını izlemektedir. (20)

Bilim tarihi yazımı ne diyor?

Burada, bazıları neredeyse yarım yüzyıllık olan bu tarihsel keşiflerin, "bilimsel devrimin" köklerinin önemli ölçüde yeniden değerlendirilmesine ya da en azından bu devrimde İslam biliminin rolünü ele almaya yönelik bir çabaya neden olması beklenebilir. Bunun henüz dikkate değecek bir düzeyde ortaya çıkmamış olması birkaç etkene bağlanabilir. İlk olarak, bilim tarihi yazımında son eğilimler, Kopernik-Galileo-Newton anlatımının geleneksel üstünlüğünü önemsiz gösterme eğilimindeki, bir "bilimsel devrim" kavrayışı eleştirisiyle sonuçlanmıştır. (21) Fakat hâlâ bilimsel devrim kavrayışına sahip olanlar bile, açıklamalar için dikkatlerini (çoğunlukla Avrupalı) yerel kaynaklara odaklama ve Kopernikçiliğin köklerinden ziyade sonuçlarına bakma eğilimi göstermiştir. (22) İkincisi, örneğin geleneksel gökcisimleri ve bunların tekdüze dairesel hareketlerine bağlılığını sürdüren Kopernik'in, bilimsel bakış açısı bakımından tutucu olduğuna dair görüşlerin artmasıyla, onun devrimci statüsü de sorgulanır hale gelmiştir. Dolayısıyla, görünüşe göre *De revolutionibus*'taki müthiş karmaşıklığın, asıl önemli yenilikle, yani Kepler, Galileo vd. için de esas önemli olan güneşmerkezlilikle pek alakalı olmadığı yönünde bir varsayım bulunmaktadır. Bu nedenle çoğunlukla karmaşık ancak güya birbiriyle alakasız modellerle ilgili çetrefilli "Kopernik ve Araplar" hikâyesi gerçekte olduğundan daha da sorunlu hale gelmektedir. (23) Üçüncüsü, "politik doğruluk" yönündeki eğilimlere rağmen, ama kısmen de bunlara bağlı olarak, bazen iyi niyetli bir kültürel görelilik yüzünden, bazen de daha haksız nedenlerden ötürü farklı bilimsel gelenekleri özselleştiren bir eğilim var olmuştur. Bu yüzden, temeli Dünya'nın merkezden çıkarılması olan bilimsel devrimin "esas" kısmı Avrupalı olarak görülür. (24) Son olarak akademik sınırların yalın gerçeği rol oynamıştır. İslam medeniyetinde uzmanlaşan bilim tarihçileri, kısmen disiplinle ilgili nedenlerden, kısmen de çoğu yayınlarının esrarlı doğasından ötürü önemsizleştirilip dışlandığı için, ortaçağ Latin, İslam ve erken dönem modernistleri çalışanlar arasında süregelen bir diyalog başlatmak inanılmaz zordur. (25)

Pek çok kanıt İslam gölbilimcilerinden Kopernik'e bir aktarım olduğunu gösteriyor.

Bilim tarihi camiasının büyük kısmı şimdiye kadar İslam-Kopernik bağlantısı çıkarımıyla ilgilenmeye ayak diremiş görünse de, İslam biliminde uzmanlaşmayan bazı astronomi tarihçileri Kennedy ve arkadaşlarının keşiflerinden etkilenmişlerdir. Neugebauer ve Swerdlow'a yukarıda değindik. Jerzy Dobrzycki ve Richard L. Kremer da, makaleleri "Peurbach and Marâgha Astronomy"de İslam astronomisi ile erken dönem Avrupa astronomisi arasındaki olası bağlantıları incelediler; Peurbach'ın Batlamyusçu

Kopernik'in Varşova'da bulunan anıtı.

olmayan, İslami kaynakları temel alan, sonraki nesilde Kopernik tarafından kullanılacak olanlara (aynı olmasa da) benzer modeller geliştirmiş olabileceği mutlak olasılığını ortaya attılar. Bu daha eski aktarım olasılığına dayanarak ilginç bir sonuca ulaştılar: "Tek bir risaleden hem daha bölük pörçük hem daha yaygın bir aktarım yolu arıyor olabiliriz. Marega kaynaklarından en azından bir tanesi Puerbach'ın ölüm yılı olan 1461'den önce Latin Batı dünyasında mevcut olmalı." (26) Fakat erken modern astronomi tarihçilerinin tümü, bu sayısız tesadüfler karşısında bile, bir bağlantı olduğunu kabul etmeye bu kadar istekli değil. I. N. Veselovsky, Kopernik'in Tusi çiftini, Proclus'un *Commentary on the First Book of Euclid's Elements* eserinde yer alan matematiksel olarak bağlantılı bir teoremden aldığını ileri sürdü. (27) Daha yakın zamanda Mario di Bono, Kopernik ve çağdaşları tarafından İslami gökbilimsel modellerin bağımsız olarak yeniden keşfinin, en az kültürlerarası aktarım kadar akla yatkın olduğunu iddia etti. Oldukça şaşırtıcı bir şekilde, İslam ve Kopernik astronomisi arasındaki benzerliklerin sayısını, bir aktarım olduğu fikrine karşı kullanıyor: "[Şayet] mesele Kopernik'in modellerinin … Arap kaynaklarından türemiş olmasıysa, Kopernik'in Arap kaynaklarından türeteceği bu kadar çok modelin ve bilginin -Tusi çifti hariç- zamanın diğer batı astronomlarının eserlerinde nasıl hiç iz bırakmadığını açıklamak çok zor bir hal alır." (28)

İslam gökbiliminde 11. yüzyıldan başlayan bir Batlamyus eleştirisi geleneği var.

İslam gökbiliminde Batlamyus eleştirisi

Di Bono'nun makalesi İslam astronomisi ile Kopernik arasındaki bağlantının analizindeki eksiklerin altını çizmeye yöneliktir. Tek başına modellerdeki vurgular, Kopernik aktarımları söz konusu olduğunda dikkate alınması gereken birçok tarihyazımsal, kavramsal ve fiziksel konuyu belirsizleştiriyor. Bu tarihyazımsal konuların bazılarına göz atalım. Daha önce İslam astronomları tarafından kullanılmış matematiksel modellerin Kopernik ve/veya çağdaşları tarafından yeniden icat edildiğini savunanların göz ardı ettiği nokta, Avrupa astronomisinde bu modellerin tarihsel şartlarının bulunmayışıdır. En azından, Avrupa'da bu modellerin anlam bulacağı bir Batlamyus eleştirisi geleneğinin biraz olsun var olması beklenebilir. Ama gerçekte durum hiç de böyle değildir. Kopernik'in evrenbilime getirdiği esaslı değişiklikler için gösterdiği görünürdeki neden olan Batlamyus astronomisi ile ilgili tatminsizliğine dair açıklamasının, Avrupa'da hiç emsali yoktur, fakat bu İslam dünyasında beş yüz yıldır süregelen bir şeydir. *Commentariolus*'un giriş kısmında şöyle der:

"… [Batlamyus ve başka pek çoğu tarafından ortaya atılan] bu teoriler, şayet gezegenin **taşıyıcı** küresi üzerinde ya da kendi düzgün merkezine göre asla tekdüze bir hızla devinmeyişinden ötürü belirli **ekuvant** daireleri tasavvur etmiş olmasalardı, eksik kalırdı. Bu nedenle bu türden bir teori, ne yeterince mükemmel ne de mantıkla yeterince uyumlu göründü.

"Bu bakımdan, bunları (zorlukları) fark ettiğimde, çoğu kez, belki de tam da mükemmel devinim ilkesinin gerektirdiği şekilde her şey kendi içinde tekdüze bir şekilde hareket ederken, görünür her düzensizliğin uyacağı, dairelerden oluşmuş daha makul bir modelin bulunabileceği üzerine kafa yordum." (29)

Bunun, çok sonraki, Kopernik'in özgün motivasyonlarını aramamız gereken *De revolutionibus*'ta değil de, onun yeni evrenbilimini sunduğu ilk eser olan *Commentariolus*'te olması normal karşılanabilir. (30) Bu metinde ne görüyoruz? Kopernik kendini doğruca, Batlamyus'un göklerdeki tekdüze döngüsel hareketleri ihlal edişlerinin İslami eleştirisi geleneğinin içine sokar. Bu geleneğin neredeyse 11. yüzyılda İslam dünyasında başladığını ve yukarıda değinilen bir dizi alternatif modele yol açtığını hatırda tutmak önemlidir. Dahası bu gelenek, İslam dünyasının farklı bölgelerinden bir grup etkin gökbilimci tarafından dile getirilen birçok teze, eleştiriye ve anti-teze yol açan, coşkulu söylemlerle dolu neredeyse altı yüzyıl boyunca sürmüştür. Bu yüzden birbirinden bağımsız gelişmeyi savunanlar, Avrupa'da herhangi bir biçimde hiç benzeşiği olmayan yüzlerce yıllık bir geleneğin, bir şekilde bir bireyin hayatında, sadece eleştirileriyle değil, aynı zamanda 30 yıllık bir süreçte aynı ve gözden geçirilmiş modelleriyle de benzer şekilde, önemli noktalarıyla tekrarlanmış olduğunu savunuyor görünüyorlar. Bu tür bir yaklaşımın son derece tarihsellik dışı olduğunu söylemeye gerek bile yok.

Burada başka bir nokta belirtilmelidir. Di Bono ve diğerleri, Kopenik'in olası ilham kaynağı olarak Padualı astronomları göstermiştir. Fakat burada, yapılması gereken önemli bir ayrım var. Padualılar tarafından açıkça savunulan, eşmerkezli astronomiye "dönüş"ün, 12. yüzyıl İspanya'sında Batlamyus'a karşı gelişen "Endülüs başkaldırısı"nda bir benzeri ve ilham kaynağı var. Fakat İbni Bacce, İbni Tufeyl, İbni Rüşd ve en önemlisi alternatif gökbilimsel/evrenbilimsel bir sistem geliştiren el Bitruci gibi figürlerce ateşlenen bu başkaldırı, Kopernik'inkine çok benzeyen İslam astronomisi türünden, yani İbni Heysem, Tusi, Urdi, Şirazi, İbni Şatır ve diğerlerinin Doğu **hay'a** geleneğinden net bir şekilde ayırt edilmelidir. (31) Bildiğimiz kadarıyla Endülüs başkaldırısının Batlamyus'un episikl ve eksantrik düzeneklerine karşı aşırı uçtaki duruşu, Doğu **hay'a** geleneği üzerinde gerçekte hiç etkisi olmayan başarısız bir projeye varmıştır. Doğrusu, Padua astronomisi kisvesi altındaki bu Endülüs geleneğinin, Kopernik'in episikl ve eksantrik düzeneklerinin bu kadar önemli rol oynadığı alter-

natif modellerinin bir kaynağı olmuş olması garip görünecektir. Ne Padualı ne de Kopernik'ten önceki Avrupalı astronomlar ve doğa felsefecileri arasında, tekdüze, dairesel devinimin ihlaline yol açan ekuvant ya da öteki Batlamyus düzeneklerine dair bir eleştiri olduğunu belirtmekte yarar var. (32) Batlamyus'un eksantriklerinin ve episkllerinin (ve eşmerkezli astronomisinin savunusunun) genel eleştirisini, İbn-i Heysem tarafından başlatılan ve Kopernik'i de açıkça kapsayan, Batlamyus'un düzensiz hareketlerinin eleştirisi geleneğinden ayırt etmekte dikkatli olunmalı.

İslam gökbiliminde Endülüs ekolünün yanı sıra, İbni Heysem, Tusi, Urdi, Şirazi ve İbni Şatır gibi önemli gökbilimcilerce temsil edilen bir de Doğu geleneği var. Solda İbni Şatır'ın Merkür'ün görünümlerini gösteren bir çizimi, sağda Şirazi'nin Şah'a hediye olarak sunduğu gökbilim kitabından bir sayfa.

Kopernik devrimine kavramsal zemin

Şimdi Kopernik devrimiyle karıştırılan kavramsal konulara dönelim. Bilimlerin geleneksel Aristotelesçi hiyerarşisinde matematik (astronomi dahil) fiziğe/doğa felsefesine bağımlıydı (ya da ardıldı), bu da metafiziğin altında yer alıyordu. Açıkçası Aristotelesçi durağan Dünya doktrinini -Aristotelesçilere göre hem doğa felsefesi hem metafizik ilkelere dayanan bir doktrin- alt etmek için, Kopernik farklı bir fizik türü düşünmek zorunda kalmış olabilirdi. Bu fiziğin bir şekilde astronomi disiplini içinde formülleştirilmesi ve Aristotelesçi doğa felsefesinden bağımsız olması gerekecekti. Neyse ki bu durum için bir dizi önemli geçmiş emsali vardı.

Bunların arasında en otorite sahibi olan Batlamyus'tu. *Almagest*'in önsözünde Batlamyus, bilimlerin sıralamasını ters yüz eder ve matematiği, her ikisi için de "bilgiden ziyade tahmin işi diye değerlendirilmeli" dediği doğa felsefesi ve metafiziğin (ya da teolojinin) üstüne koyar. İddiasına "sadece matematik, dikkatli yaklaşılırsa takipçilerine kesin ve sarsılmaz bilgi sağlayabilir" şeklinde devam eder. (33) Onun bu konumu gökbilimcileri doğa felsefecilerinden bağımsızlaştırma **potansiyeli** taşısa da, gerçekte, gökbilimcinin ve doğa felsefecisinin gerçek bir ilkeler setinden değil, onları kanıtlama yöntemi bakımından farklılaştığını söyleyen bir tür uzlaşı doğurmuştu. Bu, Simplicius'un Aristoteles fiziği üzerine yorumunda Geminus'tan aktarılan bir bölümde açıkça sergilenmiştir:

"Şimdi birçok durumda gökbilimciler ve fizikçiler, Güneş'in çok büyük ya da Dünya'nın yuvarlak olduğu gibi, aynı konuyu kanıtlamaya çalışacaklar ama aynı yoldan ilerlemeyecekler. Fizikçiler her olguyu töz ya da madde, kuvvet, her şeyin olması gerektiği haliyle daha iyi olduğu ya da varoluş ve değişim üzerine düşünerek kanıtlayacak; gökbilimciler ise cisimlerin özellikleri veya büyüklükleri ya da hareket miktarı ve buna uygun zamanla kanıtlayacaktır." (34)

Çoğu İslam gökbilimcisi, Aristoteles'in *Posterior Analytics*'indeki gerçek/mantıklı gerçek (*quia/propter quid*) ayrımını kullanıp detaylandırarak ve netleştirerek bu formülizasyonu izledi. Bu nedenle gökbilimciler çeşitli kozmolojik gerçekleri (örneğin Dünya'nın yuvarlak olması) Batlamyus'un *Almagest*'inde yapıldığı gibi gözlemsel ve matematiksel aletler kullanarak ortaya koyuyor gibi görünüyordu, ancak doğa felsefecisinin ispatı (Aristoteles'in *De caelo*'su gibi) mantıksal sebepleri ya da bu olguların arkasındaki "neden"i veriyordu. (35)

Gökbilimci ve fizikçi arasındaki ilişkiye dair oldukça yararlı bu bakış açısı, zamanla kayda değer şekillerde değiştirildi. Büyük olasılıkla Aristotelesçi doğal sebep düşüncesine temelden karşı olan İslam teologlarının etkisi altında, fizik ilkelerinin gökbilimsel metinlerin giriş kısımlarındaki sunuluşunda ince değişiklikler görebiliriz. (36) Örneğin Nasreddin Tusi, göksel hareketlerin birbirine benzerliğiyle ilgili kritik bir ilkeyi nihai sebebe dayanmayan bir şekilde sunmuştu. Bu yüzden önemli olan şey, her ikisi de "tek yönlü" hareket eden, düşen cisimlerin tek biçimliliği ve göksel hareketlerin benzerliğiydi. Birincisi "doğa" tarafından gerçekleştirilirken ikincisinin bir "tin" tarafından gerçekleştirilmesi konu dışı kaldı. (37)

Daha sonra yavaş yavaş İslam gökbiliminde kendine yeten, doğa filozoflarınınkine paralel işleyen bir matematiksel metodoloji sağlama girişimi görüyoruz. Ancak bilhassa Tusi bunun gökbilimciyi doğal filozoflardan ve metafizikçilerden bütünüyle bağımsız kılacağına inanmadı. Çünkü sadece doğa filozoflarının gökbilimcilere sağlayabileceği belli ilkeler vardı. Aslında bu 15. yüzyıldaki saygın Ali Kuşçu hariç tüm İslam filozoflarının genel durumuydu.

Kuşçu'nun babası, bilim ve sanatın cömert koruyucusu olan Timur prensi Uluğ Bey'in (1394–1449) doğancıbaşıydı. Uluğ Bey, o zamana kadar kurulan en büyük bilimsel enstitü olan Semerkant gözlemevinin aktif destekleyicilerinden ve katılımcılarındandı. Henüz küçük bir çocukken Kuşçu, onun çırağı ve öğrencisi oldu ve sonunda gözlemevinde önemli bir pozisyona geldi. Uluğ Bey'in bir suikast sonucu öldürül-

mesinden sonra, Kuşçu İran'da farklı saraylara bağlandı ancak kariyerini İstanbul'u fetheden II. Mehmet'in himayesinde sonlandıracaktı.

Kuşçu, gökbilimcinin Aristoteles fiziğine ihtiyaç duymadığını ve kendi fizik ilkelerini doğa filozoflarından bağımsız şekilde kurması gerektiğini savundu. (38) Bu durum, özellikle bir ilke için bilgece bir çıkarım içeriyordu; şöyle ki toprak elementi, onu dairesel bir hareketle hareket etmekten alıkoyan doğrusal eğilim ilkesine sahipti. (39) Tusi, matematik ve gözlem kullanan gökbilimcinin Dünya'nın hareket halinde olduğu ya da durduğu "gerçeğinin kanıtı"na erişmesinin hiçbir yolu olmadığını ileri sürmüştü. Bu Batlamyus'un *Almagest*'teki (I.7), Dünya'nın durağanlığının gözlemle belirlenebileceği iddiasının aksineydi. Tusi'den sonra, Dünya'nın durağanlık durumuna dair kanıt konusunda Batlamyus ve Kuşçu'dan hangisinin haklı olduğu üzerine, çeşitli yazarlar arasında 300 yıl süren bir tartışmanın varlığını görmek mümkün. Yine de Kuşçu bir şekilde farklı bir yaklaşım sergiledi. Gökbilimcinin doğa filozofuna dayanmaması gerektiği görüşünden başlayarak ama aynı zamanda Batlamyus'un gözlemsel sınamanın mümkün olduğu görüşünü reddederek, Kuşçu, Dünya'nın döndüğü varsayımından yanlış bir sonuç çıkmayacağı yönündeki dikkate değer iddiasını ortaya attı. (40)

Kopernik'le bağlantısı, yine de en iyi ihtimalle, çok zayıf görülebilir. Bunu tartışılabilir bir ihtimal yapan, *De revolutionibus*'taki (I.8) bir bölümün, Tusi'nin *Tadhkira*'sındaki (II.1[6]) bir bölümle kayda değer şekilde çakışmasıdır. Bu bölümde Kopernik, Batlamyus'un Dünya'nın hareketsizliğine dair ileri sürdüğü "kanıtlar"a karşı Tusi'nin itirazını takip etmektedir. (41) Tusi'den sonra Kuşçu dahil sayısız bilimci tarafından alıntılanan bu metin, Dünya'nın olası hareketine dair Tusi'den sonra İslam dünyasındaki tartışmaların başlangıç noktasını oluşturdu. Kopernik'teki bölümün yakınlığı, onun sadece İslami gökbilimsel modellerden değil, İslam gökbiliminde süregitmekte olan kavramsal devrimden de etkilendiğine dair diğer kanıttır. Bu kavramsal devrim, Aristotelesçi fizikten bağımsız alternatif bir "gökbilimsel" fizik olasılığını başlatıyordu.

Ali Kuşçu, gökbilimcinin Aristoteles fiziğine ihtiyaç duymadığını ve kendi fizik ilkelerini doğa filozoflarından bağımsız şekilde kurması gerektiğini savundu.

Kopernik'te İslami zemini anlamaya çalışırken şimdiye dek gözden kaçırılan nokta budur. Kopernik devriminde, Batlamyus eleştirisi bağlamında ortaya çıkan gökbilimsel modellerden daha fazlasının olduğu açıktır. Gökbilimi temelli fiziğe olanak sağlayacak yeni bir gökbilimsel kavramsallaştırma da gereklidir. Ancak Kopernik'ten önceki Avrupa geleneğinde buna benzer bir şey neredeyse yoktur. (42) İslam'da, Dünya'nın hareketleri sorunsalına karmaşık bir şekilde bağlı olan bu konu üzerine uzun ve zinde bir tartışma olduğu gerçeği, ödünç alınabilecek böyle bir kavramsal temelin burada var olduğuna işaret etmelidir. Tabi ki böyle bir ödünç alma mekanizmasının ne olduğu, hâlâ bulunmayı beklemektedir ve bu tartışma sürecektir. Ancak yine de bana göre, bilgi düzeyimizin bu aşamasında, aktarım mekanizmasından ziyade **ürünlere** odaklanmak daha önemlidir. Böyle yaparak sadece İslam'ın Kopernik ile olası bağlantısı üzerine değil, Kopernik devriminin kendisini de anlama konusunda da daha net fikirler edinebiliriz.

Bir Azerbaycan pulu üzerinde Nasreddin Tusi.

KAYNAKLAR

- al-Bitrûjî, Nûr al-Dîn abû Ishâq. *On the Principles of Astronomy.* Edited andtranslated by Bernard Goldstein. 2 vols. New Haven: Yale UniversityPress, 1971.
- Brentjes, Sonja. "Between doubts and certainties: on the place of history ofscience in Islamic societies within the field of history of science." *N.T.M.*1 (2003): 65-79.
- Carra de Vaux. "Les sphères célestes selon Nasîr Eddin-Attusî." In Paul Tannery,*Recherches sur l'histoire de l'astronomie ancienne*, Appendix VI, pp. 337-361. Paris, 1893.
- Cohen, Morris R. and Drabkin, I. E. *A Source Book in Greek Science.* Cambridge,MA: Harvard University Press, 1948.
- Copernicus, Nicholas. *De revolutionibus orbium coelestium*. Translated by EdwardRosen as *On the Revolutions.* Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1978.
- Crombie, A. C. *Styles of Scientific Thinking in the European Tradition: The Historyof Argument and Explanation Especially in the Mathematical and Biomedical Sciences and Arts.* London: Duckworth, 1994.
- Dear, Peter. *Revolutionizing the Sciences: European Knowledge and Its Ambitions*,1500-1700. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2001.
- Di Bono, Mario. "Copernicus, Amico, Fracastoro and Tûsî's Device:Observations on the Use and Transmission of a Model." *Journal for theHistory of Astronomy* 26 (1995): 133-154.
- Dobrzycki, Jerzy and Kremer, Richard L. "Peurbach and Marâgha Astronomy?The Ephemerides of Johannes Angelus and Their Implications." *Journalfor the History of Astronomy* 27 (1996): 187-237.
- Dreyer, J. L. E. *History of the Planetary Systems from Thales to Kepler*. Cambridge:Cambridge University Press, 1906.
- Goldstein, Bernard R. "Copernicus and the Origin of His HeliocentricSystem." *Journal for the History of Astronomy* 33 (2002): 219-235
- Grant, Edward. *Planets, Stars, and Orbs: The Medieval Cosmos, 1200-1687*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Grant, Edward. *The Foundations of Modern Science in the Middle Ages: TheirReligious, Institutional, and Intellectual Contexts.* Cambridge: CambridgeUniversity Press, 1996.
- Grant, Edward. *God and Reason in the Middle Ages.* Cambridge: CambridgeUniversity Press, 2001.
- Hartner, Willy. "Copernicus, the Man, the Work, and Its History." *Proceedingsof the American Philosophical Society* 117, no. 6 (Dec. 1973), pp. 413-422.
- Heath, T. L. *Aristarchus of Samos.* Oxford: Clarendon Press, 1913.
- Hilfstein, Erna. "Introduction to the Softcover Edition." *Nicholas Copernicus,On the Revolutions*. Translation and commentary by Edward Rosen. Baltimore:The Johns Hopkins University Press, 1992.
- Kennedy, E. S. "Late Medieval Planetary Theory." *Isis* 57 (1966): 84-97.
- Kennedy, E. S. and Ghanem, Imad (eds.). *The Life & Work of Ibn al-Shâtir: AnArab Astronomer of the Fourteenth Century.* Aleppo, 1976.
- Kennedy, E. S. et al. *Studies in the Islamic Exact Sciences.* Beirut, 1983.
- Koestler, Arthur. *The Sleep Walkers: A History of Man's*

Changing Vision of the Universe. London: Hutchinson, 1959.
- Lloyd, G. E. R. "Saving the Appearances." *Classical Quarterly,* 1978, *NS 28:*202-222; reprinted with new introduction in idem, *Methods and Problemsin Greek Science* (Cambridge, England: Cambridge University Press, 1991),pp. 248-277.
- Morelon, Régis. *Thâbit ibn Qurra: OEuvres d'astronomie.* Paris: Les Belles Lettres,1987.
- Nasr, S. H. *Science and Civilization in Islam*. 2nd ed. Cambridge, UK: The IslamicTexts Society, 1987.
- Neugebauer, O. "On the Planetary Theory of Copernicus." *Vistas in Astronomy*(ed. Arthur Beer), vol. 10, pp. 89-103; reprinted in idem, *Astronomy and History* (New York: Springer-Verlag, 1983), pp. 491-505.
- Osler, Margaret J. (ed.). *Rethinking the Scientific Revolution.* Cambridge:Cambridge University Press, 2000.
- Paschos, E. A. and Sotiroudis, P. *The Schemata of the Stars.* Singapore: WorldScientific Publishing, 1998.
- Price, Derek J. de S. "Contra-Copernicus: A Critical Re-estimation of theMathematical Planetary Theory of Ptolemy, Copernicus, and Kepler." InMarshall Clagett (ed.), *Critical Problems in the History of Science*. Madison:The University of Wisconsin Press, 1969, pp. 197-218.
- Ragep, F. Jamil. "The Two Versions of the Tûsî Couple." In David King andGeorge Saliba (eds.), *From Deferent to Equant: Studies in Honor of E. S.Kennedy* (vol. 500 of *The Annals of the New York Academy of Sciences*, 1987),pp. 329-356.
- Ragep, F. J. *Nasîr al-Dîn al-Tûsî's Memoir on Astronomy.* 2 vols. New York: Springer-Verlag, 1993.
- Ragep, F. Jamil. "Freeing Astronomy from Philosophy: An Aspect of IslamicInfluence on Science." *Osiris* 16 (2001): 49-71.
- Ragep, F. Jamil. "Tûsî and Copernicus: The Earth's Motion in Context."*Science in Context* 14, nos. 1-2 (2001): 145-163.
- Ragep, F. Jamil. "Ibn al-Haysem and Eudoxus: The Revival of HomocentricModeling in Islam." In Charles Burnett, Jan P. Hogendijk, Kim Plofkerand Michio Yano (eds.), *Studies in the History of the Exact Sciences in Honourof David Pingree*. Leiden: Brill, 2004, pp. 786-809.
- Sabra, A. I. "The Andalusian Revolt Against Ptolemaic Astronomy: Averroesand al-Bitrûjî." In E. Mendelsohn (ed.), *Transformation and Tradition inthe Sciences.* Cambridge: Cambridge University Press, 1984, pp. 133-153.
- Saliba, George. "Ibn Sînâ and Abû ´Ubayd al-Jûzjânî: The Problem of the Ptolemaic Equant." *Journal for the History of Arabic Science* 4 (1980): 376-403.
- Shank, Michael H. "Regiomontanus on Ptolemy, Physical Orbs, and Astronomical Fictionalism: Goldsteinian Themes in the 'Defense of Theonagainst George of Trebizond.'" *Perspectives on Science: Historical, Philosophical,Social* 10 (2002): 179-207.
- Shapin, Steven. *The Scientific Revolution.* Chicago: University of ChicagoPress, 1996.
- Swerdlow, Noel. "Aristotelian Planetary Theory in the Renaissance: GiovanniBattista Amico's Homocentric Spheres." *Journal for the History of Astronomy*3 (1972): 36-48.
- Swerdlow, Noel M. "The Derivation and First Draft of Copernicus's PlanetaryTheory: A Translation of the Commentariolus with Commentary." *Proceedingsof the American Philosophical Society* 117 (1973): 423-512.
- Swerdlow, N. M. and Neugebauer, O. *Mathematical Astronomy in Copernicus's De Revolutionibus.* 2 parts. New York: Springer-Verlag, 1984.
- Swerdlow, Noel. "Copernicus, Nicolaus (1473-1543)." In Wilbur Applebaum(ed.), *Encyclopedia of the Scientific Revolution from Copernicus to Newton.* NewYork/London: Garland Publishing, Inc., 2000.
- Toomer, G. J. *Ptolemy's Almagest.* London: Duckworth, 1984.Veselovsky, I. N. "Copernicus and Nasîr al-Dîn al-Tûsî." *Journal for the History ofAstronomy* 4 (1973): 128-130.

DİPNOTLAR

1) Bunlar; el Battani, el Bitruci, el Zarkali, İbni Rüşd ve Sabit bin Kurra'dır. Kopernik aynı zamanda hayattayken yayımlanamayan eseri *Commentariolus*'ta da el Battani'den söz eder. "İslami" sözcüğü burada dini değil İslam medeniyetini ifade eder, zira Sabit gibi bazı "İslami" astronomlar Müslüman değillerdi.

2) J. L. E. Dreyer, *History of the Planetary Systems from Thales to Kepler* (Cambridge: Cambridge University Press, 1906), p. 269. Dreyer, Tusi'nin eserini *al-Tadhkira fî ´ilm al-hay'a*'sının bir bölümünün Carra de Vaux tarafından yapılan çevirisinden biliyordu. (Ek VI Paul Tannery, *Recherches sur l'histoire de l'astronomie ancienne* [Paris, 1893], sf. 337-361).

3) E. S. Kennedy ve Imad Ghanem (eds.),*The Life & Work of Ibn al-Shâtir: An Arab Astronomer of the Fourteenth Century* (Aleppo, 1976) eserinde ve E. S. Kennedy *Studies in the Islamic Exact Sciences* (Beirut, 1983), pp. 50-107'te derlenmiştir. Bunların en önemlisi E. S. Kennedy, "Late Medieval Planetary Theory," *Isis* 57(1966): 84-97.

4) Bkz, örneğin çok kritik yorumları kuvvetle muhtemel Banû Mûsâ (9. yüzyıl) tarafından, Régis Morelon, *Thâbit ibn Qurra: OEuvres d'astronomie* (Paris: Les Belles Lettres,1987), s.61.

5) F. J. Ragep, *Nasîr al-Dîn al-Tûsî's Memoir on Astronomy*, 2 cilt. (New York: Springer-Verlag, 1993), 1: 48-51.

6) Ragep, "Ibn al-Haytham and Eudoxus: The Revival of Homocentric Modeling in Islam, "*Studies in the History of the Exact Sciences in Honour of David Pingree*, der. CharlesBurnett et al. (Leiden: Brill, 2004), sf. 786-809.

7) George Saliba, "Ibn Sînâ and Abû ´Ubayd al-Jûzjânî: The Problem of the PtolemaicEquant" *Journal for the History of Arabic Science* 4 (1980): 376-403.

8) Bkz. al-Bitrûjî, *On the Principles of Astronomy*, çeviren ve derleyen Bernard Goldstein, 2 cilt. (New Haven: Yale University Press, 1971). Cf. A. I. Sabra, "The Andalusian Revolt Against Ptolemaic Astronomy: Averroes and al-Bitrûjî," in *Transformation and Traditionin the Sciences*, der. E. Mendelsohn (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), sf.133-153.

9) Nicholas Copernicus, *De revolutionibus orbium coelestium*, çev. Edward Rosen -*On the Revolutions* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1978), s. 18.128

10) Bugün bu matematik aletlerinin sabit açısal süratle dönen sabit uzunluktaki vektörlere eşdeğer olduğunu söylerdik ama İslam gökbilimcilerinin düzeneklerini sadece matematiksel değil fiziksel olarak tasavvur ettiklerini hatırlamakta yarar var. Cf. Ragep, *Nasîr al-Dîn*, 2: 433-437.

11) F. Jamil Ragep, "The Two Versions of the *Tûs î* Couple," derleyen David King ve George Saliba, *From Deferent to Equant: Studies in Honor of E. S. Kennedy* (vol. 500 of *The Annals of the New York Academy of Sciences*, 1987), sf. 329-356.

12) N. M. Swerdlow ve O. Neugebauer, *Mathematical Astronomy in Copernicus's De Revolutionibus*, 2 parts (New York: Springer-Verlag, 1984), p. 47.

13) Noel M. Swerdlow, "The Derivation ve First Draft of Copernicus's Planetary Theory: A Translation of the Commentariolus with Commentary," *Proceedings of the American Philosophical Society* 117 (1973): 423-512 sf. 434.

14) Açıkçası bu, Swerdlow ve Neugebauer, *Mathematical Astronomy*, 1: 41-64 eserinde görülebilecek bir daha dolu ve dikkatli bir açıklamanın oldukça basitleştirilmiş bir versiyonudur. İyi bir başka özet için bkz. Michael H. Shank, "Regiomontanus on Ptolemy, Physical Orbs,ve Astronomical Fictionalism: Goldsteinian Themes in the 'Defense of Theonagainst George of Trebizond'", *Perspectives on Science: Historical, Philosophical, Social* 10 (2002): 179-207.

15) 1259 yılında Hülagû Han tarafından İran'da kurulmuş olan Meraga Gözlemevi, başta Nasreddin Tusi olmak üzere dönemin ünlü gökbilimcilerinin bir araya geldiği, Bağdat, Suriye, Mezopotamya ve özellikle de Alamut Kalesi'nden toplanan 400.000 eser ile dönemin en nadide kütüphanelerinden birini barındıran bir bilim merkeziydi. -Ed.

16) Swerdlow ve Neugebauer, *Mathematical Astronomy*, 1: 47. Cf. Neugebauer daha önceki bir yorumunda, "bu metotların matematiksel mantığı öyledir ki, bağımsız keşif karşısında bir bağlantı ya da aktarımla ilgili tümüyle tarihsel olan sorun epey önemsizleşiyor" der. (O. Neugebauer, "On the Planetary Theory of Copernicus", *Vistas in Astronomy* (ed. Arthur Beer), cilt. 10, s.89-103, sf. 90; Bu, aynı yazarın diğer eserinde tekrar yayımlandı, *Astronomy and History*, s.491-505, s.492).

17) Noel Swerdlow, "Copernicus, Nicolaus (1473-1543),"*Encyclopedia of the Scientific Revolution from Copernicus to Newton*, ed. Wilbur Applebaum (New York/ London: Garland Publishing, Inc., 2000), s.165.

18) Swerdlow ve Neugebauer bunun bir çeviri olduğunu iddia ediyorlar. Metnin son editörleri ve çevirmenleri ise

bir derece Arap ve Fars kaynaklarından etkilenmiş orijinal bir Bizans eseri olduğunu ileri sürüyorlar. (E. A. Paschos ve P. Sotiroudis, *The Schemata ofthe Stars* [Singapore: World Scientific Publishing, 1998], s.11-18). Buna rağmen İslam kaynaklarına yakınlık ve şefe takımyıldızı için Yunanca Cepheus yerine standart Arapçaya göre bozulmuş "Kakkaous" kelimesinin kullanımı, yazarların kabul ettiğinden daha büyük bir bağımlılık olduğunu gösterir. Bu konuyla ilgili daha çok araştırmaya ihtiyaç olduğu ortadadır.

19) Bkz. Noel Swerdlow, "Aristotelian Planetary Theory in the Renaissance: Giovanni BattistaAmico's Homocentric Spheres" *Journal for the History of Astronomy* 3 (1972): 36-48 ve Mario Di Bono, "Copernicus, Amico, Fracastoro and Tûsî's Device: Observations on the Use and Transmission of a Model" *Journal for the History of Astronomy* 26 (1995): 133-154. *De revolutionibus*'un III.4'ünde yayımlanmadan önce silinen bir pasajda, Kopernik'in kendisi Tusi düzeneğini kullanmış olan başkalarından söz ediyor; bkz. Ragep, *Nasîr al-Dîn*, 2: 431.

20) Willy Hartner, "Copernicus, the Man, the Work, and Its History,"*Proceedings of the American Philosophical Society* 117, no. 6 (Dec. 1973), s.413-422, esp. S.421.

21) Yakın zamanda düzenlenen yıllık Amerikan Bilim Toplumu Tarihi toplantısında bir oturumun konu başlığı:"The Late, Great Scientific Revolution" Cf. Margaret J. Osler (ed.), *Rethinking the Scientific Revolution* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).

22) Son dönem örneklerinden ikisi Peter Dear'ın, *Revolutionizing the Sciences: European Knowledgeand Its Ambitions*, 1500-1700 (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2001) ve Steven Shapin'in *The Scientific Revolution* (Chicago: University of Chicago Press, 1996) adlı eserleridir. Her ikisi de İslam bilimini tümüyle görmezden gelir ve ortaçağ Avrupa'sının bilimsel devrime katkısını hemen hemen hiç tartışmaz.

23) Kopernik'in tutuculuğu 1959'da hem akademik hem popüler birer kaynakta vurgulandı. Akademik olanı Derek de Solla Price'in "Contra-Copernicus"u Kopernik'in hâlâ antik ve ortaçağ astronomisinin bir parçası olduğunu gösteren teknik bir bakış açısıdır. Price şöyle özetler: "... Kopernik, görüşlerini kanıtlayacak veya çürütecek herhangi bir kanıt olmadan şanslı felsefi bir tahmin yaptı ve ... bir matematik astronomu olarak yaptıkları hayal gücünden yoksundu. Bu bakış açısıyla kitabı tutucudur ve *Almagest*'in şöyle bir karıştırılmış versiyonundan ibarettir. (Derek J. de S. Price, "Contra-Copernicus: A Critical Re-estimation of the Mathematical Planetary Theory of Ptolemy, Copernicus and Kepler" *Critical Problems in the History of Science*, ed. Marshall Clagett (Madison:The University of Wisconsin Press, 1969), s.197-218, s.216). Bu bakış açısının popüler sunumu Arthur Koestler tarafından Kopernik'in "ürkek papaz" olarak anıldığı *The Sleep Walkers: A History of Man's Changing Vision of the Universe* (London: Hutchinson, 1959) eserinde yapıldı. Bu tutuculuğuna ve/veya İslam astronomisiyle olan bağlantısına rağmen Kopernik'in nasıl "kurtarılabileceği", Erna Hifstein'in Kopernik'in başarısının önemine dair değerlendirmesinde iyi resmedilmiştir: "Kopernik Yunan veya Arap öncüllerinin geometrik aletlerini (örneğin "Maragha School") kullanmış olabilir fakat onun sistemi ve kurduğu düzenin algılaması tamamen Roman'dı ("Introduction to the Softcover Edition" of *Nicholas Copernicus, On the Revolutions*, çev. Edward Rosen (Baltimore: The John Hopkins UniversityPress, 1992), p. XIII).

24) Ortaçağcı A. C. Crombie ve Edward Grant'ın son kitapları modern bilimin Avrupalı doğasını savunur, dolayısıyla daha geleneksel bakış açısına döner. Bkz. Crombie'nin *Styles of Scientific Thinking in the European Tradition: The History of Argumentand Explanation Especially in the Mathematical and Biomedical Sciences and Arts* (London:Duckworth, 1994) ve Grant'ın*The Foundations of Modern Science in the Middle Ages: Their Religious, Institutional, and Intellectual Contexts* (Cambridge: Cambridge University Press,1996) ve *God and Reason in the Middle Ages* (Cambridge: Cambridge University Press,2001). Bu görüş hem Batı hem İslam akademisyenlerince savunulur bu yüzden sadece İslam medeniyetine duyulan önyargılı karşıtlığa mal edilemez. Örneğin İranlı sürgün S. H. Nasr "Kopernik'te astronomik ne yenilik varsa hepsi el-Tusi okulunda da görülebilir" demesine rağmen, İslam astronomlarının geleneksel Batlamyus astronomisinden kopmayacak kadar sağduyulu olduklarını "çünkü bunun sadece astronomide bir devrim değil, aynı zamanda dini, felsefi ve sosyal alanlarda da bir ayaklanma anlamına geleceğini" belirtir. (S. H. Nasr, *Science and Civilization in Islam*, 2. baskı. [Cambridge,UK: The Islamic Texts Society, 1987]) s.174).

25) Cf. Sonja Brentjes, "Between doubts and certainities: on the place of history of science in Islamic societies within the field of history of science," *N.T.M.* 11 (2003): 65-79.

26) Jerzy Dobrzycki ve Richard L. Kremer, "Peurbach and Marâgha Astronomy? TheEphemerides of Johannes Angelus and Their Implications," *Journal for the History of Astronomy* 27 (1996): 187-237, s.211.

27) I. N. Veselovsky, "Copernicus and Nasîr al-Dîn al-Tûsî," *Journal for the History of Astronomy* 4 (1973): 128-130. Bu mantıksız görünüyor, çünkü Kopernik muhtemelen Proclus teoremini (aslında Tusi çiftinin zıttı) düzeneği kullandıktan yıllar sonrasına kadar bilmiyordu.

28) Di Bono, "Copernicus, Amico, Fracastoro and Tûsî's Device," s. 153-154.

29) Swerdlow, "The Derivation and First Draft of Copernicus's Planetary Theory," s.434-435.

30) Kısa zaman önce Bernard R. Goldstein ("Copernicus and the Origin of His Heliocentric System,"*Journal for the History of Astronomy* 33 (2002): 219-235), *De revolutionibus* (I.10)'ta bir pasaja vurgu yaparak, Swerdlow'un Kopernik güneş merkezli sisteminin kökeninin yeniden inşasını baltalamayı amaçlamıştır. Pasajda Kopernik, sistemini haklı çıkarmak için, gezegenlerin Goldstein'a göre ilk güdüleme olan mesafe-periyot ilişkisini gösterir. Ancak yine de bundan *Commentariolus*'ta neredeyse hiç söz edilmemiş olması gariptir.

31) İslam astronomisinde İspanyol dönemi için bkz. Sabra, "The Andalusian Revolt,"s.133-153.

32) Olumsuzu kanıtlamak imkânsız değilse bile zordur ancak "ekuvant" sözünün Edward Grant'ın anıtsal eseri (816-sayfa) *Planets, Stars, and Orbs: The Medieval Cosmos, 1200-1687* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994)'de geçmemesi anlamlıdır. Kopernik'ten hemen önceki nesilde bile İslam gökbiliminde neyin basmakalıp olduğunu söyleyen bir emsal yok gibi görünüyor. Dobrzycki ve Kremer "Peurbach and Marâgha Astronomy?" eserinde belirttikleri üzere: "Peurbach ya da Regiomontanus'tan günümüze ulaşmış ve içinde Batlamyus modellerinin özelikle tekdüze, dairesel hareketi ihlal etmesi bakımından eleştirildiği hiçbir metin yoktur." (sf. 211)

33) G. J. Toomer, *Ptolemy's Almagest* (London: Duckworth, 1984), sf. 36.

34) Çeviri T. L. Heath'in eseri *Aristarchus of Samos* (Oxford: Clarendon Press, 1913), s.276; yeniden baskısı Morris R. Cohen ve I. E. Drabkin, *A Source Book in Greek Science* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1948), s.90-91. Cf. G. E. R. Lloyd,"Saving the Appearances," *Classical Quarterly,* 1978, *NS 28:* 202-222, s.212-214 (aynı yazarın yeni önsözüyle yayımlanışı, *Methods and Problems in Greek Science* [Cambridge, England: Cambridge University Press, 1991], s.248-277).

35) Ragep, *Nasîr al-Dîn*, 1: 38-41, 106-107, 2: 386-388.

36) F. Jamil Ragep, "Freeing Astronomy from Philosophy: An Aspect of Islamic Influence on Science," *Osiris* 16 (2001): 49-71.

37) Ragep, *Nasîr al-Dîn*, 1:44-46, 98-101, 2: 380-381.

38) Ragep, "Freeing Astronomy," s.61-63.

39) Dünya'nın olası devinimi ile ilgili bu İslami inceleme hakkında tartışma için: F. Jamil Ragep, "Tûsî and Copernicus: The Earth's Motion in Context," *Science in Context* 14, nos.1-2 (2001): 145-163.

40) Age., s.157.

41) Age., s.145-148.

42) 14. yüzyılda Nicole Oresme ve Jean Buridan'ın Dünya'nın dönüşü üzerine tartışmasına şahit oluruz. Özellikle Oresme, bu harekete neden inanılması gerektiğine dair oldukça ikna edici nedenler sunar. Ancak sonunda bunları dini nedenlerden ötürü reddeder. Her iki durumda da, İslam astronomisinde ortaya çıkan çizgilerle birlikte astronominin yeniden kavramsallaştırılmasıyla hiç ilgilerinin olmadığı ortadadır. (age., s.158-160). Böyle bir diyalogun 15. yüzyılda Peurbach ve Regiomontanus arasında geçmiş olma ihtimali Michael Shank tarafından *Regiomontanus on Ptolemy, Physical Orbs, and Astronomical Fictionalism* adlı eserde araştırılmaktadır.

Avrupa'nın kültür başkentlerinden Viyana'da bir bilim merkezi

Avusturya Bilim ve Teknoloji Enstitüsü

Viyana bilim ve sanat tarihi açısından çok prestijli bir yere sahip. Belki bu iki entelektüel alanda modernizmin başkenti olmuş, öncülük etmiş bir şehir. Schrödinger, Boltzmann, Freud, Gödel ve daha nicesi bu şehirde çalışmışlar. Avusturyalılar tarihteki o parlak sanat ve bilim dönemini tekrar geri getirmek istiyorlar. IST-Austria gibi bir enstitünün kurulmasının arkasında böylesi bir kaygı var.

Dergimizin Avusturya temsilcisi Murat Naroğlu`nun, Avusturya Bilim ve Teknoloji Enstitüsü`nde (IST-Austria) evrimsel biyoloji üzerine doktora çalışması yapan Murat Tuğrul ile yaptığı söyleşiyi sunuyoruz.

Murat Tuğrul ile

Söyleşi: Murat Naroğlu

Avusturya Bilim ve Teknoloji Enstitüsü

Merhaba Murat, bu güzel buluşma için teşekkür ederek başlayalım.

Davetiniz için ben teşekkür ederim.

Dilersen önce akademik geçmişin üzerine okuyucularımızı bilgilendirelim, söz sende...

ODTÜ'de anadal olarak fizik ve yandal olarak da bilim felsefesi ve tarihi okudum. Matematiksel sorgulamayı ve anlatımı seviyordum; ama fizik araştırmaları ilgimi pek çekmiyordu, mezuniyetten çok önce yaşam bilimleri alanına geçme kararı almıştım. Koç Üniversitesi'nde hesaplamalı bilimler ve İspanya'da (1) fizik yüksek lisansı yaptım; tez araştırmalarım hep biyoloji üzerine oldu. İstanbul'daki araştırmalarım gen ağlarının yapısı ve dinamik modellenmesi üzerineydi. Evrime ilgim o dönemde başladı. Bir fizikçi içgüdüsü olmalı, evrimsel inceleme olmadan biyolojik sistemleri tam olarak anlayamayacağımızı düşünüyordum. Doktoramı evrimsel biyoloji üzerine yapmakta karar kıldım. Daha sonraları fark ettim ki, o zamanki hissiyatım ünlü evrim bilimcisi Dobzhansky'nin özlü sözü ile paralelmiş: "Evrimin ışığı olmaksızın biyolojide hiçbir şeyin anlamı yoktur." 2010 güzünden beri IST-Austria'da Nick Barton'ın matematiksel ve evrimsel biyoloji grubunda doktora yapıyorum.

IST'nin ana binası.

Bize araştırmaların hakkında bilgi verir misin?

Tez araştırmalarımda gen düzenleniminin evrimini anlamaya çalışıyorum. Hücreyi incelediğimizde büyüklü küçüklü moleküllerin birbiri ile etkileştiği binlerce organizasyonla karşılaşıyoruz. Bu etkileşimler içinde işlevsel olarak en önemli molekül grubu proteinler. Hücre, proteinleri, DNA'sındaki gen adını verdiğimiz kodu okuyarak sentezliyor. Mesela, insanda yaklaşık 24.000 gen var; uzunluk olarak tüm DNA zincirinin yaklaşık yüzde 2'sini oluşturuyor. Hangi genin hangi hücre tipinde ne kadar okunup ne kadar protein sentezleneceği genler arası ağsal bir etkileşim sonucu ve çevresel etkenlere bağlı olarak gerçekleşen dinamik bir sistem. Gen ağlarının dinamik ve yapısal örüntülerini anlamak, araştırmalarımın başlangıç motivasyonu diyebilirim.

Aynı konu, doğadaki çeşitliliği ve kaynağını anlamaya çalışırken de karşımıza çıkıyor. Bir genin farklı yapısal proteinleri kodlayan farklı çeşitleri (alelleri) olabilir. Uzun bir süredir doğadaki çeşit-

liliğin, başka bir şekilde söylersem, iki bireydeki ya da iki akraba türdeki farklılıkların bu alel çeşitliliğinden kaynaklandığı düşünülüyordu. Hâlbuki genom bilgisi sayesinde bunun pek de öyle olmadığını gördük. Bugünkü yaygın kanı, farklılıkların hücrede ne kadar protein olduğu, yani genin ne kadar okunduğu ile bağlantılı olduğu yönünde.

Bir örnek verebilir misin?

İnsan örneğiyle devam edersem, ortalama iki insan arasında (mesela, senle ben) proteinlerin yapı farkı çok az; ama gen ifadesi farkı belirleyici boyutta. Yakın akraba türler için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Mesela, insan ile şempanzenin proteinlerinin çoğunun (yanlış hatırlamıyorsam yaklaşık yüzde 99) aynı yapıda olduğunu, ama gen ifadesi seviyelerinin farklı olduğunu biliyoruz.

Gen ifadesi miktarları da bir şekilde DNA'nın içinde kodlu, yani kalıtıma tabi. İnsan örneğindeki gen bölgelerinin dışında kalan yüzde 98'lik DNA kodunun kısmen gen ifadesini düzenlemekle ilgili olduğunu biliyoruz. Bu tür DNA kısımlarına bu yüzden **gen düzenleyici bölgeler** deniyor. Gendeki kodondan aminoaside kodlama ile karşılaştırırsak düzenleyici DNA üzerine bilgimiz çok iyi sayılmaz. Benim çalışmalarım gen düzenleyici bölgelerinin nasıl evrildiğini modeller vasıtası ile anlamaya çalışmak diyebilirim. Çoğunlukla kuramsal ve hesaplamalı bir çalışma içindeyim. Araştırmalarımda, mikro düzeydeki protein-DNA etkileşimleri gibi biyofizik mekanizmaları ile makro düzeydeki popülasyon evrim modelleri arasında bir köprü kurmaya çalışıyorum.

Avusturya temsilcimiz Murat Naroğlu ve Murat Tuğrul Viyana'da yapılan "Direniş için Sanat" konserinde. Foto: Hazar Çamtepe.

Tüm bunlar güncel bilim dünyasında nereye oturuyor?

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanoğlu artan istekle yaşamı bilimsel olarak anlamak istiyor. Epey teknoloji ve veri biriktirdiğimizi düşünüyorum. Ama yaşamın sorularına nedensel yaklaşıldığını söyleyemem. Bu bağlamda, son on yıllarda matematiksel ve evrimsel bakış açısının önemi artıyor. Sentetik biyolojinin konuşulduğu bu dönemde genlerin nasıl çalıştığını, gen ifadelerinin nasıl ağ yapılar içinde düzenlendiğini ve gen düzenleyici bölgelerinin evrimini anlamak çok önemli.

Eylül ayında, düzenleyicileri arasında senin de yer aldığın matematiksel evrim çalıştayı var. Önemli bir etkinlik olacağını düşünüyorum.

Türkiye'de hem kuramsal hem de evrimsel biyoloji araştırmaları çağdaş seviyelerde değil. Bu anlamda hem eğitimsel hem de bilimsel yanı olan akademik bir çalıştay düzenliyoruz. 9-15 Eylül tarihlerinde İzmir-Şirince yakınlarındaki Matematik Köyü'nde olacak. Benim dışımda düzenleyici olarak ODTÜ'den Ayşegül Birand, Princeton Üniversitesi'nden Erol Akçay ve California Üniversitesi'nden Mehmet Somel var. Mütevazı boyutlarda akademik bir etkinlik; umarım başarılı olur, güzel bir sinerji oluştururuz da, daha sonra tekrardan konuşuruz. Daha fazla bilgi isteyen olursa www.matematikselevrim.org sayfası incelenebilir.

Görece yeni bir enstitüde çalış-

TÜBİTAK'a göre evrim tartışmalı, Matematiksel Evrim Çalıştayı bilimsel değil siyasi

Matematiksel Evrim Lisansüstü Yaz Okulu projesi düzenleyicilerinin TÜBİTAK'a yaptığı destek başvurusu, "Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı Değerlendirme ve Destekleme Kurulu"na ait bir raporla reddedilerek şöyle denildi: "Seçilen evrim konusu ülkemizde olduğu gibi tüm dünyada halen tartışılan ve ortaöğretim ve üstü kademelerde ders niteliğinde okutulan bir konu olup yenilik boyutu yetersizdir. Etkinliğin bilimsel içerikten çok eğitim ve/veya siyasal, kültürel, sosyal boyutları dikkat çekmektedir." Raporun bir başka yerinde düzenleyicilerin "camiayı/ülkeyi temsil niteliği"nin çok zayıf olduğu belirtilirken, bilim insanlarının tepkisi Türkiye medyası dışında *Science* dergisi ve BBC'nin internet sayfalarında kendine yer buldu.

Akademisyenlerin yazılı mesajına karşı TÜBİTAK, değerlendirmenin objektif olduğu ve yargı yolu dışında itiraz kabul edilmediği cevabını verdi. Düzenleyicilerin son açıklaması ise şu şekilde bitiyor: "TÜBİTAK'ın bilimsel saygınlığını koruması için derhal bu raporun bilimdışı niteliğini kabul ederek kararını geri çekmesi ve başvurumuzun bilimsel nesnellikle yeniden değerlendirilmesi gerekiyor. Bunu yalnızca evrim ve matematiksel biyoloji alanında çalışan araştırmacıların değil, bütün bilim camiasının ve son tahlilde Türkiye'nin bilim alanında ilerlemesini umursayan tüm vatandaşlarımızın talep etmesi gerektiğine inanıyoruz."

maktasın. IST-Austria`nın tarihi, yapısı ve hedeflerini konuşalım biraz...

IST-Austria matematik ve doğa bilimlerinde temel araştırmaların yapıldığı, sadece doktora eğitimi veren bir enstitü. Kurulma fikri 2006'da onaylanmış ve 2009'da faaliyetlerine başlamış. Ben 2010'da geldiğimde toplam araştırmacı sayısı 15-20 iken, bugün bu sayı 200'ün üzerine çıkmış durumda. Planlamalar dahilinde 2026'ya kadar sayı 1000'i bulacak.

Organizasyon yapısına bakarsak, her profesörün doktora öğrencileri ve doktora sonrası araştırmacılarından oluşan bir grubu var. İlke gereği bunun dışında bir bölümleşme yok. Maksat bütün gruplar arasında olabildiğince fazla etkileşim ve birlikte çalışmayı sağlamak. Mesela, deneysel sinirbilim üzerine çalışan bir grup ile soyut matematik çalışan bir grup birlikte bilim yapabiliyor. Bu aslında çok önemli. Geçen yüzyılda bilim dalları, hatta alt dalları bile, kendi içine kapanıp izole oldular. Bu tekniksel ilerleme amaçlıydı diye düşünüyorum, bugünkü teknolojik gelişmeleri belki de buna borçluyuz. Ama öte yandan böylelikle, aynı zamanda birer entelektüel olan bilimcilerin birbirleri ile iletişimi kısıtlanmış, hatta engellenmiş oldu. Bu belki de yaratıcılık gerektiren, geniş bakış açısı gerektiren büyük (hatta paradigmasal) bilimsel gelişmelerin önünü kesti diye düşünüyorum. Dünya'da bu konunun eleştirisi yapılıyor, disiplinler arası ve ötesi çalışmaların önemi görülmeye başlandı.

Peki Türkiye'deki öğrenci veya akademisyenlerin ilgisini çekebilecek staj, lisansüstü eğitim veya doktora sonrası çalışma imkânları var mı?

Doktora programı, doktora sonrası araştırmaları için pozisyonlar ve yaz dönemlerini kapsayan bilim stajları var. Enstitünün hedeflerinden biri de uluslararası bir kurum olabilmek. Türkiyeli bilimcilerin bu anlamda avantajları var diye düşünüyorum, zira Türkiyeli sayısı henüz çok az. Çok kaliteli bilim insanlarının olduğu bir enstitü burası, eğer burada çalışıyorsanız en üst düzeyde bilim yaptığınızı biliyorsunuz. Değinmeden geçemeyeceğim bir nokta var. IST-Austria'da staj bile yapsanız belirli bir iş kontratının altında ve sigortalı olarak çalışıyorsunuz; iş ve çalışma haklarınız Avusturya gibi görece sosyal bir devletin güvencesi altında. Bugün dünyanın en prestijli bilim kurumlarında bile (özellikle ABD ve Türkiye'den bahsediyorum) giderek yaygınlaşan, ne yazık ki normalleşen insan ve emek sömürüsü var.

Tüm bu araştırmalar ve IST-Austria`nın yanında senin için Viyana nerede duruyor? Bilim ve sanatla adı anılan bir şehirdeyiz...

Sadece bilim ve sanat açısından bile baksak, Viyana tarihte çok prestijli bir yere sahip. Belki bu iki entelektüel alanda modernizmin başkenti olmuş, öncülük etmiş bir şehir. Schrödinger, Boltzmann, Freud, Gödel ve daha nicesi bu şehirde çalışmışlar. 2. Dünya Savaşı ile birlikte sanat ve bilim öncülüğünü bırakmış olsa da bugün hâlâ faal bilim kurumları ve insanları açısından çok zengin bir yer. Geleceği görme açısından şöyle bir not düşmeliyim: toplumsal ve politik dinamiğe bakarsak, Avusturyalılar tarihteki o parlak sanat ve bilim dönemini tekrardan geri getirmek istiyorlar. IST-Austria gibi bir enstitünün kurulmasının arkasında böylesi bir kaygı var.

Şehir ve yetiştirdiği bilim insanları ile ilgili bir dosya hazırlamayı düşündün mü? İlgi çekici bir konu olabilir.

Evet, akademik projelerimin dışında Viyana kafeleri ve ünlü bilim insanları adı altında bir bilim tarihi yazı dizisi hazırlama hayalim vardı. 1900'lerin başında bugünden farklı olarak bilimciler, sanatçılar ve diğer entelektüel kişilikler Viyana kahvelerinde sık sık buluşur, birlikte zaman geçirir ve fikir alışverişinde bulunurlarmış. Ben de bilim tarihinin simge isimlerini ve onların favori Viyana kahvelerini bahane ederek bilim tarihi içine girmek istiyorum. Ne dersin, belki birlikte yaparız?

Neden olmasın! Hem belki bilim ve sanat dünyası arasındaki duvarların aşılmasına bir katkıda bulunuruz.

Kesinlikle.

Çalışmalarında başarılar dileyerek son sözü sana bırakayım...

Çok teşekkür ederim bu güzel sohbet için. Okuyucularınız arasında herhangi bir şekilde ve seviyede çalıştığım konu ile ilgilenen olursa, benimle direkt iletişime geçebilirler. (2) Çok memnun olurum, zira bilim paylaştıkça anlam kazanıyor.

DİPNOTLAR

1) The Instituto de Fisica Interdisciplinar y Sistemas Complejos (IFISC). The Institute for Cross-Disciplinary Physics and Complex Systems

2) mtugrul@ist.ac.at

Enstitü laboratuvarlarından bir görüntü.

Newton'un Principia'sının toplumsal ve iktisadi kökleri - 2

Bacon'ın, Descartes'ın ve Newton'un şahsında skolastiği mağlup eden ve yeni bir bilimin ortaya çıkmasına neden olan yeni araştırma yöntemi, aynı zamanda yeni üretim tarzının feodalizm karşısındaki zaferinin bir ürünüydü. Sosyalizmin inşası insan düşüncesinin bütün kazanımlarını özümsemekle kalmaz, aynı zamanda bilimin önüne yeni ve şimdiye kadar bilinmeyen ödevler koyarak, onun gelişmesi için yeni yollar çizer ve insanın bilgi hazinesini yeni ganimetlerle zenginleştirir. Yalnızca sosyalist toplumda bilim bütün insanlığa ait olacaktır.

Boris Hessen / Çev. Sait Çakır

Marksist bilim tarihçiliğinin öncülerinden Boris Hessen'in ünlü makalesinin ilk kısmını geçtiğimiz sayıda yayımlamıştık. Hessen, Newton'un *Principia*'sından yola çıkarak bilim tarihine nasıl bir yöntemle yaklaşılması gerektiğine ilişkin eşsiz bir örnek sunuyor. Makalenin ikinci kısmında Hessen, Newton sonrasındaki bilimsel ve teknolojik gelişmelerin toplumsal kökenleri ve proletaryanın üretim araçlarının ve bilimin gelişimine nasıl yaklaşması gerektiği üzerine yazıyor. Böylece bu değerli makalenin tamamını okurlarımıza sunmuş bulunuyoruz. Hessen'in bu makaleyi de içeren kitabının yakında Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan yayımlanacağını da anımsatalım. Verimli okumalar…

ENGELS'İN ENERJİ ANLAYIŞI ve NEWTON'DA ENERJİNİN KORUNUMU YASASI'NIN OLMAYIŞI

Newton'da madde ile hareket arasındaki iç ilişkilere dair sorunları tahlil ederken, Toland'ın hareketin maddeden ayrılamayacağı düşüncesini savunduğunu görmüştük. Bununla birlikte, madde ile hareketin birbirinden ayrılamayacağının kabul edilmesi, maddenin hareket biçimlerinin incelenmesi sorununu çözmek için yeterli değildir.

Doğada maddenin hareket biçimlerinin sonsuz çeşitliliğini gözlemlemekteyiz. Fizik tarafından incelenen farklı hareket biçimlerine baktığımızda, burada da hareketin farklı biçimlerinin (mekanik, termal, elektromanyetik) olduğunu görürüz.

Mekanik, uzamdaki cisimlerin basit yer değiştirmesine dayanan hareket biçimini inceler.

Bununla birlikte, hareketin bu biçimine ilave olarak, yeni özgül hareket biçimlerine kıyasla mekanik yer değiştirmenin geri plana düştüğü, maddenin başka birçok hareket biçimi bulunmaktadır.

Elektronların hareket yasaları, elektronların mekanik yer değiştirmeleriyle ilintili olsalar bile, onların uzamdaki basit yer değiştirmelerine tekabül etmezler.

Sonuç olarak, maddenin bütün hareket biçimlerini mekanik yer değiştirmeye indirgemeyi doğa biliminin esas görevi olarak gören mekanik dünya görüşünden farklı olarak, diyalektik materyalizm maddenin hareket biçimlerini iç ilişkileri, birbirlerini etkilemeleri ve gelişmeleri dâhilinde incelemeyi doğa biliminin temel görevi olarak görmektedir.

Diyalektik materyalizm hareketi genel olarak değişim şeklinde anlar. Mekanik yer değiştirme hareketin yalnızca bir ve kısmi biçimidir.

Doğada, gerçek maddede, mutlak bakımdan yalıtılmış, saf hareket biçimleri yoktur. Mekanik yer değiştirme de dahil, bütün hareket biçimleri daima hareketin bir biçiminden diğerine dönüşümüyle bağlantılıdır.

O zamana kadar fizik, tek bir hareket biçiminin, mekanik hareketin incelenmesiyle sınırlı kalmıştı ve gördüğümüz gibi Newton döneminde fiziğin ayırt edici özelliğini bu oluşturur; hareketin bu biçimi ile diğer biçimleri arasındaki iç ilişkiler sorunu ortaya dahi atılamıyordu. Bu sorun ortaya atıldığında da, hareketin bu en basit ve en çok incelenmiş biçiminin varlığını kesin olarak kabul eden ve onu hareketin tek ve evrensel yönü olarak sunan bir eğilim daima var oldu.

Descartes ve Huygens böyle bir tutumu benimsediler ve Newton da esasen bunu savunuyordu.

Principia'ya girişinde Newton, "Keşke doğa görüngülerinin geri kalanını aynı muhakeme yoluyla mekanik ilkelerden türetebilseydik" diye kaydeder (Newton üçüncü kitapta gezegenlerin hareketini bu yasalardan çıkarmıştı). "Çünkü birçok şey beni" diye devam eder, "bütün görüngülerin, henüz bilinmeyen nedenlerle, cisim parçacıklarını ya birbirlerine doğru harekete geçiren ve düzenli şekiller halinde bütünleştiren ya da onları birbirinden iten ve geri çeken belli kuvvetlere bağlı olabileceği şüphesine götürüyor." (1)

Buharlı makinenin gelişimi ve getirdiği kuramsal sorunlar

Büyük ölçekli sanayinin gelişmesi, maddenin yeni hareket biçimlerinin incelenmesini ve onların üretimin gereksinimleri için kullanılmasını zorunlu kıldı. Buharlı makine yeni, termal hareket biçiminin incelenmesini teşvik etti. Bizim açımızdan buharlı makinenin gelişim tarihi iki bakımdan öneme sahiptir.

İlkin, buharlı makine sorununun neden tüccar sermayesinin gelişmesi sırasında değil de sınai kapitalizmin gelişmesi sırasında ortaya çıktığını inceleyeceğiz. Bu, buharlı makinenin Newton döneminde icat edilmesine rağmen (Ramsey'in patenti 1630 yılında alınıyor) neden Newton'un hemen sonrasında temel inceleme nesnesi haline geldiğini de açıklığa kavuşturacaktır.

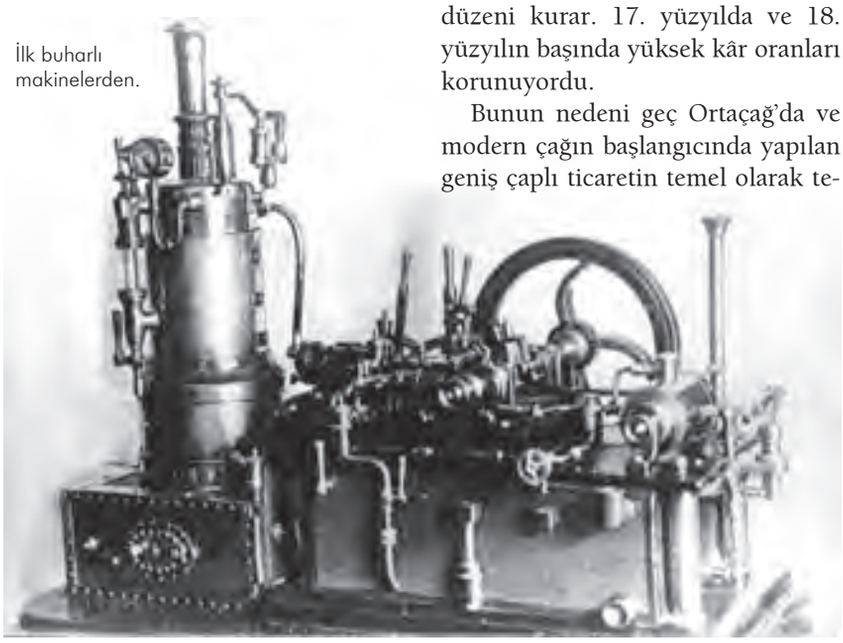
O halde, termodinamiğin ortaya çıkışı ile buharlı makine arasındaki bağlantı, Newton dönemindeki teknik sorunlarla Newton mekaniği arasındaki bağlantıyla aynıdır. Fakat buharlı makinenin gelişmesi, başka bir nedenden ötürü de önemlidir. Bir tür mekanik hareketin, mekanik yer değiştirmenin bir diğer türüne dönüştürüldüğü mekanik makinelerden (kasnak, çıkrık, kaldıraç) ayrı olarak, buharlı makine özü gereği bir hareket biçiminin (termal) diğerine (mekanik) dönüştürülmesine dayanır. Böylece, buharlı makinenin gelişmesi kaçınılmaz bir şekilde bizim Newton'da rastlamadığımız ve enerji ve onun dönüşümüyle sıkı sıkıya bağlantılı olan bir hareket biçiminin diğerine dönüşümü sorununu ortaya atar.

Tüccar sermayesinden sınai sermayeye

Öncelikle, üretici güçlerin gelişimiyle bağlantılı bir biçimde buharlı makinenin gelişimindeki temel aşamaları inceleyelim.

Marx ilk tüccar şehirlerindeki ortaçağa özgü ticaretin aracılık karakteri taşıdığını kaydetmişti. Ortaçağda ticaret, tüccar kentlerin ve tüccarların aracılık ettiği üretici ulusların barbarlığı üzerine temellendirilmişti. Tüccar sermayesi gelişmemiş ülkeler arasındaki ürün mübadelelerinde aracılık yaptığı sürece, ticari kâr sadece kazıklama ve aldatma olarak görünmüyordu, aynı zamanda onlardan kaynaklanıyordu.

İlk buharlı makinelerden.

Daha sonra tüccar sermayesi değişik ülkelerin üretim fiyatları arasındaki farkı sömürdü. Buna ek olarak, Adam Smith'in de vurguladığı gibi, tüccar sermayesi, gelişiminin ilk aşamasında, temel olarak bir yüklenicidir ve feodal toprak sahibinin veya doğulu despotun gereksinimlerini karşılamakta, artık-ürünün ana kütlesini kendi ellerinde yoğunlaştırmakta ve metaların fiyatlarıyla nispeten daha az ilgilenmektedir. (2)

Ortaçağ ticaretinin yüksek kârlılığını bu durum açıklamaktadır. 1521'deki Portekiz seferinde iki veya üç dükaya satın alınan karanfil baharatı Avrupa'da 336 dükaya satılıyordu. Seferin toplam maliyeti 22.000 dükaya mal oluyordu, toplam gelir ise 150.000 düka idi, yaklaşık 130.000 düka, bir başka deyişle, yüzde 600 kâr elde ediliyordu.

17. yüzyılın başında Hollandalılar baharat karanfillerini 625 pound tutarındaki 180 guldene satın alıp onları Hollanda'da 1200 guldene satıyorlardı.

En yüksek kâr yüzdeleri Avrupalılara tamamen tabi olan ülkelerden elde ediliyordu. Fakat bağımsızlığını yitirmemiş olan Çin'le yapılan ticarette bile kâr oranları yüzde 75 ila yüzde 100'e ulaşıyordu.

Tüccar sermayesi ezici üstünlüğe sahip olduğunda, her yerde bir talan düzeni kurar. 17. yüzyılda ve 18. yüzyılın başında yüksek kâr oranları korunuyordu.

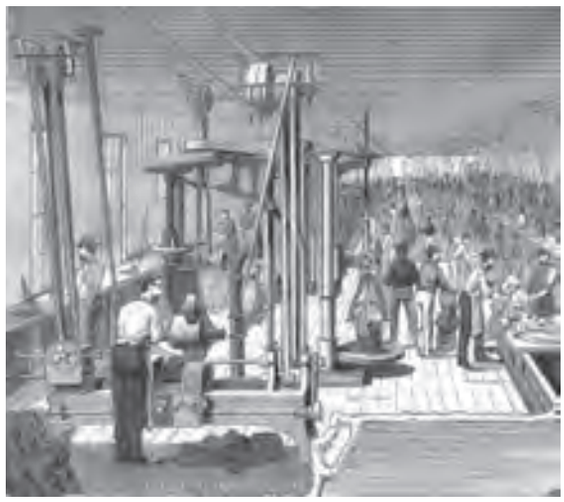
Bunun nedeni geç Ortaçağ'da ve modern çağın başlangıcında yapılan geniş çaplı ticaretin temel olarak te-

kelci ticaret olmasıydı. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi devlet gücüyle yakından bağlantılıydı. Cromwell'in denizcilik kanunu Britiş ticaretinin tekelciliğini güçlendiriyordu. Bu dönemden itibaren, donanma gücü bakımından Hollanda'nın tedrici düşüşü başlamış ve İngiltere'nin deniz hegemonyası için sağlam bir temel atılmıştı. O halde, sermayenin egemen biçimi tüccar sermayesi olduğu sürece, fiili mübadele sürecinin geliştirilmesinden daha çok tekelci konumun sağlamlaştırılmasına ve sömürgelerin hakimiyet altına alınmasına özen gösteriliyordu.

Gelişen sınai kapitalizm ise dikkatleri doğrudan doğruya üretim sürecine yöneltiyordu. İngiliz burjuvazisinin 1688'de temin ettiği ülke içindeki serbest rekabet, üretim maliyetleri sorununu hemen ele almayı zorunlu kılmıştı.

Marx'ın da gözlemlediği gibi, büyük ölçekli sanayi rekabeti evrenselleştirdi ve koruyucu gümrükleri geçici çare haline getirdi. Gereken şey, sadece yeterli miktarda yüksek kaliteli metalar üretmek değildi, aynı zamanda onları mümkün olduğu kadar ucuza üretmek de gerekliydi.

Metaların üretim maliyetlerini azaltma süreci iki yoldan yürütülüyordu; emek gücü sömürüsünün giderek artırılması (mutlak artıkdeğer üretimi) ile üretim sürecinin kendisinin geliştirilmesi (göreli artıkdeğer üretimi). Makinenin icadı işgününü kısaltamamakla kalmadı, tam aksine, emek üretkenliğini artıran güçlü bir sermaye aygıtı olarak makine, işgününü aşırı ölçüde uzatan bir araç haline geldi.

Gelişen sınai kapitalizm dikkatleri üretim sürecine yöneltiyordu.

Makine tanımının gelişmesi

Bu süreci buharlı makinede izleyelim. Fakat buharlı makinenin gelişim tarihinin tahliline geçmeden önce, makineyle neyi kastettiğimizi açıklığa kavuşturmak zorundayız, zira bu sorunda Marksist bakış açısı diğer araştırmacılarınkinden kökten bir biçimde ayrılmaktadır.

Aynı zamanda, buharlı makineyi bu kadar önemli hale getiren sanayi devriminin özünü açıklığa kavuşturmak için, sanayi devriminde buharlı makinenin oynadığı role ilişkin açık bir kavrayışa sahip olmamız gerekir.

Genellikle, buharlı makinenin sanayi devrimini yarattığına inanılır. Bu düşünce yanlıştır. Manüfaktür el zanaatlarından iki yolla gelişti. Bir taraftan, çeşitli bağımsız el zanaatlarının, bağımsızlıklarını yitirerek, bir araya gelmesinden; diğer taraftan da özel bir işlemi birbirini tamamlayan parçalara bölen ve manüfaktür içinde işbölümüne yol açan aynı zanaat içindeki zanaatkârların elbirliğinden ortaya çıktı.

Manüfaktürün çıkış noktası emek gücüdür. Büyük ölçekli sanayinin çıkış noktası ise araçtır. Elbette, çekme kuvveti sorunu manüfaktür için de önemlidir. Üretim sürecinin devrimcileştirilmesinin koşullarını hazırlayan manüfaktür içindeki ayrıntılı işbölümüydü fakat onu gerçekleştiren çekme kuvveti değil makineyle çalışan aletti.

Her makine üç temel kısımdan oluşur: Motor, iletim mekanizması ve alet. (3) Makinenin tanımına ilişkin tarihsel bakışın özü, bir makinenin farklı dönemlerde farklı amaçlara sahip olması gerçeğidir.

Vitruvius'un makine tanımı sanayi devrimine kadar geçerliydi. Ona göre makine, "temel olarak yükleri hareket ettirmeye yarayan ve kerestelerin birbirine bağlanmasıyla yapılan bütünlüklü bir birleşimdir". (4)

Sonuç olarak bu amaçlara hizmet eden temel araçlar; eğik düzlem, çıkrık, kasnak, kaldıraç basit makineler olarak isimlendirildi.

Principia'ya yazdığı girişte Newton beş basit makine -kaldıraç, çark, kasnak, çıkrık, kama- hakkındaki öğretileri antik düşünürler tarafından geliştirilen uygulamalı mekaniğe atfeder. İngiliz literatüründeki aracın basit bir makine olduğu

Tüccar sermayesi ezici üstünlüğe sahip olduğunda, her yerde bir talan düzeni kurar.

ve makinenin de karmaşık bir araç olduğu yönündeki yaygın kanaatin kaynağı da budur.

Bununla birlikte sorun bütünüyle basitlik ve karmaşıklık sorunu değildir. Konunun özü, emek nesnesini kavrayıp uygun biçimde değiştirmek üzere tasarlanmış makineyle çalışan alet kullanımının üretim sürecinde bir devrim meydana getirmiş olmasıdır.

Makineyi oluşturan diğer iki parça aleti harekete geçirmek için vardır.

O halde, bitmiş ürünlerin mekanik yer değiştirmesini gerçekleştiren Vitruvius'un bildiği makineler ile işlevi ürünün ilk malzemesinde tam bir dönüşüm meydana getirmek olan büyük ölçekli sanayinin makineleri arasında büyük bir uçurumun olduğu açıktır.

Literatürdeki diğer makine tanımlarıyla karşılaştırıldığında Marx'ın tanımının verimli doğası iyice açığa çıkmaktadır.

Theoretical Kinematics isimli eserinde Reuleaux makineyi "Direnç yaratabilen cisimlerin, doğanın mekanik güçlerini belirli hareketler eşliğinde çalışmaya zorlayacak şekilde düzenlenmesiyle elde edilen bir birleşimidir." (5)

Bu tanım eşit ölçüde Vitruvius'un makinesine de buharlı makineye de uygulanabilir. Bununla birlikte, bu tanım buharlı makineye uygulandığında birtakım güçlükler ortaya çıkmaktadır.

Sombart'ın makine tanımı da aynı kusurdan mustariptir. Sombart, insanın hizmet ettiği emek aracına veya karmaşık emek aracına, makine demektedir ve bu tanıma göre makinenin amacı çalışmanın mekanik açıdan akılcılaştırılmasıdır. Bir emek aracı olarak makineyi aletten ayıran şey şudur: Alet insana hizmet ederken, insan makineye hizmet eder. (6)

Bu tanım yetersizdir çünkü alet ile makine arasındaki ayrım birinin insana hizmet etmesi ve diğerine de insanın hizmet etmesi üzerine temellendirilmektedir. İlk bakışta sosyoekonomik bir karaktere dayandırılan bu tanım, sadece basit aletin hâkim olduğu dönem ile makineli üretimin hâkim olduğu dönemi birbirinden ayıramamakla kalmaz, bir de makinenin özünün insanın ona hizmet etmesinden ibaret olduğu yönünde oldukça saçma bir anlayışa neden olur. (7)

O halde, herhangi bir hizmet gerektirmediği için şişe veya elektrik ampulü üreten karmaşık bir otomat alet sayılacakken, insanın sürekli hizmetini gerektiren tamamlanmamış bir buharlı makine (Newcomen'in ilk makinelerinde bir çocuk sürekli olarak musluğu açıp kapamak zorundaydı), makine olarak kabul edilecektir.

Marx'ın makine tanımı, makinenin üretim sürecinde meydana getirdiği devrime dikkat çekmektedir.

Motor, sınai kapitalizmin makinelerinin gerekli ve bütünleyici bir parçasıdır, fakat onun temel niteliğini belirlemez. John Wyatt ilk eğirme makinesini icat ettiğinde onun nasıl çalıştırıldığından söz etmez bile. Onun programında olan, "parmakların yardımı olmaksızın eğiren bir makine" icat etmektir. (8)

Buharlı makine madencilik sanayisinde doğdu

18. yüzyıl sanayi devrimini meydana getiren, motorun gelişmesi ve buharlı makinenin icat edilmesi değildi, tam tersine buharlı makinenin muazzam bir öneme sahip olmasının nedeni, manüfaktürde ortaya çıkan işbölümünün ve üretkenlik artışının makineyle çalışan aletin icadını hem mümkün hem de gerekli kılmasıydı. Böylece madencilik sanayisinde doğan buharlı makine, hareket ettirici güç olarak kendisini bekleyen uygulama alanını buluyordu.

Arkwright'ın eğirme makinesi ilk başta suyla çalıştırılıyordu. Bununla birlikte hareket ettirici kuvvetin hâkim biçimi olarak suyun kullanımı büyük güçlükler doğuruyordu. İsteğe bağlı olarak artırılamıyordu; kıtlaştığı takdirde yenilenemiyordu; ara sıra kuruyordu ve tümüyle yerel niteliğe sahipti.

Watt'ın makinesinin icadıyla birlikte, zaten oldukça gelişmiş bir durumda bulunan makineli tekstil sanayisi, gelişmenin bu özel aşamasında kendisi için gerekli olan motoru elde etmiş oldu.

O halde, makineli tekstil sanayisi hiçbir şekilde buharlı makinenin icadının bir sonucu değildir.

Buharlı makine madencilik sanayisinde doğdu. 1630 gibi erken bir tarihte İngiltere'de Ramsay'e "derin kömür madenlerindeki suyu ateş yardımıyla yukarı çıkarma" patenti verilmişti.

1711 yılında İngiltere'de Newcomen'in makinesini kullanmak üzere "Ateş Yardımıyla Suyu Yukarı Çıkarma İcadına Sahip Olanlar" topluluğu oluşturulmuştu.

"İngiltere'nin termal (buharlı) makinelerinin yapmış olduğu en büyük hizmet", diye yazıyordu Carnot *On the Motive Power of Heat* (Isının Hareket Ettirici Kuvveti Üzerine) isimli eserinde, kuşkusuz, giderek artan drenaj ve kömür çıkarma güçlükleri nedeniyle kapanma tehlikesi yaşayan kömür madenlerinin yeniden çalıştırılmasıydı. (9)

Buharlı makine tedrici olarak üretimde önemli bir etmen haline geldi. Buhar tüketiminin ve dolayısıyla da su ve yakıt tüketiminin azaltılması yoluyla daha fazla tasarruf edilebileceğinin ayırdına varılıyordu.

Thomas Newcomen'in geliştirdiği buharlı makinenin çizimi (1717).

Hatta Watt'ın çalışmasından da önce Smeaton buharlı makinelerdeki buhar tüketimini inceliyordu ve bu amaçla 1769'da özel bir laboratuvar kurmuştu. Farklı makinelerdeki buhar tüketiminin beygir gücü olarak saat başına 176 kg'den 76 kg'ye kadar değiştiğini bulmuştu. Savery beygir gücü olarak saat başına 60 kg buhar tüketen Newcomen tarzı bir makine yapmayı başarmıştı.

1767 yılına gelindiğinde yalnızca Newcastle civarında, toplamda 1200 beygir gücüne sahip 57 buharlı makine çalışır durumdaydı.

Watt'ın karşı karşıya kaldığı temel sorunlardan birinin tasarruf sorunu olması şaşırtıcı değildir. 1769 tarihli patentine Watt şöyle başlamaktadır: "Ateşli makinelerde buhar ve dolayısıyla da yakıt tüketimini azaltma yöntemim aşağıdaki ilkelerden oluşmaktadır." (10)

Watt ve Boulton bir maden kömürü sahibiyle anlaşma imzaladılar. Bu anlaşmaya göre maden sahibi yakıt harcamasındaki azalma sonucu tasarruf edilen toplam para miktarının üçte birini Watt ve Boulton'a ödeyecekti. Bu anlaşmaya göre Watt ve Boulton, sadece bu madenden senede 2000 poundun (11) üzerinde para kazandılar.

Termodinamiğin gelişmesi

Tekstil sanayisindeki temel buluşlar 1735-1780 döneminde yapıldı ve bunlar da doğrudan doğruya motor gereksinimine yol açıyorlardı. 1784 tarihli patentinde Watt, buharlı makineyi büyük sanayinin genel motoru olarak tarif ediyordu.

Esas sorun buharlı makinenin teknik açıdan akılcılaştırılmasıydı. Bu görevi pratikte gerçekleştirmek için motorun içindeki fiziksel süreçlerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekiyordu.

Newcomen'in aksine, Watt Glasgow Üniversitesi'nin laboratuvarında buharın termodinamik özellikleriyle ilgili ayrıntılı bir inceleme yaptı ve böylelikle fiziğin bir kolu olarak termodinamiğin temelini attı.

Buharın genleşmesindeki değişimle ilgili olarak, farklı basınçlar altındaki suyun kaynama sıcaklığı üzerine bir dizi deney yaptı. Ardından buhar oluşumundaki gizli ısıyı inceledi ve Black'in teorisini geliştirdi ve sınadı.

Böylelikle termodinamiğin temel sorunları, buhar oluşumundaki gizli ısıya ilişkin öğreti, kaynama noktasının basınca dayanması ve buhar oluşumundaki gizli ısının büyüklüğü gibi konular bilimsel olarak Watt tarafından incelenmeye başlandı.

Buharlı makinedeki fiziksel süreçleri detaylı bir şekilde incelemesi sayesinde Watt, buharlı makineyi laboratuvarda inceleme hedefine rağmen, su buharının fiziksel özelliklerini bilmediği için Newcomen'in makinesine tümüyle ampirik, yüzeysel düzeltmeler yapmaktan öteye gidemeyen Smeaton'u aşabilmiştir.

Termodinamik, buharlı makineden, kendi gelişimi için itici güç almakla kalmadı, aynı zamanda bu makinenin incelenmesinden çıktı.

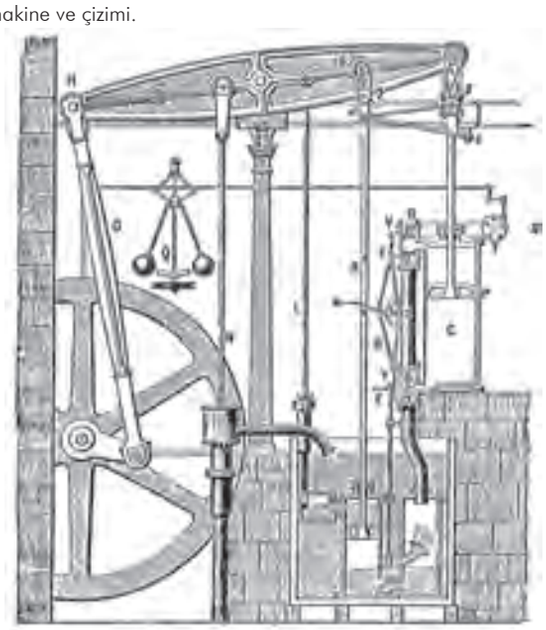
Sadece buharlı makine içindeki özel fiziksel süreçleri değil, bunun yanında buharlı makinelerin genel teorisini, buharlı makinelerin azami etkinliğinin genel teorisini incelemek de gerekli hale gelmişti. Bu işi yapan Sadi Carnot oldu.

Buharlı makinenin genel teorisi ve azami etkinlik teorisi Carnot'yu genel termal süreçleri inceleme gerekliliğine ve termodinamiğin ikinci ilkesinin keşfine götürdü. Buharlı makinelerin incelenmesi, diyordu Carnot *On the Motive Power Of Heat* isimli eserinde, büyük ilgi görmektedir, çünkü önemi çok büyüktür ve kullanımları sürekli olarak artmaktadır. Açık bir şekilde, buharlı makinelerin yazgısı uygar dünyada büyük bir devrim yapmaktır. (12)

Carnot, değişik türden düzeltmelere rağmen, buharlı makine teorisinin çok az ilerleme kaydettiğini belirtiyordu. Carnot, buharlı makinenin genel teorisinin incelenmesi görevini formüle ederken, azami etkinlik teorisini keşfetmek için önüne koyduğu pratik sorunları belirgin hale getiriyordu. "Isının hareket ettirici kuvvetinin sınırlı mı yoksa sonsuz mu olduğu sorusu", diye yazıyordu Carnot, "sıklıkla ortaya atılmıştır; burada, hareket ettirici kuvvetle, bir motorun yerine getirebileceği işi kastediyoruz."

Watt ve Boulton'un geliştirdiği buharlı makine ve çizimi.

Yapılabilecek iyileştirmelerin bir sınırı var mıdır? Nesnelerin doğasının, ötesine geçilmesine hiçbir biçimde izin vermediği bir sınır var mıdır? Veya tam tersine, bu iyileştirmeler sonsuza kadar devam ettirilebilir mi? (13)

"Hareketlerini ısıdan almayan, fakat hareket ettirici olarak insanların, hayvanların, şelalenin, hava akımının gücüne sahip olan makineler", diye gözlemliyordu Carnot, "teorik mekanik yardımıyla incelenebilir."

Burada, bütün durumlar öngörülebilmektedir; düşünülebilen bütün hareketler, teorik mekaniğin genel ilkelerine bağlanabilmektedir. Zira Newton'un mekanik üzerine eseri sayesinde mümkün hale gelen bu ilkeler, iyice yerleşmiş durumdadır ve her koşulda uygulanabilmektedir.

Isı makinelerine gelince, böyle bir teori bulunmamaktadır. "Herhangi bir cisim üzerinde belirli bir tarzda etkide bulunan ısının bütün sonuçları önceden bilinebilir hale gelmeden, fizik yasaları bu sonuçların bilgisini kapsayacak şekilde genişletilmeden", diye belirtiyordu Carnot, "böyle bir teoriye sahip olamayız." (14)

Burada, teknoloji ile bilim arasındaki, genel fizik yasalarının incelenmesi ile iktisadi gelişmenin yarattığı teknik sorunlar arasındaki bağlantı olağanüstü bir açıklıkla ortaya konulmaktadır.

Fakat buharlı makine tarihi, bizim açımızdan, başka bir bağlantı içinde de önem arz etmektedir.

Tarihsel bakımdan, maddenin fiziksel hareketinin değişik biçimlerinin incelenmesi şu sırayla meydana gelmiştir: mekanik, ısı, elektrik.

Daha önce görmüş olduğumuz gibi, sınai kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, teknolojiden genel bir motor meydana getirmesi talep ediliyordu. Başlangıçta bu talep, elektrikli motor icat edilene kadar hiçbir rakibi olmayan buharlı makine tarafından karşılandı. Buharlı makinelerin azami etkinliği teorisine ilişkin sorunlar termodinamiğin gelişmesine, termal hareket biçiminin incelenmesine neden oldu.

O halde, hareket biçimlerinin incelenmesindeki tarihsel sıra açıklığa kavuşmaktadır: termal hareket biçiminin incelenmesi -termodinamik- mekaniğin ardından ortaya çıktı.

Newton neden enerjinin korunumu konusunu inceleyemedi?

Şimdi buharlı makinenin önemini bir hareket biçiminin diğerine dönüşümü açısından ele alacağız.

Newton enerjinin korunumu ve dönüşümü yasası sorununu ortaya dahi atmazken, Carnot onu, hâlâ açık olmayan bir biçimde de olsa, ortaya atmaya mecburdu. Bunun nedeni, Carnot'nun buharlı makine incelemesinin tamamen termal enerjinin mekanik enerjiye dönüşümüne odaklanmış olmasıydı.

Fiziğin temel kategorilerinden birisi olarak enerji kategorisinin ortaya çıkışı, çeşitli hareket biçimleri arasındaki iç ilişkiler sorunu belirmeye başladığında meydana gelmiştir. Fiziğin incelediği hareket biçimleri çeşitlendikçe, enerji kategorisi daha çok önem kazandı.

O halde, maddenin fiziksel hareket biçimlerinin incelenmesinin tarihsel gelişimi, fizik kategorilerinin kökenini, önemini ve iç bağlantılarını anlamamız için bir anahtar sağlamalıdır.

Hareket biçimlerine ilişkin tarihsel bir inceleme iki açıdan yürütülmelidir. Hareket biçimlerini, fizik biliminin gelişimi esnasında ortaya çıktıkları tarihsel sırayla incelemeliyiz. Mekanik ve termal hareket biçimi arasındaki bağlantıyı, onların insan toplumundaki tarihsel kökenlerini göz önünde bulundurarak ortaya koymuştuk. Bu hareket biçimlerinin incelenmesi, insan pratiği tarafından ön plana çıkarıldıkları sırayı esas almaktadır.

James Watt'ın Carl-Fredrick von Breda tarafından yapılmış tablosu.

Buharlı makinelerin genel teorisini incelemek gerekli hale gelmişti. Bunu Sadi Carnot yaptı.

İkinci bakış açısı "maddenin gelişimine ilişkin doğa bilimini" incelemektir. İnorganik maddenin mikro kozmos ve makro kozmostaki gelişiminin incelenmesi süreci, inorganik maddenin çeşitli hareket biçimleri arasındaki bağlantının anlaşılmasına anahtar sağlamalı ve maddenin hareket biçimlerinin doğal sınıflandırılması için sağlam bir temel atmalıdır. Bu ilke, bilimlerin Marksist açıdan sınıflandırılmasının temelinde yer almalıdır.

Her bilim tek bir hareket biçimini tahlil eder veya birbirleriyle bağlantılı olan ve bir diğerine dönüşen bir dizi hareket biçimini tahlil eder.

Bilimlerin sınıflandırılması, maddenin hareket biçimlerinin hiyerarşisinden başka bir şey değildir; bu hiyerarşi, maddenin hareket biçimlerinin esas sıralamasına göre, bir başka deyişle, onların doğal gelişmelerine ve doğada meydana geldikleri haliyle, bir hareket biçiminden diğerine geçişlerine göre kurulmaktadır.

O halde, Marksist bilim sınıflandırmasının bu ilkesi, sınıflandırmayı maddenin bir hareket biçiminin diğerine gelişmesi ve dönüşmesi düşüncesine dayandırmaktadır. (Engels) (15) Engels'in maddenin hareket biçimlerinin iç bağlantısı ve hiyerarşisi üzerine değerli görüşleri bunlardır.

Enerji kavramı bir biçimin diğerine dönüşümüne ve bu dönüşümün

ölçülmesi sorununa çözülmez bir biçimde bağlıdır. Modern fizik bu dönüşümün nicel yönünü vurgulamaktadır ve bu dönüşümlerde enerjinin muhafaza edildiğini kabul etmektedir.

Önceki bölümde gösterildiği üzere, hareket miktarının sabitliği ve değişmezliğinin Descartes tarafından ifade edildiğini hatırlatalım. Mayer ve Hemholtz'un fiziğe getirdikleri yenilik, hareket biçimlerinin dönüşümünün keşfi ile bu keşfin yanında, dönüşümlerde enerjinin korunduğunun kabul edilmesidir.

Yeni olan, sabitlik postulatı değil, buydu. Bu keşfin sonucunda, o zamana kadar biyolojideki değişmez türlerini andıran birbirinden yalıtık farklı fizik güçleri (ısı, elektrik, mekanik enerji), belirli yasalara göre, birinin diğerine dönüştüğü hareket biçimleri olarak görülmeye başlandı.

Tıpkı astronomi gibi, fizik de nihai sonucun hareket halindeki maddenin ebedi döngüsü olduğu noktasına geldi. Newton döneminde tek bir hareket biçimi -mekanik- biliniyordu ve temel olarak bir hareket biçiminin diğerine dönüşümüyle değil de bir ve aynı hareket biçimindeki -mekanik yer değiştirmedeki- dönüşüm ve değişimle ilgileniliyordu; tam da bu yüzden enerjiyle ilgili sorunlar Newton döneminde ele alınmadı ve alınamazdı.

Termal hareket biçimi ortaya çıktığı anda, enerji sorunu öncelikli hale geldi çünkü termal hareket, kendisinin mekanik harekete dönüşümü sorunuyla birlikte ortaya çıkmıştı. Buharlı makinenin formüle ediliş şekli bile ("ateş yardımıyla suyu yukarı çıkarma") bir hareket biçiminin diğerine dönüşümü sorununa işaret etmektedir. Carnot'un kitabının başlığının *On the Motive Power of Heat* (Isının Hareket Ettirici Kuvveti Üzerine) olması tesadüf değildir.

Çağdaş fizik enerjinin korunumu ve dönüşümü yasasının nicel yönünü -dönüşüm esnasında enerjinin niceliksel sabitliği- vurgularken, Engels bu yasanın nitel yönünü vurgulamaktadır. Enerjinin korunumu yasası, hareketin yok edilemezliği yasası sadece nicel anlamda anlaşılmamalı, onun nitel yönü de kavranmalıdır. Bu yasa sadece, materyalist doğa anlayışının önkoşullarından biri olan enerjinin yok edilemeyeceği veya yaratılamayacağı postulatını değil, aynı zamanda maddenin hareketinin diyalektiğe uygun bir biçimde incelenmesini içermektedir. Diyalektik materyalizmin bakış açısına göre, hareketin yok edilemezliği maddenin tek bir hareket biçiminin sınırları içinde hareket ettiği olgusundan ibaret değildir, aynı zamanda, kendiliğinden hareketi, dönüşümü ve gelişmesi içinde madde, hareket biçimlerinin sonsuz çeşitliliğini kendisinden üretme yeteneğine sahiptir.

Maddenin hareket biçimlerinin gelişiminin ve araştırılmasının tarihsel silsilesi yalnızca Marx, Engels ve Lenin'in anlayışı sayesinde kavranabilmektedir.

Newton enerjinin korunumu sorununu ele almadıysa veya çözmediyse, bunun nedeni onun deha yoksunu olması değildi. Bütün alanlardaki büyük insanlar, ne kadar parlak bir dehaya sahip olurlarsa olsunlar, üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin tarihsel gelişimi tarafından ortaya atılan sorunları formüle edip çözerler.

NEWTON DEVRİNİN MAKİNE-KIRICILARI ve ÜRETİCİ GÜÇLERİN GÜNÜMÜZDEKİ YIKICILARI

Principia tahlilimizin sonuna gelmiş bulunuyoruz. *Principia*'nın fiziksel içeriğinin nasıl iktidara gelen sınıf tarafından gündeme getirilen ödevlerden ortaya çıktığını gösterdik.

Feodalizmden tüccar sermayesine ve manüfaktüre, manüfaktürden de sınai kapitalizme tarihsel bakımdan zorunlu geçiş, üretici güçlerde eşi benzeri olmayan bir gelişme meydana getirdi ve bu da insan bilgisinin bütün alanlarında bilimsel araştırmaların gelişmesine büyük güç verdi. Newton tam da yeni toplumsal ilişki biçimlerinin ve yeni üretim tarzlarının oluştuğu bir çağda yaşadı.

Newton mekaniği, yükselen burjuvazi tarafından gündeme getirilen fiziksel ve teknik birçok sorunu çözebiliyordu. Fakat Newton, bir bütün olarak doğanın önünde, çaresizce duruveriyordu. O cisimlerin mekanik yer değiştirmesine aşinaydı, fakat doğanın aralıksız bir gelişme süreci içinde olduğu görüşünü reddediyordu. Geçiş çağında yaşamasına rağmen, onda, gelişen bir bütün olarak topluma dair herhangi bir görüş bulmak çok daha güçtür.

Devrimci burjuvazinin güçlü silahları: bilim ve teknoloji

Tarihin hareketi Newton'un zamanından beri durdu mu? Elbette hayır, çünkü hiçbir şey tarihin ileriye dönük hareketini durduramaz.

Doğanın çağlar boyunca değişmediği görüşünde ilk gediği, Newton'dan sonra gelen Kant ve Laplace açtı. Güneş Sistemi'nin tarihsel bir gelişmenin ürünü olduğunu, tam olmaktan uzak bir biçimde de olsa, onlar gösterdi. Sonradan bütün doğa öğretilerinin temel ve yol gösterici ilkesi olan gelişme kav-

Newton'u ilerlemiş yaşlarında gösteren bir tablo.

ramı, onların çalışmaları sayesinde, ilk defa doğa bilimine giriyordu.

Güneş Sistemi Tanrı tarafından yaratılmamıştı, gezegenlerin hareketi kutsal itkinin sonucu değildi. O doğal sebepler neticesinde durumunu korumakla kalmıyor, yalnızca onların etkileriyle meydana geliyordu. Mekanik yasaları üzerine temellendirilen bu sistemde Tanrının yeri olmadığı gibi, sistemin kökeninin açıklaması olarak bile Tanrıya gerek duyulmuyordu.

Napolyon ona neden *System of the World*'de (Dünya Sistemi) Tanrıya ilişkin hiçbir atıf yapmadığını sorduğunda Laplace'ın "Sistemimde tanrısal bir varlığa ilişkin herhangi bir hipoteze gerek duymadım, Ekselansları" diye cevap verdiği söylenir.

Üretici güçlerin ilerici gelişmesi ilerici bilimi doğuruyordu.

Ev sanayisinden manüfaktüre, (Newton'un döneminde yeni yeni başlayan) manüfaktürden de büyük ölçekli sanayiye geçiş bir sonraki yüzyılda büyük ölçüde hızlandı. Bu dönem, kapitalizmin tekelci emperyalist aşaması tarafından tamamlandı. Emperyalist aşama yeni, sosyalist gelişme biçiminin eşiğidir.

Kapitalist üretim yönetiminin bir aşamasının yerini bir diğeri alırken, kapitalist toplumdaki egemen sınıfın teknoloji ve bilim üzerine görüşleri de değişiyordu.

İktidara gelirken burjuvazi eski lonca düzenine ve el zanaatlarına dayanan üretim biçimine karşı amansızca mücadele etmişti. Demirden bir elle büyük ölçekli sanayiyi başlatmış, yoluna çıkan eskimiş feodal sınıfın direnişini kırmış ve yeni doğan proletaryanın örgütsüz gösterilerini bastırmıştı. Bilim ve teknoloji burjuvazi açısından güçlü mücadele silahlarıdırlar ve o bu silahların geliştirilmesine ve mükemmelleştirilmesine ilgi duymaktadır.

Bu dönemde sınai kapitalizmin ozanı Ure (16) burjuvazinin yeni üretim yöntemleri için verdiği mücadeleyi şöyle resmediyordu:

"O zaman, işbölümünün eski siperleri gerisinde kendilerini güvende hisseden hoşnutsuz kimseler topluluğu, yeni mekanik taktiklerle etraflarının sarıldığını ve savunma hatlarının işe yaramaz hale geldiğini

Napolyon neden Tanrıya ilişkin hiçbir atıf yapmadığını sorduğunda Laplace, "Sistemimde tanrısal bir varlığa ilişkin herhangi bir hipoteze gerek duymadım, Ekselansları" diye yanıt vermişti.

gördüler ve ister istemez teslim olmak zorunda kaldılar."

Eğirme makinesinin icadının önemini irdelerken şunları söylüyordu: "Çalışkan sınıflar arasında düzeni yeniden sağlamak üzere tasarlanmış bir buluş… Bu icat, daha önce ileri sürülmüş olan büyük öğretiyi doğruluyor: Sermaye bilimi hizmetine soktuğunda emeğin inatçı eli uysallığı öğrenecektir…" (17)

Ure "emeğin inatçı elinin" kanı ve kemikleri üzerinde yeni üretim yöntemlerini inşa ederek iktidara gelen burjuvazi adına konuşuyordu.

İktidara gelirken burjuvazi bütün üretim tarzlarını devrimcileştirmişti. Bütün feodal bağları parçalamış ve üretici güçlerin gelişmesini engelleyen arkaik toplumsal ilişki biçimlerini ortadan kaldırmıştı. Bu dönemde burjuvazi, kendisiyle birlikte yeni ve daha gelişmiş üretim yöntemlerini getirdiği için devrimciydi.

Bir asırlık bir dönemde yeryüzünün çehresini değiştirmiş ve yeni, güçlü üretici güçlere hayat vermişti. Maddenin yeni ve şimdiye kadar araştırılmamış hareket biçimleri keşfediliyordu.

Teknolojinin muazzam gelişmesi bilimin gelişmesini güçlü bir şekilde teşvik ediyordu ve hızlı bir biçimde gelişen bilim de yeni teknolojiyi verimli kılıyordu.

Üretici güçlerdeki bu eşi benzeri görülmemiş gelişme ve maddi kültürdeki muazzam büyüme halkın eşi benzeri görülmemiş ölçüde yoksullaşmasına ve işsizliğin korkunç derecede büyümesine yol açıyordu.

Egemen kapitalist üretim yöntemlerindeki bu çelişkilerin sadece kapitalist ülkelerdeki devlet yetkililerinin değil, aynı zamanda bilim adamlarının da dikkatini çekmiş olması şaşırtıcı değildir.

Newton'un döneminde burjuvazi yeni üretim yöntemlerine gereksinim duyuyordu. Royal Society'nin reformu üzerine yazdığı memorandumda Newton devlet yetkililerinden, doğa incelemesine ve yeni üretici güçlerin yaratılmasına çok fazla katkıda bulunan bilimi desteklemelerini talep ediyordu.

Makine-kırıcılar neye karşıydılar?

Bugün durum çok farklıdır.

1930/31'de *Nature* dergisi incelemekte olduğumuz sorunlarla ilgili birçok önemli makale yayımladı. Bu makaleler şimdi dünyayı çalkamakta olan sorunları ele alıyor. Bu makalelerden, İngiliz doğa bilimcilerinin bakış açısını en açık biçimde ifade eden ikisini gözden geçireceğiz. Birinin başlığı "İşsizlik ve Umut", diğerininki "Bilim ve Toplum".

Bu makaleler sanayinin görevlerini, amaçlarını ve gelişme yönünü şu şekilde çizmektedir.

Kapitalist toplumu parçalayan işsizlik sorununu tartışırken, *Nature* dergisi makinelerin rolünü şöyle tarif etmektedir:

"Bugünkü durumda, Marx'ın öngördüğü gibi, makinelerin ilk ilişkiyi tersine çevirmemesi ve işçilerin cansız bir mekanizmanın aleti ve uzantısı olmaması için, şu geçici düşünceyi mazur gösterecek çok fazla şey bulunmaktadır: Erewhon halkı makineleri yok ederken, bizlerden daha bilgeydiler." (18)

Modern bilim ve teknoloji sayesinde, kayda değer derecede kesinlik ve üretkenliği olan makineler üretilebildi ve bu makineler olağanüstü ölçüde karmaşık ve kırılgan bir yapıdaydı. Şimdi, Newton döneminin makine kırıcıları, eşi benzeri görülmemiş karmaşıklıkta ve güçte makineler üretebilen bizlerden daha bilge görünmektedirler.

Yukarıdaki alıntıda Marx'ın düşünceleri tahrif edilmekle kalınmıyor, makine-kırıcılar hareketi de yanlış yorumlanıyor. Öncelikle gerçek tarihsel koşulları ve işçileri makine kırmaya sürükleyen fiili nedenleri yeniden ortaya koyalım.

İşçilerin makinelere karşı mücadelesi, ücretli emekçilerle kapitalistler arasındaki mücadelenin salt bir yansımasıydı. Dönemin işçi sınıfı aslında makinelere karşı değil, gelişen kapitalist düzenin yeni toplumda kendisini düşürdüğü konuma karşı mücadele ediyordu.

17. yüzyıl boyunca bütün Avrupa, işçilerin tarak makinelerine karşı öfkesine tanık oldu. İlk rüzgârla çalışan bıçkıevi 1670'lerin sonunda Londra'da yok edildi.

19. yüzyılın ilk on yılına Luddite'lerin buharlı dokuma tezgâhına karşı kitlesel hareketi damgasını vurdu. Sınai kapitalizm geliştikçe, emek gücünü metaya dönüştürüyordu. Makine tarafından zorla sanayinin dışına çıkartılan işçi, emeği için bir alıcı bulamıyordu ve işçinin durumu tedavülden kalkan kâğıt paranın durumuna benziyordu. Sınıf bilinci henüz gelişmemiş durumda olan ve giderek büyüyen işçi sınıfı öfkesini kapitalist ilişkilerin dışsal biçimlerine -makinelere- yöneltiyordu.

Bununla birlikte bu gerici protesto biçimi aslında ücretli emek düzenine ve üretim araçlarının özel mülkiyetine karşı devrimci bir protestonun ifadesiydi.

Makineler icat edildiği için değil, bu makineler üretim araçlarına sahip olan sınıfın çıkarlarına hizmet ettiği için, işçi gerçekten de makinenin uzantısı haline geliyordu.

Makine-kırma çağrısı daima gerici bir slogan olacaktır. Erewhon sakinlerinin bilgeliği makineleri yok etmelerine değil, ücretli emek köleliğine karşı protestolarına dayanmaktadır.

"Bununla birlikte, bu görüşe göre, işlerinden edilen işçiler ve belki de daha çok, kişiliğin bastırılması ve gelişme geriliği (ki Marx'ın öngördüğü gibi, seri üretim gelişme geriliğini çoğu kez beraberinde getirmiştir), göz önünde bulundurulduğunda" diye devam etmektedir sözünü ettiğimiz bu önemli makale, "azınlığın rahatı ve refahı çok pahalıya satın alınabilmektedir."

Böylelikle, *Nature* dergisine göre, üretim araçlarının geliştirilmesi kaçınılmaz olarak kişiliğin bastırılmasına ve halk kitlelerinin acı çekmesine yol açmaktadır.

İşçilerin makinelere karşı mücadelesi, ücretli emekçilerle kapitalistler arasındaki mücadelenin bir yansımasıydı.

Suç, üretici güçlerin gelişmesinde değil, kapitalist üretim ilişkilerinde

Burada soru sormamıza izin verilmelidir: Newton zamanında, üretim araçları muazzam ölçüde gelişiyorken, neden bilimsel çevreler bu gelişmeye gem vurulması çağrısında bulunmuyorlardı da, tam tersine, her yeni keşif ve icadı teşvik etmek için çaba sarf ediyorlardı; neden Newton döneminin önde gelen doğa bilimcilerinin yayın organı olan *Philosophical Transactions* bu yeni icatların betimlemeleriyle doluydu?

Bu soruyu yanıtlamadan önce, Britiş natüralistlerinin sözünü ettiğimiz bilimsel dergisinde, üretici güçlerin aşırı-gelişmesinin sonucu olduğuna inanılan üretim krizini ve işsizliği çözmek için hangi yöntemlerin önerildiğini görelim.

Bu yöntemler "İşsizlik ve Umut" isimli önemli makalede özetlenmektedir. İlgili bölümden in extenso (uzunca-çn) alıntı yapalım: (19)

"Sanayinin temel olarak iki amacı … vardır veya olmalıdır 1) karakter gelişimi … için alan sunmak; ve 2) insanın çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan metalar üretmek; elbette maddi kategorisinin dışında büyük istisnalar olmasına ve burada 'maddi' kavramı aşağılayıcı bir anlamda kullanılmamasına rağmen, insan ihtiyaçlarının çoğunluğunu maddi ihtiyaçlar oluşturmaktadır. Şimdiye kadar temel olarak (2)'ye özen gösterildi ve sanayinin temel amacı göz ardı edildi. Bu tek-yanlı sanayi görüşü ile çok fazla istismar edilmiş olan 'evrim' sözcüğünün çok dar bir kullanımının birleşmesi … niceliğe ve seri üretime aşırı-yoğunlaşmaya ve insan unsurunun gülünç bir şekilde ihmal edilmesine yol açtı ve şüphesiz ki, eğer ilk amaca biraz daha önem verilseydi ikinci amaç çok daha bütünlüklü ve tatmin edici bir biçimde elde edilmiş olurdu; üstelik işsizlik diye bir şey duyulmazdı…

"Sanayinin sabit bir türe, örneğin büyük ölçekli üretime doğru evrildiği ve evrilmek zorunda olduğu … yaygın bir düşünce olarak görünmektedir. … En iyi sanayi biçimi veya türü … çok farklı ve sık sık değişen biçimlerden meydana gele-

bilir ve bu biçimler, her şeyden önce uyum yeteneğine ve esnekliğe -canlı bir organizmaya- sahip olmalarıyla ayırt edilirler.

"Esneklik, modern koşulları karşılayan yeni ve gelişkin biçimler altında, modern büyük ölçekli sanayi tarafından aşıldıkları veya kullanılamaz hale getirildikleri varsayılan eski sanayi türlerinden en az ikisinin canlandırılması anlamına gelmektedir: 1) küçük ev sanayileri veya el zanaatları…; 2) imalatla tarımsal sanayinin veya bahçe sanayisinin birleştirilmesi… Sanayinin hâlâ geçmişe sıkı sıkıya ve derinden bağlı kökleri vardır ve bu köklerin büyük bir kısmını eski ve yararsız diye ahmakça koparmak sanayi ağacını zayıflatmanın en kesin yoludur. Belki de, işsizlik belasının kaynağı burada bulunacaktır.

"Elektrik güç dağıtımı da dahil olmak üzere, modern bilimsel kazanımların mümkün kıldığı gelişkin biçimler altında, özünde ve karakterinde İngilizlere ait olan eski sınai düzenin bu iki ilkesinin yeniden canlandırılması, ilk planda, her türden insan istihdamına yeni ve neredeyse sonsuz bir alan sağlayacak ve bugünkü işsiz kitlenin tamamını veya büyük çoğunluğunu emecektir … İşsiz sözcüğüyle temel olarak Büyük Britanya'daki işsizliği kastediyoruz fakat değerlendirmemizi bütün dünya genelindeki işsizliği kapsayacak şekilde genişletmek çok daha iyi olacaktır…

"Bu iki ilkenin işsizliğe uygulanması, elbette, onların kapsamının yalnızca bir kısmıdır, çünkü bilhassa modern sanayinin en büyük kötülüklerinden biri olan aşırı uzmanlaşmanın, monoton çalışmanın ve içerdiği bütün anlamlarla birlikte, yetenek geliştirme fırsatından yoksunluğun etkileriyle savaşmak söz konusu olduğunda, bu iki ilke bundan çok daha geniş bir sahaya sahiptir…

"Farklı türden çalışmaları, ilgileri ve yetenekleri daha güçlü biçimde destekleyen böyle bir ortamda, insanlığın yaratıcı yeteneklerinin büyük ölçüde harekete geçmesi ve yaratıcılığın şaha kalkması muhtemeldir."

Böylelikle, *Nature* dergisine göre, ücretli emeğe ve üretim araçlarının bireysel mülkiyetine dayanan bir düzendeki bütün çelişkileri bertaraf etmenin yolu, sınai kapitalizm çağını önceleyen sanayi biçimlerine geri dönmektir. Bir başka deyişle, kapitalist toplumun yaralarını ancak bu tedavi yöntemi iyileştirebilir.

Yukarıda, Newton dönemindeki ilerlemelerin tam da bu biçimlerin içinden çıktığını göstermiştik. Bu biçimler feodal üretim yöntemleriyle, manüfaktürle ve küçük el zanaatlarıyla karşılaştırıldığında ileri bir adımdı, ancak günümüzde "Küçük el zanaatlarına geri dönelim" sloganı son derecede gerici bir mahiyete sahiptir.

Marx'ın çok parlak bir biçimde açığa vurduğu meta fetişizmi düzeni, insan toplumu tarafından yaratılan maddi nesnelerin birbirleriyle kurdukları ilişkilerin, insan ilişkilerinden yalıtılmalarına ve bu nesnelerin doğasına aitmiş gibi görünmelerine dayanır.

Bu fetişizm, ilişkileri yaratanın aslında nesneler olmadığının anlaşılmasıyla açıklığa kavuşturulabilir; bu anlayışa göre, toplumsal üretim sürecinde ortaya çıkan nesneler arasındaki ilişkiler, insanlar arasındaki özel bir toplumsal ilişkiyi ifade etmekte ve insanlar bu toplumsal ilişkiyi nesneler arası ilişkiler olarak fantastik bir biçimde algılamaktadır.

Yukarıda alıntı yaptığımız görüşler bir fetişizm biçimidir. Makineler, üretim araçları, üretimin büyük ölçekli üretim şeklinde örgütlenmesi birbirinden ayrı ele alınmakta ve toplumsal ilişkiler göz önünde bulundurulmamaktadır. Mevcut üretim tarzı, belirli bir iktisadi düzene ait olan toplumsal ilişkilerin içinde var olur ve onu meydana getirir.

Bize söylenen şudur: çalışma araçlarını ilerletmek, nüfusun büyük kitlelerine felaket getirir. Makine işçiyi basit bir uzantıya dönüştürür. Kişiliği öldürür. Eski güzel günlere geri dönelim.

Biz buna, "Hayır" diyoruz. Kitlelerin yoksullaşmasına ve eşi benzeri olmayan acılar çekmesine neden olan üretim araçlarındaki ilerlemeler değildir. İşçiyi bir mekanizmanın kör uzantısı haline getiren makineler değil, toplumsal ilişkilerdir; makinelerin işçileri basit bir uzantı haline getirmesinin nedeni, onları bu şekilde kullanan toplumsal ilişkilerdir.

Çözüm, eski ve çoktan modası geçmiş üretim tarzlarına geri dönmekten değil, toplumsal ilişkilerin tümünü değiştirmekten geçmektedir; feodal ve el zanaatlarına dayanan üretim biçiminden sınai kapitalizme geçiş nasıl kökten bir biçimde gerçekleştiyse, bu değişim de o kadar kökten bir biçimde gerçekleşir.

Yalnızca sosyalist toplumda bilim bütün insanlığa ait olacak

Özel mülkiyet üç gelişme aşamasından geçti: feodalizm, tüccar sermayesi ve manüfaktür, sınai kapitalizm.

Kendi yaşamlarının üretim sürecinde insanlar, iradelerinden bağımsız olarak, üretici güçlerin gelişkinlik aşamasına tekabül eden özgül

üretim ilişkilerine girerler. Gelişmelerinin belli bir aşamasında üretici güçler, içinde geliştikleri üretim ilişkilerine veya bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet biçimlerine ters düşerler. Üretim ilişkileri, daha önceden üretici güçlerin gelişmesinin biçimleriyken, artık onların engelleri haline gelirler. (20)

Üretici güçlerin daha fazla gelişmesi ancak bütün üretim ilişkilerinin kökten bir biçimde yeniden inşa edilmesiyle mümkündür. Bir üretim tarzından diğerine geçiş öncelikle bu yeniden inşa tarafından karakterize edilir. Her yeni aşamada, toplumsal ilişkilerde meydana gelen değişim, üretici güçlerde daha hızlı bir büyümeye neden olur. Diğer taraftan, üretici güçlerin büyümesindeki bir kriz, onların mevcut toplumsal düzen içinde gelişmelerine devam edemediklerini göstermektedir.

Yukarıda alıntısını yapmış olduğumuz tedavi yöntemi, eski üretim biçimlerine geri dönme yoluyla üretici güçlere gem vurmaya tekabül etmektedir. Ayrıca bu tedavi şekli, kapitalist toplumdaki üretici güçlerle üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanan üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin salt bir ifadesi olmaktan ileri gidememektedir.

Bilimi ortaya çıkaran üretimdi. Üretici güçlerin gelişmesine engel olan toplumsal biçimler aynı şekilde bilimin önünde engel haline gelirler.

Toplumu dönüştürmeye dönük gerçek yöntemler ne parlak esinlemelerde veya kestirimlerde ne de "eski güzel günlere dönüş"te bulunabilir. "Eski güzel günler" uzak bir tarihsel kesitte yer aldıklarından barışçıl bir rüya olarak görünmektedir, fakat aslında keskin bir sınıf mücadelesinden ve bir sınıfın diğeri tarafından baskı altına alınmasından başka bir şey değillerdi.

Bu her zaman böyle olmuştur ve şimdi üretim yöntemlerine dönmemizin önerildiği Newton döneminde de böyleydi. Bu dönemde eskimiş toplumsal düzenin, üniversiteleri aracılığıyla, bilimi sınırlandırdığını, bilimin de durağan feodal ideolojileri parçaladığını ve yeni üretim tarzının hizmetine girdiğini göstermiştik.

Şu an şahit olduğumuz şey, Marx'ın çok parlak bir şekilde ortaya koyup açıkladığı üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki esas çelişkilerin yeni bir temelde tekrarlanmasıdır.

Yeni yeni ortaya çıkan proletarya, kendiliğinden bir hareketle makineleri kırarak ve icatlara ve bilime direnerek tepki gösteriyordu. Fakat, bugün, Marx'ın, Engels'in ve Lenin'in diyalektik materyalizm yöntemiyle silahlanmış proletarya, dünyayı bir sınıfın diğeri tarafından sömürüldüğü kapitalist düzenden kurtarmanın yollarını açıklıkla kavramaktadır.

Proletarya, tarih yasalarının demirden bir zorunlulukla, bir toplumsal düzenden diğerine geçişi, kapitalizmden sosyalizme geçişi (21) kaçınılmaz hale getirdiğini bilmektedir.

Proletarya sınıflı toplumun bütün fetişlerini teşhir etmekte, nesneler arasındaki ilişkilerin ardında insanlar arasındaki ilişkilerin bulunduğunu kavramaktadır.

Tarihsel sürecin gerçek doğasını öğrenen proletarya sade bir seyirci konumunda kalamaz. O bu sürecin sadece nesnesi değil, aynı zamanda öznesidir.

Marx'ın ortaya koyduğu yöntemin büyük tarihsel önemi şudur: bilgi gerçekliğin edilgen ve düşüncede kalmış bir kavranışı değildir, gerçekliği etkin bir biçimde yeniden inşa etmenin bir aracıdır.

Proletarya için bilim, bu yeniden inşanın aracı ve aletidir. Bilimin "dünyevi kökenini" ve maddi üretim tarzıyla olan yakın ilintisini açığa çıkarmaktan korkmamamızın nedeni budur. Bilim burjuva toplum içinde kaçınılmaz biçimde engellere takılacaktır ve onu bu engellerden ancak böyle bir bilim anlayışı kurtarabilir.

Proletarya üretici güçlerin gelişmesinden korkmaz. Üretici güçlerin ve aynı zamanda da bilimin eşi benzeri görülmedik ölçüde gelişmesinin koşullarını sadece ve sadece proletarya yaratabilir.

Marx'ın ve Lenin'in öğretileri hayata geçti. Artık toplumun sosyalist yeniden inşası uzak bir ihtimal, soyut bir düşünce değil; dünya nüfusunun altıda biri tarafından gerçekleştirilen büyük işlerin belirli bir planıdır.

Bütün dönemlerde olduğu gibi, toplumsal ilişkileri yeniden inşa ederken bilimi de yeniden inşa ederiz.

Bacon'ın, Descartes'ın ve Newton'un şahsında skolastiği mağlup eden ve yeni bir bilimin ortaya çıkmasına neden olan yeni araştırma yöntemi, aynı zamanda yeni üretim tarzının feodalizm karşısındaki zaferinin bir ürünüydü.

Sosyalizmin inşası insan düşüncesinin bütün kazanımlarını özümsemekle kalmaz, aynı zamanda bilimin önüne yeni ve şimdiye kadar

bilinmeyen ödevler koyarak, onun gelişmesi için yeni yollar çizer ve insanın bilgi hazinesini yeni ganimetlerle zenginleştirir.

Yalnızca sosyalist toplumda bilim bütün insanlığa ait olacaktır. Bilimin önünde yeni gelişme yolları açılmaktadır ve onun muzaffer yürüyüşünün ne sonsuz uzamda ne de ebedi zamanda bir sınırı vardır.

DİPNOTLAR

1) Newton Principia Önsöz (Giriş değil): *The Principia. The Mathematical Principles of Natural Philosophy*, (Ceviren I. B. Cohen ve A. Whitman) Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1999, s.382-383.

2) *Capital*, Cilt III, Bölüm 20, CW 37, s.328-329 (MEW 25, s.343).

3) Karl Marx, *Capital*, CW 35, s.376 (MEW 23, s.393): "Bütün gelişkin makineler temelden farklı üç kısımdan meydana gelir, motor mekanizması, iletim mekanizması ve son olarak da alet veya iş makinesi." Ayrıca bakınız, Marx'ın Engels'e 28 Şubat 1863 tarihli mektubundaki açıklamaları (MEW 30, s.320-322; CW 41, s.449-451).

4) Marcus Vitruvius Pollio: *De Architectura* 10.1.1: "Machina est continens e materia coniunctio maximas ad onerum motus habens virtutes."

5) Franz Reuleaux, *Theoretische Kinematik*. Grundzüge einer Theorie des Maschinenwesens, Braunschweig: Vieweg, 1875, s.38 (tırnak biçiminde işaretlenmemiş). Almancadan yeniden çevrildi. Orijinal İngilizce versiyonunda pasajın anlamı Almancadan Rusçaya, Rusçadan da İngilizceye çeviri yüzünden kaybolmuştu: "Eine Maschine ist eine Verbindung widerstandsfähiger Körper, welche so eingerichtet ist, dass mittelts ihrer mechanische Naturkräfte genöthigt werden können, unter bestimmten Bewegungen zu wirken."

6) Werner Sombart'ın çok bilinen bu ayrımı şöyledir: "Alet insan emeğini desteklemeye yarayan bir emek aracıdır (dikiş iğnesi). Makine ise insan emeğinin yerine geçtiği varsayılan ve böylelikle de insanın yapabileceklerini o olmaksızın yapan bir emek aracıdır (dikiş makinesi)." (*Der moderne Kapitalismus*, Cilt I, Kısım 6, s.6).

7) Önceki paragrafın son cümlesi Marx'ın *Capital*'indeki bir pasajı anıştırıyor gibidir: "El zanaatlarında ve manüfaktürde, işçi aleti kullanır; fabrikada ise makine onu kullanır" (CW 35, s.425; MEW 23, s.445). Hessen'e göre Marx bu pasajda, makine ile aleti tarif etmiyor, işçinin bu üretim araçlarıyla kurduğu iki farklı ilişki biçimini betimliyordu.

8) *Capital*, CW 35, s.375 (MEW 23, s.392): "1735 yılında John Wyatt eğirme makinesini çıkardığında ve 18. yüzyıl sanayi devrimini başlattığında, onu insan yerine eşeğin hareket ettireceği konusunda tek bir kelime etmemişti ve yine de bu iş eşeğe düşmüştü. O makinesini 'parmak olmadan eğiren' bir makine olarak tanımlıyordu."
Marx'ın makinenin tanımına dair tartışması, makineler ve modern sanayi üzerine olan bölümün başında yer almaktadır. (CW 35, s.374-379; MEW 23, s.391-396) Marx'ın alet ile makine arasındaki ayrıma ilişkin kriteri, makinenin "El zanaatkârının aletini kuşatan organik kısıtlardan kurtulmuş" (Cw 35, s.377) olmasıdır: "Sanayi devriminin çıkış noktası olan makine, bir dizi benzer aleti birlikte çalıştıran ve kaynağı ne olursa olsun tek bir hareket ettirici güç tarafından hareket ettirilen bir mekanizmayla, tek bir aleti kullanan işçinin yerini alır." (CW 35, s.379)

9) Sadi Carnot, Réflexions sur la puissance motrice du feu et sur les machines propres à développer cette puissance, Paris: Bachelier, 1824, s.3: "Le service le plus signalé que la machine à feu ait rendu à l'Angleterre est sans contredit d'avoir ranimé l'exploitation de ses mines de houille, devenue languissante et qui menaçait de s'éteindre entièrement à cause de la difficulté toujours croissante des épuisemens et de l'extraction du combustible."

10) *The Origin and Progress of the Mechanical Inventions of James Watt* (James Watt'ın Mekanik Buluşlarının Kökeni ve Gelişimi), London: Murray, 1854, s.18.

11) Rusçasında: 45 bin mark.

12) Carnot 1824, s.2. "L'étude de ces machines est du plus haut intérêt, leur importance est immense, leur emploi s'accroît tous les jours. Elles paraissent destinées à produire une grande révolution dans le monde civilisé."

13) Carnot 1824, s.6-7: "L'on a souvent agité la question de savoir si la puissance motrice de la chaleur est limitée, ou si elle est sans bornes ; si les perfectionnements possibles des machines à feu ont un terme assignable, terme que la nature des choses empêche de dépasser par quelque moyen que ce soit, ou si au contraire ces perfectionnements sont susceptibles d'une extension indéfinie."

14) Carnot 1824, s.9-10: "On ne la possédera que lorsque les lois de la physique seront assez étendues, assez généralisées, pour faire connaître à l'avance tous les effets de la chaleur agissant d'une manière déterminée sur un corps quelconque."

15) Engels, *Dialectics of Nature*, CW 25, s.528 (MEW 20, s.514): "Her biri tek bir hareket biçimini tahlil eden veya birbiriyle bağlantılı olan ve bir diğerine geçiş yapan bir dizi hareket biçimini tahlil eden bilimlerin sınıflandırılması, o halde, bu hareket biçimlerinin içsel sıralamalarına göre sınıflandırılması ve düzenlenmesidir ve önemini buradan almaktadır." Engels'e atıf Rusça metinde yoktur.

16) Andrew Ure (1778-1857), İngiliz kimyager ve iktisatçı: "Dr. Ure, otomatik fabrikanın Pindarus'u" (Marx, *Capital*, CW 35 s.421; MEW 23, s.441).

17) Andrew Ure, *The Philosophy of Manufactures or an Exposition Of the Scientific, Moral and Commercial Economy Of The Factory System of Great Britain* (Manüfaktürün Felsefesi veya Büyük Britanya'daki Fabrika Sisteminin Bilimsel, Ahlaki ve Ticari Ekonomisinin bir Açıklaması), Londra, 1835, s.368-370, *Capital*'den alıntı, CW 35, s.439 (MEW 23, s.460)

18) Aşağıdaki alıntılar "Science and Society", *Nature* 126, No. 3179, 4 Ekim 1930, s.497'ye göre düzeltilmiştir.

19) Aşağıdaki alıntıdaki küçük hatalar, W. G. Cass, "Unemployment and Hope," *Nature* 125, No. 3146, 15 Şubat 1930, s.226-227'ye göre düzeltilmiştir. Rusça ve İngilizce metinlerde yapılan alıntılar büyük ölçüde aynıdır fakat tam olarak birbirlerine uymamaktadır.

20) Hessen burada Marx'ın *Contribution to the Critique of Political Economy* (CW 29, s.263-264; MEW 13, s.9 ve LW 21, s.55-57) isimli eserinin önsözünü özetlemektedir.

21) Bu son ifade, Rusça metne ilave edilmiştir.

19. yüzyıl biliminden bir portre:

Claude Bernard

Burjuvazinin iktidarını perçinlediği 19. yüzyıl başları, üretici güçlerin hızla geliştiği, biliminsanlarının desteklendiği, ama siyasetle ilişkilerinin kesildiği, bilimin halk arasına indiği bir dönem olmuştur. Bu dönemin önemli biliminsanlarından Claude Bernard'ın çalışmaları modern fizyolojiye ve biyokimyaya temel oluşturdu.

Kutluhan Ertekin
Ufuk Ünv. Hemşirelik Yüksek Okulu Öğretim Görevlisi
Prof. Dr. Erhan Nalçacı
Ankara Ünv. Tıp Fak. Fizyoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

19. yüzyıl bilim tarihinde büyük bir sıçramaya tanıklık etmiştir. Bu sıçramada rol alan kişilerin önemli bir kısmının 1810-1830 yılları arasında doğduğu görülür. Belki de "**1820'liler**" diye bir fenomen tarif etmek mümkündür: Marx (1818-1883) ve Engels'ten (1920-1995) Lewis Henry Morgan'a (1918-1881), Bernard (1813-1878) ve Pasteur'den (1822-1895) Virchow'a (1821-1902), Helmholtz'a (1821-1894), Darwin'den (1809-1882) Mendel'e (1822-1884), Joule'den (1818-1889) Kelvin'e (1824-1907) çok sayıda çağını etkileyen kişi... Bu fenomenin maddi bir temeli olması gerekir. Gerçekten 19. yüzyıl burjuvazinin iktidarı eline aldığı ve perçinlediği, üretici güçlerin hızla geliştiği ama buna karşın işçi sınıfının ortaya çıkışıyla burjuvazinin gericileşmeye başladığı bir geçiş yüzyılıdır. Biliminsanları yasaklanmak yerine devlet tarafından desteklenmiş, üretici güçlerin gelişimine doğrudan yönlendirilmiş ama siyasetle, devrimci akımlarla ilişkileri kesilmek istenmiştir. Öte yandan alttan alta işçi sınıfı bilimi ve siyaseti doğmaktadır. Bu yüzyılın bilim tarihine ilişkin yaptığımız çalışmalardan bir portreyi, Fransa'nın yaşadığı çalkantılar içinde modern fizyolojinin kurucusu olarak kabul edilen Claude Bernard'ı sunuyoruz. Bu öyküde ayrıca Türkiye modernleşmesine ilişkin bir ipucu da yakalanıyor.

"Bildiğimizi zannetmek öğrenmemizin en büyük düşmanıdır" sözünün sahibi Claude Bernard, 19. yüzyıl Fransa'sına damgasını vuran, fizyoloji ve endokrinoloji bilim tarihinde olduğu kadar bilimsel çalışma yönteminin geliştirilmesine kattıklarıyla birçok ilke imza atan ve bunun yanında o dönemin iktidarları, özellikle de III. Napolyon tarafından imtiyazlı bir şekilde desteklenmiş bir biliminsanı.

1789 Devriminden sonra Fransa'da zaman zaman monarşi öne çıksa da, yönetimde doğrudan ya da perde arkasında burjuvazi muhakkak bulundu. Sermaye sınıfı ve onların desteklediği devlet bir biliminsanı tanımlayacak olsaydı, muhtemelen Bernard bu tanımda yer alacak özelliklerin birçoğuna uyacaktı. Akademik ve bilimsel anlamda oldukça başarılı olan, III. Napolyon ile birebir görüşme şerefine nail olup onun kişisel desteğini almış bir biliminsanı için gereken en önemli şart, siyasetten uzak durmayı koşulsuz yerine getirmesidir. Bu şartı sağladığınız zaman yeterli maddi desteği ve uygun çalışma ortamını bulursunuz, yeter ki laboratuvarınızdan çıkmayın!

Başarısız ama sorgulayıcı bir öğrenci

Claude Bernard 12 Temmuz 1813'de Lyon'un 40 km kuzeybatısında Villefranche-sur-Saône yerleşimine dahil St. Julien köyünde, Fransa'nın tam da Restorasyon döneminin hemen öncesinde doğdu. Bernard'ın dört kardeşi daha var, fakat ikisi daha o doğmadan ölmüştü. 1829 yılında doğan kız kardeşi Antoinette-Caroline'in, Bernard'ın hayat hikayesinin aktarılmasında payı büyük (Claude-Bernard.co, 2013).

Claude Bernard fakir bir aileden gelir, ailesi ekonomik kazancını sahip oldukları üzüm bağlarından elde etmektedir. Bir süreliğine yaptıkları şaraplık üzüm ticaretinden iyi para kazanırlar ve üzümleri Paris'e satmayı umarlar. Fakat bu ümitleri kısa sürede suya düşer, çünkü tam bu dönemde Fransa son 50 yıllık çalkantılı serüveninde yeni bir paragraf daha açmıştır, bu paragraftaki hikâye Napolyon

Bonaparte'ın düşüşüdür ve toplumun büyük kesimi gibi Bernard ailesi de bundan sarsıcı bir şekilde etkilenmiştir.

Bernard, köyüne birkaç kilometre uzaklıkta bulunan Jesuit College'de okula başlar. Jesuit College bir kilise okulu ama hayatının geri kalanına baktığımızda, Bernard aldığı bu dini eğitimden çok fazla etkilenmişe benzemiyor. Bernard tanıştığı kişilerde genellikle pozitif etki bırakan, sessiz ama sıcakkanlı, oldukça sosyal bir insandır. Bu özelliğini okulda da gösterir ve oldukça arkadaş canlısı olarak anılır. Ama arkadaş edinmedeki başarısını derslerinde gösteremez. Sebebini yakın arkadaşı Pierre Blanc'dan öğreniyoruz (Claude-Bernard.co, 2013). Blanc, Bernard'ın başarısızlığını o dönemde aldığı eğitim sisteminin dogmacı yapısından hoşlanmayışına, onun sorgulayıcı yapısının bu dönemin eğitim sistemine uymamasına bağlamakta ve okuldaki başarısızlığının, isteksizliğinin bundan ileri geldiğini söylemekte, çizilen sınırların Claude'un öğrenme isteğini törpülediğini dile getirmektedir. Balzac'ın olağanüstü yetenekli bir çocuğun dogmatik ve baskıcı eğitim sistemiyle olan ilişkisinin anlatıldığı, otobiyografik özellikler taşıyan *Louis Lambert* adlı romanı, o dönemdeki eğitim sistemi hakkında fikir edinmek için okunabilir (Balzac, 2011).

Descartes felsefesinden etkilenme

19. ve 20. yüzyıllar için bilimin halkın arasına indiği yüzyıllar dersek çok da yanlış olmaz. Avrupa'da kartezyen düşüncenin etkisi, kilisenin dönemler içerisinde etkisini yitirmesi, insanların seküler yaşama uyum sağlaması, laiklik kavramının artık oturmuş olması gibi nedenlerle, halk bilimin etkilerini, özellikle İngiltere başta olmak üzere, teknolojik gelişmeler ve popüler bilimin doğuşuyla hissetmeye başlamıştı. Bilime olan sevgi bu dönemde had safhaya çıktı. Popüler bilim dergileri ilk kez 19. yüzyılda raflardaki yerini aldı. Ulaşımdaki, iletişimdeki, üretimdeki teknolojik gelişmeler günlük hayatı oldukça kolaylaştırdı (Ronan, 2005). Kimya, fizik, biyoloji alanlarındaki gelişmeler bu yüzyıllarda oldukça büyük sıçramalar yaptı. "Scientist" kelimesi ilk olarak 19. yüzyılda kullanılmaya başlandı.

Bernard'ın Blanc ile arkadaşlığı, Jesuit College'de başlamıştır. Bernard'ın ailesi, başarısızlığını arkadaşlarıyla vakit kaybetmesine bağlayarak, Bernard'ın okul değiştirmesi gerektirdiğine karar verir ve Bernard eğitimine 14 km kuzeyde bulunan Thoissey'deki *Collège Royal*'da devam eder. Burada işler biraz daha iyi gitse de, Bernard gerçek bilimle ve bilim için doğru insanlarla tanışıncaya kadar başarılı bir öğrenci profili çizmemiştir (Claude Bernard, 1934). Bernard bu dönemde tam bir romantiktir, sanata ilgisi oldukça fazladır. Resme, tiyatroya ve özellikle Victor Hugo'ya hayranlık duymaktadır. Resimde favori ismi Delacroix, matematik ve fizik alanında idolü ise Fresnel'dir. Yavaş yavaş felsefeye de merak salan Bernard gelecekteki bilimsel düşüncelerini ve bilimsel yöntem hakkındaki yaklaşımlarını belirleyecek akımı Descartes'ta bulur. Bernard, Descartes'ın kartezyen felsefesinden ciddi biçimde etkilenir ve hayatının büyük çoğunluğunda sürdürdüğü pozitivist bilim yaklaşımını muhtemelen bu felsefeye borçludur. Descartes'ın şimdiki bilimsel düşünceye göre geri, fakat döneminin özellikleri düşünüldüğünde oldukça ileri bir düşünce olan ruh-madde ayrımı önemlidir. Descartes'ın bu ayrımla ruhu epifiz bezinin içine hapsetmesiyle, insan vücuduna dokunmanın, içinde bulunan kutsal ruh nedeniyle bir tabu olduğu düşüncesi ilk kez çatırdamış oldu. Descartes'ın metodik şüpheciliği o dönemin önemli birçok biliminsanının temel düşüncesi olmuştur.

"Ortaçağda feodalizmin merkezi, Rönesans'tan bu yana toplumsal katmanlaşmaya dayalı birleşik monarşinin örnek ülkesi olan Fransa, Büyük Devrimde feodalizmi yerle bir etti ve başka hiçbir Avrupa ülkesinde olmadığı kadar klasik bir biçimde, burjuvazinin saf egemenliğini kurdu" (Engels, 2009a, s.10). Aynı Fransa 1820-1830 arası yine çalkantılı bir dönem geçiriyordu. Bu yıllar "aşırıların" aristokrasiyi yücelten çalışmaları sayesinde ve 1815-1820 yılları arasında sürgünden gelen eski rejim yanlılarının intikam amacıyla devrimcilere yönelik olarak yürüttükleri "beyaz terör"ün (*terreur blanche)* etkisinde geçti. Bu dönemde imtiyazlarını ve arazilerini kaybetmiş kilise eski gücüne yavaş yavaş kavuşurken, Voltaire ve Rousseau gibi devrimcilerin fikirleri tehlikeli sayılarak basına sansür getirildi. Yine bu dönemde, 1822 yılında Paris Üniversitesi'nin rektörlüğüne bir rahip getirildi. X. Charles'ın Temmuz ayında meclisi dağıtması zaten huzursuz olan halk için bardağı taşıran son damla oldu ve 27 Temmuz 1830'da Paris'te ayaklanmalar başladı (Price, 2012). "1830 Temmuzunun ünlü üç gününde, işçiler, öğrenciler, zanaatçılar, …Bourbon'ların büyük kolunu Fransa'dan kovdular. Ancak bankerler ve sanayiciler sadece bir hanedan devrimi hazırlamışlardı, ateşli komitacıların istediği devrimi değil… Barikat çarpışmalarında ölenlerin cesetlerini kaldırmak için Seine nehrinden aşağı inen vapur halkın alkışları arasında geçer ve hemen arkasından öğrenciler tutuklanır ve Cumhuriyetçi dernekleri kapatılır… Burjuvazi iktidarı almış ve bir kez daha devrimin üzerine oturmuştur (Ribard, 1983, s. 467).

Eczacılık günleri

Bu dönemde, Bernard 18 yaşında girdiği lise bitirme sınavında başarısız olmuştur. Babasının ve-

Diabetlogia dergisi, Haziran 2005, 43-6. sayısında Claude Bernard'ı kapak yaptı.

fatı ve 1829'da kardeşi Antoinette-Caroline'nin aileye katılmasına Bernard'ın okuldaki başarısızlığı da eklenince, ailesinin ekonomik durumu iyice kötüleşir ve Bernard'a Lyon yolları gözükür.

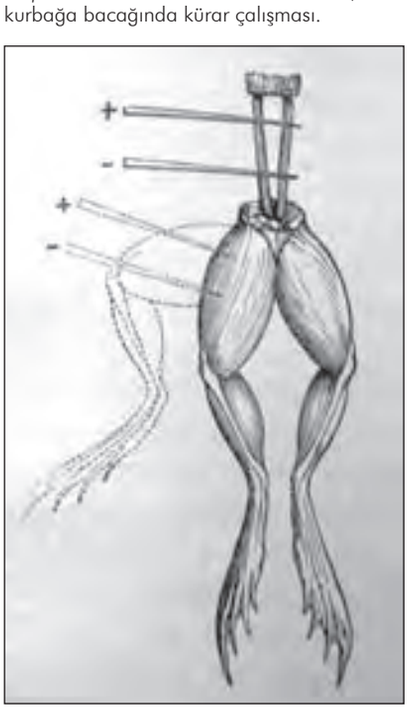
Bernard Lyon'a gelmeden önce, tekstil işçileri tarihteki en önemli işçi ayaklanmalarından birisi olarak kabul edilen 1831 Lyon Ayaklanmasını gerçekleştirmişti. Talepleri daha insancıl çalışma saatleri ve ücretlerine zam olan işçiler, hükümetin sert tepkisiyle karşılaştı. Ayaklanma oldukça kanlı bir şekilde, toplar kullanılarak bastırıldı. İşte Bernard'ın ayak bastığı ilk büyük şehir Lyon, bu atmosferi yaşamaktaydı.

Bernard'ın sorgulayıcı düşünceleri belki de ilk kez ailesine yük olmamak adına, yemek ve yatacak yer karşılığı eczacı çıraklığı yapmaya gittiği Lyon'da vücut buldu. Lyon 19. yüzyıl Fransa'sında Paris, Lille, Rouen, Mulhouse, Marsilya gibi sanayileşmiş yapısı, demiryollarının getirdiği avantaj ile beraber diğer kesimlere göre gelişmişliği ile göç için uygun şehirlerden biriydi (Price, 2005, s.185). 1832 yılının Ocak ayında yeni hayatının başlangıcı için yakın arkadaşı Blanc ile Lyon'a, Monsieur Millet'in yanında veterinerlik ilaçları ürettikleri ve sattıkları eczaneye gelen Bernard, burada çeşitli ilaçların hayvanlar üzerine etkilerine birebir şahit oldu. Bilindiği gibi hayvan deneylerinin gerekliliğini savunan Bernard'ın düşünceleri ilk kez burada filizlendi. İlaçların değişik konsantrasyonlarda, değişik sistemlerde, değişik etkileri olduğunu gözlemledi. Kendi üzerinde yaptığı ilaç denemelerinden bir tanesinde az kalsın hayatını kaybediyordu. Bununla beraber çalıştığı dönem boyunca Monsieur Millet kendini ve çalışma yöntemlerini sorgulayan Bernard'dan bir çalışan olarak çok da memnun değildi. Bernard'ın düşünce yapısı eğitim sisteminin yanında çalışma hayatında da doğru kişilerle karşılaşıncaya kadar ona hep engel oluşturmuştu.

1830'lar Fransa'da köyden kente göçün ve şehir yapısının oldukça değiştiği yıllardı. Göçün getirdiği insanlar 1830-48 yılları arasındaki burjuvazinin kontrolündeki hükümet için ucuza satın alınabilecek emek gücü anlamına geliyordu. Vatandaş Kral (!) Louis Phillipe'in yemin törenine bakacak olursak, 1830-48 arasında Fransa'nın gidişatı hakkında fikir sahibi olabiliriz. Bu yemin töreninde bankacı Lafitte şöyle buyurmuştu: "Bundan böyle Fransa'da bankacılar egemen olacak" (Yeliseyeva ve Manfred, 1978, s.83).

Ucuz ve büyük işgücünün ortaya çıkması ve sermayenin de topraktan sanayiye yönelmesiyle bu dönemde sanayi büyük bir gelişme göstermişti. 1820 yılında Fransa'da 65 buharlı gemi varken, 1848 yılında bu sayı 5000'e çıkar (Yeliseveya ve Manfred, 1978, s.84). Fransa 1851'den itibaren telgraf hatlarıyla döşenir, Avrupa'da 1840'da 1,7 bin mil olan demiryolu uzunluğu, 1880'de 101,7 bin mile ulaşmıştır (Hobsbawm, 2009, s.68 ve 73). Bu yıllar boyunca köylüler çok kötü durumdadır, vergileri ağırdır, toprakları gitgide azalmaktadır, ama kentte yaşayan işçi sınıfının durumu daha da kötüdür. 1847 yılında Ticaret Bakanlığı'na verilen rapor bu durumu belgeler: Fabrikalarda çalışma yaşı 8-15 arasında, mesai saatleri günlük ortalama 14 saat, çalışanlar fabrikalarda yatıp kalkıyor, bir de bunun üzerine ustabaşları saatleri geri alıp hile yaparak işçileri yaklaşık iki saat daha fazla çalıştırıyorlar (Yeliseveya ve Manfred, 1978, s.84). Bununla beraber işçi ve köylülerin kazancı düşerken kişi başı ortalama gelirde bu yıllarda büyük bir artış meydana gelmiştir.

Şekil 1: Claude Bernard'ın *Leçons Sur Les Proprietes Des Tissus Vivants* kitabından, kurbağa bacağında kürar çalışması.

Edebiyattan vazgeçip tıbba yöneliş

Bernard hayatı boyunca köyünden ve toprağından ayrı kalmamıştır. 1833 yılında Bernard annesinin çağrısıyla Lyon'u terk edip köyüne döner ve bir dönem çiftçilik yapar. Bu dönemde Bernard'ın tiyatroya merakı sürerken yazarlık denemelerine devam eder ve annesinin de desteği ile yazdığı oyun *Arthur de Bretagne*'i dönemin önemli eleştirmenlerinden Saint-Marc Giradin'e yollar. Giradin oyun hakkındaki düşüncelerini Bernard'a bir mektup aracılığı ile bildirmiştir. Mektupta Bernard'ın yazarlık yönünün pek parlak olmadığını belirten Giradin, Bernard'ın bilimsel çalışmalara yönelip bundan sonraki kariyerini tıp üzerine çalışacak şekilde yönlendirmesini tavsiye eder. Bernard'ın bilimsel yöntem üzerine yazdığı kitapta yer alan Ernest Renan'ın önsözünde bu durum şöyle yorumlanır: "İyi ki de Giradin böyle yazmış, eğer Bernard tiyatroyu bilime tercih etmiş olsaydı belki de biz Bernard'ı hiç tanımıyor olacaktık, daha da önemlisi onun bilimsel metotları ve fikirlerinden ayrı kalacaktık" (Bernard, 1934, s.IX). Bu tavsiye üzerine Bernard önce 1834'te lise mezuniyetini alır ve biraz da eczacı çıraklığının vermiş olduğu deneyimin etkisiyle tıp okuluna kaydını yaptırır. Zorunlu askerlik meselesini ise ailesi, 1800 frank gibi o dönem için oldukça büyük miktarda bir borç alarak halleder (Claude-Bernard.co).

Bernard 1834 yılında Paris'e gelir ve arkadaşları Charles Lasegue ve Casimir Davaine ile ortak bir eve kiraya çıkar. Üç arkadaş birlikte hayvan diseksiyon çalışmaları yaparlar. Burada yaptığı diseksiyon çalışmalarından cüzi de olsa para kazanıp ailesine yardımda bulunur. Bernard ilk klinik çalışmalarına 1836 yılında başlar. Tıp okulunda da çok başarılı bir öğrenci değildir, 29 öğrenciden ancak 26. olarak mezun olabilmiştir. Kabul etmek gerekir ki, Bernard

geri kalan hayatında da olabildiğince az hekim, olabildiğince fazla biliminsanıdır. 1836 yılından sonra gizli gizli diseksiyonlara devam eden Bernard'ın fizyolojiye olan merakı gitgide artmaktadır, yine bu dönemde College de France'daki konferanslara da katılan Bernard bu konferansları sıkıcı bulur.

Bernard'ın hayatını değiştiren olay Magendie ile tanışmasıdır. Bernard'ı tıp okulunda ilk keşfeden kişi ise Pierre Rayer olmuştur. Magendie, Bernard için bir rol model ise, Rayer onun danışmanı, akıl hocası olmuştur diyebiliriz. Rayer, Bernard'ı keşfettikten sonra sık sık onu ziyaret eder. Bernard, Rayer sayesinde diğer entelektüellerle bir araya gelip kendi düşüncelerini onlara açma fırsatı bulmuştur. 1839 Bernard için önemli bir yıl olur ve Velpay, Falret, Maisonneuve ve daha sonra Rayer ile çalışma fırsatı bulur. Bu dönem boyunca Magendie'nin klinik servisinde çalışmıştır. Bir zaman sonra Bernard'ın el becerisini keşfeden Magendie onu asistanı yapar. Magendie ile çalışması Bernard için oldukça önemlidir, çünkü okul hayatı boyunca bulamadığı özgürce çalışma ortamını Magendie sağlamış ve ona ideallerinin peşinden gitme şansı vermiştir. Bernard'a oldukça güvenir.

Fizyolojinin öncülerinden Megandie

Magendie (1783 – 1855) için ayrı bir parantez açmak lazım, çalışkanlığı ile tanınan bu biliminsanı sert mizacına rağmen öğrencileri üzerinde oldukça iyi bir etki bırakmıştır. Fizyolojinin öncülerinden sayılan ve derslerine çoğu zaman bir ön hazırlığı olmadan başlayan Magendie bir teori üzerinden derslerini anlatır, hatta bu teorisi ders sonunda çürürse çok daha mutlu olurdu. Çünkü yeni bir düşünceye ulaşılmış, bir soruna farklı bir gözle bakma şansı yakalanmış oluyordu. Magendie sinir sistemi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır. Hatta merkezi sinir sisteminde kendi ismiyle anılan Magendie Forameni ve omurilik üzerindeki duysal ve hareket sinirlerinin farkını Sör Charles Bell ile birlikte ilk gösterenlerdendir, bu yüzden de bu kural Bell-Magendie kuralı olarak anılır.

BERNARD'IN BİLİMSEL ÇALIŞMALARI

Bernard çalışmaları sırasında insan diseksiyonlarında Korda timpaninin ilginç bir şekilde 5. ve 7. kafa sinirleriyle bağlantılı olduğunu görmüştür. Kendi geliştirdiği oldukça ince bir teknikle, galvanik ve kimyasal uyarılarla, Korda timpaninin 10 hayvan türü üzerinde tat alma duyusu üzerine etkisi olduğunu keşfeder, ayrıca yine bu sinirin tükürük bezlerini uyardığını keşfeden ilk kişi olur.

Bernard ayrıca karbonhidrat sindirimi üzerinde de durmuştur. Çalışmalarında karbonhidratların midede değişime uğradığını düşündüren bir işaret yakalamıştır. Mide salgısının nişastayı glikoza çevirdiğini ve böylece vücudun daha ekonomik bir yakıt sistemine sahip olduğunu düşünür (Gündoğan, 2003).

İlk akademik ödül

1844 yılında kanın rengi konulu bir bilimsel tartışmaya katılan Bernard burada düşüncelerini yeterince destekleyemediği için akademik çevre tarafından horgörülür ve küskün bir durumda köyüne dönüp bir dönem burada hekimlik yapar. Daha sonra Pelouze'nin ikna etmesiyle üniversiteye geri dönen Bernard, bir süre daha Magendie'nin kanatları altında çalışmalarına devam eder. Rayer'den diseksiyonun inceliklerini öğrenen Bernard, Magendie'nin omurilik sinir kökleri çalışmasına yardım eder. 10. ve 11. kafa sinirleri üzerine yaptığı çalışmasıyla, ilk akademik ödülü olan Academic des Sciences'i almıştır.

Hayatını ciddi bir şekilde etkileyip Bernard'ı burjuva sınıfına katan olay ise 1845 yılında, Paris'in seçkin zümresinden Henri Martin'in evlenmemiş 30 yaşındaki kızı Fanny Martin ile görücü usulü ile evlenmesi olmuştur. Bu evlilik Bernard'a 60 bin franklık servet ve 5 bin franklık yıllık gelir sağladı (Bernard.co, 2013). Fanny Martin tam bir hayvansever

Claude Bernard çalışırken.

ve dindarken, Bernard çalışmalarında hayvan diseksiyonlarının gerekliliğini savunan, laik bir kişiydi. Bu düşünce farkları ilerleyen yaşlarda da Bernard ve eşini karşı karşıya getirdi. Bilinene göre Bernard çapkındı ve Paris'in gece hayatına oldukça meraklıydı, hatta Paris'in sosyal hayatı akademik yaşamını bir-iki sene sendeletecek kadar Bernard'ı içine çekmişti.

Lasegue ile beraber özel bir laboratuvar açmayı deneyen Bernard beklediği ilgiyi göremedi, kısa sürede büyük zarar ederek laboratuvarını kapatmak zorunda kaldı.

Bernard'ın bugün hâlâ adıyla anılan kürar deneyleriyle tanışmasını sağlayan kişi ise yine Pelouze oldu (Claude-Bernard.co, 2013). Pelouze Güney Amerika'dan getirttiği küraın kullanım şeklini, yerlilerin okların ucuna bu maddeyi sürerek okları zehirli, ölümcül silahlar haline getirdiklerini anlatmıştı. Bu konu Bernard'ın ilgisini oldukça çekti, kürar acaba nasıl ve ne yolla etkisini gösteriyordu? (Şekil 1). Keşfetmesi çok uzun sürmedi, kürar hareketi yöneten sinirler için bir zehirdi ve kurbanlarını sinir kas kavşağı arasındaki iletimi engelleyerek felç ediyordu.

Bernard 1843 yılında nişastanın midedeki sindirim ile emilebilir şeker haline geldiğini bulmuştu, 1848'e gelindiğinde yine glikozun nerede parçalandığını buldu. Yine insan kanı ve hayvan kanını bakır redüksiyon metodu ile inceleyen Bernard tamamen karbonhidrattan yoksun diyete tabi olan deneklerin kanlarında şekere rastladı. Bu da "Şeker acaba vücutta mı sentez ediliyor?" sorusunu Bernard'ın aklına getirdi. O dönemde hâkim olan düşünce ise insanların ve hayvanların besin sentezlemeyeceği, bunu ancak besin sentezi yapan bitkileri tüketerek alabilecekleriydi. Bernard bilimsel anlamda açık fikirli ve kendi deyişiyle tartışılabilir bir bilimden yanaydı. Bir sözünde Bernard "Bir biliminsanının sahip olduğu doğrular sadece gördüklerinden değil gözden kaçırdıklarından da oluşur" der (Claude-Bernard.co, 2013).

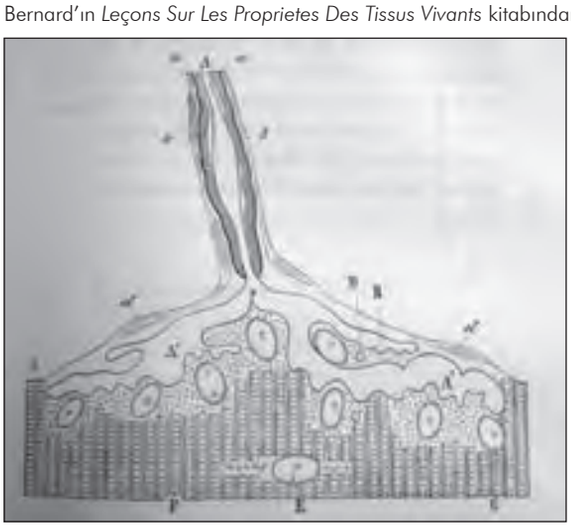
Şubat 1848'de Paris'te tekrar barikatlar kurulur ve burjuva devriminin rüzgârı bu sefer Paris'ten bütün Avrupa'ya yayılır. Ancak burjuvazi bir kez daha işçilerin talepleri karşısında devrime ihanet edecek, o yılın Haziranında Paris emekçileri siyasi bir tuzağa düşürülerek katledileceklerdir. Nihayet burjuva iktidarı bu koşullarda parlamenter sistemi ortadan kaldırarak III. Napolyon'un kişiliğinde imparatorluğa yönelir (Ribard, 1883, s.484-488). Bernard bilimsel yaşamının önemli bir kısmını 30 yıl kadar süren bu baskı döneminde sürdürür. Marx bu döneme geçişi burjuvazinin ağzından şöyle tanımlamıştır: "Diktatörlüğümüz bugüne kadar varlığını halk iradesi sayesinde korudu; şimdi halk iradesine rağmen sağlamlaştırılması gerekiyor" (Marx, 2009, s.110).

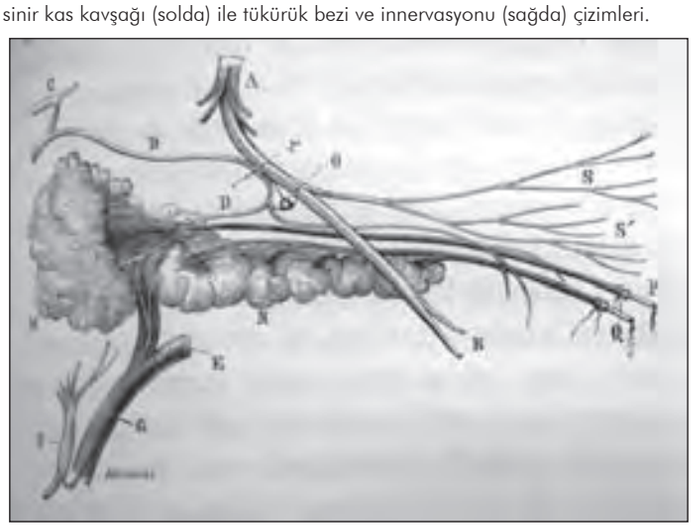
Bilim dünyasında ün kazandıran buluşlar

Çok çalışkan ve inatçı bir bilim adamı olan Bernard aklına gelen soruları deney metotları kurarak ve onları kullanarak çözme eğilimindeydi. Bernard test edilebilir hipotezi her zaman savundu (LaFolltte ve Shanks, 1994). Karaciğerin kan glikozunun kaynağı olduğunu keşfetmesi ise şans faktörü ve açık fikirliliği sayesinde oldu. Bir sabah uyandığında bir önceki günden kalan diseksiyon çalışması kalıntılarının hâlâ deney masasında olduğunu, yardımcısının bunları temizlemediğini gören Bernard, karaciğerin toplardamarında şeker kalıntıları tespit etmişti. Yine Bernard daha sonraki çalışmalarında sindirim olayının midede bitmediğini, pankreas salgısının etkisi ile bağırsaklarda devam ettiğini ve nişastanın şekere, yağların yağ asitleri ve gliserine dönüştüğünü, proteinlerin de sindirilerek parçalandığı göstermiştir. Karaciğerin kanda bulunan glikozu glikojene çevirdiğini -ki glikojen kelimesini ilk kullanan kişi de Bernard'tır-, vücudun glikoza ihtiyacı olduğunda glikojeni tekrar glikoza çevirerek kana verdiğini kanıtlamıştır. Glikoz üzerine yaptığı sayısız çalışma ona 1849'da Biyoloji Derneği (Society of Biology) Ödülünü getirdi. Bu Bernard'ı bilim dünyasına tanıtan ilk ödül oldu. 1850 yılında ise deneysel fizyoloji dalında Bilim Akademisi Ödülünü alan Bernard bu ödülü daha sonraki senelerde peş peşe üç kez daha aldı. 1853 yılına gelindiğinde keşifleri sayesinde doğa bilimleri doktorasını aldı (Claude-Bernard.co, 2013).

Bernard ayrıca sinir sisteminin diyabetle ilişkili olduğunu düşünerek

Bernard'ın *Leçons Sur Les Proprietes Des Tissus Vivants* kitabından, sinir kas kavşağı (solda) ile tükürük bezi ve innervasyonu (sağda) çizimleri.

birçok deneye imza attı. Bunlardan bir tanesinde pnömogastrik sinirleri (vagus) keserek karaciğerden daha az şeker çıktığını keşfetmişti. Yine vagusu elektrik ile uyardığında karaciğerden glikoz çıkışının arttığını göstermişti. Bu çalışmaları aslında Bernard'ın kullandığı yöntemin bir göstergesidir. Bernard deneyerek gösterdiği her sonucun muhakkak karşı bir fikirle de sınanmasından yanadır. Bernard "Tecrübe yapan şüphe etmeli, sabit fikirlerden kaçmalı ve zihninde serbestliğini daima korumalıdır" der. (Bernard, 1934, s.55) Bernard'ın sayısız sinir sistemi deneylerinden en meşhurlarından biri de "diabète piqûre"dür. Bu çalışmada Bernard beyin sapında vagus çekirdeğini bir iğne yardımı ile uyardığında, geçici kan glikozu artışı olduğunu göstermiş, fakat bu kısa süreli artışa diyabet denilemeyeceğini söylemiştir (Gündoğan, 2003, s.41-43). Sempatik sistem üzerine birçok çalışması olan Bernard nerdeyse bütün organ sistemlerinde vagus ve sempatik sinir etkisine bakmıştır. Yine damar yarıçapının sinirler tarafından kontrol edildiğini de ilk gösteren kişi Bernard olmuştur.

Bernard'ın hekimliği seçme nedeni o dönemin prestiji yüksek, geçerli, ulaşılabilir mesleklerinden olmasının yanı sıra, bilim ile uğraşabilmesine olanak veren yegâne seçenek olmasıdır. Claude Bernard'a göre bilimsel hekimliğin temeli ise, sırayla fizyoloji, patoloji, klinik bilimlerinden geçmektedir (Bernard, 1934).

1860'lara gelindiğinde Bernard artık özellikle Fransa'da tanınan bir biliminsanıdır. *İki Dünya Dergisi* (*Revue des Deux Mondes*) Bernard'a toplumun anlayacağı dilde kalbin fizyolojisi ile ilgili bir makale yazıp yazamayacağını sorar. Bernard bu öneriyi kabul eder ve bir popüler bilim dergisinde ilk makalesini yayımlar, daha sonra beynin işlevleri ile ilgili makalelerini yine bu dergide halkla paylaşır. Bu makalelerini okuyup etkilenen Pasteur gazeteye yazdığı bir yazıda Bernard'ı oldukça över ve ona bir mektup yazar (Claude-Bernard.co, 2013). Burada başlayan dostluk Bernard ölünceye kadar devam edecektir. Pasteur'ün de önsöz yazdığı *Deneysel Tıp Çalışmasına Giriş* (1865) için Hobsbawm "İlk fizyologların en büyüğünün, çalışmasıyla bütün modern fizyolojiye ve biyokimyaya temel oluşturmuş Bernard'ın bilimin süreçleri hakkında o zamana kadar yapılmış en güzel çözümlemelerden birini kaleme almış olduğu görülmektedir" der (Hobsbawm, 2009, s.280).

Napolyon'un desteği

Rahatsızlığı nedeniyle St. Julien'e geri dönen Bernard kısa bir emekliliğin ardından, gazetedeki ve dergilerdeki Bernard yazılarını okuyan III. Napolyon'un beğenisini kazanır. Napolyon bir telgraf ile Bernard'a iyileşerek en kısa zamanda çalışmalarına geri dönmesini dileğini iletir ve bir öneride bulunur. Bu öneride Napolyon, Bernard'dan Fransa'nın fizyoloji bilimindeki durumu ile ilgili bir rapor yazmasını diler. Bernard şaşırtıcı bir şekilde Fransa'daki laboratuvar şartlarının kötülüğünden dem vurur, Rusya ve Almanya'da çalışmaların daha iyi olduğunu, çünkü çalışma imkânları ve ortamlarının daha iyi olduğunu belirtir (Claude-Bernard.co). Bunun üzerine devletin bütün imkânları tekelinde bulunan Napolyon, Bernard'a Doğa Tarihi Müzesi'nde kürsü başkanlığı ve tamamen değiştirilmiş, modernize edilmiş bir laboratuvar ortamı sunar. Burada büyük bir tutkuyla çalışmalarına dönen Bernard, vücutta yakıt olarak kullanılan şeker çalışmalarına tekrar başlar. 1867'de fizyolojinin "İç Ortam"ın (*milieu intérieur*) kararlılığını koruyan mekanizmalar bilimi olduğunu söyleyerek bugün homeostasis olarak kullandığımız kavramı bilim dünyasına kazandırır.

1867 onun için talihsiz bir yıldır, annesini kaybeden Bernard eşi Fanny'den de boşanır. Aynı yıl Bernard'ın yaşamına büyük etkisi olan iki büyük isim Rayer ve Pelouze de yaşama veda eder. Bu dönemde sosyete ve aydınlar ile tanışan Bernard hem fikir toplantılarına sık sık katılır hem de Prenses Mathilde'nin davetlerinde boy gösterir. Bu fikir toplantılarında Davaine ile arkadaşlığını ilerleten Bernard ona laboratuvarlarını açmıştır ve Davaine bu laboratuvarda şarbona yol açan basille ilgili önemli keşiflerde bulunmuştur.

III. Napoleon Bernard'a devletin tüm imkânlarını sunar.

1868'de Fransız Bilim Akademisi'ne kabul edilen Bernard, toplantıda yaptığı konuşmada, *Le Figaro* ve *Le Journal des Débats* muhabirleri tarafından pek de parlak bulunmamıştı. Bernard yine 1868 yılı içinde İsveç Kraliyet Bilimler Akademisinin yabancı üyeliğine seçildi (Wikipedia, 2013). 1869 yılında Raffalovich adında bir Rus kadınla tanıştı. Almanca bilen ve St. Petersburg'da bir gazetede çalışan Raffalovich'in yardımıyla Bernard birçok makalesini Almanca ve Rusça'ya çevirerek yayımlatma fırsatı buldu. Yine Raffalovich'in kız kardeşlerinin yardımıyla yazılarını ve makalelerini İtalyanca ve İngilizceye çevirtti. Aynı yıl Napolyon sayesinde senatodan yıllık 60 bin franklık devasa bir ödenek alan Bernard'ın kendisi dahi bu kadarını beklemiyordu.

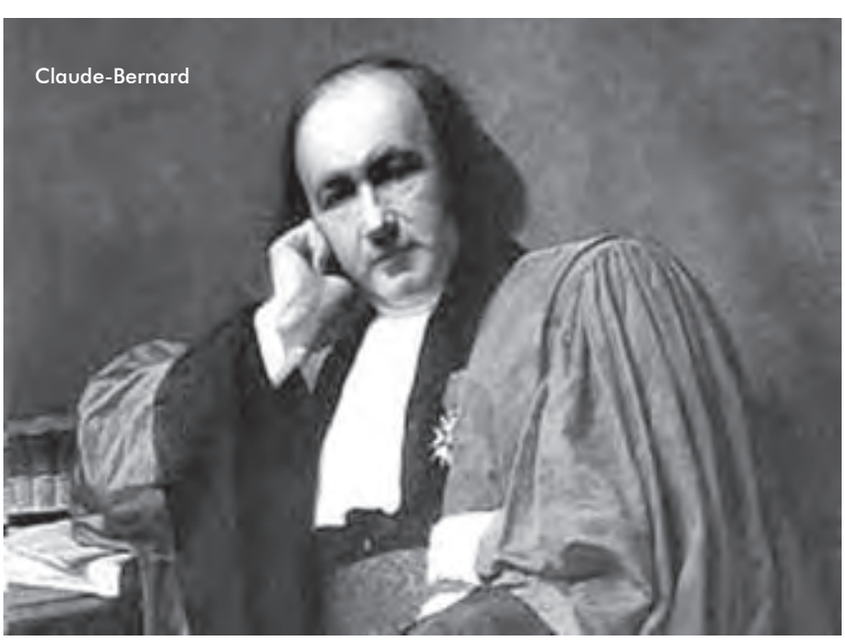
1870 yılına gelindiğinde Bernard'ın preparat hazırlayıcısı artık ileride meşhur olacak Louis Ranvier'dir. Sorbonne'da Paul Bert ve Ranvier ile birlikte karbonmonoksitin zehirleyici etkisi ve bitki ve hayvanların karşılaştırılmalı incelemeleriyle uğraşan Bernard, Louis Napolyon'un Prusya'ya savaş ilan etmesi ile çareyi köyüne kaçmak-

ta bulur. Arkasında bıraktıklarından biri de, beraber çalıştığı laboratuvar görevlisi, Bernard'a diseksiyonlarında yardım eden Lemaistre olmuştur. Lemaistre Paris'te olasılıkla Paris Komünü sırasında yaşanan çatışmalarda hayatını kaybetmiştir. St. Julien'e kaçan Bernard burada da vücut ısısı ve kan gazları üzerine mütevazı bir şekilde çalışmaya devam etmiştir. Bu süre boyunca hastalığı ilerleyen Bernard'ı Pasteur ziyaret etmiştir.

Paris'te Komün günleri

"1851'de imparatorluğa geri dönülmesi, dönemin proleter özlemlerinin olgunlaşmamışlığının yeni bir kanıtını sundu. Ama bu dönüşün kendisi, söz konusu özlemlerin olgunlaşmasını zorunlu kılacak koşulları yaratacaktı. İç huzur, yeni sınai büyümenin engelsiz bir şekilde ilerlemesini sağladı; orduyu meşgul etme ve devrimci akımların ilgisini dışarıya yöneltme zorunluluğu, Bonoparte'ın, "ulusallık ilkesini"ni geçerli kılma bahanesiyle Fransa'ya yeni topraklar için kullandığı savaşları doğurdu. Taklitçisi Bismark da aynı politikayı Prusya'ya uyarladı… Ne var ki Avrupa iki Bonoparte için fazla küçüktü ve tarihin ironisi, Bismark'ın Bonoparte'ı devirmesini ve Prusya Kralı Wilhelm'in yalnızca küçük Alman İmparatorluğunu değil, ama aynı zamanda Fransız Cumhuriyetini kurmasını istedi" (Engels, 2009b, s.136). Prusya, üyesi olduğu Kuzey Alman Konfederasyonu ve Güney Alman devletleri tarafından desteklendi. Fransız Orduları imparatorla birlikte Saden'de kuşatılarak teslim alındı. Alman zaferi; Prusya Kralı I. Wilhelm'in altında Almanya'nın birleşmesini sağlarken, III. Napolyon'un 30 yıllık yönetiminin çöküşüne ve Fransız Üçüncü Cumhuriyeti'nin kurulmasına yol açıyordu (Price, 2012).

Kahraman III. Napolyon'un ordusu tek kurşun atmadan Paris'i Prusyalılara teslim edince Paris halkı direnişini kendi örgütledi. Kendi subaylarını seçen ve Paris'teki topları ele geçiren halk, altı ay boyunca Paris'in Ulusal Muhafızları'yla birlikte Prusyalılara direndi. Prusyalılar şehrin küçük bir bölgesine hapsedildiler ve hareket edemediler. Diğer ordu birliklerinin de halka katılmasıyla beraber şehri teslim eden başbakan Thiers, Paris'in polis, askerler ve her türlü yönetici tarafından boşaltılması emrini verip kendi de Versay'a kaçtı. Ulusal Muhafızlar Merkez Komitesi artık Paris'teki tek etkili yönetim olmuştu. Komite derhal yönetimden çekilerek 26 Mayıs 1871'deki Komün seçimlerini düzenledi. Komün 60 gün kadar iktidarda kalmayı başarabildi. Bu kısa süre içinde birçok devrimci karar uygulamaya konuldu. İşgal altındaki Paris Versay Hükümeti tarafından topa tutuldu. Versay birlikleri şehri işgal ederken öncelikle zengin batı mahallelerine girerek zenginlerin mallarını ve mülklerini geri aldılar.

Claude-Bernard

Kanlı hafta boyunca öldürülenlerin sayısının 30 binin üzerinde olduğu tahmin ediliyor, 7 bin kişinin de sürgüne gönderilmesiyle kanla bastırılan Komün sonrası Paris beş yıl boyunca sıkıyönetimle idare edildi. Marx "Burjuva uygarlığın daha da iğrenç olan öteki yüzüne bakın" diyerek bir gazeteden alıntı yapıyor:"… makineli tüfekle yirmişer yirmişer öldürülmek üzere zavallılar sokaklarda itile kakıla geçirilirken, kafelerin absent, bilardo ve domino tutkunlarıyla dolup taştığını,… ve sefihlerin gözde lokantaların özel odalarından gelen gürültülerin gecenin sessizliğini bozduğunu işitmek, isyan ettirici bir şey" (Marx, 2005, s.83). Dönemin biliminsanları için o gün duvarın önünde olmakla kafelerde olmak arasındaki çelişki bugüne devredilmiş gözüküyor.

Bernard'ın Türk ziyaretçisi

Bernard tüm bu karmaşa sona erince Paris'e, derslerine ve laboratuvarına geri dönerek anestezikler ve zehirler üzerine çalışmaya devam etti. 1872 yılına geldiğinde derslerinde bir Türk ziyaretçisi vardı. Bu ziyaretçi Mehmet Şakir'di. J. M. Olmsted ve E. Harris Olmsted bu konuda şöyle söylemektedirler: "1872'deki bazı konferanslarında Claude Bernard'ın pek az tıp öğrencisi bulunmaktaydı. Bunlar arasında seçkin bir dinleyici kitlesi vardı, örneğin Paris Kontu ve Galler Prensi gibi. Ayrıca Dastre, Duval, Regnard, laboratuvar hizmetlisi, papaz Lesage vardı. Yine dinleyiciler arasında amfinin üst sıralarında üç Dominik papazı ve bir Müslüman öğrenci oturuyordu." Burada kastedilen Müslüman öğrenci Mehmet Şakir'dir.

Mehmet Şakir Kıbrıs'ta doğmuş bir asker çocuğudur (Kahya, 1991). Osmanlı'da 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Jöntürkler Batıcı pozitivist yaklaşımdan oldukça etkilenmişlerdir. 18. yüzyılda görülmeye başlayan ve bu yüzyılın sonlarına doğru daha da yoğunlaşan Batılılaşma hareketleri kapsamı içinde yeni okullar kurulmuş; Batıda yazılmış bazı eserler Türkçeye çevrilmiştir. Mustafa Behçet Efendi Batı tipinde bir tıp okulunun ilk kurucusudur. 19. yüzyılın ikinci yarısında,

Osmanlı İmparatorluğu'nda, devlet desteği ile eğitim görmek ya da ihtisas yapmak üzere yurtdışına öğrenci gönderilmeye başlanmıştır. Aslında daha önceleri de teknik alanda eğitim için yurtdışına öğrenci gönderilmiştir. Örneğin 1830'lu yıllarda, bir grup öğrencinin mühendislik eğitimi için İngiltere'ye gönderilmesi gibi. Tıp ihtisası için ilk seçilen ülke Fransa olmuştur. Mehmed Şakir, tıp okulunu bitirdikten sonra, 1872'de Paris'e dahiliye ihtisası yapmak üzere gönderilmiş, ancak dahiliye ihtisası için fizyolojiyi çok iyi bilmek gerektiği düşüncesinden hareket eden Paris Tıp Fakültesi Dekanı Sappey, onu Claude Bernard'ın yanına göndermiş ve böylece Mehmed Şakir, College de France'da Bernard'ın yanında ihtisasına başlamıştır. Dört yıllık eğitimini tamamlayarak 1875'de yurduna dönen Mehmed Şakir, Karadağ muharebesine iştirak etmiş ve dönüşünde de fizyoloji kürsüsünü kurmuştur (Kahya, 1991).

Hayatının son evresinde evine inzivaya çekilen Bernard, Madam Raffalovich ve öğrencileri tarafından sık sık ziyaret edildi. 1877 yılında yatalak hale geldi; bir yıl sonra onu ziyaret eden tek kızı Sophie, Madam Raffalovich ve hizmetçisi Mariette Rey'in refakatinde, bir "seçkin zümreye ait" olarak, son yolculuğuna çıktı. Bernard, ölümüyle de bir ilke imza atarak o zamana dek Fransa'da devlet töreni ile gömülen ilk biliminsanı oldu.

KAYNAKLAR

- Balzac H. (2011) *Louis Lambert*, Çev. O. Rıfat, S. Rıfat, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Bernard C. (1866) *Leçons Sur Les Proprietes Des Tissus Vivants*, Paris.
- Bernard C. (1934) *Tıpta Tecrübe Usûlünün Tetkikine Giris,* Çev. Galip Ata, İstanbul Devlet Matbaası.
- Engels F. (2009a) "Engels'in 1885 baskısı için yazdığı önsöz", *Louis Bonoparte'ın 18 Brumaire'i*, Marx K. içinde, Çev. E. Özalp, Yazılama Yayınevi, İstanbul, s.10.
- Engels F. (2009b) "Engels'in 1895 baskısı için yazdığı giriş", *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*, 1848-1850, Marx K. içinde, Yazılama Yayınevi, İstanbul, s.136.
- Gündoğan N.Ü. (2003) "İnsülinin keşfinin 80. yıldönümü nedeni ile diyabet hastalığı ve insülinin keşfinin tarihi, bir Nobel ödülünün öyküsü", Başkent Üniversitesi, s.41-43.
- Hobsbawm E (2009) *Sermaye Çağı 1848-1878*, Çev. B. S. Şener, Dost Yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Claude_Bernard, 17. 05. 2013
- http://www.claude-bernard.co.uk/page2.htm, 17. 05. 2013
- Kahya E. (1991) "Osmanlı İmparatorluğunda Deneysel Fizyolojinin Kuruluşu", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 2, s.127-140.
- LaFollette H. ve Shanks N. (1994) "Animal Expermentation: The Legacy Of Bernard", *International Studies in the Philosopy of Science*. 8(2):195-210.
- Marx K. (2005) *Fransa'da İç Savaş*, Çev. K. Somer, Sol Yayınları, 3. Baskı, Ankara, s.83.
- Marx K. (2009) *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*, 1848-1850; Çev. E. Özalp, Yazılama Yayınları, İstanbul, s.110.
- Price R. (2012), *Fransa'nın Kısa Tarihi*. Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ronan C. A. (2005); *Bilim Tarihi, Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*. Çev. E. İhsanoğlu, F. Günergun, Tübitak Yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- Ribard A. (1983) *İnsanlığın Tarihi*, Çev. E. Başar, Ş. Yalçın, H. Berktay, Say Kitap, 2. Baskı, İstanbul, s.467.
- Yeliseveya N.V. ve Manfred A.Z. (1978) *Yakın Çağlar Tarihi*., Çev. Ö. İnce, E. Tuncalı, Konuk Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, s.83-84.

Teknolojik ilerleme hızlanıyor mu?

Her gün teknoloji dünyasından yeni bir gelişme haberi alıyoruz. Hangi yöne baksak günlük yaşantımızı hepten şekillendiren bir teknoloji manzarasıyla karşılaşıyoruz. Bütün bunlar teknolojik ilerlemenin hızlandığı izlenimini veriyor. 'The Economist' dergisi düzenlediği çevrimiçi tartışmada bu algıyı sorguladı: Teknolojik ilerlemenin hızlandığı bir gerçek mi yoksa sadece bir yanılsamadan mı ibaret?

Prof. Dr. Sedat Ölçer

Çok işlevli cep telefonları, her zaman her yerde sosyal medya iletişimi imkânı, sayısız internet uygulamaları, süper bilgisayarlar, şaşırtıcı nanoteknoloji ürünleri, becerikli ve zeki robotlar, sürücüsüz araba, üç boyutlu yazıcılar, kök hücre nakli ve gen tedavileri… Hangi yöne bakarsak bakalım hızla ilerleyen ve günlük yaşantımızı hepten şekillendiren bir teknoloji manzarasıyla karşılaşıyoruz. Hatta sıkça teknolojinin sadece ilerlediği değil, ivme kazandığı hissini de bir gerçeklik olarak algılıyoruz. Bu algılama, kimilerimiz için okuduğumuz bilimkurgu kitaplarından, kimilerimiz için ise fütürist vizyonerlerin ortaya attığı gelecek zaman imgelerinden de kaynaklanır. Örneğin Raymond Kurzweil'ın *Hızlanan Getiriler Yasası*, genel anlamda teknik ilerlemenin üstel bir şekilde seyredeceğini ileri sürer -tıpkı Moore Yasası'nın her iki yılda bir tümleşik devre üzerine yerleştirebilecek transistor sayısının iki katına çıkacağını ifade etmesi gibi! Kurzweil'ın yasası uyarınca "getiriler de, tıpkı tümleşik devre gonca hızı ve maliyet başarımı gibi üstel olarak" hızlanıp artacaktır. Hatta 21. yüzyılın ortalarına doğru yapay zekâ insan zekâsını aşacak ve böylece insanlık tarihinde Kurzweil'ın adına "singularity" dediği bir "kopma noktası"na varılacaktır. Ancak teknolojik ilerlemenin ivme kazandığı iddiasının gerçek dünyamızda bir karşılığı var mıdır? Varsa eğer, teknoekonomik gelişmeleri gözlemleyerek bu savı destekleyen birtakım bulgular ortaya koyabilmeliyiz. Günümüzde pek çok düşünür, yukarıda öne sürülenin aksine, teknolojik ilerlemenin ivme kazandığı savının herhangi bir gözlemsel dayanaktan yoksun olduğunu savunur: Bu kişilere göre teknoloji ilerliyor ilerlemesine, fakat hızlandığına dair elimizde herhangi bir somut gösterge yok. Hatta daha da karamsar gözlemcilere göre teknoloji, artık ekonomik büyümeyi tetiklemekten aciz.

Kim haklıdır? Teknolojik ilerlemenin hızlandığı bir gerçek mi yoksa sadece bir yanılsamadan mı ibaret?

Bu ilginç soruyu geçenlerde *The Economist* dergisi belli aralıklarla düzenlediği çevrimiçi tartışmalar çerçevesinde ele aldı. "Teknolojik ilerleme hızlanmakta mıdır?" başlığı altında gerçekleştirilen tartışma, Oxford münazarası formatı izlenerek yürütüldü. (Bir Oxford münazarasında iki yarışmacı vardır. Bunlardan biri "müdafi" olarak ortaya atılan savı savunur; diğeri ise "muhalif" olarak savı çürütmeye çalışır. Tartışma bir kolaylaştırıcı tarafından yönetilir. Her iki yarışmacının açış, iddia çürütme ve kapanış beyanı olmak üzere üç müdahale hakkı vardır. Dinleyiciler (bu durumda çevrimiçi katılanlar) yorumlarıyla katkıda bulunabilirler ve haklı buldukları tarafa oy verirler. Kolaylaştırıcı tartışmayı kapatırken kazanan tarafı açıklar.) Tartışmanın sonucunu açıklamadan önce, ortaya atılan argümanların en dikkat çekici olanlarına kısaca bakalım.

Teknoloji üretkenliği artırmaya devam ediyor

Muhalif yarışmacı iddiasını, teknolojik ilerlemenin, ürün ve hizmet kalitesini iyileştirip üretkenliği artırdığı savına dayandırdı ve böylece teknolojik ilerlemeyi, üretkenlik (çalışma saati başına toplam milli çıktı) oranını değerlendirerek belirlemeye çalıştı.

Rakamlara göre, 1891-1972 yılları arası ABD (en fazla veri bu ülke hakkında toplandığı için tartışmada sıkça örnek alındı) ekonomisinin üretkenliği adeta kesintisiz olarak yüzde 2,33 gibi yüksek bir değerde seyretmiştir. Ekonomistler bunun başlıca nedenini, bu 80 küsur yıllık dönem içerisinde gerçekleşen teknik ilerlemenin, üretim süreçlerinde insan tarihinde hiç görülmemiş düzeyde bir

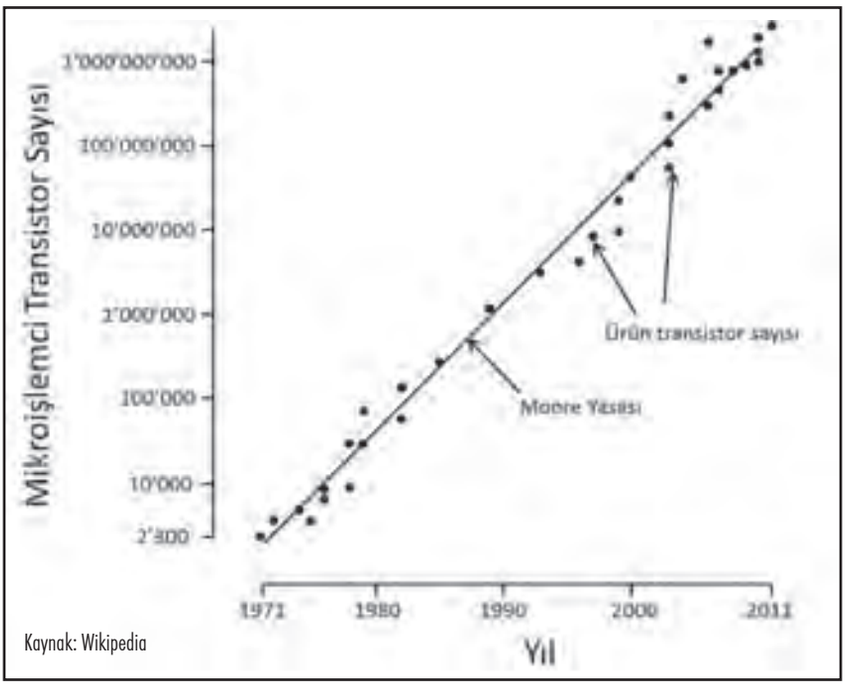
dönüşüm yaratmış olmasına bağlarlar. Özellikle 1875-1900 yılları arası hayata geçen teknik buluşların ancak yaklaşık 1900-1972 yılları arası meyve verdiklerini öne sürerler. Örneğin 1879 yılında elektriğin hanelere dağıtılmaya başlanmasıyla zaman içerisinde "asansör, elektrikli üretim makineleri, taşınır el aletleri, elektrikli eşyalar ve nihayetinde havalandırma" icat edilir. İçten yanmalı motor da 1879 yılında icat edilmiş ve bunun sonucu olarak "otomobil, kamyon, otobüs, uçak ve karayolları sistemi" peyderpey ortaya çıkmıştır. 1876 yılında telefonun, 1877 yılında fonografın, 1880'li yıllarda sinemanın, 1895 yılında radyo iletişiminin ortaya çıkışı 20. yüzyıl boyunca önemli teknolojik gelişmelere önayak olur. Hatta kimi analistlere göre, 19. yüzyılın son 20 yılında başlayan ve 20. yüzyılın ilk yarısına uzanan, halk sağlığının ıslahına ve bebek ölümlerinin minimuma düşmesine neden olan musluk suyu ve lağım sistemi altyapısının inşası en önemli teknolojik ilerlemeler arasında yer alır.

Ancak rakamlar izlenmeye devam edildiğinde, 1972-1996 yılları arasında üretkenliğin yüzde 1,35 ve sonra da 2004-2012 yılları arasında yüzde 1.20 değerine gerilediği görülür (1996-2004 arası üretkenlik oranının geçici olarak yüzde 2,45'e tırmanışı, internet, web tarayıcıları ve elektronik ticaretin ortaya çıkmış olmasına yorulmakta).

Üretkenlik, teknolojik ilerleme için gösterge mi?

Muhalif yarışmacıya göre ise teknolojik ilerlemenin hızlandığına dair ortada herhangi bir gösterge yoktur. 19. yüzyılın son çeyreğinde yer alan teknolojik ilerlemenin fevkalade dönüştürücü gücüne sonraki dönemlerde bir kez daha tanıklık etmek mümkün olmamıştır. Tartışma savı doğrulanacak ise, o vakit önümüzdeki 40 yıllık dönemde geçmiş 40 yıllık (1972-2012) döneme nazaran daha büyük bir teknolojik yeniliğin meydana gelmesi gerekir ki, böylesi bir gelişme pek de olası görünmemektedir.

Buna karşın müdafi yarışmacı, oldukça kısa bir zaman aralığına ilişkin sınırlı veriler üzerinden fikir yürütmenin gerçeği çarpıtacağını, son dönem üretkenlik rakamlarının düşük çıktığını ancak üretkenlik oranının gelecekte artmasının kaçınılmaz olduğunu ileri sürdü. Öte yandan 1891-1972 yılları arasında üretkenlik oranının yüksek bir değerde seyretmesi, bu değerin arada bir düşmediği anlamına gelmez. Bu yarışmacı, "1980 yılına doğru kişisel bilgisayar, 1990'da world wide web, 2000'den kısa bir süre önce güçlü arama motorları, 2004'te sosyal ağlar, 2007'de akıllı cep telefonları, 2010'da sürücüsüz arabalar, 2011'de Watson benzeri süper bilgisayarlar" gibi önemli teknolojik ilerlemelerin üretkenlik rakamlarına er geç yansıyacağını; bilgisayar ve iletişim devrimlerinin meyvelerini henüz vermemiş olduğunu ve önümüzdeki dönemde daha da önemli buluşların yapılacağına kesin gözüyle bakmamız gerektiğini iddia etti.

Kaynak: Wikipedia

Bu görüşlerin yanı sıra müdafi yarışmacının teknolojik ilerlemenin her durumda bir üretkenlik büyümesi yaratmayabileceğine ilişkin görüşü de kayda değer. Yani teknoloji, üretkenlik oranını etkilemeksizin refah düzeyini yükseltebilir. Daha genel söylersek, ekonomik göstergeler her zaman teknolojik ilerlemeyi yansıtmayabilir. Bu düşünceyi şu tip örneklerle pekiştirmek mümkün: "Çevrimiçi aramalar ve sosyal ağlardan elde edilen veriler, kolera, grip ve diğer hastalık epidemilerini daha iyi ve daha hızlı takip etmeyi sağlamaktadır. Yüzyıllar boyunca yayımlanan kitapların sayısal ortama kazandırılmasıyla düzenli fiillerin zamanla nasıl oluştuğunu, şöhretin nasıl uçup gider bir şey olduğunu ve sansürün etkisinin ne kadar sürdüğünü anlayabilmekteyiz. Hassas yer-bildirim ekipmanı ve lazer tabanlı haritalandırma sistemi ile donatılmış tek bir uçak geçenlerde Orta Amerika'nın 130 km kare balta girmemiş bir ormanını santimlik bir çözünürlükle taramış ve o ana dek bilgimiz dışında kalan sit alanlarının varlığını ortaya koymuştur." Görüldüğü gibi, bu tür teknolojik ilerlemeler kısa vadede ekonomik göstergeler üzerine etki etmese de, gelecekte yer alacak pek çok gelişmeye gebe olabilir.

Tartışmaya halkın da internet üzerinden katılabildiğini söylemiştik. Bu katılımcılar da aşağıda bazılarının altını çizerek sıraladığımız önemli konulara temas ettiler:

- Birçok katılımcıya göre piyasalardaki fiyat artış veya düşüşlerinin etkilediği üretkenlik oranı, teknolojik ilerlemeyi ölçmeye uygun bir kıstas değil. Ayrıca altyapıların eskimesi ya da eğitim sistemlerindeki reform eksikliği de son birkaç on yılda gözlemlenen üretkenlik düşüşünün nedenleri arasında yer almakta.

- Üretkenlik karşılaştırmalarında 81 yıllık (1891-1972) bir sürenin 8 yıllık (2004-2012) bir süre ile yan yana getirilmesi doğru değil. Yeni bir endüstriyel çağın başlarında olduğumuza dair pek çok göstergenin bulunması, teknolojiden kaynaklanan yüksek bir üretkenlik potansiyelinin var oluşu, ayrıca bilişim teknolojisi ile geniş bantlı internet erişiminin eğitimde dönüştürücü etkiler yapacağı temel alındığında ekonominin birçok sektöründe (sağlık, üretim vb.) üretkenlik patlaması beklenebilir. Bilişim çağına tam anlamıyla henüz girmiş değiliz.

- İnsan sayısının günbegün artmakta olduğunu, yenilik ve teknik ilerlemeleri yaratanların da insanlar olduğunu ve bilginin, internet vasıtasıyla hızla ve geniş çapta paylaşıldığını düşünürsek, teknolojik ilerlemenin hızlanışı kaçınılmaz bir olaydır.

- Karşıt bir görüşe göre, inovasyonun gittikçe daha fazla uzmanlaşma gerektiriyor olması, nüfus artışını dengeleyen bir faktör ve sonuç olarak yenilik yaratma sürecine katılan insan sayısı artmamakta.

- Devlet araştırma fonlarının küçültülmesi ve hatta kesilmesiyle, temel bilimler ve mühendislik alanlarında araştırmalara sekte vurulması veya başlı başına bir endüstri haline gelen fikri mülkiyet hakları (patentler) piyasasının işleyişi, teknolojik ilerlemeye ve bu ilerlemenin hızlanmasına set çeken birçok faktörden sadece iki tanesidir.

- Küreselleşme, üretkenlik değerlerini ölçmeyi zorlaştıran bir unsur olarak görülmekte. Örneğin, araştırması belli bir ülkede yürütülen bir teknolojinin etkisi, üretim artışı olarak başka bir ülkede baş gösterebilir.

- Son olarak, sayısı azımsanamayacak kadar çok katılımcı tartışma sorusuna bir cevap getirmek yerine, "İlerleme nedir, insanoğlunu daha mı mutlu yoksa daha mı mutsuz kılmıştır, teknolojik ilerlemeyle manevi değerler yok olmuş mudur?" gibi daha felsefi konuları dile getirmekte ısrarlı oldular; bunu da not etmeden geçmeyelim.

Biz de birkaç gözlem ekleyebiliriz bu tartışmaya:

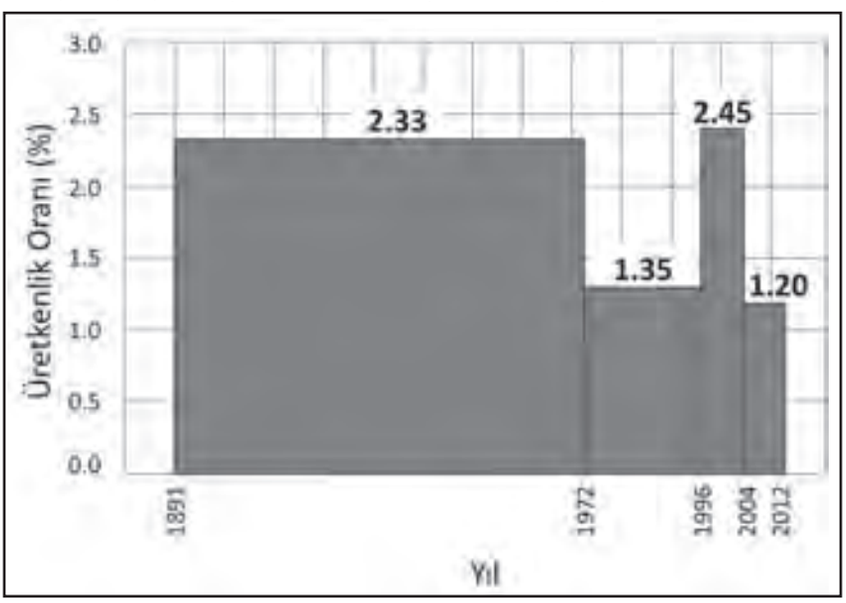
1) Günümüzde teknik ilerlemenin artık eskisi gibi sadece birkaç alanla sınırlı kalmadığını görmekteyiz. Bilimsel araştırmalar binlerce farklı konuda eşzamanlı olarak irili ufaklı sayısız meyveler vermekte. Bu dallı budaklı araştırma ve geliştirme ağacında, kimi zaman öngörülmemiş, sıra dışı ilerlemelere tanıklık edildiği gibi, teknolojinin kimi zaman mütevazı adımlarla ilerlediği, hatta sıkça yerinde saydığı da gözlemlenir. Bu değişik disiplinlerin farklı tempolardaki ilerlemeleri bir araya getirilip harmanlandığında makro düzeyde ne tür bir ilerlemenin ortaya çıkacağını söylemek pek de kolay olmayabilir. Dolayısıyla teknolojik ilerlemenin salt makro göstergelere dayanarak ölçülebileceği savına şüpheyle bakmamız gerekir. Örneğin spesifik bir bileşen düzeyinde yapılan çok önemli bir ilerleme, ürün düzeyinde dışavurmayabilir (Mesela bir tümleşik devrede yoğunluğun ikiye katlanmasının bilgisayar kullanımı bağlamında üretkenlik artışını etkilememesi gibi).

Bu örnekten hareketle şu noktaya da dikkat çekelim: Eski endüstriyel ürünlerin (buhar makinesi, patlamalı motor, elektrifikasyon vs.) günümüze nazaran çok daha basit bir yapıya sahip olması teknolojik ilerlemeyi üretkenlik artışıyla doğrudan ilintilememize kolayca izin verirken, günümüz ürünlerinin karmaşık yapısı benzer saptamaları zorlaştırmaktadır.

2) Makro göstergelerin yanı sıra, teknolojik ilerlemeyi spesifik alanlara odaklanarak ölçmenin tamamlayıcı ve her halükarda daha gerçekçi ve elle tutulur sonuçlar vereceğini düşünebiliriz. Örneğin, yarıiletken teknolojisinde devre yoğunluğunun önümüzdeki yıllarda Moore Yasası uyarınca artması, bizlere bu spesifik teknolojik ilerlemenin ivme kazanarak devam ettiğini somut bir şekilde gösterecektir. Veya bir canlının gen haritasının sekiz yıl yerine bir günde çıkartılması, bu teknolojik alandaki ilerlemenin hızlanışını somut rakamlara dökmemize olanak sağlayacaktır.

3) 1870-2005 yılları arası yıllık verilen patent sayısına bakacak olursak, kısa dönem iniş çıkışlar dışında, patent sayısının üstel olarak arttığını görürüz. Bu gözlemden yo-

Kaynak: Bureau of Labor Statistics; Bureau of Economic Analysis;
Kendrick, John W, 196, *Productivity Trends in the United States* (Princeton University Press).

Kaynak: Kurzweil Technologies, Inc.

la çıkarak, teknolojik ilerlemenin de üstel bir artış sergilediğini söylememiz mümkün mü? Yoksa kimilerinin öne sürdüğü gibi, artık verilen patentlerin gerçek değeri giderek düşmekte mi?

4) *The Economist* tarafından düzenlenen bu tartışma ağırlıklı olarak gelişmiş ülkeler perspektifinden bir görüş açısı ortaya koydu. Öte yandan konuya azgelişmiş ülkeler açısından bakıldığında, değerlendirmelerin yeni bir boyut kazanacağı şüphesiz. Örneğin, cep telefonunun icadı, Afrika'nın ya da Hindistan'ın farklı bölgelerinde yaşayan insanların hayat koşullarını iyileştirmeye yönelik önemli katkılar sağlar. Cep telefonu sayesinde balıkçılar yakalanan balık hacmi ya da ürünlerini en iyi pazarlama ve fiyatlandırma olanakları hakkında bilgi alışverişinde bulunabilmekte. Gene cep telefonu sayesinde hastalık ve salgınlar, sağlık önlemleri, iklim koşulları ya da olası afetler hakkında bilgi dağıtım ve paylaşımı, alternatif haberleşme olanaklarına sahip olmayan pek çok yerde geniş insan toplulukları için hayati niteliktedir.

Tartışmanın sonucuna gelince… Verilen oylar bazında, teknolojik ilerlemenin hızlandığı savı okuyucuların büyük bir çoğunluğu arasında kabul gördü. Bu sonuç, mutlak gerçeği yansıtmayabilir elbette. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, somut bir ölçüm kıstası yokluğunda, karar terazisinin ibresinin belli bir tarafa çekilmesini oy verenlerin öznel algıları ya da her iki tartışmacının belagat ustalığı belirlemiş olabilir. Ayrıca şunu da teslim etmeliyiz ki, tartışma başlığında sorulan soru hem çok geniş kapsamlı ve bir bakıma iyi tanımlanmamış bir sorudur. Fakat sanırız ki, son kertede esas olan, meseleyi masaya yatırmak ve fikirlerin serbest akışına ev sahipliği ederek bir beyin jimnastiğine olanak sağlamaktır. Zaten *The Economist* de tam bunu yapmıştır.

SOSYALİZM VE GELECEK ARAŞTIRMA KİTAPLARI
Bilim ve Gelecek okurları için %40 özel indirimli
TEL: 0 536 [illegible] E-POSTA: [illegible]
★ Sosyalist ve Ekolojik Bir Uygarlık için Tezler | Liu Sihua
1. Cilt: Marx'ın Ekolojik-İktisat ve Doğa ile İlişkileri
2. Cilt: Marksist Ekolojik İktisat Teorileri
★ Feminizm ve Marksist Hümanizmin Diyalektiği: Kadının Özgür ve Bütünsel Gelişimi | Yang Feng
★ Sovyet Sosyalizminin Dersleri | Li Shenming
1. Cilt: Sovyet Sosyalizmi ve Tarihin Dersi 26 Aralık 1991, 19:32
2. Cilt: Sovyet Mirası ve Sovyet Sonrası Rusya'da Toplumsal Mücadeleler
★ Çin Komünist Partisi Tarihi - 620 sayfa | Parti Tarihi Araştırmaları Enstitüsü
★ Marksist Parti Teorisi. Çin'de Yeni Teorik ve Pratik Arayışlar | Wu Meihua
★ Post-Marksizmin Temel Eserlerinin Analizi | Zhang Yibing
1. Cilt: Adorno'nun Negatif Diyalektiği ve Zizek'in Lacancı İmkansız Devrimi
2. Cilt: Derrida'nın Marx Hayaletleri ve Baudrillard ve Debord'un Yeni Toplumu
★ Marksist Pratik Materyalizm. Post-öznelci Felsefenin Ufku | Wang Nanshi - Xie Yongkang
★ Mao'nun İdeolojisi: Mao ve Düşünceleri üzerine | Yang Fengcheng
Batılı ve Çinli Düşünürlerin Araştırmaları 1940-2007
★ Küreselleşme sürecinde Kapitalizm ve Sosyalizm. Dünya Solu ve Çin'in Konumu
Pu Guoliang - Xiong Guangqing
★ Geleceğin Sosyalizmi. Sosyalizm ve Demokrasi için Arayışlar | Zeng Zhisheng
Çağdaş Marksist ve Sosyalist Akımlar - Çağdaş Feminist Hareketler
★ Sermayenin Tarihsel Diyalektiği. Marx'ın Toplumsal Sermaye Teorisi | Zhang Tongyu - Ding Weimin
KALKEDON & CANUT katkılarıyla

Hasan Torlak htorlak@hotmail.com

Antik çağlardan bir anafrodizyak

'Keşiş biberi' hayıt

Antik çağlardan bu yana pek çok hastalığın tedavisinde faydalanılan hayıt, erkeklik hormonunu köreltmesinden dolayı ortaçağda papazlar ve keşişler tarafından kullanılırdı. Homeros'un 'İlyada' destanında namus simgesi olarak anıldı. Bakire Artemis'in, rahip ve rahibelerinin cinsel ilişkiden kaçındığı tapınakları ise hayıt ağaçlarıyla çevriliydi. Modern araştırmalarla libidoyu düşürdüğü ve sperma oluşumunu azalttığı kesinleşen hayıt, besbelli ki antik çağlarda da cinselliğe karşı kültün önemli simgelerinden biriydi.

Vitexagnus-castus olarak adlandırılan hayıt ağacı, Anadolu'da çeşitli adlarla bilinir. Hayıt ağacı, "ayıd, ayıt, beşparmak otu, iffet ağacı, rahip biberi, yemen safranı" gibi adlarla da anılır. Vatanı Türkiye ve Akdeniz kıyılarıdır, kıyı kesimlerimizde oldukça yaygındır. Kışın yaprağını döken, 3-4 metreye kadar boylanabilen, aromatik bir çalı veya küçük ağaçtır. Yapraklar elsi, yaprakçıklar mızraksı ve yeşil renklidir. Yaz aylarında çiçek açar. Güneşli yerlerde ve ılıman iklimlerde yetişir. Soğuklara duyarlıdır. Kumlu, drenajı iyi, nemli ve gevşek topraklar ile ırmak ve dere kenarlarını tercih eder. Park, bahçe, yol kenarları ile özellikle akarsu boylarında dekoratif amaçlı kullanılabilir. Hayıt, Akdeniz çevresinde doğal olarak yetişir ve tipik bir Akdeniz bitkisidir. Türkiye'de özellikle Batı ve Güney Anadolu'da akarsu yataklarında, sahil arazisinde bol bulunur. Sürgün uçlarında başak şeklinde, açık leylak mavisi, mavimsi, mor, eflatun, beyaz ve pembe renkli olabilen çiçekleri yumuşak tüylü olup 15-25 cm boyunda konik başak biçimli kurullar oluştururlar. Çiçeklenme haziran-eylül arasında olur. Hayıt ülkemizde deniz seviyesinden 800 metreye kadar kumul alanları, kuru nehir ve dere yataklarını, açık alanları ve kireçtaşı kayalıklarını tercih eder. Yaprakları bir elin parmakları gibi parçalı olan hayıtın meyveleri küresel şekilli, sert, özel kokulu, siyah veya kırmızımsı renkli, oldukça küçüktür. Hayıt ballıbabagiller ailesinden çok, yıllık çalı görünümünde bir ağaççıktır. 3 mm çapındaki sert meyveleri özel kokulu ve acımsı lezzetlidir. Hayıt bir Akdeniz bitkisi olsa da Anadolu'da çok yaygındır. Çok arsız bir bitki olduğundan bulunduğu alanı sarmak için ısrarlıdır. Dal ve yaprakları, uçucu ve sabit yağlar, sineol, tanen, şekerler, viteksin ve viteksinin adı verilen kristalize maddeler ile agnosit adlı glikoziti içerir. Meyvelerinde bu maddelerden bir kısmı bulunur. (1, 2, 3, 5, 7, 8, 19)

En çok kadınlara faydalı

Hayıtın dal, çiçek ve meyveleri uçucu yağ, tanen ve şeker gibi maddeler içerdiğinden ağacın bu bölümleri çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılır. (1) *Vitexagnus-castus*, menopozda görülen rahatsız edici yan etkilerin ve ayrıca aybaşı kanaması öncesi semptomların tedavisinde kullanıldığından Avrupa'da çok popülerdir. Almanya'da menopoz semptomlarının tedavisi için E komisyonu tarafından onaylanmıştır. Yüzyıllardır bu bitki hormon dengeleyici olarak ünlenmiştir ve bir zamanlar aşırı seksüel isteği frenlemek için tedavi olarak önerilmiştir. Avrupalı bitki uzmanları bugün hayıtı fibroid tümörlerinin ve diğer kadın hastalıkların tedavisinde kullanmaktadır. (14) Meyveleri uçucu yağ ve rezin taşır. Meyveleri infüzyon halinde, idrar arttırıcı, gaz söktürücü ve yatıştırıcı olarak kullanılır. Diyarbakır bölgesinde meyvelerinden hazırlanan infüzyonunun doğumu önleyici etkisinin bulunduğu söylenmektedir. (19)

Sağlığa yararlı etkilerinden bazısı eskiden beri bilinen hayıtın bu tıbbi etkileri ile onlardan yararlanma yöntemleri şöylece sıralanabilir: Bedeni güçlendirici toniktir. Emzikli annelerde süt gelişini artırır. Hem asit hem de baz etkisi göstererek beynin

hipofiz bezinin bazı işlevlerini düzene sokar. Bu nedenle hayıt, hem cinsel gücü artırıcı (afrodizyak) hem de cinsel gücü dizginleyici (anafrodizyak) olarak bilinir. Hayıt özellikle kadın cinsel hormonlarının işlevlerini normale döndürür. Bu etkisiyle aybaşının yarattığı güçlükleri atlatmada yardımcı olur. Aybaşını düzene sokar. Gene kadınlarda, menopoz dönemi boyunca rahatlatıcıdır. Ve gene uzun süre doğum kontrol hapı kullanmış kadınlarda, doğal dengenin kazanılmasına yardımcı olur. Bütün bu etkilerinden yararlanmak için, hayıtın meyveleri, sonbahar ortası ile sonu arasında olgunlaşıp rengi iyice karardığında toplanır, gölge ve havadar bir yerde kurutulur, meyveler üzerinde kaynar su dökülüp infüzyon hazırlanır. Bu karışım günde üç kez birer bardak içilir. (7)

Pek çok derde deva

Denizli'nin Buldan ilçesinde hayıt bitkisinin yaprak ve tohumları sıcak ya da soğuk yakı veya çay şeklinde, ya da ispirtoda bekletilerek karın ağrısı, üşütme, tiksinme, iştahtan kesilme, ishal, ateş, kusma, bel ağrısı, idrar tutukluğu gibi 9 farklı hastalıkta ilaç olarak kullanılır. Yakı konurken "El benim ellerim değildir, yakı ocağının elidir" denir. Ayrıca hayıt, sepet ve küfe yapımında değerlendirilir. (10) Çanakkale'nin Bayramiç ilçesinde hayıt ağacı karın rahatsızlıkları ve baş ağrılarında ağrı kesici, ayrıca deri hastalıkları, el ve ayak çatlaklarına karşı ve ateş düşürücü olarak kullanılır. Hayıt hayvan hastalıklarının tedavisinde de işe yarar. (11)

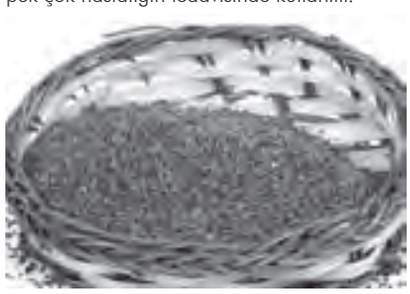
Değişik yörelerde çok çeşitli kullanımına rastlanır: Antalya'nın Kaş ilçesinde yapraklarından hazırlanan infüzyon haricen vücuttaki ağrıların giderilmesinde. Aydın yöresinde meyveleri dahilen gaz söktürücü olarak; yaprakları haricen karın ağrılarına karşı; meyveli kısımları ezildikten sonra tarhana ile ısıtılıp haricen mide rahatsızlıklarının giderilmesinde Yapraklarından hazırlanan karışım, dahilen karın ağrısını gidermek amacıyla. Yaprakları ezildikten sonra su buharında yumuşatılıp haricen arı sokmasına karşı. Yine yaprakları, *Ballota* (köpekotu) ve *Origanum* (mercangüş) bitkilerinin toprak üstü kısımları ile birlikte toz haline getirildikten sonra, içine su ve un katılarak hazırlanan lapa, yemek zehirlenmelerine karşı. Çanakkale'de meyveleri sabahları aç karnına yutularak ishale karşı. Yaprakları bir bezle sarılarak haricen baş ağrısının giderilmesinde. Meyveleri ve yaprakları, ovalanıp, karın üzerine bir bezle sarılarak, mide bulantısının giderilmesinde. Meyveleri ve yaprakları, soğan ile birlikte yoğrulup, göbek deliğine konularak, karın ağrısının giderilmesinde. Denizli dolayında çiçeklerinden hazırlanan karışım nefes darlığına karşı. Mersin yöresinde yapraklarından elde edilen su, içilerek uykusuzluğa karşı. İzmir'de yaprağı kuru soğanla birlikte dövüldükten sonra, ayak, kol ve sırta sürülerek, grip ve soğuk algınlığı tedavisinde. Muğla'da mayasıl tedavisinde. Yapraklarından hazırlanan infüzyon, haricen, alerji tedavisinde. Bütün vücut bu su ile yıkanır. Yapraklarından hazırlanan sulu karışım haricen ağrılı yere uygulanarak romatizma ve adale ağrılarının tedavisinde ve elde oluşan lekelerin giderilmesinde kullanılır. Yapraklarının suyu dahilen mide bozulması ve mide ekşimesinde. Meyvelerinden hazırlanan sulu karışım, dahilen üşütmeden dolayı oluşan bağırsak sancısının giderilmesinde. Taze yapraklar, ayakkabı içine konularak, ayak terlemesini ve kokmasını önleyici olarak. Meyveleri dövülüp dahilen at ve eşek gibi hayvanlara yedirilerek onların idrar zorluğunu gidermede ve karın şişkinliklerini ortadan kaldırmada. Meyvelerinden hazırlanan sulu karışım dahilen hayvanların karın sancısının giderilmesinde. Dövülmüş meyvelerinden hazırlanan sulu karışım içilerek karın sancısının giderilmesinde. (12)

V. agnus-castus'un meyveleri Mersin dolayında taze olarak yenir. Bu meyveler yenmek suretiyle ayrıca böbrek kumuna karşı da kullanılır. (20) Konya aktarlarında hayıtın tohumları tıbbi amaçlı olarak satılmaktadır. (21) Türkiye'nin Batı Akdeniz yöresinde hayıt ağacının meyvelerinden elde edilen karışım mide ve iç gazları giderici olarak faydalanılır. (15)

Hayıtın ince dallarının sepet yapımında, köklerinin sarı boya elde edilmesinde, meyvelerinin ise yemeklere lezzet verici olarak kullanıldığı bilinmektedir. Hayıt, kumaşların sarı renge boyanmasında kullanılır. (1) Hayıt Anadolu'da geçmişte boya bitkisi olarak kullanılmıştır. Günümüzde de yetiştiği bölgelerde yün boyamacılıkta yararlanılır. Bitkinin kurutularak öğütülmüş çiçekleri ve taze yapraklarından elde edilen turuncu sarı, açık sarı, haki ve zeytin yeşili renkler yün boyamada kullanılır. (8) Türkiye'nin bazı yörelerinde *V. Agnus-castus*'un yapraklarından yeşil renk elde edilir. (16) Batı Anadolu bölgesinde (Muğla) çiçek durumlarının distilasyonundan elde edilen uçucu yağ, kekik yağı yerine kullanılmaktadır. Meyve veya yaprak tozunun, yünlü kumaşları güvelere karşı koruduğu söylenmektedir. (19)

Hayıtın çiçekleri gösterişli ve eflatun rengindedir. Arılar, güzel kokulu çiçeklerini bal için çok tercih ederler. Bodrum'da halk bu bitkinin çiçek açmaya başlamasıyla günlerin kısalmaya başladığına inanır. (9) Çanakkale'de *Vitexagnus-castus*'un yaprakları, kurutulan armut dilimleri arasına koruyucu olarak konur. Muğla'da meyveleri toz haline getirilip koku vermek amacıyla ekmek hamuruna katılır. (18) Hayıt ağacı-

Hayıtın hem tohumu hem de kurutulmuş meyveleri pek çok hastalığın tedavisinde kullanılır.

nın dalları kokulu olduğu için eskiden Buldan'da macun satıcıları yaptıkları macunları bu dallardan kestikleri ve "dayak" dedikleri sopalara sararlardı. (10)

Hayıtın diğer bir ilginç kullanımı da keyif verici madde kaynağı olmasıdır. Datça'da meyveleri dövülüp sigara halinde sarılır, uyuşturucu kullananlar tarafından uyuşturucu yerine içilir. (12) Adana'da kurutulmuş dalları kıyılarak sigara şeklinde sarılıp içilir. Sigara bulamayan kişiler sigaraya hayıt dallarını içerek başlarlar. (13)

Vaktiyle Aydın'ın Kuyucak ilçesinin Yamalak kasabasının Gölbaşı Mahallesinde "Dede Hayıtı" denen bir adak ağacı vardı. Oraya çocuğu gelişmeyenler, hasta olanlar, baht açıklığı isteyenler gelir, çaput bağlardı. Geçen yıllarda belediye "Hurafe olduğu" gerekçesiyle hayıt ağacını ortadan kaldırmıştır. (17)

İlyada'da namus simgesi

Hayıtın erkeklik hormonunu köreltmesinden dolayı eskiden papazlar ve keşişler tarafından yenildiği bilinmektedir. Bu nedenle İngilizce adının karşılığı "keşişin biber ağacı" anlamına gelir. (8) Geçmişte hayıtın tohumları cinsel istekleri azaltmak amacıyla kullanılmıştır. Ortaçağda dini gerekçelerle evlenemeyen rahiplerin cinsel isteklerini azaltmak amacıyla hayıt bitkisinin tohumlarını kullandıkları bilinmektedir. Hayıt bu nedenle "namus ağacı", "rahip biberi" isimleriyle anılır. (3) Antikçağ insanları da, erkekler üzerinde etkili bir doğum kontrol bitkisi olan ve "hayıt ağacı" olarak bilinen bitkinin erkeklerin cinsel gücünü azaltıcı etkisinden haberdardı. Hayvanlar üzerinde yapılan modern araştırmalar, bu bitkinin libidoyu düşürdüğünü ve sperma oluşumunu önemli ölçüde azalttığını göstermiştir. Bitki, Afrodit tarafından, hiç zevk almayacak şekilde tiksindirici ve sonsuza kadar sürecek bir ereksiyonla cezalandırılan Priapos ile ilişkilendirilmişti. Günümüzde bilinen Priapizm hastalığı da aynı belirtilere sahiptir. Yazarlar arasında Galen, bu hastalığın hayıt ağacı bitkisinin yenmesiyle tedavi edilebileceğini söyler. Bugün bu hastalık için farklı tedavi yöntemleri vardır. Ayrıca hayıt ağacı bitkisi ereksiyonu engellemekte, bu nedenle rahipler ve enerjilerini boşa harcamamaları gereken gladyatörler tarafından kullanılmaktaydı. Hayıt ağacının yaygın kullanımına ilişkin çok az kayıt vardır. Hindistan'da erkek doğum kontrolüne ilişkin birkaç geleneksel kullanımı dışında, Viagra'nın tam tersi bir etki yaratan bu bitkinin modern toplumda pek bir kullanımı yoktur. (4)

Hayıt, Homeros'un İlyada destanında namus simgesi olarak anılır. Bitkinin tür nitelemesi, Yunanca "namuslu-iffetli" anlamına gelen "agnos-castus" sözcüğünden türetilmiştir. 1200'lerde yazılan Farsça kitaplarda kadınlarda isteriyi azaltıcı özellikte olduğu anlatılır. Ortaçağda keşişler tarafından, erkeklerde ve kadınlarda cinsel arzuyu azaltıcı (anafrodizyak) olarak kullanıldığı ve keşişlerin yemeklerine serpildiği için "keşiş biberi" adıyla anılır.

Hayıt, tıpta çok uzun zamandan beri kullanılmaktadır. Hayıt meyvesi, kadınlarda adet düzenleyici olarak ve adet öncesi sendromunda, özellikle memelerin ağrılı olması halinde kullanılır. Adet öncesi sendromda etkili olduğu klinik deneylerle de ispatlanmıştır. Gebelik ve loğusalık dönemlerinde hayıtın ilaç olarak kullanılması önerilmez. Hayıt meyvesinden hazırlanan ruhsatlı ilaçlar eczanelerde satılmaktadır. Meyvelerinden hazırlanan yüzde 2-5'lik çay ülkemizde idrar arttırıcı, gaz söktürücü ve yatıştırıcı olarak kullanılmaktadır. Diyarbakır ve Siverek'te doğum önleyici olarak kullanılmaktadır. Ağızdan alınan doğum kontrol hapları ve hormon ilaçlarıyla birlikte kullanılmaz. Meyvelerinden elde edilen uçucu yağın, genel menopoz sendromlarını giderici etkisine dair yayınlar bulunmaktadır. (5)

Marul, hayıt ve kadının isyanı

Antik Yunan'da Demeter-Persephone miti çerçevesinde kutlanan ve 9 gün süren *Tesmeophoria* bayramında, kadınlar, kocalarıyla cinsel ilişkiye girmezler, Demeter'in acısını yaşayarak, ağıtlar yakarak kendilerini onunla özdeşleştirirler, berekete geçişi simgeleyen müstehcen danslar yaparlar, cinsel arzuyu bastıracak bitkilerin üzerinde yerde otururlardı ki bu müsekkin bitkiler kadınların iffetini, saflığını simgelerlerdi. Erken Roma döneminde yaşamış *Plutharkos,* bazı bölge kadınlarının bu tören boyunca yiyeceklerini güneşte pişirip bütün o

süreçte birtakım özel otlar üzerinde oturduklarını yazar. *Thesmophoria* bayramı, toprağın bereketi, kadının üretkenliği, doğurganlığı çerçevesinde anlamlar içerir ve toplumda kadın vatandaşların ne kadar önemli konumda olduğunu gösterir. (6) Bu bayramın dayandığı mit, Demeter'in kızı Persephone'nin yeraltı tanrısı tarafından isteği dışında kaçırılarak zorla eş yapılmasıdır. Diğer bir deyişle kadının isteği dışında bir erkeğin cinsel partneri yapılması, bu durumun kadınları üzmesi ve toplumsal bir soruna dönüşmesi üzerine organize edilen bir bayram kutlaması söz konusudur. Bu bayramda kadınların kocalarıyla ilişkiye girmemeleri, erkek egemen bir toplumda kadınların tercihlerinden ziyade kocalarının cinsel açıdan sakinleştirilmesine dayanmış olması gerektiğinden, anayanlı bayramlara katılan kadınların hayıt bitkisini antik kült törenlerinin cinsel perhizleri sırasında kocalarına kullandırmış olmaları büyük olasılıktır. Hatta Ortaçağda keşişlerin yemeklerine, günümüzde de Anadolu yemek ve ekmeklerine katıldığı gibi Antik Yunan'da da hayıt meyvelerinin kocaların ekmek ve yemeklerine katılmış olması gerekir. Antik Roma ve Yunan'da kadının sosyal yaşamdaki statüsünün ikincil konumundan dolayı erkeğinin cinsel arzularına hayır demesi çok da kolay değildi. Dolayısıyla tek çare, erkeğin ikna edilmesinden çok kadınların doğal bitkileri kullanarak kocalarının cinsel baskılarından kurtulmuş olmasıdır. Bu yüzden hayıt ağacının, kadınların erkek egemenliğine karşı kullanabildikleri sembol bitkilerden biri olması gerekir.

Benzer bir sembolizmi yine anafrodizyak olduğu antik çağlardan beri bilinen marulun *(Lactuca)* kadın merkezli inanç ve ritüellerde oynadığı rolde de görebiliriz. Antik Yunanda Adonis adına kutlanan Adonia bayramı ritüellerinde Atinalı kadınlar, her yaz başında şenlikten bir hafta önce evlerin çatılarında oluşturdukları küçük saksılara marul tohumları (Bu tohumlar çabuk filizlenir.) ekiyorlardı. Kadınlar ilk yeşil sürgünler görünene kadar saksıları sulayıp özenle koruyorlardı. Filizlenince ise bakımı kesiyor ölmeye bırakıyorlardı. Filizler ölmeye başlayınca da bayram zamanı gelmiş oluyordu. Çatıdaki saksılara Adonis Bahçeleri ismi veriliyordu. Kadınlar yas tutmak yerine geceleri uyumadan dans ediyor, içki içiyor ve şarkı söylüyorlardı. Şenlikler açık saçık şakalar ve sınırları aşan bir cinsellikle ünlenmişti. Kadınlar kendilerini cinsel olarak uyarmak amacıyla mür topakları ve baharatlar yakıyorlardı. Antik dönemde kendi hemcinslerine ilgisi olduğu bilinen kadın Şair Sapho, Afrodit'in Adonis'i yaban domuzunun boynuzuyla yaralandıktan sonra bir marul tarlasına yatırdığını yazar. Bu imge bize acayip görünse de marulun etkili bir anafrodizyak olduğunu düşünen Yunanlılar için çok anlamlıydı. *Dioskorides* şöyle yazıyordu; "marul suyu ıslak rüyalar görenler için faydalıdır ve erkeğin kafasını sevilme konusundan uzaklaştırır". Antik edebiyatta marul bir iktidarsızlık, daha genelde ölümcül bir cansızlık simgesi olarak kullanılıyordu. Hatta marulun gölgeler diyarında yetişip ölü anneler tarafından yenen bir sebze olduğu düşünülüyordu. Adonis antik düşüncede, cinsel ilişkide kadınlara zevk veren bir motif olarak algılanırdı. (21) Kadınların cinsel ilişkiden aldığı zevkin sembolü olan Adonis'in ölümü ile ilgili kadınların bayram kutlaması yapması, anafrodizyak etkileri bilinen marulu ekip büyümeden ölüme terk etmeleri, aslında kadınların cinsel ilişki üzerinde her zaman denetim kurma, cinsel edimin erkek inisiyatifinde olmasına karşı başkaldırılarıyla da ilgili olmalıdır. Anafrodizyak özelliği dolayısıyla, marul gibi bitkilerle kadınların kutlamış olduğu çeşitli gizem kült ve törenlerinde hayıt bitkisinin de kullanılmış olması güçlü bir olasılıktır. Nitekim Nar'ın da doğum kontrolü üzerinde etkili bir bitki olması dolayısıyla (4, 6) bu ağacın yine Demeter-Persephone merkezli gizem törenlerinin en önemli bitkilerinden biri olması sonucu doğmuştur.

Hayıt ağacının günümüzde dahi doğum kontrolü amacıyla kullanılması, antik dönemde doğum kontrolü amacıyla kullanıldığı bilinen bu ağacın ayrıca kadın merkezli kült törenlerinde özel bir yeri olduğu tahmini yapmamıza neden olmaktadır. Hayıt, hem anafrodizyak hem de doğum kontrol amacıyla kullanılması dolayısıyla kadınların erkeklere yönelik kültürel başkaldırılarının da sembolü olabilecek nitelikte bir ağaçtır. Hayıtın yetişme ekolojisinin özellikleri de onu bakire tanrıçalarla ilişkilendirilmesine neden olmuş olabilir. Özellikle Akdeniz'in kıyı kesimlerindeki ırmak ve dere kenarlarındaki sulak nemli alanları tercih etmesi, onu suyun ve nemin tanrıçası Artemis'in bitkisi yapmaktadır. Artemis'in vurgulanan bakire özel-

Aydın Söke'ye bağlı Azap Gölü çevresinde, 500 yaşında olduğu tahmin edilen anıt niteliğinde bir hayıt ağacı tespit edildi.

liği ve onun erkek-kadın rahiplerinin cinsel ilişkiden sakınmalarının gerekliliği, Artemis kültü uygulamalarında hayıt ağacının önemli roller oynayabileceğinin işaretlerini vermektedir. Akdeniz ve Ege'de genelde sulak alanlarda, hayıt ağaçlarıyla çevrili Artemis tapınaklarındaki cinselliğe karşı alınan tutum, hayıt ağacını bu kültün en önemli ağaçlarından yapmış olmalıdır.

"Hayıt" ile "hayır" arasında sadece bir harf farkı vardır. Hayıt ağacı Anadolu'da binlerce yıldan bu yana kadınların erkek cinsel baskısından kurtulmalarının sembolü olmuştur. Hayıt, ereksiyonu önleyici etkisinin yanı sıra özellikle sperm azaltıcı özelliğinden dolayı erkeğin dölleme fonksiyonunu azalttığından çocuk doğurmak veya sevmediği erkekle birlikte olmak istemeyen kadınların en önemli sığınaklarından biri olmuştur. Günümüz Anadolu'sunda dahi, kadınların aybaşı ve menopoz dönemi hastalıklarını iyileştirme, erkeğin ereksiyonunu ve dölleme gücünü engelleme, diğer bir deyişle kadını normalleştirip erkeği anormalleştirme fonksiyonları hayıtı kadınların erkek cinsel şiddetinden kurtulmaları için doğal bir çare olarak kullanmaları sonucunu doğurmuştur. Bu fonksiyon o kadar açıktır ki, antik mitolojide erkek erotizminin tanrısal bir doruk noktasını gösteren Priapos'un cezalandırılmasında bile bu bitkinin adı geçmektedir. Üzüm ve incir gibi meyveler gerek antik dönem ve gerekse günümüz kayıtlarında afrodizyak olarak bilinmektedir. Bu yüzden antik dönemde üzüm bağlarını verimsizlikten korumak amacıyla incir dallarından yontularak bağların yakınlarına asılan ağaçtan Priapos heykellerinin karşısında, insanlarda uyuşukluk, sakinlik, cinsel isteksizlik ve doğurganlıkta azalma sonucunu doğuran marul ve hayıt gibi anafrodizyak bitkiler durmaktadır. Hayıtın spermleri azaltması, erkek ve kadın cinsel isteğini öldürmesi, döllenmeyi engelleyici etkilerinin karşısında afrodizyak özelliğiyle ereksiyonla özdeşleştirilen üzüm ve incirin doğurganlıkla ilişkilendirilmesinin bir başka nedeni hem üzüm hem de incirin hamuru mayalama özelliğidir. Hamurun mayalanarak teknede kabarması ile bir kadının döllenmiş karnının hamur gibi şişmesi ve kabarmasının özdeşleştirilmesi, maya kaynağı ağacın doğurganlık sembolü olmasına da yol açmıştır. Hayıtın menopoz, aybaşı ve karın ağrısı tedavisinde kullanılması, kadınlarda süt arttırıcı özelliği, mide bulantısını kesici etkileriyle kadın hastalıklarının tedavisinde dikkat çeken bir ağaç olmasının yanı sıra azgın erkekleri dizginleyerek erkeksavar özelliğinden dolayı da kadınlar için biçilmiş kaftandır. Seçim sizin hanımlar, kocanıza "ben mayalanacak bir hamur değilim, sen de bereket tanrısı değilsin" diyorsanız hayıt emrinize amade; ekmeğe onu mayalayacak incir külü ve üzüm katmayınız, kocanıza da bu ağaçların meyvelerinden yedirmeyiniz, yemek ve ekmeklerinize hayıt katınız. Ancak "ben tava gelmiş bitek bir toprak, mayalanmayı bekleyen bir hamurum" diyorsanız hayıttan uzak durunuz, sizinle aşk yaşamak ve ona çocuk vermenizi isteyen erkeğinize, yemeğine hayırsız biberler atmak suretiyle hayıtlı şakalar yapmayınız!

DİPNOT VE KAYNAKLAR

1) Ersin Yücel, *Ağaçlar ve Çalılar*, Eskişehir, 2005
2) Necati Güvenç Mamıkoğlu, *Türkiye'nin Ağaçları ve Çalıları*, NTV Yayınları, İstanbul, 2007
3) Candan Kemaloğlu Akyurt, İsmail Gökhan Deniz, Hüseyin Sümbül; *Korkuteli'nin Sessiz Dünyası*, BMİ Dizayn Pres, Antalya,2009
4) John. M. Riddle, "Doğum Kontrolü ve Kürtaj", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Mart-Nisan 2013
5) K. Hüsnü, Can Başer, "Hayıt", *Bağbahçe Dergisi*, Sayı 15, Ocak-Şubat 2008
6) Muhibbe Darga, Eski Anadoluda Kadın, YKY yayınları 2013
7) Nejat Ebcioğlu, Sağlığımız İçin Yararlı Bitkiler, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007
8) Recep Karadağ; Doğal Boyamacılık, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 2007
9) Ertan Tuzlacı: Bodrumda bitkiler ve yaşam, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 2005
10) F. Ertuğ, D. Tümen, A. Çelik, T. Dirmenci; "Buldan (Denizli) Etnobotanik Alan Araştırması" *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi* 2/2004.
11) G. Bulut, E. Tuzlacı, "Folk Medicinal Plants of Bayramiç (Çanakkale-Turkey)", *İÜ Ecz. Fak. Mec.*, 40(2008-2009).
12) E.Tuzlacı, "Datça Yarımadası Florası ve Bu Yörede Halkın Yararlandığı Bitkiler", Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı Bildirileri, Eskişehir, 29-31 Mayıs 2002.
13) Adana'lı İzzet Yıldırım'dan sözlü aktarım.
14) Dr. Earl Mindell, Çev: Yeşim Özkardeşler Şallı, *Mucize Bitkiler*, Prestij yayınları, İstanbul, 2003.
15) Hüseyin Fakir, Mehmet Korkmaz, Bilgin Güller: "Medicinal Diversity of Western Mediterennean Region in Turkey", *JABS, Journal of Applied Biological Sciences* 3(2), 2009.
16) Yunus Doğan, Süleyman Başlar, Hasan Hüseyin Mert, Güngör Ay; "Plants Used as Natural Dye Sources in Turkey", *Economic Botany* 57 (4), The New York Botanical Garden Press, USA, 2003.
17) Pervin Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.
18) Ertan Tuzlacı, *Türkiye'nin Yabani Besin Bitkileri ve Ot Yemekleri*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011.
19) Prof. Dr. Turhan Baytop, *Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi*, Nobel Tıp Kitabevleri, 1999.
20) Galip Akaydın, Işıl Şimşek, Zekiye Ceren Arıtuluk, Erdem Yeşilada, "An ethnobotanical survey in selected towns of theMediterranean subregion" *Turkish Journal of Botany*, 37, 2013.
21) İsmail Gezgin, *Fallusun Arkeolojisi*, Sel Yayınları, İstanbul, 2012.

Havada asılı durmak
Damlaların ses dalgalarında sörfü

Havada asılı duran bir kürdan denince aklınıza görünmez ip, mıknatıs ya da çeşitli illüzyonlar gelebilir. Doktora sonrası araştırmalarını LTET'de (Laboratory of Thermodynamics in Emerging Technologies) sürdüren Daniele Foresti, bu yöntemlere birini daha ekledi: Ses dalgaları. Her ne kadar büyü gibi görünse de, Daniele'nin yaptığı şey tam anlamıyla bilimdi. Daniele ve meslektaşları, maddeyi niteliklerinden bağımsız olarak havada asılı tutmayı ve hareket ettirmeyi başardı. Bu başarı sadece insanları etkilemeye yaramıyor. Herhangi bir yüzeye temas etme zorunluluğunun ortadan kalkması, çalışmaları kötü etkileyebilecek yüzeylerden ya da laboratuvar tüplerinden kurtulmak anlamına geliyor. Örneğin, bazı hassas kimyasal veya biyolojik reaksiyonlarda ürün bir yüzeye temas ettiğinde kimyasal yapısı değişebilmekte.

Durağan bir dalgada sörf yapmak

Bugüne kadar biliminsanları mıknatıslar ve elektrik alanları gibi çeşitli tekniklerle havada asılı kalma fenomenini uygulamayı başarmıştı; fakat bu teknikler, kullanılan maddeleri sınırlamaktaydı. Konu hakkında, termodinamik profesörü olarak araştırmanın başında bulunan Dimos Poulikakos şöyle açıklama yaptı: "Küçük bir sıvı damlasını mıknatıslarla havada asılı tutmak ve keskin hareketler yaptırmak çok zordur. Bunu sağlamak için sıvı mıknatıs özellikleri göstermelidir. Buna uygun sıvılar ise sadece su ve yağ gibi birbirlerine karışmayan ikililerdir."

Bunun tam tersine, ses dalgaları kullanıldığında maddenin nitelikleri sınırlayıcı olmaktan çıkıyor. Bu da madde seçimlerinde özgürlük anlamına geliyor. Tek sınırlayıcı faktör ise kullanılan ses dalgasının dalga boyunun, maddenin çapına oranının iki olması. Bir maddenin havada asılı kalabilmesi için üzerinde etkide bulunan bütün kuvvetlerin bileşkesinin sıfır olması gerekir. Bu deneyde ses dalgası, yerçekiminin zıt yönünde onunla aynı büyüklükte bir kuvvet uygulayarak maddenin yere düşmesini engelliyor. Ses dalgasının uyguladığı kuvvet ise bir verici ve onu yansıtan bir yansıtıcı madde aracılığıyla sağlanıyor.

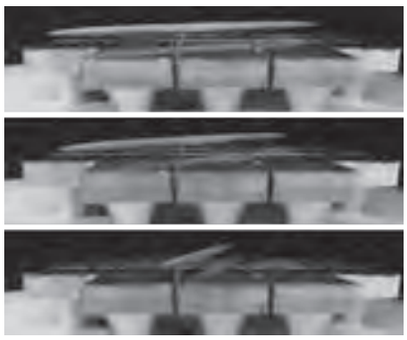
Uçan kahve damlası

Akustik dalgaların kuvvet uyguladığı 100 yıldan uzunca bir süredir biliniyordu; fakat bugüne kadar kimse ses dalgalarını kullanarak maddeleri havada asılı tutmayı ya da hareket ettirebilmeyi başaramamıştı. Foresti, birden çok verici-yansıtıcı çiftini paralel dizerek maddeleri hareket ettirebildi. Bu verici-yansıtıcı ikilileri arasındaki hareketleri ise vericileri farklı dalga boylarında çalıştırarak başardı.

Bir deneyde Foresti havada granül kahve ile su damlasını birleştirerek kahve damlası elde etti. Daha ileriki aşamalardaki bir deneyde ise biri asit biri baz özellik gösteren iki sıvı damlasını karıştırdı. Ortaya çıkan damla, nötr pH seviyesinde ışık yaymayı sağlayan bir pigment içeriyordu.

Verici-yansıtıcı ikililer arasında havada kalmış bir damla.

Fotoğraftaki kürdan, ses dalgaları yardımıyla havada asılı kalıp dönebiliyor.

Asılı durumda gerçekleşen işlemlerin incelenmesi

"Maddelerin havada asılı kalması, geniş uygulama alanlarına sahip olabilir" diye ekledi Foresti. Bu kontrollü hareketler özellikle endüstriyel alanda ilgi çekici sonuçlar üretebilecek kapasitede. Örneğin, bazı kimyasal veya biyolojik deneylerde maddeler çok duyarlı olabiliyor ve üretildikten hemen sonra incelenmesi gerekebiliyor. Bu teknik yardımıyla araştırmacılar çok ufak miktarlardaki maddeleri, bulunduğu yüzeyin etkisine maruz kalmadan karıştırıp inceleyebilecek.

Araştırmacılar şu ana kadar tekniği sıvı damlacıklarıyla ve birkaç milimetre çapındaki parçacıklarla deneyip olumlu sonuç almış durumdalar. Çeşitli teorik analizlerden sonra ses dalgaları maddeye gönderiliyor. Eğer uygulanan kuvvet, sıvının yüzey basıncından büyük olursa damlacık patlayarak püskürüyor. Araştırmacılar şu ana kadar su damlalarını, bazı hidrokarbonları ve çözücüleri havada asılı tutabilmiş durumda.

Kaynak: "Levitation: Droplets Surfing On Sound Waves", http://www.sciencedaily.com/releases/2013/07/130716140702.htm.

Hazırlayan:
Mehmed Nazif Taşbaş
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

Beyin değişse de bellek kalıyor

Journal of Experimental Biology dergisinde yayımlanan yeni çalışmalarında araştırmacılar, bir solucanın kafasının kesilen kısmından yeni bir kafanın çıktığını ve belleğin silinmeden kaldığını gösterdiler. Tuft Üniversitesi'nde iki biyolog, Michael Levin ve Tal Shomart, hayvanlarda bilginin nasıl kaydedildiğini ve işlendiğini, hafızanın beyinde mi yoksa vücuttaki benzer gelişen bir organda mı olduğunu araştırıyorlar. Bu çalışma ekibinin araştırmalarını yassısolucanlar üzerinde yapma nedeni ise solucanların salt görece basit canlılar olmaları değil; beyin, sinir sistemi, çift taraflı simetrilik gibi insanlardakine benzeyen vücut yapılarının ve organlarının da bulunması ve hatta bazı davranışlarının bile benziyor olmasıdır. Levin'in dediği üzere, yassısolucanlarda bizimkiler gibi sinir taşıyıcıları mevcuttur ve daha önceki çalışmalar da göstermiştir ki solucanlar karmaşık görevleri hatırlayabilmektedir. Yassısolucanlar, organları ve beyinleri de dahil olmak üzere vücut kısımlarını inanılmaz bir yetenekle yenileyebiliyor. Bu durum, onları, insanlardan daha mükemmel bir araştırma konusu haline getiriyor.

Sahnede olan beslenir

Çokça çeşidi bulunan, parazit olmayan planaryalar, tatlı ve tuzlu su ortamlarında yaşayabilen yassısolucanlardır. Planaryaların ışığı algılayabilen ilkel gözleri vardır ve genellikle ışıktan kaçarlar; çünkü aydınlıkta avcıları tarafından kolayca görülüp avlanabilirler.

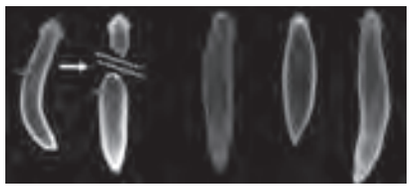
Araştırmacılar, solucanlara aydınlık yerde güvenli olduklarını ve besin bulabileceklerini öğretmek amacıyla, aydınlık olan kısımda solucanları besinle ödüllendiren, karanlık tarafta kalmaya yeltenenleri ise cezalandıran ve solucanların davranışlarını devamlı tespit eden bilgisayar donanımlı bir sistem hazırladılar. "Lazerle işlenmiş özel yüzeye sahip bu cihazla solucanları yemek olan tarafa geçmeye alıştırdık. Dışarı kısımda zaman kaybedip tur atmak yerine bu özel yüzeyi hatırladıklarında oradan hemen yiyebilecekleri et parçasına ulaşabilecekler" diyor Levin.

Kafaları olmadan

Araştırma ekibi solucanların yemeğin nerede olduğunu ezberleyebilme yeteneğini doğruladıktan sonra, solucanların baş kısmını kestiler ve iki hafta boyunca yeni bir başın çıkmasını beklediler. Taze beyinleri olan bu solucanlara kafalarını kesmeden önce eğittikleri gibi yemeği nerede bulabileceklerini gösterdiler. Takip eden çalışmalar gösterdi ki, solucanlar güvenli ve yemek buldukları mimli olan ışık lekesini hatırlayabiliyor. Solucanların hafızası kafası kesilmemiş olanlar gibi hatasızdı.

Beynin ötesindeki bellek

Ve işte asıl soru: Bir solucan nasıl oluyor da kafasını kaybettikten sonra dahi her şeyi hatırlayabiliyor? Levin de bu konuda hiçbir fikirlerinin olmadığını kabul ediyor. Bildiğimiz şeyse belleğin beyin dışında bir yerde, büyük olasılıkla vücuttaki başka hücrelerde kaydediliyor olması ve böylece oluşan yeni beyne önceden ezberlenen bilgilerin işlenmesi diye açıklıyor Levin. Levin'in ifadesine göre, biliminsanları bellek ve öğrenme üzerine yaptıkları çalışmaları beyinle sınırlandırdı. Levin, kendi çalışmalarının sonuçlarının, biliminsanlarını beyin dışında başka yerlere de bakmaya teşvik edeceğini söylüyor. Levin, ileriki çalışmalarında, hafızanın canlı dokularda nasıl şifrelendiğini ve çözümlendiğini anlayabilecek yeni bir model sistem kurduklarını söylüyor.

Araştırmacılar, bir yassısolucanın başını kesti ve başın yeniden büyümesini bekledi. Bellek silinmeden kalmıştı!

Şunu hatırlatmakta fayda var: Yeni bir beyin oluşturamayacağımıza göre, sınavdan önce kendini kaybetmişçesine çalışan öğrencilerin kafasını koparmanın hafıza için çok da ciddi bir yardımı olmayacaktır.

Kaynak: "Decapitated Worms Regrow Heads, Keep Old Memories", http://newswatch.nationalgeographic.com/2013/07/16/decapitated-worms-regrow-heads-keep-old-memories/.

Hazırlayan:
Sevgi Tansu Bağdatlı
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

Dünya nüfusunda beklenmeyen artış

13 Haziran 2013 tarihinde yayımlanan Birleşmiş Milletler (BM) raporuna göre, yeni bir istatistiksel analiz 21. yüzyılın sonunda dünya nüfusunun yaklaşık 11 milyar olabileceğini ortaya koydu. Bu sayı, daha önce 2011 yılında öngörülen sayının (10,1 milyar) 800 milyon daha fazlası. Bu fazlalık, Afrika'daki doğum oranlarının Birleşmiş Milletler'in beklediği kadar hızlı bir biçimde azalmamasından kaynaklanıyor.

Washington Üniversitesi'nden (UW) istatistik ve sosyoloji profesörü Adrian Raftery, daha önce öngördükleri gibi Afrika'daki doğum oranının azalmasının yavaşladığını veya bir seviyede durduğunu, bunun sonucu olarak da Afrika nüfusunun arttığını söylüyor.

2100 yılında Afrika nüfusunun 4,2 milyara ulaşması bekleniyor. Bu sayı, şu an 1,1 milyar olan Afrika nüfusunun neredeyse 4 katı.

Birleşmiş Milletler'in yeni tahminleri için Prof. Raftery ve arkadaşlarının UW İstatistik ve Sosyal Bilimler Merkezi'nde geliştirdikleri istatistiksel metodlar kullanılıyor. Bu çalışma grubunun, geliştirilmiş doğurganlık öngörü metotları, BM'nin topladığı güncel verilerle birleştiriliyor. Bu metot, iki yıl önceki Afrika nüfus tahminlerinden itibaren doğurganlık değişiminin uzun dönemdeki sonuçlarının değerlendirilmesinde kullanılıyor. Bu yılki değerlendirmelerde, bu yüzyıldaki kadın ve erkek yaşam beklentilerini içeren istatistiksel

Bitkiler geceyi aritmetik yaparak geçiriyor

Yeni bir araştırmaya göre bitkiler, gece oluşan besinsizliği önlemek için tam bir aritmetik bölme gerçekleştiriyorlar. Bu hesaplama, bitkilerin nişasta rezervlerini sabit bir değerde kullanmalarını, bu sayede de neredeyse kesin olarak şafak vaktine kadar idare edebilmelerini sağlıyor.

John Innes Merkezi'nden matematiksel modellemeci Prof. Martin Howard, bunun temel bir biyolojik süreç içerisindeki böylesine karmaşık bir aritmetik hesaplamanın ilk somut örneği olduğunu söylüyor.

Bitkiler gün boyunca güneş enerjisi yardımıyla karbondioksiti şeker ve nişastaya çevirerek besin ihtiyaçlarını karşılarlar. Güneş battığı zamansa besinsizliği önlemek için nişasta depolarına güvenmek zorundalardır.

Açık erişim bir dergi olan *eLife*'da yayınlanan araştırma makalesinde, John Innes Merkezi'ndeki biliminsanları bitkilerin nişasta tüketme oranlarında kesin ayarlamalar yaptıklarını ortaya koydular. Gece karanlığı beklenmedik şekilde erkenden çökse ya da nişasta deposunun büyüklüğü değişiklik gösterse bile bu ayarlamalar nişasta stoğunun şafak sökene kadar bitkiye yetebilmesini sağlıyor. Bu kadar kesin ayarlamalar biliminsanlarına göre ancak matematiksel bir hesaplama olan aritmetik bölme ile sağlanabilir.

Gece boyunca bitkinin yaprağındaki mekanizmalar nişasta deposunun büyüklüğünü ölçerler ve şafağa kadarki zamanın uzunluğunu tahmin ederler. Zaman hakkındaki bilgi vücudumuzdakine benzeyen içsel bir saatten gelir. Nişasta deposunun büyüklüğü, doğru nişasta tüketim oranının ayarlanması için şafağa kadarki zamanın uzunluğuna bölünür. Bu sayede şafak söktüğünde nişastanın yaklaşık yüzde 95'i tüketilmiş olur. Nişasta deposu çok hızlı bir şekilde tüketildiğinde, bitkiler besinsiz kalırlar ve gece boyunca büyümeyi durdururlarken, deponun çok yavaş kullanılması da nişastanın bir kısmının boşa gitmesine neden olacaktır.

Biliminsanları bitkinin içerisindeki böyle bir bölme hesaplamasının nasıl yapılabildiğini araştırabilmek için matematiksel modellemeyi kullanmışlar. Nişasta deposunun büyüklüğü ve şafağa kadarki zamanın uzunluğu hakkındaki bilginin, iki çeşit molekülün konsantrasyonu (nişasta için S ve zaman için T) tarafından kodlandığını öne sürmüşler. Eğer S molekülleri nişasta tüketimini uyarırlarsa, T molekülleri bunun olmasına engel olur; nişasta tüketim oranı ise S molekülünün T molekülüne oranı tarafından, diğer bir deyişle S/T ile belirlenir.

Metabolizma biyoloğu Prof. Alison Smith, aritmetik hesaplama yapma kapasitesinin bitkinin büyümesinde ve üretkenliğinde hayati olduğunu, karanlıkta bitkilerin nasıl büyüdüğünün anlaşılmasının ürün veriminin artırılmasında yeni yolların bulunmasına yardımcı olacağını söylüyor.

Kaynak: "Biological arithmetic: Plants do sums to get through the night", *ScienceDaily*, http://www.sciencedaily.com/releases/2013/06/130624093524.htm.

Hazırlayan:
Ar. Gör. Anıl Cebeci
Haliç Ünv. Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

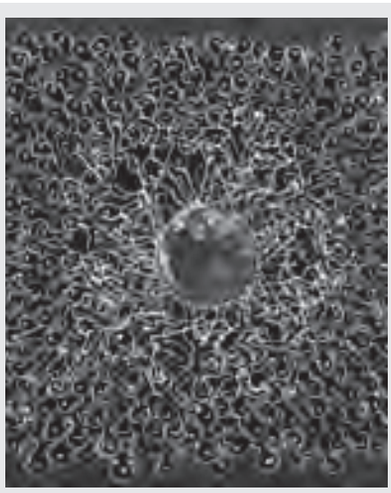
veriler de yer alıyor.

Afrika'daki durum böyleyken, dünyanın diğer bölgelerinde daha az büyüklükte nüfus değişiklikleri bekleniyor. Prof. Raftery'e göre, Avrupa'da doğum oranının düşmesi nedeniyle nüfusta bir azalma gözlenirken, diğer uluslarda uzun yaşam beklentileri nedeniyle nüfusta orta dereceli artışlar olabilir.

Prof. Raftery, nüfus artışı konusundaki görüşlerin bir sonunun olmadığını ve şu an bu konunun fakirlik ve iklim değişikliği gibi dünya nüfusuyla bağlantılı gündemlerin gerisinde kaldığını belirtiyor. Yeni bulgular ışığında, Afrika'daki hızlı nüfus artışına ilişkin aile planlaması ve kadınların genişletilen eğitime ulaşabilmesi gibi politikaların yenilenmesi gerektiğini ekliyor.

Kaynak: "World population could be nearly 11 billion by 2100", *ScienceDaily*, http://www.sciencedaily.com-/releases/2013/06/130613111942.htm.

Hazırlayan:
Ar. Gör. Anıl Cebeci
Haliç Ünv. Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

TÜBİTAK, şaşırt bizi!

Geçtiğimiz aybaşında TÜBİTAK'tan itiraf niteliğinde bir açıklama geldi: "Evrim teorisi, tartışmalı."

Pek çoğunuzca biliniyordur, olay şöyle gelişiyor: Ulusal ve uluslararası üniversitelerden 10 akademisyen Eylül ayında İzmir'de matematiksel evrim konulu bir yaz okulu düzenleme kararı alıyor. Bu projeye destek vermesi için, amacı "akademik ve endüstriyel araştırma geliştirme çalışmalarını ve yenilikleri desteklemek" olan (bkz. TÜBİTAK'ın resmi internet sitesindeki "Biz Kimiz?" metni) TÜBİTAK'a başvuruluyor ve nihayet TÜBİTAK malumu ilan ediyor: "Seçilen evrim konusu ülkemizde olduğu gibi tüm dünyada halen tartışılan ve ortaöğretim ve üstü kademelerde ders niteliğinde okutulan bir konu olup yenilik boyutu yetersizdir. Etkinliğin bilimsel içerikten çok eğitim ve/veya siyasal, kültürel, sosyal boyutları dikkat çekmektedir. Gerek ülkemizde gerekse tüm dünyada uzlaşılan bir etkinlik olarak kabul görmesi ve çekişmeli/çatışmalı boyutlara / etkinliklere meydan verilmemesi için gerekenlerin yeterince düşünüldüğünü söylemek zordur."

Evrimin bilimselliğini ve bilimsel alanda yaygın olarak kabul edilen bir kuram olduğunu; matematiksel evrimin yeni ve pek çok gelişmeye gebe bir alan olduğunu; üniversitelerde yaratılışçılık lehine bir yığın etkinlik düzenlenebilirken, en azından bilimsel yöntemlerle şekillenmiş bir kuramın "tartışılır" olduğu gerekçesiyle nasıl reddedilebildiğini; zaten bir savın tartışılabilir olmasının onu bilimdışı kılmayacağını, hatta tartışılabilirliğin bilimsel gelişmelerin önünü açan değerli bir nitelik olduğunu uzun uzun yazarak tekrara düşmeyelim. Değişen nedir? TÜBİTAK'ın evrim kuramına karşı tavrı uzunca bir süredir gündemdeydi. Hatırlarsınız, daha birkaç ay önce TÜBİTAK'ın evrim konulu kitaplara, bu kitapların yeni baskılarını yapmayarak bir çeşit sansür uyguladığı tartışılmıştı. (Bkz. Baha Okar, "TÜBİTAK, ya işini yap, ya gölge etme", *Bilim ve Gelecek*, S,107) Gelen eleştiriler kurum tarafından "yayıncıyla anlaşamıyoruz", "telif konusunda sıkıntılar yaşıyoruz" gibi sebeplerle savuşturulmaya çalışıldı. 2009 yılında Darwin kapağı yapmaya niyetlenen *Bilim ve Teknik*'in karşı karşıya kaldığı müdahaleyi unutmayanlar, gelen açıklamaya tebessüm ettiler. Düşmanlık biliniyordu, dolayısıyla son açıklamaya şaşırmadık. Yeni açıklamanın "yeni"si şu: Olumsuz da olsa bir gerçeğin dile getirilmemiş olması rahatsızlık yaratır; artık bu bakımdan rahatız, bizler de, TÜBİTAK da… Bir sonraki vukuat ve onun teşhiri de bu rahatlığın izlerini taşıyacak.

Malumun ilamı demiştik… Konu ile ilgili başka bir açıklamanın olup olmadığına bakmak üzere TÜBİTAK'ın resmi internet sayfasına girdim. Beni TÜBİTAK'ın 50. yaşını kutlayan bir Tayyip Erdoğan karşıladı. Burada pek çok projeye ve faaliyete dair bilgi bulmak mümkün. Arama motoruna "evrim" veya "Darwin" diye yazıp aratın, TÜBİTAK yine şaşırtmayacak sizi. Hatta TÜBİTAK'ın açıklamasında evrim kuramı için "tartışmalı" demiş olmasını olumlu bulmaya bile başlayabilirsiniz. Zira karşınıza çıkan şu açıklamayı da yapmış olabilirdi: "Yok böyle bişi…"

Hazırlayan: Şule Dede

ASTRONOMİ — Uzay Çobanları Astronomi Topluluğu

Sıcak Jüpiter: Yeni bir "mavi gezegen" daha

Gün geçmesin ki bir mavi gezegen daha bulmayalım. Hubble Uzay Teleskopu her gün yaptığı sıradan vardiyası sırasında mavi ışık tayfında kendisine doğru gelen bir yansıma keşfetti. NASA gökbilimcileri daha yakından baktıklarında bu yansımanın yeni bir gezegen olduğunun farkına vardılar, mavi ışıklar saçan dev bir gezegen…

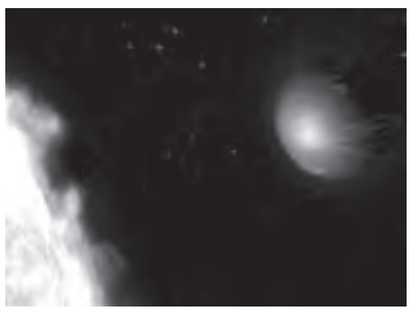
Bize 63 ışık yılı kadar bir mesafede olan HD 189733b gezegeni, tıpkı Dünya gibi masmavi bir yansıma gönderiyor evrene. Eğer HD 189733b bizim Güneş Sistemimizde yer alsaydı, gökyüzündeki yıldızlar arasında deniz mavisi bir "cisim" görecektik. NASA'nın Gezegen Keşif Takımı üyelerinden Exeter Üniversitesi Araştırma Görevlisi Frederic Pont, şöyle açıkladı: "Gezegene baktığınızda saf ve açık bir mavi ışık gözünüze çarpıyor. Böylesine evrende rastlamak çok olası değildir. Bizim mavi olarak kabul ettiğimiz Neptün ve Uranüs gibi gezegenler bile aslında az da olsa yeşil ışık saçarlar. HD 189733b'nin saçtığı mavi ışık ise alışılmışın dışında bir saflıkta."

Peki, niçin mavi?

Her ne kadar HD 189733b Dünya'ya dış görünüş olarak benzese de, içinde adeta fırtınalar kopmaktadır. HD 189733b, bir gaz gezegendir; yani Dünya ya da Mars gibi bir kaya üzerinde değil, küçük bir madde yoğunluğu üzerinde sayısız gaz molekülünün dönmesi ile oluşmuştur. Gökbilimciler gezegenin yansıma renginin mavi olmasına ise sodyum atomlarının hareketleri ile silikat bulutlarının sebep olduğunu düşünüyorlar.

Bulutlarla kaplı olan gezegende gün içerisinde saatte 7000 km'ye va-

Bir sanatçının gözünden HD 189733b.

racak hıza ulaşan rüzgârlar olduğu bilinmekte. Ayrıca gezegen, yıldızına çok yakın olduğu için yıldızı ile birlikte dönmekte. Yani HD 189733b gezegeninin bir tarafı her zaman aydınlıkken diğer tarafı karanlıkta. Aynı şekilde gezegenin yıldızına çok yakın olması sebebiyle sıcaklığı 260 °C ile 1095 °C arasında değişiyor.

Sıcak Jüpiter

Jüpiter, devasa boyutlara sahip, küçük bir maddesel yoğunluk etrafında dönen milyarlarca gaz molekülünden oluşur. Hatta gerekli koşullar sağlanabilseydi Jüpiter bir kahverengi cüce yıldız olabilecek kadar büyük boyutlardaydı. Ancak yıldızına olan uzaklığı sebebiyle Jüpiter yeteri kadar sıcak değildir. Bundan dolayı da tüm hava hareketleri tek yönlüdür. Ancak HD 189733b gibi gezegenler, güneşlerine çok yakın olduklarından dolayı sıcaklıkları oldukça yüksektir. Bu da Jüpiter gibi gezegenlerden çok farklı hava koşullarının görülmesine sebep olur, tıpkı Dünya'nın Tundra bölgesi ile Ekvatoral bölgesi arasındaki iklim farklılıkları gibi.

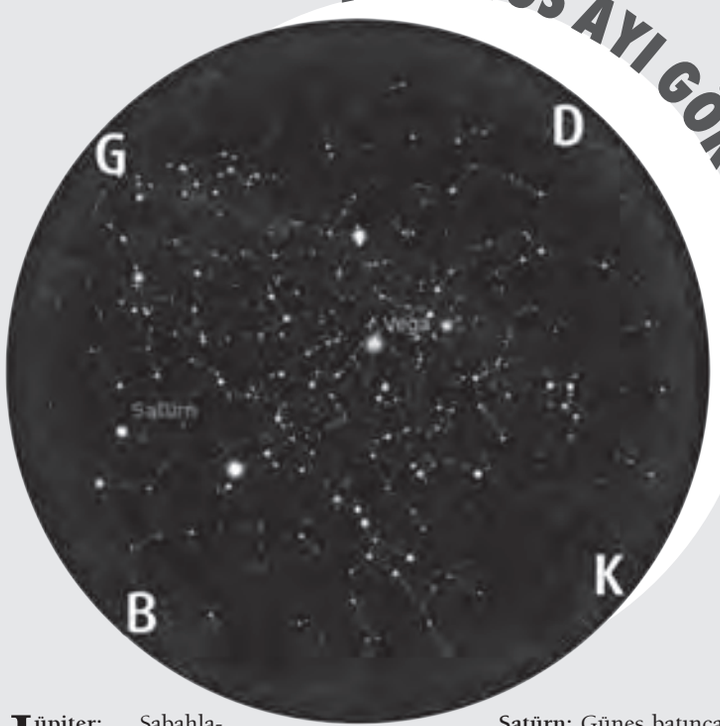
Evren hakkındaki merakımız sürdükçe bilimsel araştırmalarımız da hiç bitmeden devam edecek. Kim bilir, belki de gezegen keşfetme sürecimiz bizlere başka hangi keşfedilmemiş diyarları gösterecek?

Kaynak: Science@NASA ve Discovery News.

Hazırlayan:
Özgür Can Özüdoğru

İrem Yiğit - Ertan Koç - Ufuk Süngü - Sinan Gözcü - Emre Alagöz
Umut Çalışkan - Mahmut Tekeş - Ö. Can Özüdoğru

AĞUSTOS AYI GÖK OLAYLARI

Jüpiter: Sabahları doğu ufkundan yükselen ve gittikçe parlayan gökcismidir. 3 ve 31 Ağustos'ta Ay ile yakın konumda görülecek.

Merkür: Sabahları gün doğumundan önce doğu ufkunda kendini gösterecek. Ağustos ayının 5'inde Merkür ile Ay yakın konumda olacak.

Mars: Gün doğumundan önce doğu ufkunda görünen gezegenimiz yavaş yavaş yükselmeye başlıyor. Ağustos ayının 4'ünde Ay ile yakın konumda görülecek.

Venüs: Güneş batınca batı ufkunda parlaklığı ile göz kamaştıracak. Ayın 8'inde Ay ile yakın konumda görülecek.

Satürn: Güneş batınca güneyde belirlenen parlak gökcismi Satürn'dür. Gece yarısında batı ufkundan kaybolmaktadır. Ağustos ayının 13'ünde Ay ile Satürn yakın konumda görülecek.

MERAKLILARINA

3 Ağustos: Jüpiter ile Ay yakın konumda görülecek (sabah).

4 Ağustos: Mars, Jüpiter ve Ay yakın konumda görülecek (sabah).

5 Ağustos: Merkür ile Ay yakın konumda görülecek (sabah).

09-10 Ağustos: Venüs ve Ay yakın konumda görülecek.

12-13 Ağustos: Perseid göktaşı yağmuru.

13 Ağustos: Satürn ile Ay yakın konumda (akşam).

31 Ağustos: Ay ve Jüpiter yakın konumda (sabah).

Perseid göktaşı yağmuru

En bilindik göktaşı yağmurlarından birisi olan Perseid göktaşı yağmuru Swift-Tuttle kuyrukluyıldızının kalıntılarından oluşuyor. 12-13 Ağustos gecesi maksimum düzeye ulaşan göktaşı yağmurunda saatte 90 meteor görülebilecek. Saçılma noktası ise Kahraman takımyıldızı. Karanlık bir alana uzanıp gökyüzünü seyre dalarak, bu şölene ortak olabilirsiniz.

AĞUSTOS AY EVRELERİ TAKVİMİ

PAZARTESİ	SALI	ÇARŞAMBA	PERŞEMBE	CUMA	CUMARTESİ	PAZAR
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

Yeni nesil şarlatanlıklara karşı eskimeyen klasik: 'Bilim ve Şarlatanlık'

Bilim ve Şarlatanlık, Hüseyin Batuhan, 5. Baskı, Bulut Yayınları, 1999, 471 s.

"Ay ben kuantuma çok inanıyorum ya..."
Cümlede bir tuhaflık var, ama ne? İçinde "kuantum" teriminin geçtiğine bakıp da CERN gibi bir bilimsel araştırma kurumunun koridorlarında çınlayacak bir cümle olduğu değerlendirmesi yapmak istiyorsunuz, oysa yapısı ve barındırdığı ünlemeler onu bir Gülse Birsel dizisinden fırlamış gibi duran sosyetik bir kokoşun diline yakıştırıyor; değil mi?

Zaten bu cümlede geçen "kuantum", bir bilim kurumunda sözü edilecek "kuantum" değil. Şifalı kuantum bu, eğer inanırsan iyileştirme gücü var! "Kuantum yaşam merkezleri"nde, "kuantum düşünce tekniği", "kuantum yaşam koçları" tarafından bir yaşam öğretisi olarak sunuluyor. Kişinin olumlu düşünerek, olası olaylara etki edebileceğini söylüyor, bu öğreti. Ama hiçbir kuşku duymaksızın inanmak gerek! Öyle ya, modern fizik bize maddenin enerjiye dönüşebildiğini, gözlem yapanın gözlediğine etki ettiğini söylüyor, öyleyse iman ve düşünce enerjisiyle maddeyi etkilemek mümkün diyebiliriz. Yalnız öncesinde madde ile düşüncenizi etkilemeniz, yani bu düşünme tekniğini öğrenmek için para ödemeniz gerekecek. Cüzdanınız doldukça, yaşamınız boşalmış olabilir. İşte o boşluğu dolduracak maneviyatı parayla satın alabilirsiniz. Ortalık sizi avutacak, bilimsel ve siyasi gelişmelere göre güncellenmiş, yeni nesil şarlatanlarla dolu... Bilimin güvenirliğinden ceplerini doldurmada yararlanmak için, bilimsel alanlardan aşırdıkları terimlerle kurdukları şık başlıklarla, eski inançları bilimsel kılıklı laflarla sunan öğretiler oluşturan oluşturana!

Şarlatanlık sektörü

Şarlatanlık günümüzün gelişen bir sektörü. Sektör, aklı özlemlerine, umutlarına, korkularına yenik düşmüş, sorgulayıcılık yetisinden yoksun bırakılmış insana çeşit çeşit şifa seçenekleri sunuyor. İnsanların her türlü akıldışı, doğaüstü veya mistik inanç ve pratikten medet ummaya başlaması, sosyal huzursuzluk, bireysel tedirginlik, tatminsizlik ve amaçsızlığın şaşmaz belirtisi. Günümüze iyi uyuyor. Zayıflamayı sağlayan mucize reçeteler, yaşlanmayı önleyiciler, bilumum güzellik reçeteleri, kanserin devası doğal ürünler, "kimyasal içermeyen" tamamen doğal bitkisel ürünler, şans bileklikleri, kısmet açıcılar, astrologlar, tarot falcıları, biyoritim ölçerler, reikiciler, kuantum şifacılar, evrenle bütünleştiriciler… Hem artık bilgilere de demokratça yaklaşılmayacak mı, her türlü bilgi eşdeğer değil mi; sihirsel, dinsel, bilimsel ortaya karışık alalım lütfen, bilimsel olanla bilimsel soslu olanı yan yana... Yaşamımızı 7/24 çevreleyen ekranlardan, hiçbir süzgeçten geçirilmeden üstümüze üstümüze salınan, tepesine bolca "bilim" boca edilmiş bin bir türlü bilgi, iddia, fikir. İyi de bunları nasıl ayırt edebileceğiz? Şarlatanlık olup olmadıklarını nasıl anlayabileceğiz?

Gel de önemli felsefecilerimizden Hüseyin Batuhan'ın *Bilim ve Şarlatanlık* kitabını anma. Bilimsel ve politik gelişmelere göre güncellenmelerine ve günümüz insanının ihtiyaçlarına göre çeşitlenmelerine rağmen, yeni nesil şarlatanların, özlerinde, Batuhan'ın adı geçen eserinde çıkardığı şarlatanlık şablonuna uymaya devam ettiklerini görmek, hayrete şayan. Hüseyin Batuhan, *Bilim ve Şarlatanlık* yapıtında, okurunu bilimsel olanla şarlatanlık olanı ayırt edebileceği ölçülerle donatmayı, onların sözdebilim ve sahtebilim saçmalıklarını yemeyen kül yutmaz insanlar olmasına katkı yapmayı hedeflemişti.

Batuhan'ın kitabının kuramsal kısmını oluşturan giriş bölümünde tanımladığı sözdebilim ve sahtebilim, bilimdışılığın alt kavramları; her ikisi de bilim oldukları iddiasında, ama bilimsel yöntemle desteklenmeden üretilmiş, bilimsel yöntemle sınanmamış, denetlenmemiş bilgi üretimini tanımlıyorlar. Sözdebilimciler, bilimsel yöntemle desteklemiş olmalarına rağmen iddialarının bilimselliğine inanıyorken, sahtebilimciler bile isteye bilgi sahtekârlığı yapıyor ve inandırıcılıkları artsın diye bilimsel yöntemi harfiyen uyguluyor görünmeye çalışıyorlar. Şarlatanlar hem sözdebilim, hem sahtebilim başlığına girebilecek iddialara sahip; buna karşın genelde ün, şan, para gibi çıkarları amaçlıyor olmalarından ötürü, sahtebilim başlığındaki yerleri daha sağlam.

Bilim ve Şarlatanlık'ın analiz gücünün bilimdışılık ve şarlatanlıkta "en yenileri" de kapsayabiliyor olması, Batuhan'ın bu kitabını klasik düzeyine çıkarmaya yeterli olacaktır diye düşünüyorum. Gerçi Batuhan, şarlatanlık örneklerini tek tek ve uzun uzun ele almaya yöneldiği kitabını, asıl olarak Batılı ülkeler ve özellikle de ABD'de türemiş şarlatanlar üzerine kurmak zorunda kalmış; yerli şarlatanlık örnekleri olarak, sadece her türlü kanseri zakkumla iyileştirdiği iddiasındaki Dr. Özel ve geliştirdiği matematik teoremini kanser araştırmalarına uygulayan Dr. Büyükkoca'dan

söz edebilmişti. Batuhan, yerli şarlatanların azlığını, bilim ve teknolojinin ülkemizde yeterince gelişmemiş olmasına bağlıyordu. Ona göre, bir şeyin aslı (bilim) gelişmeliydi ki, onun parodileri de (bilimdışılık) gelişebilsin. On yıl kadar önce kaybettiğimiz Batuhan hâlâ hayatta ve kitabını 7. baskıya bizzat hazırlıyor olsaydı, "Bizim Şarlatanlarımız" bölümünü, başta Harun Yahya vakasıyla olmak üzere, epeyce genişletmek olanağı bulacaktı. Ama bence bunun dinamiği, Batuhan'ın tespitindeki gibi ülkemizde bilim ve teknolojinin gelişmeye başlamış olması değil; internet teknolojisinin günlük hayatta artan ağırlığı sonucu bilginin uluslararası dolaşımının hız kazanması ve buna bağlı olarak bilimsel atılımların bilgisinin ülkemize daha hızlı ve daha yoğun yansıyor olması; öte yandan, bizim gibi ülkelerde, insanların akıllarını dogmalarla bağlamanın siyasi taktik gereği olarak da uygulanmasıdır.

Şarlatanın anatomisi

Batuhan'ın kitabında belirttiği, şarlatanın evrensel düzeyde ayırt edici niteliklerini, kitabın perspektifine ve vurgularına uygun kimi ekler yaparak şöyle saptayabiliriz:

1) Şarlatan kendisini deha sanır ve bunu sıkça dile getirmekten çekinmez.

2) Bir fikrin ne zaman bilgi sayılabileceği konusunda en küçük bir fikre sahip değildir. Bilgiyi daha üretirken ve sonrasında da bol bol sınamak, yoklamak, sağlamasını yapmak demek olan bilimsel yöntemden habersizdir. İddiasını kanıtlamaya değil, etrafına taraftar toplamaya çalışır. Bunun için insanların korkularına, özlemlerine, arzularına hitap eder.

3) Genellikle tek başına çalışır. Başkalarından öğreneceği bir şey yoktur, ama herkese öğreteceği çoktur. Birçok alanda, hiçbirinde uzman olmadığı halde atıp tutar.

4) Şarlatan bilim kamuoyunu yeni fikirlere önyargılı olmakla eleştirir; fikirlerinin kabul görmemesini yanlış olabileceği olasılığıyla değil, bilim kamuoyunun "yerleşik dogmalarıyla" örtüşmüyor olmasıyla ilişkilendirir.

5) Şarlatanın megalomanisi, biliminsanı alçakgönüllülüğüyle örtüşmez. Hiçbir eleştiri, hiçbir karşı kanıt karşısında geri adım atmaz, iddiasından vazgeçmez. Eleştiriye kapalı ve dogmatik olan kendisidir.

6) Şarlatan buluş ya da kuramının sırrını kıskançlıkla saklar. Oysa bilimde, özellikle de kuramsal çalışmada gizlilik yoktur. Biliminsanı çalışmasının sonuçlarını, sınanma sürecinin de bir parçası olarak bilim kamuoyuna açar.

7) Biliminsanı bir soruyu yanıtladığı zaman, başka bir sorunun peşine düşer; araştırmacı olmanın gereği budur. Şarlatan, bir fikir, araç, yöntem geliştirdikten sonra, o keşfe saplanıp kalır, keşfin nemasını almak için çırpınıp durur.

8) Şarlatan, bulanık suda avlanmayı tercih eder. Bilimin belli oranlarda geliştiği, ama henüz yeterince netlik ve güvenilirliğe ulaşmadığı ya da ulaştığı sonuçları topluma yeterince mal edemediği alanlarda iddialar ortaya atar. Örneğin kanser gibi henüz etkili bir biçimde mücadele edilemeyen hastalıklar, şarlatanların "korku ve umut tacirliği" yapmaları için uygun piyasayı oluşturur. Kapitalist sistem içinde, piyasa ile ilişkisi güvensizlik yaratan tıp gibi uygulamalı bilim alanları, genel olarak şarlatanın cirit atmasını olanaklı kılan zeminlerdir. Gene kuantum fiziği gibi, o alanın uzmanları dışındaki biliminsanlarının bile kavramakta oldukça zorlandığı, bölük pörçük ve bütünsellikten yoksun bilgilerin dolaşımda olduğu görece yeni bilimsel alanlar, şarlatanın atıp tutmasına elverir.

İnanma sorumluluğu

Hüseyin Batuhan şarlatana karşı panzehir olarak, kişide inanma sorumluluğu bilincinin gelişmesi gerektiğini düşünür. Bu sorumluluğun kuşkuculuğu getireceği inancındadır. "Aldanmaya ve aldatılmaya yatkınlığı" aptallık olarak tanımlayan Batuhan, bu anlamda aptallığın her gördüğüne, duyduğuna, okuduğuna "kolayca inanıverme" eğilimiyle ilişkili olduğunu belirtir. İnanma sorumluluğu taşıyarak, "Bu duyduğuma, gördüğüme veya okuduğuma inanmam için elimde yeterince kanıt var mı?" benzeri sorular sormanın çok önemli olduğunu düşünür. Kuşkuculuğun kişiyi, bu soruyu kendi yanıtlayamadığı durumlarda, yetkin bir uzman ya da kaynağa başvurmaya yönelteceğine inanır.

Bilgi denetleyicileri

Kişiye şarlatanlara karşı korunabileceği donanımı vermek, elbette eğitimin işi olmalı. Eğitim şart! Tabii ki belletmeye değil, "bilginin nasıl üretildiğini göstermeye", "bilimsel düşünme becerisi" ve "kuşku duyma alışkanlığı" yerleştirmeye dayanan bir eğitim.

Batuhan bilim kültürü edinmenin öneminden de söz ediyor. Bilim tarihi ve felsefesi okumanın çok yararlı olacağını, özellikle bilim tarihi okunduğunda, bilimin nasıl yapıldığına, bilimsel yöntemin nasıl işlediğine, bilim adamının hangi soruları sorduğuna, nasıl bilgi ürettiğine tanıklık etmenin, bilimsel düşünme alışkanlığının yerleşmesine olanak sağlayacağını vurguluyor.

Bu noktada bilim kültürünü yaygınlaştıracak yayınların yanı sıra, şarlatanlıkla savaşta öncü roller üstlenecek bir uğraş grubu daha tanımlıyor Batuhan. "Debunker"lere (İng. "doğruyu gösteren, yalanı ortaya çıkaran" demek; Batuhan bu terimle bir tür bilgi değerlendiricisi, denetleyicisi, eleştirmeninden söz ediyor) gereksinim var diyor. Bilgi denetleyicileri, bilgi piyasasına sürülen her türlü kalitesiz, çürük malı teşhis ve teşhir edecek, insanların boş inançlara kapılmasını engelleyeceklerdir.

Batuhan, ABD'de Martin Gardner gibi neredeyse "profesyonel şarlatanlık uzmanlarının" olduğundan; gene kimi yayınlar, kurumlar ve biliminsanlarının "debunkerlik" görevi üstlendiğinden dem vuruyor. Yazarımız kitabının yeni baskısını bizzat hazırlıyor olsaydı; debunkerlik için de yurdumuzdan örnekler verebilecek olmaktan gurur duyardı sanırım. Yeni akademisyen kuşağında, bloglarla sesini duyuran, sözdebilim, sahtebilim, şarlatanlık konularını eleştirel ve bilimsel bir bakışla işleyen genç bilimciler var. Hemen aklıma gelenlerden, Türkiye medyasında yayımlanan bilim haberlerini ve bilim içerikli köşe yazılarını değerlendiren, "Türkiye'deki vasat bilim haberciliğini avlamak için buradayım" sloganıyla yola çıkmış, bilmiyim.blogspot.com'u, gene yalansavar.org'u, garajımdakiejder.blogspot.com'u, muspetilimler.blogspot.com'u sayabilirim. Hüseyin Batuhan'ın kitabının yanı sıra, bu bloglardaki kimi yazılar da şarlatanlara ve şarlatanlıklara karşı koruma oluşturmanızı sağlayacak güçte.

Marksizmin yanıtlarını hatırlamak için...

Baha Okar

Dünya ne kadar çabuk değişiyor. Çok değil, bundan yirmi yıl önce tarihin sonunu ilan etmeye hevesli ne kadar entelektüel vardı. Sovyetler Birliği çözülmüştü, kapitalizm ilelebet payidar kalacaktı. Zaten insanlığın büyük iç çatışma ve çelişkileri yerini bazı ortak küresel sorunlara bırakmıştı. Bunları da çözen bir dünya kapitalizmi insanlık için en ideal sistem olarak yaşar kalmayı hak edecekti. Dahası kapitalizm bu gücünü ve rüştünü ispatlamıştı ve kölelikten bu yana insan uygarlığının uğrakları arasında nihai durak olacağı anlaşılmıştı.

Bu tarihin sonu anlamına geliyordu. Dolayısıyla artık ideolojilerin de sonu gelmişti. En başta da, toplumların değişimini ve bu değişimin yasalarını ortaya koyma iddiasındaki Marksizmin. Hatta sanki bütün bu teori parçalamaların derdi özellikle bunu ilan etmekti.

Dün bunları söyleyenler dünyanın en kalburüstü entelektüelleri arasındaydı. Bugün olsa deli gözüyle bakarlar. İnsanlığın geçmişi ve geleceğinin kapitalist bir şimdiye hapsedilemeyeceğinin anlaşılması için çok zaman geçmesine gerek kalmadı. Yaşamın ve pratiğin kustuğu teorilerin sonu acı oluyor. Tarihin kapitalist sonu fikri de, ışık hızıyla tarihe karıştı. Şimdi bu kitapların yüzüne kimse bakmıyor, sahafların bir köşesine terk edildiler.

2000'li yıllar büyük siyasi ve ekonomik krizlerle, bölgesel çatışmalarla geçti. Bu arada dünyanın şimdisi ve geleceğine ilişkin başka burjuva tezler ortaya çıktı, ulus devletin sonu, medeniyetler çatışması, yok olmadı, medeniyetler uzlaşması… Bu yeni tezlerin de yayılmalarıyla eskimeleri bir oldu. 2008 ekonomik kriziyle burjuva akademisyenleri ve iktisatçıları arasında, ulan Marx haklı mıydı yoksa, sözünü duyar olduk. Bizim burjuvalar bile, mesela İshak Alaton, Marx'ın öngörülerinden övgüyle söz eder oldu.

Sakallı bilge bütün bunları yukarıdan izliyor, 150 yıllık eserinin diriliği karşısında eleştiricilerinin bu akıbetine gevrek gevrek gülüyor olmalı. Sonuçta, uluslararası alanda Marksizm adına açık bir politik kazanımdan ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünün etkilerinin silindiğinden söz etmenin mümkün olmadığı bir dünyada, Marksizm dünyayı açıklayan ve değiştirme kılavuzu sunan bir teori olarak itibarını yeniledi.

Geçtiğim aylarda kaybettiğimiz Türkiye'nin önemli Marksistlerinden Nail Satlıgan, Sendika.org'a verdiği bir röportajda toplum bilimlerinin anlamlı olması için geleceğe ilişkin öngörülerde bulunmak üzere birtakım ipuçları sunmasının gerektiğini, bütün toplumsal bilimler içinde ve toplumsal düşünce tarihinde öngörüleri Marx'ın *Kapital*'i kadar doğru çıkmış başka bir yapıt olmadığını söylemişti.

Marx'ın eserini güçlü yapan bir etken budur. Ama elbette Marksizm sadece toplumların dönüşüm yasalarını açığa çıkarmaya çalışan ve bu sayede geleceğe dair çıkarımlar yapmaya el veren bir teoriden ibaret değil. Bu onu determinizm eleştirileri karşısında güçsüz hale getirirdi. Oysa Marksizmin tarihte insanın rolüne yaptığı vurgu ve sınıflar halinde bir araya gelmiş insan toplulukların tarihin motor gücü olduğu temel tezi onu determinizmin her türünden uzaklaştırır. Felsefeyi proletaryanın silahı haline getirme çağrısı ise onu aynı zamanda bir eylem kılavuzu, bir siyasi rehber haline getirir.

Marksizmin çeşitli badireleri atlatarak güncelliğini korumasında bir etken öngörülerinin doğrulanması ise, diğeri dünyanın dört bir tarafında kapitalizmin neoliberal saldırılarına karşı milyonların harekete geçmesidir. Bu toplumsal hareketliliğin, Marksizmin kurucularının ve yirminci yüzyılın ilk yarısındaki haleflerinin önündekinden bazı bakımlardan farklı olduğu, teorinin bu yenilikleri açıklayacak analiz ve kavramlarla geliştirilmesi gerektiği söylenebilir ve bir ölçüde doğrudur. Ancak yine de temel kavramlarıyla Marksizmin "gideni ve gelmekte olanı" anlama gücü yerindedir ki, bu "yeni" toplumsal hareketlerin peşinde Marksizmin kıyısına ya da dışına yönelenler dahi, hâlâ onun kavramlarını referans alıp tartışmadan kendilerini tanımlayamamaktadır.

Hal böyleyken, Gezi Parkı'yla başlayan Haziran direnişinin ülkemizde de Marksizme ilgiyi artıracağını düşünmemek mümkün mü? Bir ülkede milyonlar ayaktaysa, Marx ne demiş diye şöyle bir hatırlamakta her zaman fayda vardır. Dükkânı biraz sapa yerde kalan bir kitapçı arkadaşımın, aylardır rafında yatan üç adet

Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu'ndaki incelemeler

Marksizmin Klasiklerini Okumak... | Taner Timur
İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu / Friedrich Engels | Neil Faulkner
Alman İdeolojisi / Karl Marx-Friedrich Engels | Haluk Yurtsever
Felsefenin Sefaleti / Karl Marx | David McNally
Komünist Manifesto / Karl Marx-Friedrich Engels | Ellen Meiksins Wood
Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i / Karl Marx | Cem Eroğul
Grundrisse / Karl Marx | E. Ahmet Tonak
Ücret, Fiyat ve Kâr / Karl Marx | Prabhat Patnaik
Kapital / Karl Marx | Sungur Savran
| Kapital'de Komünizm Tasarımları / Nail Satlıgan
Fransa'da İç Savaş / Karl Marx | August H. Nimtz
Gotha Programının Eleştirisi / Karl Marx | Michael A. Lebowitz
Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm / Friedrich Engels | Aijaz Ahmad
Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni / Friedrich Engels | Heather A. Brown
Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu / Friedrich Engels | Taner Timur
Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi / Vladimir İlyiç Lenin | Erkin Özalp
Ne Yapmalı? / Vladimir İlyiç Lenin | Metin Çulhaoğlu
Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı / Vladimir İlyiç Lenin | Vijay Prashad
Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması / Vladimir İlyiç Lenin | Korkut Boratav
Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi / Vladimir İlyiç Lenin | Haluk Gerger
Devlet ve Devrim / Vladimir İlyiç Lenin | Sungur Savran
'Sol' Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı / Vladimir İlyiç Lenin | Yeşim Dinçer

Fransa'da Sınıf Savaşımları kitabını şu son günlerde tükettiğini söylemesi bunun kanıtı sayılamayacak kadar küçük bir örnek sayılabilir ama temelsiz de değildir.

Tam da böyle bir dönemde, Mayıs ayı içerisinde Marksizmin temel eserlerinin incelediği iki kitap yayımlandı. Biri Yordam Kitap'tan çıkan *Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu*, diğeri ise bizim Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan yayımladığımız *Marksizmin Başyapıtları*.

Her iki kitap da, kuramı oluşturan temel eserler üzerine Marksist yazarlarca kaleme alınmış, ama artık kitap eklerinde alıştığımız kitap tanıtımlarının ötesinde, bu eserleri hem tarihsel bağlamı ve Marksizmin bütünselliği içinde, hem de bugünün dünyasındaki güncelliklerinin izini sürerek inceleyen makalelerden oluşuyor.

Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu'nda Marx, Engels ve Lenin'in yirmi önemli yapıtı yirmi yazar tarafından inceleniyor. *Marksizmin Başyapıtları* ise aslında on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar için iki cilt olarak planlanan bir çalışmanın ilki, dolayısıyla sadece Marx'ın ve Engels'in eserlerini içeriyor.

Elbette ki her iki kitap da, bu eserlerin kendilerinin yerine ikame edilebilsin diye hazırlanmış kitaplar değil. Aksine bunlar özgün kaynaklara yönelten, genç okurları Marksizmle doğrudan kendi eserleri üzerinden tanışmaya motive eden, daha önce bu eserleri okumuş olanlar için ise, yeniden ve başka bir gözle, belki yeni tartışmalar bağlamında bu eserleri inceleme ihtiyacı yaratan çalışmalar.

Burada şu kaygı duyulabilir. Bu tür incelemeler, henüz bu eserlerin tümünü okuyup Marksizmin bütünü üzerine bağımsız bir fikir edinmemiş okurun algılayışında, yorumlayışında sınırlandırıcı ve yönlendirici bir etki yaratır mı? Aslında bu kaygı pek yerinde değil. Çünkü gerçekte bağımsız bir okuma yoktur. Okur daha önce edindiklerinden sıyrılmış bir boş levha değildir. Yine aynı söyleşisinde Nail Satlıgan'ın dediği gibi, her okuma aynı anda bir yorumlamadır. Bu açıdan başka yorumlar, okuru özgün kaynaklara gitme ihtiyacından uzaklaştırmadığı sürece, kendi okumasını başka yorumlarla karşılaştırma imkânı sunar ve bu çoğu zaman daha verimli olur.

Her iki kitabın da, bu tür başka çalışmalarda karşımıza çıktığı gibi Marksist klasikleri bir alan/konu başlığı üzerinden sınıflandırmadan, yaklaşık bir kronolojik dizi içerisinde sunması da yerinde bir tercih. Böylece Marksizmin kompartımanlara ayrılarak ele alınması karşısında, gelişiminin de izlenebileceği şekilde bütünlüğü korunarak sunulmuş oluyor. Taner Timur *Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu*'nun sunuşu olarak okunabilecek makalesinde, çok yerinde bir vurguyla, aslında hiç de epistemolojik bir zorunluluğun ürünü olmayan biçimde Marksizmin "felsefe, ekonomi, sosyoloji, tarih gibi dallara ayrılarak" ele alındığını ve böyle eleştirildiğini vurguluyor. "Uzmanlaşma maskesi altında toplanan çoğu anlamsız bilgiler yığını içinde 'parça'ları eleştirmek, 'bütün'ü eleştirmekten daha kolay kolay hale gelmişti." Sadece eleştirmenleri değil, uzmanlaşma tutkusuyla genel kuram eğilimlerinin küçük görülmesinin basıncı altındaki yandaşları da Marksizmi bazen böyle ele aldılar. Öyle ki kimi zaman iktisatçı Marx ile siyasetçi, felsefeci Marx karşı karşıya getirilebildi.

Oysa Marksizm kendi bütünlüğüyle, hem geliştirildiği zaman ve mekânın, hem de incelediği birbirinden ayrı alanların sınırlılıklarını aşmış, ancak böylelikle, Ender Helvacıoğlu'nun *Marksizmin Başyapıtları*'nın sunuşunda ifade ettiği gibi, insanlığın geçmiş birikiminden süzüp ona devrimci biçimde eklemlenebilmiş ve insanlığın büyük yürüyüşünün önündeki sorulara yanıt verebilmiştir. Bu tür çalışmaların esas derdi bu sorulara verilen büyük yanıtı hatırlatmaktır. Zira insanlığın buna duyduğu ihtiyaç, bu eserlerin yazıldığı andan bu yana katlanarak büyümüştür.

Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu
Kolektif, Yordam Kitap, 2013, 544 s.
Marksizmin Başyapıtları
Kolektif, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 2013, 272 s.

Marksizmin Başyapıtları'nda yer alan incelemeler

Marx'ın kuramının sırrı / Ender Helvacıoğlu
Marksizmin üç kaynağı ve üç öğesi / V. I. Lenin
1844 Elyazmaları / Karl Marx
Marx, Marksist olurken... / Yener Orkunoğlu
İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu / F. Engels
Anlatılan senin hikâyendir... / Özgür Narin
Kutsal Aile ve Alman İdeolojisi / Karl Marx-Friedrich Engels
Yeni bir materyalizmin doğuşu / Aydın Çubukçu
Feuerbach Üzerine Tezler / Karl Marx
Felsefenin Sefaleti / Karl Marx
Küçük burjuva sosyalizminin ütopyacılığı / Yener Orkunoğlu
Komünist Parti Manifestosu / Karl Marx ve Friedrich Engels
Komünist Manifesto / Dirk J. Struik
Komünist Manifesto'ya Giriş / Eric J. Hobsbawm
"Fransız Üçlemesi" (Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850, Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire'i, Fransa'da İç Savaş) / Karl Marx
Sınıflar, devlet ve devrim / Fatih Yaşlı
Fransa'da Sınıf Savaşımları (1848-1850)'ye Giriş / Friedrich Engels
Tarih içinde söylenmiş hiçbir söz söylenmemiş sayılamaz / Haluk Yurtsever
Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim / Friedrich Engels
Devrimin toplumsal-ekonomik yasalarının keşfi / Uğur Erözkan
Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri (Formen), Grundrisse, Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, Kapital / Karl Marx
Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri'ne Önsöz / Eric J. Hobsbawm
Grundrisse, Katkı ve asıl olarak Kapital üzerine / Erkin Özalp
Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'ya Önsöz / Karl Marx
Anti-Dühring - Friedrich Engels
Devrimin kılıcını bilim ve birikimle bilemek / Orkun Saip Durmaz
Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm - Friedrich Engels
19. yüzyıl Marksizminin özeti / Ender Helvacıoğlu
Ailenin, Özel Mülkiyetin, Devletin Kökeni - Friedrich Engels
Engels'i yeni veriler ışığında okumak / Sibel Özbudun

Direnişten kalanlar

Şule Dede

"İşten, okuldan çıkıp yola koyulduk. Boğaz'dan geçtik, dağları yardık, yol üstü birkaç köyde dinlendik, parklarda uyuduk, meydanları arşınladık. Hepsini sloganlarla, alkışlarla yaptık. Kendimizi, güzel havayı, merakla bakanları, kedileri, ağaçları, nehirleri, yolumuza mani olmayan her şeyi alkışladık. Engeller çıktı; önce ne yapacağımızı bilemedik; devam ettik alkışlara ve sloganlara, birkaçımızı yolda bırakmak zorunda kaldık; fakat engelleri aştık. Gürül gürül bir coşkuyu yorulmadan taşıdık, büyüttük." Yazıyorum defterime, bu günlerden geriye ne bırakırsam iyidir. Devam etmek için bir boşluk arıyorum etrafta ki, oturabileyim. Sağa sola bakınırken "Ya, yine bitti işte, burada direnmeyen tek şey benim telefonun şarjı kanka" diye bağırıyor bir genç. Kankalar, kafalarında kask, gözlerinde deniz gözlüğü tam takım geçiyorlar önümden. Yanımdaki fularlı adamla bakışıp gülümsüyoruz, benzer bir ruh halini mi paylaşıyoruz ne. Yaşını almış, uzaktan izliyor biraz. Bense birkaç yıl önceden doğarak 90 kuşağını teğet geçmiş olmama karşın yıllardır sosyal paylaşım ağlarına karşı verdiğim şanlı direnişin sıkıntısını çekiyorum. Anlamaya çalışan bakışlarının tanıdıklığından cesaret alıp "Gençlik bilgisayar başından kalktı diyorlar, halbuki artık ceplerinde taşıyorlar onları" diyorum. İçimde hafifçe gülümseyip başını sallayarak beni geçiştirebileceğine dair bir şüphe var. "O ipek fular yüzünden…" diye geçerken aklımdan, yanıt alıyorum: "Tabii, bu yeni bir çağ, Bilişim Devrimi bu" diyor. Kaşlarım çatılıyor; tanıdıklık hissini yitiriyorum ve yine önceden yaptığım şeye, anlamaya çalışmaya devam ediyorum: "Bilişim araçları zaten kullanılıyordu ama." Adam bu sefer ellerini havada sallayarak, tane tane konuşuyor: "Yalnız araçlar değil, bu çağın yeni değerleri de var, insan hakları ve özgürlük gibi. Eski, feodal değerleri yıkmaya çalışıyor bu ayaklanma, eski değerlerin temsilcileri de bu değişime direniyor." Son kelimelerinde adamın ceketinin cebinden bir telefon zili… Buradakilerin saatte an az üç kere yaptığı türden bir yer belirtme ve buluşma konuşması. Fakat aklımdakini sormazsam olmaz, telefonu kapatır kapatmaz davranıyorum: "Yani Türkiye'de mi başladı bu Bilişim Devrimi?" Adam gitmesi gerektiğinin sinyalini kıpırdanarak veriyor: "Hayır, ben devrimin miladını Berlin Duvarı'nın yıkılması olarak alıyorum. 1989… Türkiye'ye etkisi ancak geldi; ama gitmez. İnsanlığın tarihinde yeni bir dönüm bu, kimse buna direnemez." Berlin Duvarı miladı beni rahatsız ediyor, zira benim gözümde insan hakları ve özgürlüğün canlanışından farklı bir anlamı var. Bugünü değerlendirirken önemli bir kırılma noktası olabilir; fakat bu olumlu bir kırılma değil gözümde. Ağzımı açıyorum, atılıyor; "Affedersiniz, gitmem gerekiyor, çok memnun oldum" derken elini uzatıyor, el sıkışıyoruz. "Bilişim Devrimi tezini ilginç buldum, üzerine düşünmek ve tartışmak ufuk açıcı olabilir, mutlaka yazmalısınız bunları…" atağıma da cevabı "Yazdım zaten, okumanızı isterim" oluyor. Gülümseyerek ayrılıyoruz.

Gezi Direnişi: Türkiye'yi sarsan otuz gün

Emre Kongar, Aykut Küçükkaya, Cumhuriyet Kitapları, Temmuz 2013, 10. Baskı, 189 s.

Emre Kongar *Cumhuriyet*'te yazdığı yazıları bir bütünlük içinde genişleterek sunduğu kendi bölümünde, süreci bir sosyolog bakışıyla ele alıyor. Gezi direnişçileriyla yapılan anket çalışmalarının sonuçları, iktidarca kurgulanan komplo teorileri, eylemin ulusal ve uluslararası boyutları, eylemde öne çıkan yeni değerler ve değişen paradigmalar hakkında, çeşitli yazarların görüşlerinden faydalanarak kapsamlı bir çerçeve çiziyor. Artık hiçbir şeyin aynı olmayacağını belirten Kongar'a göre, dünyanın pek çok yerinden sonra Türkiye'de de "Bilişim Devrimi"nin sesleri yükseliyor. Aykut Küçükkaya ise 27 Mayıs-25 Haziran arasında tüm Türkiye'deki direnişe ilişkin gelişmeleri atılan tweetler eşliğinde bir belgesel titizliği ile okuyucuya sunuyor.

Kalabalık artıyor, oturacak yer bulmak için bakınmak bile zor hale geldi. Önümdekini takip ediyorum, büyük bir sergide yavaş yavaş ilerliyoruz. Pankartlar, dövizler, yazılamalar, karikatürler… Ara sıra bazılarına daha dikkatli bakmak ya da geniş bir kahkaha atmak için duruyorum. Karanfil Sokak'a kadar böyle gelmişim, metro "Üniformalar yakışmış memur bey" yazısıyla karşılıyor bizi. Bu sıcak karşılamaya rağmen inmiyorum merdivenlerinden, bulduğum boşluklardan sola doğru ilerliyorum, gökyüzünden ayrılasım yok. Önümde koca bir yol, kaldırımda başımı çeviriyorum, önce sağa sonra sola sonra yine sağa. Yok, ezilmemek için değil, keyfini çıkarmak için gördüklerimin. Bir elimin parmaklarını geçen sayıda şerit vardı bu yolda, şimdi her yer gelişigüzel yürüyen insanlar, anne-babasının çevresindeki çemberde keşif yapan çocuklarla dolu. Ben de bir keşif heyecanıyla ilerliyorum aralarından. Evlerinde oturamayan insanların kalelerinden birine, parka giriyorum. "Aç mısın?" Daha önce hiç tanımadığım bir insandan bu soruyu işitmedim. Elime kolinin içinden aldığı ekmek arası bir şeyi tutuşturuyor. Isırıyorum; ekmek değil o, dayanışma; iştahla yiyorum.

Ethem Sarısülük, Mehmet Ayvalıtaş, Abdullah Cömert, Mustafa Sarı ve Medeni Yıldırım'ın anıtları geçiyor sağımdan. İnsanlık dikmiş onları, öyle söylüyorlar. "İnsanlığın" içinde oturacak bir köşe bulup kıvrılıyorum. Liseli olmalılar; birkaç genç ellerindeki kitapları dikkatle inceliyor, kahkaha patlatıyor, sayfaları birbirlerine gösteriyorlar. Bu gençler önceden yaptığımız bütün eleştirileri haksız çıkardı, şimdi de kitap okuyorlar. Ne okuduklarını anlamak için, utançla biraz, yandan yandan bakıyorum kitaplarının sayfalarına. Fark etti biri: "Bizim kitaplarımızı çıkarmışlar…" Daha neler, "Bir de kitap mı yazdınız bu arada?" Utançtan iyice iki büklümüm. Gülüyor, "Yok hepimizin kitapları bunlar, bakın" Alıyorum birini, sonra diğerini, elden ele dolaştırıyoruz kitaplarımızı. Direnişe ait sokaklarda, meydanlarda, parklarda ve buralar kadar yoğun ve üretken olan

Twitter'da, Facebook'ta ne dolaşmışsa hepsini sayfalara düşmüşler. Sanallıktan (Bilişim Devrimi'nden) nasibimi almadığım için, bütün bunların basıldığını görmek, açığa çıkan yaratıcılığın içinde sayfaları çevirerek, mürekkep koklayarak dolaşmak; pek çoğu silinecek bu ürünleri kitaplığımda barındırabileceğim bir arşiv oluşturabilmek sevindiriyor beni. Bendeki eski değerler, yeniye baskın çıkıyor, "İşte şimdi tarihe geçtik" diye düşünüyorum. İçimden, bir yandan sokakta insanlığını gösterip, bir yandan da harıl harıl bu kitapları derleyenlere bir teşekkür…

Gezi Günlükleri

Ed. Gamze Erbil, Yazılama Yayınevi, Temmuz 2013, 5. Baskı, 60 s.

Direnişin ilk kitabı. 30 Mayıs-6 Haziran arasında, yaşanan sert polis müdahalesinde çekilen fotoğrafları, müdahaleye karşı patlak veren yaratıcılığın ilk ürünlerini orijinal fotoğraflarla aktarıyor.

İsyanın Sözü 1-8 Haziran Türkiye

Der. M. Serdar Kayaoğlu, Epos Yay., Tem muz 2013, 2. Baskı, 128 s.

"En isyankâr, en halktan ve saf haliydi isyanın" deniyor, 1-8 Haziran için. Sayfalarda ilerlerken, direniş sırasında verdiği çetin mücadeleye rağmen "küçük kardeşi" İstanbul kadar gündeme gelmeyen Ankara sokaklarında da dolaşıyoruz.

Çapulcuların Sosyal Medya Paylaşımları

Der.: Hasan Kargı, Etki Yayınları, Temmuz 2013, 2. Baskı.

Sosyal paylaşım ağlarında, direnişle ilgili paylaşılmış yazılı ve görsel malzemenin derlemesi niteliğinde. Sanal ortamın hızına yetişemeyenlere.

Çapulcunun Gezi Rehberi

Der.: Eylem Aydın, Hemen Kitap, Temmuz 2013, 5. Baskı, 176 s.

Yaklaşık bir ay boyunca öne çıkan, dilimize dolanan, anlatarak güldüğümüz sloganlar, tweetler, yazılamalar ve karikatürlerin geniş bir kısmı. Fotoğrafların da eşliğinde cıvıl cıvıl bir yolculuk...

Bu sevinci tam anlamlandıramıyor gibiler. Konuştukça dilimiz, algımız, deneyimlerimiz arasındaki fark belirginleşiyor. Videolara, tweetlere, internet geyiklerine yaptıkları göndermelerden bir kısmını anlamıyorum. Yazılamaların da bir kısmı yabancı gelmişti zaten… Bunu söyleyince, "Madem kitap okuyorsunuz", dedi bir genç kadın, "Bunların gideri var, bir bakın." Uzatılan iki kitap, alıyorum. Özeleştirimi, bu kuşağı anlamaya çalışarak vereceğim. Bir de bir tweeter hesabı edineceğim.

Kitapları çantama, gaz maskesinin dibine yerleştirip ayrılıyorum oradan. Dolanırken bir ara bir karanfil uzatıyor küçük bir çocuk, alıyorum. "Yanındakine ver, Abdullah'ın ailesine gidiyor bu" diyor. Uçsuz bir zincirin parçası olmuşum meğer, hemen emaneti teslim edip yürümeye devam ediyorum. Bütün gün yürüdüm, günlerce yürüyesim var. Nâzım sesleniyor: "Yürümek / yürümeyenleri / arkanda boş sokaklar gibi bırakarak / havaları boydan boya yarıp ikiye / bir mavzer gözü gibi karanlığın gözüne bakarak yürümek!..." ve "Yürümek / yürekten / gülerekten yürümek…"

Tam önümde bir çember halinde oturmuş insanlar, yürüyüşüme ara veriyor. Nâzım susuyor, çemberin ortasında bir kadın konuşuyor: "Arkadaşlar, örgüt, düşüncelerin etkinlik sağlaması için yegâne araçtır. Politik arenada ancak örgütlenerek bir varlık olunabilir." Hak vermek üzere kafa sallıyorum; bu eksikliği eylemlerde dahi defalarca deneyimledik. Fakat bu eksiği göstermek, insanları örgütlenmeye ikna edebilir mi? Bir adam söz istiyor, gençlerle birlikte elden ele dolaştırdığımız kitaplardan birini havaya kaldırıp, şimdiye dek örgütlerin bunları üreten toplumdan uzak olduğunu, bu insanların yeni bir anlayışa ihtiyaç duyduğunu söylüyor; kafa sallamaya devam. Kadın elindeki ince kitabı alıp biraz karıştırıp buluyor aradığını: "Bu ayaklanma için söylenen 'Hiçbir şey eskisi gibi olmayacak' sözündeki 'hiçbir' parantezinin içerisinde bütün devrimci gruplar da vardır; belki de en çok onlar olmalıdır. Direnişin ilk anından itibaren aralarında bulunduğumuz birçok devrimci grup tarafından isyana en güçlü katılım ve devamında ciddi bir ağırlığın gösterilmesi son derece önemlidir. İşgal sürecinde üstlenilen rol de teslim edilmelidir. Ancak derlenip toparlanması, kitle ilişkisi ve çizgisi başta olmak üzere, kullandıkları araç ve dilden başlayarak çalışma ve örgütlenme tarzına ilişkin bir dizi hususu gözden geçirmesi gereken de biz olmalıyız" Kadın kitabı kapatıp adama veriyor gülümseyerek: "Nasıl yapacağımızı konuşalım o halde…"

Görünen o ki, bugün de eve gitmek yok...

Sokaktaki İnsanın TC Sözlüğü

Akdoğan Özkan, Notos Kitap Yay., Temmuz 2013, 264 s.

Televizyon ne demek? Kentsel dönüşüm ya da ekonomi? Özkan, kelimeleri güncel toplumsal gerçekler ve duygularla buluşturup geri salıyor. Ortaya, yaratılmasında Gezi Direnişi'nin de pay sahibi olduğu ironik ve mizahi bir dil çıkıyor.

Bir Çapulcunun Hatıra Defteri

Erol Hızarcı, Destek Yayınları, Temmuz 2013, 224 s.

Eğer direnişin ruhunu aktaran kitaplar çıkacaksa, mutlaka biri "geyik"ler üzerine olmalıydı. Hızarcı'nın direnişte olup bitenler eşliğinde yaptığı "geyik" muhabbetleri…

Taksim Meydan Okuması: İsyan edin, birleşin, örgütlenin!

Akif Kocadağ, Umut Yayımcılık, Temmuz 2013, 64 s.

Kocadağ, direnişin siyasal analizini sınıfsal bir perspektifle, eleştiri ve özeleştiriden sakınmadan yapıyor. Akılları karıştıran "orta sınıf" kavramına, örgütsüzlüğe yapılan vurguya, Taksim'de yaratılan "komün"ün geleceğe ilişkin taşıdığı öneme, direnişin gerisinde kalan sendikaların durumuna, direnişin halkların kardeşliğine kırptığı göze ve sosyalist örgütlerin gözden geçirmesi gerekenlere, güncellik izin verdiği ölçüde değiniyor. Süreçteki tüm politik aktörleri değerlendirmeye tabi tutan Kocadağ'ın kitabında değindiği son nokta önemli: Kontrolsüz olsa da akandan yana olmak, akana karşı çıkmamak gerekir. Arzu edilen bir gücü yaratamamak bir realitedir ve bunu böyle bir pratik içinde yaşamak, en büyük kazançlarımızdan biri olmalıdır.

Kadınların En Güzel Tarihi

Türkiye İş Bankası Kültür Yayın-ları'nın "en güzel tarih serisi"nin son kitabı kadınlar üzerine. Bu defa en güzel tarihi söyleşerek aktaracak olan dört kadın: Claude-Levi Straus'un öğrencisi, ünlü bir akademik kuruluşun onursal profesörü Françoise Héritier; Fransa'da kadın tarihi ve toplumsal cinsiyet araştırmalarının öncülerinden tarihçi Michelle Perrot; feminist yazar ve filozof Sylviane Agacinski ve söyleşileri yerinde sorularıyla yönlendiren tarihçi ve siyaset bilimci Nicole Bacharan.

Bacharan önsöze kendi kişisel hikâyesi ile başlıyor. Yirmi yaşındayken, erkeklerle eşit olduğunu,"kurtulmuş ve özgür kadın" olduğuna inanıyor. Bu bakış, kadınların hak ve özgürlüklerine ilişkin olası tehditleri görmeyi engelleyebileceğini, yanılgıya düşmeme uyanıklığını göstermek için kadınların mücadelelerle işlenmiş tarihini bilmenin önemini vurguluyor ve kitabın "modern insanın ilk örneği olan Cro-Magnon insanından günümüze kadınlığın hikâyesini anlatma" amacında olduğunu belirtiyor. Bunun için en uygun başlangıç, Héritier ile "insanlığın şafağı"na yapılacak yolculuk. Başlıyoruz…

Héritier, Strauss ile yaptığı çalışmalardan da faydalanarak, kadının ve kadınlığa atfedilen değerlerin aşağılanmasına neden olan toplumsal algıların köklerini ilkel kabilelerde arıyor. "Gerçekte her zaman bir güçlü bir de zayıf cinsiyet vardır." diyor, Héritier. Kadın değerleri ile erkek değerlerinin her zaman her coğrafyada ayrılmış olduğunu ve yine her zaman bu değerlerin bir hiyerarşi barındırdığını belirtiyor. "Cinsiyetler arası değer ayrımcılığı" olarak adlandırdığı bu hiyerarşinin temeline ise ilkel insanların gözlemlerini oturtuyor. Örneğin oluşan hiyerarşinin kadınlar aleyhine işlemesinin nedeni ni şöyle anlatıyor: "Bir hayvan öldürüldüğünde kanı akıtılır ve hayvan kanını kaybettiğinde soğuk, hareketsiz ve ölü hale gelir. Demek ki yaşam hareket ve sıcaklık, ölüm hareketsizlik ve soğukluktur. Peki neden sıcak ve kuru olan erkek oluyor? Çünkü erkek her ay kan kaybetmez. Oysa kadın âdet dönemlerinde düzenli olarak kan kaybeder ve bunu engellemek için elinden hiçbir şey gelmez." Erkek egemenliğinin başat meselesinin kadınların doğurganlığına sahip çıkma arzusu olduğunu açıklarken Héritier, erkeklerin kadınların "içinden kız çocuk çıkarmalarını" anlaşılabilir bulmuş olduğunu -kendilerine benzedikleri için-, erkek çocuk doğurmalarını ise çocuğu kadınların içine kendilerinin koyduğunu düşünerek anlamlandırdıklarını söylüyor. Fakat bu anlamlandırma tek başına kadınları ikinci sıraya düşürmüyor; Heritier, erkeklerin doğan çocuğun kendilerinden olduğunu da anlaması gerektiğini ve bu nedenle kadınları çeşitli araçlarla baskı altında tuttuklarını ekliyor. Bacharan, erkeklerin neden doğan çocuğun kendisinden olmasına dikkat ettiğini sormuyor. Açıklamanın, hiçbir maddi koşula gönderme yapmamasının bedellerinden biri, bu boşluk.

Michelle Perrot ise Ortaçağ'ı anlatırken daha temkinli; fakat konunun tüm detaylarına girmekten geri durmuyor. Dönemin evlilik anlayışı, "makbul" kadını, "iyi eş" imgesi, cinsellik ve cinselliği algılama biçimleri, kadın ve erkek deneyimlerindeki farklılıkları ele alıyor. Bacharan ile özellikle bir zamanlar kadınların ayrıcalığı olan doğurganlığın Ortaçağ'da kadınların yaşamlarını nasıl etkilediği üzerine söyleşiyorlar. Doğum kontrol yöntemlerinden doğumun nasıl gerçekleştiğine, kürtaj yaptırıp yaptırmadıklarından hamile giyimine kadar öğreniyoruz Ortaçağ kadınlarını… Derken nihayet, kamusal alanda var olamayan kadınların 19. yüzyıl sonlarında isyan seslerini işitiyoruz.

Sohbeti 20. yüzyıldan devralan Sylviane Agacinski, toplumsal cinsiyet alanında bir kısmı hâlâ tartışılagelen soruları yanıtlıyor. Cinsel kimliğin ne olduğu, nasıl şekillendiği, tarihsel olarak değişip değişmediği gibi sorulara ağırlık veriyor. Kadınların ardından eşcinsellerin sesleri de duyulmaya başlıyor. Agacinski anlattıkça görülüyor ki eşitlik, hak ve özgürlükler konusunda kadınların alacağı daha çok yol var.

Kadınların En Güzel Tarihi, Françoise Héritier, Michelle Perrot, Sylviane Agacinski, Nicole Bacharan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Temmuz 2013, 251 s.

İslam'da İçki

Arif Tekin'in Kur'an'ın Kökeni 1-2, Bilinmeyen Yönleriyle Hz. Muhammed'in ölümü, Kur'an'ın'da Allah, Sümerlerden İslam'a Kutsal Kitaplar ve Dinler adlı kitapları bulunuyor. Bunlardan Kur'an'ın Kökeni adlı çalışmasıyla 1999 yılında Turan Dursun Araştırma Ödülü'nü kazanmış. Yazarın son çalışması ise İslam'da İçki.

Arif Tekin araştırmacılığı ve yazarlığı ile birlikte cesaretini de koymuş ortaya. Başbakanın "Şarap içeceğinize üzüm yiyin" çağrısı hâlâ kulaklarımızda. Daha da önemlisi geçtiğimiz aylarda "düzenleme" kılıfı ile memlekette alkol tüketimi neredeyse yasaklandı. Tekin'in böyle bir dönemde İslam'da içkinin yerini tartışması hem kitabın hem de yazarın değerini katlıyor.

Araştırma, İslamiyet öncesi dönemlerde içkinin günah olup olmadığı ile ilgili Tevrat ve İncil'deki çelişkili bilgileri gün yüzüne çıkartıp, Hz. Muhammed'in bu konuda yeni bir şey eklemediği savıyla başlıyor. Bazı araştırmacıların Kur'an'ın devraldığı bu çelişkiyle ilgili Allah'ın önce izin verdiği fakat zamanla haram kabul edip yasakladığı savını Tekin, gerekçelerini belirterek reddediyor. Ona göre bu çelişkilerin kaynağını, ayetin inmesine sebep olan olayların içeriği oluşturuyor. Hz. Muhammed ve Hz. Ömer döneminden verdiği örneklerle, (Hz. Muhammed'in nebiz denilen bir içki ile abdest alıp namaz kılması; Hz. Ömer'in birlikte içtiği kişileri sarhoş oldukları gerekçesiyle cazlandırması gibi) olaylar ile ayetler arasında neden-sonuç ilişkisi kurarak ikna edici bir çerçeve çiziyor.

Arif Tekin, içkiye ilişkin ayetleri göz önüne alarak, Kur'anda içki ile ilgili "Sigara sağlığa zararlıdır" mesajı gibi bir sonuç çıkabileceğini iddia ediyor.

Tüm çıkarımlarını İslami kaynaklara dayandıran Arif Tekin'in titizlikle hazırladığı yeni çalışmasında hem Hz. Ömer'in hem de Hz. Muhammed'in içkiye pek de mesafeli olmadığına ilişkin şaşırtıcı örnekleri, Kur'an'da içkinin nasıl ele alındığına dair gerçekleri okuyoruz.

İslam'da İçki, Arif Tekin, Berfin Yayınları, Temmuz 2013, 232 s.

Neden "Bilimum Bilim?"

Merhaba. Ben **Zeynep Hülya Gümüş**. Bilimum bilimsel haberleri, New York'tan bildireceğim.

Yazmamın üç nedeni var. Birincisi, New York bir biliminsanı için heyecan dolu bir şehir. Manhattan'daki **Cornell Üniversitesi** Weill Tıp Fakültesi'nde yardımcı doçentim. Yanımız **Rockefeller Üniversitesi**, Nobel ödüllü biliminsanlarının araştırma yaptığı sıkı bir kurum. Önümüz dünyanın en ileri kanser araştırma ve tedavilerinin yapıldığı **Memorial Sloan Kettering Kanser Merkezi**. Batımız Orhan Pamuk'un da ders verdiği **Columbia Üniversitesi**, güneyimiz **New York Bilimler Akademisi.** Hem de 11 Eylül'de yıkılan Dünya Ticaret Merkezi bölgesinde kurulu yeni bir gökdelenin 40. katında, "lebiderya" Manhattan manzaralı iki dirhem, bir çekirdek. New York'a kısa bir mesafede ise yeşillikler içinde bir kasabada kurulu **Princeton Üniversitesi**; beş buçuk yılımı geçirdiğim, her karışını ezberlediğim, doktoramı aldığım okulum.

Sizinle paylaşmak istediğim çok konu birikti! Sadece akademisyenler için yazılmış, anlamak için 10 fırın ekmek olmasa bile saatler gerektiren makalelerden farklı, meraklısına, öğrencisine **doğrudan, yalın bir dille** yazacağım. Bunu yapan yetenekli bilim gazetecileri elbette var; benim isteğim, kendi deneyimlerim ve ilgi alanlarımla doğrudan bağlantılı olarak bilgi vermek. Yani tamamen kişisel…

İkincisi, sizleri **eleştirel düşünmeye davet etmek. Eleştirel düşünme doğuştan gelen değil, öğrenilen bir yetenek.** Bisiklete binmek gibi. Bir karara varmak için eldeki verileri inceleyip birbirinden farklı açıklamaları tarafsızca dinleyip analiz edebilme yeteneği öğretilebilir ve öğretilmesi de gerekir. Ancak bu yeteneğe sahip ve **bilgilendirilmiş** bir toplumla eğitimimiz, sağlığımız ve geleceğimiz üzerine doğru kararları verebiliriz.

Bir örnek: Hastanızın tek tedavisi **Sloan Kettering**'de geliştirilmekte olan bir ilaç. Evinizi barkınızı sattınız. Uçağa atladınız, soluğu New York'ta aldınız. ABD'li bir hastanın doktoru görmesi (yani çeşitli testler, ilaçlar vs. haricinde, 15-20 dakikalık bir muayene), 500 dolar. Hastanızın sigortası varsa, ücret karşılanıyor.

Ama siz yabancısınız ve sigortanız yok. Size 3000 dolar. Peşin. ABD'de 30 yıl da yaşasanız, sigortasız yabancıya verilen fiyat budur.

Sigortalı, ABD'li ve zengin Türk yaşıyor; sizin hasta, maalesef. Sebebi araştırma-geliştirmede geri kalmışlık. Parasızlık. Eldeki veriler bunlar.

Eleştirel düşünce alıştırmamızdan çıkan (çok bariz) sonuç: Bizde de sağlık araştırmalarına daha fazla yatırım yapılması için kamuoyu oluşturmalıyız. Eğer devlet yapamıyorsa kişisel girişimciler gerekiyor. Bilinçlendirilmiş bir toplumda bu tür organizasyonlar daha kolay.

Daha zor olan konular da var tabii. Anlaşılması, tartışılması, düşünülmesi ülkemizde duygusal olarak zor olan konular. İnsanları alevlendiren… **Darwin** diyelim, geçelim bugün.

Ve üçüncüsü, gençlerimizden bilime taraftar kazandırmak. Neden derseniz, **bilim yazarlığı, spor yazarlığı gibi:** Sonuçlara dayalı, belirli oyuncuların ağır bastığı, soluksuz rekabetlerin, acımasız çalımların, doksanıncı dakika gollerinin yaşandığı, yanı sıra büyük egoların çarpıştığı ve büyük takımların top koşturduğu bir dünya üzerine.

Yılan yağı satıcısı bilim şarlatanları, dopingli sporcular gibi eninde sonunda ortaya çıkıyor. Üstelik nasıl ki spor yazıları spora yeni kuşaklardan bir hayran kitlesi ve yeni oyuncular kazandırıyor, ümidim, biz de bilime merak uyandırabilelim ve yeni biliminsanlarının oluşumuna bir nebze de olsa katkımız dokunabilsin.

Peki kanseri nasıl önleyebiliriz?, Hakikaten, kanser nedir bu arada?, "Şu an"ı beynimiz nasıl algılıyor?, Uzayda çocuk yapmak mümkün mü? türü sorularla ilgili son bilimsel verileri anlatacağım. Bu sayede bir tartışma platformu oluşturabilirsek, ne mutlu. Her gün bir başka skandal, cinayet, entrika, siyasal gerginlikle dolu gazete haberlerinden bunalan okurlarımızın, "Yahu dünyada politikadan başka bir şey yok mu?" diye sabah kahvaltısında başlarını kaşırlarken dikkatlerini çekmesini umduğum, kimi gün bir teori, kimi gün bu teorileri geliştiren insanlar ve onların arasındaki çekişmeler üzerine. Kimi gün onlarla söyleşi… **Yani bilimum bilim**.

Gelecek ay yeniden buluşmak üzere.

Bilimadamları ve testosteron

Graham D. Burnett, Princeton Üniversitesi'nde genç bir bilim tarihi profesörü. Her gün askeri bir disiplinle sporunu yapar, kendi pişirmediği bir yemeği aç kalma pahasına da olsa kesinlikle yemez ve her konuda mükemmelliyetçidir. Üniversitede zihinsel yoğunluğu, konunun özüne inmesi ve başarılı makaleleri ile meşhur olsa da, üniversite dışında da bilim tarihini eğlenceli kılan kısa hikâyeleri, kitapları ve ABD'nin en sıkı gazete ve dergilerinde (*The New York Times*, *The New Yorker* gibi) çıkan yazılarıyla biliniyor.

Graham ile birkaç yıl önce Princeton'da düzenlediğim bir seminerler dizisinde beraber çalışmıştık. O seminerlerde de nevi şahsına münhasır kişiliği, entelektüel yoğunluğu ve güzel konuşma yeteneği ile göz kamaştırmıştı. Öyle ki, o dersin masraflarını karşılayan ABD'nin sayılı zenginlerinden bir Princeton mezunu o kadar etkilenmişti ki, her sene yakın dostlarından olusan bir grubu ve Graham'ı özel uçağı ile aldırtır, bir rehabilite merkezinde misafir eder, ki Graham bu seçkin zenginler grubuna bilim tarihi öğretsin!

Geçenlerde Graham ile bir konferansta tekrar karşılaştık. Yeni bir dergi çıkartıyormuş. İsmi, *Cabinet*. "Mutlaka bir bak" dedi. Eh, dergiyi çıkaran renkli karakter Graham olunca, hemen biraz kurcaladım. Beklediğim gibi, bilim, tarih ve sanat arasında gidip gelen, disiplinlerarası içerikli yazılarla doluydu. Özellikle 2008 baharında yayımlanmış, Christopher Turner imzalı bir makale ilgimi çekti. Gerçi konusu Serdar Turgut ağabeyimizin uzmanlık alanına girse de, Serdar ağabeyimizin affına sığınarak biraz söz edelim.

Gençliği ve "erkekliği" koruyacağım derken, kuzuların maskarası olmak da olası!

Turner'ın anlattığına göre, Collège de France'da deneysel tıp profesörü ve modern endokrinolojinin (iç salgı bezleri bilim dalı) büyükbabası Charles-édouard Brown-Séquard, 1889'da, tam 72 yaşındayken, kendisine öğütülmüş Ponca domuzu ve köpek yumurtalarından, "gençlik verici" bir sıvı aşılar. Sıvıdaki testosteron hormonunun yoğunluğu büyük ihtimalle biyolojik bir etki yaratamayacak kadar azdır, ama Brown-Seguard yepyeni bir enerjiye sahip olduğunu, beyninin daha çabuk çalıştığını, zindeliğinin arttığını ve cinsel güçlerinin geri geldiğini iddia eder; 30 yaş gençleşmiştir!

Tabii aklımıza ister istemez o yaşlarda "delikanlı" denince ABD'de Playboy malikanesinde yaşayan Hugh Heffner (ya da Süha Özgermi) geliyor, ama 1889 Paris'inin de böyle bir etki bırakabilme ihtimali vardır herhalde.

Bu arada Paris'te yaşayan Rus fizyolog (işlevbilimci) Serge Voronoff, tembelleri, zihinsel özürlüleri, yorgunları ve yaşlıları, erbezi (tıbbi adı ile testis) nakli ile canlandırabildiğini müjdeler. Yaptığı pahalı ameliyatlar için zenginler sıralanır. İlk başlarda idam edilmiş tutukluların erbezlerini kullansa da, zamanla talep patlaması yaşanır ve canlı erkekleri bayıltıp erbezlerini çalan hırsızlar bile türer. Voronoff bu krizi maymun erbezi kullanarak çözer. Maymun erbezleri sayesinde hastaları daha uzun çalışabilecek, cinsel güçleri de artacaktır. Tüm bu araştırmaların aşk sehri Paris'te cereyan etmesi rastlantı mıdır, bilmiyoruz.

1920'lerde ABD'li doktor Clayton E. Wheeler, yaşları 52 ile 76 arasında değişen Kaliforniyalı hastalara, on iki bin (12.000) keçi erbezi aşısı yapar; "yaşayan ölüleri" diriltmektedir!

Viyana'da ise Eugen Steinach, eşcinsel erkeklerlere "normal" bir erkeğin erbezi nakledilirse, bu erkeklerin "erkekleşebildiğini" duyurur! O sıralarda aşılarda kullanılan erbezlerine talep hâlâ yüksek olduğundan, "Steinach operasyonu" olarak da bilinen meni kanalı ameliyatının, erbezi bulma sorununa bir çözüm olduğunu iddia eder: Hastanın kendi erbezleri bu ameliyat ile tekrar uyandırılıp yeniden hareketlendirilir.

En sonunda 1935 yılında bilimadamları testesteronu arıtmayı başarır da, tüm bu anlatılan faydaların plasebo, yani ilaçmış gibi verilen işlevsiz madde etkisi ile aynı (psikolojik) olduğu anlaşılır. Dayandığı biyolojik iddialar çürütülür; ne meni kanalı ameliyatı, ne de erbezi aşısı testosteronu etkiliyor. Sadece sentetik testesteron alınırsa vücuttaki testosteron miktarı artırılabiliyor. Ocak 1936'da *Los Angeles Times* gazetesi (ki sahibi de keçi erbezi aşısı mağduruydu), bu söz verilen mucizelerin hiçbirinin gerçekleşmediğini duyurur ve konu kapanır.

Bilim tarihi, bu tip enteresan hikâyelerle ve sahte "yılan yağı" satıcısı bilimadamları ile dolu. O yüzden her şeyi sorgulamaya ve eleştirel düşünce yeteneğimizi geliştirmeye devam etmeliyiz.

DİPNOTLAR

1) Turner'in İngilizce makalesinin tümü ve *Cabinet* dergisinin web sitesi: http://www.cabinetmagazine.org/issues/29/turner.php.

2) Bu notu vakti zamanında zakkumun kansere iyi geldiği iddiası açıklandıktan sonra zakkum yiyip sonrasında zehirlenenler olduğu için yazıyorum. Lütfen hiçbir köpeği, maymunu, keçiyi incitmeyin; sağlıklı erkeklere saldırıp erbezlerini çalmayın. Tembelliğe ve "gençleşmeye" faydası yok!

Hastane fantezilerim

18 Eylül 2012; Rochester, Minnesota.

Dünyanın en büyük tıp merkezi **Mayo Kliniği**'nin girişindeyim ve Eylül ortasında olduğumuz halde, kalın ceketime sarılmış, tir tir titriyorum. Oysa ABD'nin kuzey eyaleti Minnesota'da bulunan bu devasa kliniğe gelmek için sabah New York'taki sımsıcak evimden sadece bir tişörtle ayrılmıştım.

Kliniğe giden yolun çevresinde yer mısır, gök bulut. Mısır tarlaları göz alabildiğine uçsuz bucaksız; arada at çiftlikleri, yol kenarında tatlı mısır satıcıları. Çitfçilerin kimisi Norveçli göçmenlerin torunları; en son modern teknolojiye sahip. Kimisi Amish dininden, elektrik bile kullanmayan, at arabalı aileler.

Hastanenin içerisi tertemiz. Yerler mermer. Bir hasta yakını kuyruklu piyanoda Chopin çalıyor. Etrafımda dünyanın her yerinden şifa bulmak için akın etmiş hastalar. Mayo'nun uzmanlığı tedavi edilmesi zor vakalar; kanser, kalp, yaşlılık hastalıkları... Mayo genellikle son umut kapısı.

Ciddi hastalıkla karşılaşınca, teknolojiyi reddeden Amishler bile soluğu Mayo'da alıyor. Koridorlarda kuzey Avrupalıların sarışın torunları, Somalili göçmenler, rahibeler ve ne tarafa baksam Araplar, Araplar, Araplar… Yüzlerindeki ifade umutla umutsuzluk arasında. Hepsi birer savaşçı aslında. Burada olmaları bunun en büyük kanıtı değil mi?

Mayo Gonda binası.

30 bin çalışanı olan dev hastaneye yılda yarım milyon hasta akın ediyor. Oysa Mayo'nun bulunduğu Rochester şehrinin nüfusu sadece 100 bin. Geri kalan nüfus, otel ve lokanta gibi servis sektörlerinde çalışıyor. Yani bir hastane-şehirin tam kalbindeyim.

Biraz ilerideki Aziz Mary (St. Mary) Hastanesi de dev Mayo'nun bir parçası olmuş. Yıllar boyu hastaneyi çekip çeviren, hemşirelik yapanlar, şehrin yakınındaki Katolik manastırında yaşayan Assisi'li Aziz Francis rahibeleri imiş. Manastırdaki odaları hâlâ birer döşek, masa ve sandalyeden ibaret.

Şehrin merkezinin en büyük dükkânı bir perukçu. Önce anlam veremiyorum, sonra dank ediyor. Kanser. Kemoterapi. Dökülen saçlar. Kadın olmak.

ABD'denin ortasındayım diye mi… En büyük hastalıkların başında yer aldığı için midir… Şişmanlar kampında gibiyim. Spor yapmayan kadının şekerden göğüs kanserine türlü hastalığa yakalanma riski istatistiksel veri olmaktan çıkıp, gerçeklere dökülüyor karşımda, koridorlarda, perukçuda.

Mayo'nun kurucuları cerrah baba ve iki oğlu. Amerikan İç Savaşı'nda yaralanan askerlere hiçbir yerde yapılamayan ameliyatları yapabilme uzmanlıkları ile çevreye nam salıyorlar. Rochester şehrine gelen bir hortum şehrin yarısını yok edince, cerrah aile yaralıların yardımına koşuyor. Zamanla ABD'nin her yerinden hastalar gelmeye başlıyor. Mayo Kardeşler, "Eşime Rolls Royce alayım, oğlumun altına Ferrari çekeyim" diye düşünecekleri yerde, hastaneyi bir vakfa dönüştürüyorlar. Öyle ki kardeşlerin cerrah torunları, Mayo'da çalışacak kadar iyi olmadıkları için iş başvuruları reddedilmiş!

Kuzey Avrupa sosyalist sisteminden esinlenmiş İngiliz asıllı Mayo Kardeşler. Klinik kâr amacı gütmüyor. Doktorlar hasta ya da ameliyat sayısına göre para almıyorlar, önceden belirlenmiş bir maaşları var. Bu sayede aceleye getirmeden, gereksiz operasyonlar yapmadan, her hastayla ihtiyacı dahilinde ilgileniyorlar.

Mayo Kliniği gezisinden bir fotoğraf.

Araştırma-geliştirmede de vahşi akademik kapitalizm yok. Yeni başlayan yardımcı doçent doktor da, yıllanmış profesör de birbirlerine yakın maaş alıyor. Sadece bölüm başkanlarının maaşları biraz daha yüksek, o da yılda 5000 dolar gibi sembolik bir fark. Bölüm başkanı her 6-7 yılda bir değişmek zorunda. Kemikleşme, hizipleşme yok yani.

Fantezime gelince… Güzelim Karadeniz'in kıyılarından birisinde böyle dünya çapında tıp merkezimiz olsa. Hastalara şifa dağıtılsa. Mayo ve diğer saygın tıp merkezleri ile ortak çalışmalar yapılsa. Tedavisi güç hastalar Türkiye'nin her yerinden yurtdışı yerine buraya gelse. Fantezimin çıkış noktası, Edirne'de Osmanlı'nın tımarhanesi, günümüzün müzesi **II. Bayezid Bimarhanesi**'ni ceddimizin yapabilmiş olması. Eskiden mümkün olan, şimdi neden olmasın?

Son söz: Mayo Kliniği sadece özel teşebbüsün eseri. Şifa bulan hastaların bağışları ve hasta merkezli tedavi sayesinde büyümüş. Mesela seminer verdiğim Gonda binası, 200-250 milyon dolar civarı bir bağışla inşa edilmiş. Devlet eliyle değil. Çoğu hastanın tedavisini sigorta karşılıyor. Kurtar bizi baba diyen yok. Baba parası yiyen de.

Mayo peruk dükkânı.

Newton'un 'Arithmetica'sından bir problem

Ali Törün

a_torun60@hotmail.com

Bu yazıda Newton'un *Universal Arithmetick* kitabından kısaca söz edeceğiz ve bu kitaptaki bir problemi ele alacağız.

Universal Arithmetick ya da kısaca *Arithmetica*, Newton'un ders notlarından oluşmaktadır. Latince yazılmıştır. İlk baskısı 1707'de William Whiston tarafından hazırlanıp yayımlanmıştır. Daha sonra 1720'de İngilizce baskısı yapılmış, 1722'de de John Machin tarafından ikinci Latince baskısı yayımlanmıştır.

Bu baskıların hiçbirinde Newton adı geçmez. Newton, *Arithmetica*'nın yayımlanmasından hiç hoşnut değildir, bu nedenle adının yer almasını reddeder. Whiston'un hazırladığı baskı yayımlandığında, Newton o kadar rahatsız olmuştur ki, tüm kopyaları toplayıp imha etmeyi düşünmüştür.

Newton'un çalışmalarını yayımlama konusundaki isteksizliğinin, ilk keşiflerini yayımladığındaki tepki ve eleştirilerden kaynaklandığı düşünülmektedir. 1672'de ilk olarak ışık ve renk üzerindeki buluşlarının yayımlanmasının ardından Hollandalı fizikçi Christiaan Huygens ve İngiliz biliminsanı Robert Hooke tarafından yoğun eleştiri almıştır. Özellikle de Hooke'yle yazışarak yaşadığı "kavganın" Newton üzerinde bazı garip etkilerinin olduğu iddia edilir. Hooke'nin koparadığı gürültü, bazı biliminsanlarını Newton'un çalışmalarının bilimsel geçerlilikten yoksun olduğu savına iter. Sonrasında haklı çıkan Newton'dur; ama içine eleştirilme ve onaylanmama korkusu yerleşmiştir. Bu korku yüzünden *Opticks*'in yayımını Hooke'nin ölümünden sonraya (keşfinden 30 yıl sonra) ertelemiştir. Bundan sonra, adeta yoğurdu üfleyerek yemeye çalışmış, diferansiyel ve integral hesapla ilgili keşiflerini de yaklaşık yirmi yıl sonra yayımlamış ve bu yüzden Liebniz'le "öncelik savaşına" girmiştir.

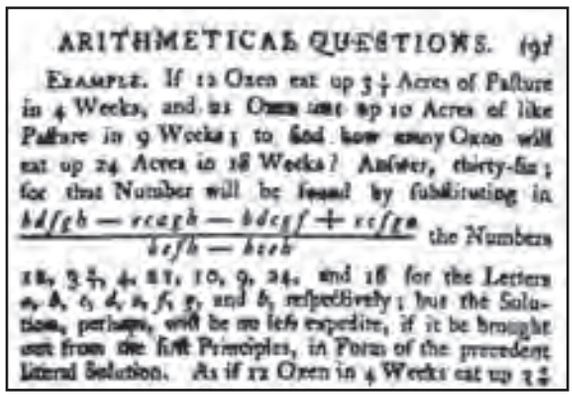
Arithmetica'nın
1707 baskısının kapağı.

Arithmetica Univerſalis:
SIVE
DE COMPOSITIONE
ET
RESOLUTIONE
ARITHMETICA
LIBER.
Cui acceſſit
HALLEIANA
Æquationum Radices Arithmetice inveniendi methodus.
CANTABRIGIÆ
LONDINI,

Newton, *Arithmetica*'yı belki de içeriği yüzünden yayımlamak istememiştir. *Arithmetica*'da cebirsel notasyon (Newton'un pek de başarılı olamadığı bir alan), geometri-cebir ilişkisi, çeşitli denklemlerin çözümleri, aritmetik problemleri yer almaktadır. İnsanlığın karşısına büyük buluşlarla çıkmış olan Newton, *Arithmetica*'daki konuları yüzeysel bulmuş olabilir. Ayrıca Newton, aynı kitapta, polinom denklemlerin sanal köklerinin sayısını belirleyen bir kural ortaya koymuş, ama kanıtını vermemiştir. Bu teoremin kanıtı yaklaşık 150 yıl sonra James Joseph Sylvester tarafından yapılmıştır.

Yazının bundan sonraki kısmında *Arithmetica*'dan bir aritmetik problemini ele alacağız. Büyük yolculuklar küçük adımlarla başlar... Diferansiyel ve integral hesap gibi çığır açıcı kuramlara ulaşmış bir dehanın uğraştığı aritmetik problemlerinden birini merak edenlere…

Aşağıya orijinal baskısındaki görüntüsünü alıntıladığımız problemi özgün biçimiyle ele alacağız. Bu yüzden sorudaki arazi ölçü birimini de değiştirmedik. Bir acre yaklaşık olarak 4047 metrekareye eşit.

ARITHMETICAL QUESTIONS. 191

EXAMPLE. If 12 Oxen eat up 3 1/3 Acres of Paſture in 4 Weeks, and 21 Oxen eat up 10 Acres of like Paſture in 9 Weeks; to find how many Oxen will eat up 24 Acres in 18 Weeks? Anſwer, thirty-ſix; for that Number will be found by ſubſtituting in $\frac{bdfgh - rcegh - bdcgf + rcfge}{befh - bceh}$ the Numbers 18, 3 1/3, 4, 21, 10, 9, 24, and 18 for the Letters a, b, c, d, e, f, g, and h, reſpectively; but the Solution, perhaps, will be no leſs expedite, if it be brought out from the firſt Principles, in Form of the precedent Literal Solution. As if 12 Oxen in 4 Weeks eat up 3 1/3

Problem. Otların düzenli bir şekilde büyüdüğü ve her yerde aynı miktarda otun bulunduğu bir çayırda, 12 koyun, $3\frac{1}{3}$ acrelik alandaki otları 4 haftada; 21 koyun, 10 acrelik alandaki otları 9 haftada bitiriyor. Otların büyüme miktarını da dikkate alarak 24 acrelik alandaki otların 18 haftada kaç koyun tarafından tüketileceğini hesaplayabilir misiniz?

Çözüm. Problemin genel çözümünü yapacağız. Elde edeceğimiz sonuca göre Newton'un problemini yanıtlayacağız.

Bir acrelik alandaki ot miktarını a, bir koyunun bir haftada yediği ot miktarını b, bir acrelik alanda bir haftada büyüyen ot miktarını da c ile gösterelim.

m_1 koyun, n_1 acrelik alandaki otları t_1 haftada; m_2 koyun, n_2 acrelik alandaki otları t_2 haftada; m koyun, n acrelik alandaki otları t haftada bitiriyorsa aşağıdaki denklemleri yazabiliriz.

$$n_1(a+t_1c) = m_1 t_1 b,$$
$$n_2(a+t_2c) = m_2 t_2 b,$$
$$n(a+tc) = m\,tb.$$

Bu eşitliklerden oluşan denklem sisteminde m'yi arıyoruz. Son eşitlikte m'yi yalnız bırakırsak,

$$m = \frac{n}{t}\left(\frac{a}{b}+\frac{c}{b}\right) \quad (1)$$

olur. İlk iki eşitlikte her iki tarafı b'ye böldüğümüzde a/b ve c/b bilinmeyenler olmak üzere iki bilinmeyenli iki denklem elde edilir. Bu denklem sistemini çözerek (çözümü okura bırakıyoruz) a/b ve c/b değerlerini (1)'de yerine koyarsak,

$$m = \frac{n\left[n_1 m_2 t_2 (t-t_1) - n_2 m_1 t_1 (t-t_2)\right]}{t n_1 n_2 (t_2 - t_1)} \quad (2)$$

bulunur. Şimdi, bu eşitlikte Newton'un probleminde verilen değerleri yerine koyalım:

$$m_1 = 12,\ n_1 = 3\tfrac{1}{3},\ t_1 = 4$$

$$m_2 = 21,\ n_2 = 10,\ t_2 = 9$$

$$n = 24,\ t = 18$$

değerlerini (2)'de yerine koyduğumuzda $m = 36$ bulunur. O halde, 18 haftada 24 acrelik çayırdaki otlar 36 koyun tarafından tüketilir.

Bu problemi başka yollardan da çözebiliriz. Biz yukarıda Newton'un çözümünü aktardık. Farklı yoldan çözüm yapmak isteyen meraklı okur için ilki kolay, ikincisi görece zor olan iki problem daha veriyoruz.

Problem 1. Otların düzenli bir şekilde büyüdüğü bir çayırda, 10 koyun otların tümünü 20 günde tüketiyor. Aynı çayırda 30 koyun otlasaydı otların tümü 4 günde bitecekti. Otların büyüme miktarını da dikkate alarak, 25 koyunun bu çayırdaki otların tümünü kaç günde tüketeceğini hesaplayabilir misiniz? (Yanıt: 5)

Problem 2. Bir inek, bir keçi ve bir kaz bir çayırda otluyorlar. İneğin tükettiği ot miktarı, kaz ve keçinin birlikte tükettiği ot miktarıyla aynıdır. İnek ve keçi bütün otları 45 günde, inek ve kaz 60 günde, keçi ve kaz 90 günde tüketiyorlar. Otların büyüme miktarını da dikkate alarak, inek, keçi ve kazın birlikte çayırdaki bütün otları kaç günde tüketeceğini hesaplayabilir misiniz? (Yanıt: 36)

Isaac Newton (1647-1727).

KAYNAKLAR

1) Newton, I, *Universal Arithmetick*, Londra, 1769.
2) Petkovic, M., *Famous Puzzles of Great Mathematicians*, AMS, 2009.

EL NO: 199
Kuralları bilmek

♠ 76
♥ QJ8
♦ AQ93
♣ K872

G K
1NT 3NT

Batı Karo 4'lü atak eder. Nasıl devam etmeliyiz?

K
B D
G

♠ A852
♥ AK10
♦ 765
♣ A63

Yanıt: Sağlam yedi lövemiz var. Karo empası geçerse sekiz löve. Dokuzuncu löve için Trefl dağılımı düşünülebilir. Eğer Trefl'ler 3-3 dağılmışsa üç löve üretebiliriz. Peki, ya değilse? Burada ilk bakacağımız rakibin atak ettiği kartın markasıdır. Onbir kuralına göre Doğu'da bir geçer kart var. Eğer atağı ele çekersek bu renkten üç löve yapabiliriz. Dışarda bulunan KJ108 markalarıdır. KJ10 ile başlaması biraz zor; zira o zaman çoğu oyuncu ya Kantar ya da iç sekans atak yapardı. Buna göre ele çekelim Doğu'dan çıkan markadan sonra devam ederiz.

Tüm dağılım

♠ 76
♥ QJ8
♦ AQ93
♣ K872

♠ Q93
♥ 7532
♦ KJ84
♣ 109

K
B D
G

♠ KJ104
♥ 964
♦ 102
♣ QJ54

♠ A852
♥ AK10
♦ 765
♣ A63

EL NO: 200
Hangi olasılık?

♠ K2
♥ 1083
♦ 94
♣ A97632

G K
2NT 3♠(1)
3NT p

1) 3 NT'ye transfer.

K
B D
G

♠ A3
♥ AJ95
♦ AK653
♣ KQ

Batı Pik dam atak eder. Planımız nedir? Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: 8 lövemiz hazır. 9. löve için birkaç seçenek var: 1) Dışardaki Trefl'ler 3-2 dağılmış olabilir (yüzde 68). 2) Dışardaki Karo'lar 3-3 dağılmışsa (yüzde 36) bir Karo verip 4 Karo, 3 Trefl, 1 Kör ve 2 Pik ile 10 löve yapabiliriz. 3) Kör onörler ayrık veya iki onör Doğu'da olabilir (yüzde 75). Bu durumda üçüncü seçenek uygun görünüyor. Ancak briçte en iyi yaklaşım, olasılıkları birleştirebildiğimiz oyun tarzıdır. Bu amaçla atağı elden alıp, Rua Trefl ve as Trefl ile yere geçeriz. Eğer Trefl'ler 3-2 dağılmışsa bir Trefl vererek oyunu yaparız; değilse, yerden Kör 8'li çevirir bırakırız. Rakip alırsa Pik'le yere geçince Kör 10'lu oynar ve empasa devam ederiz. Burada baştan denemeyeceğimiz tek seçenek Karo'ların 3-3 dağılma olasılığıdır. Eğer 3-3 dağılmamışsa artık hem Trefl dağılımı hem de Kör dağılımını denemek için zaman geçmiştir.

Tüm dağılım

♠ K2
♥ 1083
♦ 94
♣ A97632

♠ QJ10986
♥ 42
♦ 10872
♣ 10

K
B D
G

♠ 754
♥ KQ76
♦ QJ
♣ J854

♠ A3
♥ AJ95
♦ AK653
♣ KQ

BRİÇ YASALARI 2007 KURAL DEĞİŞİKLİKLERİ TBF HAKEM SEMİNERİ (21 - 22 Ağustos 2013, Bursa)

Federasyonumuz, Uluslararası Briç Yasalarına ait 2007 yılı kural değişiklikleri ile ilgili eğitimlerini tamamlamamış hakemlerimizin bu eksikliklerini giderebilmek amacıyla 21 - 22 Ağustos 2013 tarihlerinde Bursa Aslanoba Turizm Meslek Yüksekokulu Uygulama Oteli' nde seminer yapacaktır. Seminer Rahmi İyilikçi tarafından verilecektir.

30 Eylül 2010 tarihinden önce briç hakemi olmaya hak kazanmış ancak listede isimleri bulunmayan hakemlerimiz bu eğitime katılabileceklerdir.

Seminere katılacak olan hakemlerimizin en geç 17 Ağustos 2013 Cumartesi günü akşamına kadar 100 TL kayıt ücretini TBF'nin Garanti Bankası Burdur Şubesi TR 22 0006 2000 5170 0006 2982 78 IBAN numaralı (Şube Kodu: 517 , Hesap No: 6298278) hesabına yatırmaları, dekontlarını info@tbricfed.org.tr e-posta adresine göndermeleri ve aşağıdaki bağlantıdan ön kayıt yapmaları önemle duyurulur. Bu tarihten sonra herhangi bir kayıt kabul edilmeyecektir.

Seminerin verileceği otelde konaklama, kahvaltı dahil 35 TL olup detaylar için Bursa İl Temsilcisi İbrahim Teke (0532 224 73 49) ile irtibat kurulabilir.

BRİÇ 1. KADEME YARDIMCI ANTRENÖR YETİŞTİRME KURSU (26 Temmuz - 6 Ağustos 2013, İzmir)

26 Temmuz - 6 Ağustos 2013 tarihleri arasında İzmir'de Ege Bilimsel Briç Kulübü Derneği'nde (İnönü Cad. Faikbey Apt. No: 479/A, Hatay, İzmir) Briç 1. Kademe Yardımcı Antrenör Yetiştirme Kursu yapılacaktır.

Hacettepe öğrencileri ve mezunları hocalarına sahip çıkıyor!

Basın emekçilerine, penguenlere, şirinlere ve fışkiyelere önemle duyurulur:

31 Mayıs Gezi Parkı Direnişi ile şehrin kamusal ve yaşam alanlarına sahip çıkmakla başlayan, demokrasi ve özgürlük talepleriyle yayılan demokratik eylemler Türkiye'nin siyasal ve toplumsal hayatında yeni bir dönemin kapısını araladı.

Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Mezuniyet Töreni'nde öğrencilerin pankart açmasından ve Ethem Sarısülük'ün, Abdullah Cömert'in, Mustafa Sarı'nın, Mehmet Ayvalıtaş'ın ve Ali İsmail Korkmaz'ın isimlerinin okunmasından sonra hocalarımız bizlere desteklerini bildirmek için "Yetiştirdiğimiz Çapulcularla Gurur Duyuyoruz'' pankartını açtılar. Bu pankarta birçok yerden tepki geldi ve hatta klavye savcıları, rektör ile YÖK'ü "göreve" davet etti. Buna bugüne kadar işinin ne olduğunu bilmediğimiz bir *"başgan"*da dahildir. Olaylarda 5 ölü, 7681 yaralı, 2841 gözaltı olması "skandal" olmaz iken hocalarımızın pankart açması "skandal" olmuştur. Hatta darbeci olmak ile suçlanmışlardır. Buna çok güldük, sonra gittik küfürden bir yudum aldık, bir daha düşündük ve bir daha güldük.

Gezi olayları kapsamında olan bitenin, yurttaşla devlet kurumları arasında ortaya çıkan ve aslında diyalog yoluyla çözülmesi gereken bir anlaşmazlık olduğunu düşünüyoruz. Bu diyaloğu imkânsız kılan, ölümlere ve insanların bedenlerinde kalıcı hasarlara yol açan şiddetin sorumlularının, kamu vicdanını rahatlatacak şekilde, yargı önünde hesap vermemeleridir. Biz biyologlar 31 Mayıs'tan beri sürekli diyalog ve müzakerenin ön plana çıkması gerektiğini ve Türkiye'nin katılımcı demokrasiye ihtiyacı olduğunu hep savunduk.

Hocalarımızın sahip çıktığı biz "çapulcular'' kimleriz?

Bilimi ilköğretim ve lise yıllarında TÜBİTAK'ın popüler bilim dergileri ve kitapları ile takip etmiş bir kuşak olarak, *Bilim ve Teknik*'in Darwin ile ilgili olan sayısını sansürleyecek kadar bilimden uzaklaşmış kadroları bu kurumlara yerleştirenlerden...

Bilimin ne olduğunu yeterince kavrayamamış, her şekle ve iktidara uyum gösterenlerin, sermayedarların mimikri zümrelerinin ahkâm kesmesinden...

Kadrolaşmanın, biat ve itaat kültürünün, sansürün bilimde yeri olduğunu düşünenlerden…

Biliminsanlarının kurduğu akademiye (TÜBA'ya) müdahale ederek üye seçimini hükümetlerin, iş dünyasının ve her türlü baskı gruplarının etkisi altında bırakan ve birçok değerli biliminsanını bu kurumdan istifaya zorlayan zihniyetten...

Gerekli teknik ve bilimsel altyapıyı sağlamayıp, üniversite kurmayı bina dikmek ile eş kılan, temel bilimleri gereksiz bulup kapatmakla tehdit eden ve üniversiteleri yüksek lise düzeyine indiren anlayıştan...

Açık Öğretim Fakültesi'nde biyoloji bölümü açarak gizli işsizler ordusuna daha fazla eleman kazandıranlardan...

Biyologların meslek odası kurmasına engel olan ve TMMOB gibi halkın bilime ulaşmasını sağlayan meslek örgütlerini işlevsizleştirenlerden...

Avrupa'nın en önemli biyolojik çeşitliliğine sahip ülkemizin her yerini HES'ler, TES'ler ve nükleerler ile delik deşik ettikten sonra gösterilen "Ama ağaç diktik bak yeşil" gibi çevreci edalardan...

Dış mihrak Yale Üniversitesi'nin yaptığı, Dünya Çevre Performansı Endeksi'nde ülkemizin en diplerde (132 ülke arasından 109.) olmasından...

... rahatsızlık duyan, daha meslek tanımı bile olmayan, binlerce işsiz biyoloğuz.

Bizler o çapulcularız ki…

İnsanın doğanın sahibi değil, parçası olduğunun bilinciyle;

Doğayı tahrip eden kalkınma anlayışının reddedilmesi, çevre ve kent düzenlemesini ilgilendiren kararların uygulanmadan önce toplumla paylaşılması ve karar mekanizmalarının şeffaflaştırılmasını...

Toplantı ve gösteri yürüyüş kanununun uygulanması yönündeki engellerin kaldırılmasını...

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve anayasa ile güvence altına alınan düşünce, ifade, haber alma, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüklerinin keyfi olarak kısıtlanmasından vazgeçilmesini...

Polis şiddetinin siyasal bir araç olmaktan çıkartılmasını...

Kamuoyunu manipüle etmek amacıyla vatandaşlara yanlış, yanlı, yanıltıcı bilgi vermekten ve medyayı baskı altında tutmaktan vazgeçilmesini...

Vatandaşlar arasında kin ve düşmanlık yaratan, azınlık ve çoğunluk ayrımı yapan, dışlayıcı ve ötekileştirici söylem ve politikaların değiştirilmesini...

Haksız ve hukuksuz bir şekilde gözaltına alınmış ve tutuklanmış insanların serbest bırakılmasını...

… İsteyenleriz!!!

Hocalarımızın arkasında değil, yanındayız! Çünkü onlardan dayanışmayı, sevgiyi, ötekileştirmeden empati kurmayı öğrendik.

O pankartı bugün onlar taşıdı, yarın bizler taşıyacağız.

Kahrolsun bağzı şeyler!

Havaya, suya, toprağa ve insana özgürlük!!!

Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Bölümü Öğrencileri ve Mezunları

Bir Kemalistin ideolojik muhasebesi

Az sonra okuyacaklarınız, kendi siyasal kimliğini Kemalist olarak tanımlayan bir kişinin, yani benim, son dönemde yapmak zorunda hissettiğim geriye dönük bir ideolojik muhasebenin sonuçlarıdır. Türkiye'de son beş altı yılda yaşananlar ve yaşanmak üzere olduğuna inandığım siyasal gelişmeler beni bu yazıyı kaleme almaya zorladı.

32 yaşındayım ve küçüklüğümden beri siyasetle ilgileniyorum. Öyle ki daha 10-11 yaşlarındayken ve yaşıtlarım dışarıda oyunlar oynarken, ben evde oturur Turan Dursun, Erdoğan Aydın, İlhan Arsel gibi yazarların kitaplarını okurdum. Uzun saatler boyunca siyasal, toplumsal ve dini konulara kafa yorar, kendimce cevaplar üretmeye çalışırdım. Siyasal ve toplumsal konularda duyarlı bir aileden geliyordum ve bu konulardaki tartışmalar her zaman hayatımın ayrılmaz bir parçası oldu. Erken yaşlarda Kemalist/Sol çizgide politik fikirlere sahip oldum ve daima bu düşünceleri muhafaza ettim.

Belirli bir politik veya dini yönelimi olan herkes kendi ideolojisinin dünyayı en iyi açıklayan düşünce sistemi olduğunu düşünür. Eleştiriye kapalıdır ve en küçük bir eleştiriyi kişisel bir saldırı olarak algılar. Bu durum, bir futbol takımını desteklemek gibidir. Her taraftar kendi takımını dünyanın en iyisi olarak görür. Bu yaklaşım her ne kadar rasyonel bir düşünce şekli olmasa da bütün dünyada aynı durum geçerlidir. Belirli siyasi ideolojilere sahip insanlar kendi düşüncelerinin kusursuzluğuna vurgu yaparlar. Bu, insan psikolojisinin dinamiklerini göz önünde bulundurduğumuzda normal bir durumdur. Tıpkı bir Müslümanın İslamiyet eleştirisini kaldıramaması veya bir Hıristiyanın kendi dinine yapılacak en ufak eleştiride savunmaya geçmesi hatta saldırganlaşması gibi anlaşılabilir bir davranış şeklidir.

Öte yandan her ideolojinin eksik kalan ve tamamlanması gereken yanları vardır. Nasıl insanlar kusursuz değilse insan ürünü olan ideolojiler de kusursuz olamazlar. Açıkçası bu yazıda Kemalist/Sol çizginin bir eleştirisini yapmayacağım. Amacım bu değil. Asıl amacım, uzun yıllar Atatürkçü kesimde hâkim olduğunu gördüğüm bazı siyasal ve toplumsal yaklaşımları eleştirmek. Eleştirmek istediğim ideolojik bakış açısı 1980'lerin sonunda ve 1990'larda çok belirgindi. AKP'nin iktidara gelmesiyle başlayan ve Kemalistleri doğrudan hedef alan süreçte kısmen düzelmeler ve olumlu gelişmeler görmeye başladım. Ancak genel olarak kendine Atatürkçü diyen insanlar arasında vicdanımı rahatsız eden birtakım eylem pratiklerine rastladım.

"Devlete ve medyaya gözü kapalı inandık"

Bir insanın etrafındaki kötülüklerin farkına varması için bazen o kötülüklerin gelip kendisini bulması gerekir. Yani bizzat kendiniz yaşamadan bazı olumsuz ve rahatsız edici olayların farkına varamayabilirsiniz. Gerçeklere gözünüzü kapatabilir ve size dayatılan hayal dünyasında yaşamınızı sürdürebilirsiniz.

Benim ve benim gibi pek çok Kemalist'in gözünü açan ve gördüğümüz rüyadan uyandıran Ergenekon, Balyoz, Oda TV ve Devrimci Karargâh gibi davalar oldu. Pek çok aydın, gazeteci, öğrenci ve askerin tutuklanmaları; medyanın yaptığı korkunç devlet propagandası; davaların seyri sırasında gözlemlediğimiz akıl almaz olaylar, bizlerin de bazı şeylerin geç de olsa farkına varmamızı sağladı. Bu davalar boyunca gördük ki bir insanın tutuklanması için son derece tutarsız iddialar, doğruluğu şüpheli birtakım sözde deliller ve hatta isimsiz ihbar mektupları yeterliydi. Tüm bu davalar boyunca nasıl masum insanların rahatlıkla demir parmaklıkların arkasına atıldığını ve medyanın nasıl buna arka çıktığını gördük. Anladık ki devlet yetkililerinin açıklamaları halkı ikna etmek için yeterliydi ve insanların masum olup olmaması önemli değildi. Devlet siyasal amaçlarına ulaşmak için her yolu mubah görüyordu ve aydınların, akademisyenlerin, gencecik öğrencilerin hayatı bir önem arz etmiyordu. Devlet, istediği kişiyi yarım yamalak delillerle hapse gönderebiliyor ve kimse buna karşı koyamıyordu.

Oysa bu yaşananlar bir açıdan pek de yeni sayılmazdı. 1980'lerde ve özellikle 1990'ların ortalarında da pek çok insan politik temelli suçlamalarla hapse atılmıştı. Kimisi aşırı sol görüşlü kimisi ise Kürt milliyetçisiydi. Ama sonuçta hepsi devlet tarafından terörist olarak adlandırılmıştı. İşte bizim sorunumuz da tam olarak burada başladı.

Devlet, insanları sırf sahip oldukları siyasal görüşler yüzünden tehlikeli bulup hapse atarken ve onlara terörist damgası vururken biz Kemalistler sesimizi çıkarmadık. Sessizliğimizin sebebi kötü niyetli veya gaddar olmamız değildi. Gerçekten de polisin ve devletin önümüze koyduğu delillere inandık. Polis birisini tutukladığında "Hiç kimse durup dururken hapse atılmaz" dedik. "Neden seni, beni değil de onu tutukladılar? Demek ki bildikleri bir şey var" diye düşündük. Sıranın bir süre sonra bize geleceğini ve bizim de aynı mesnetsiz iddialara dayanılarak tutuklanabileceğimizi düşünmedik. Bize göre belirli bir terörist profili vardı ve bu profile uyanların tutuklanmasında bir sakınca yoktu. Devletin ve medyanın söylediklerine gözü kapalı bir şekilde inandık. Delillerin veya suçlamaların ne kadar sağlam temellere sahip olduğunu sor-

gulamadık. Pek çok insan hapse atıldı ve biz, bize söylenen yalanlara inanmayı tercih ettik.

Bizler sadece, işkence olayları medyanın gündemine geldiğinde sesimizi yükselttik. Zira vicdanımız sızlıyordu ve kimseye kötü muamele yapılamayacağını düşünüyorduk. Tıpkı Manisa'daki işkence olayında olduğu gibi işkence ve kötü muameleye karşı durduk. Ama hepsi o kadar. Yani devlet zorbalıkta aşırıya kaçmadığı sürece biz de yapılan propagandaya inandık. Nasıl Nazi Almanya'sında Alman halkının çoğu Nazilerin zulmünden habersizdiyse ve liderlerinin söylediklerine gözleri kapalı bir şekilde inandıysa, biz de aynı tavrı kendi devletimize karşı gösterdik. Devletin yozlaşabileceğini ve bir süre sonra kendi halkı arasında bir sürek avı başlatabileceğini düşünemedik. İşin ilginci bu noktada Kemalizm'in temelindeki devrimci öğelerden de koptuk. Ne olan biteni sorguladık ne de bize miras bırakılan devrimci nüveye sahip çıkabildik.

Türkiye 1990'lar boyunca devletin baskıcı politikalarının elinde can çekişirken sokaklara çıkmak istemedik. Yani elimizi taşın altına sokmadık. İnsanlar hakları için demokratik eylemlerde bulunurken biz sessiz bir şekilde olan biteni seyrettik. Bu süreçte fazlasıyla "devletçi refleksler" geliştirdik. Ülkenin en hareketli olması gereken kesimi olan bizler, miskin bir ideolojik sapmayla sessizliğimizi korumayı marifet bildik ve zulüm karşısında üç maymunu oynadık.

Tekrar etmem gerekir ki bu tavrımızın sebebi kötü insanlar olmamız değildi. Sadece devlet mitine kendimizi kaptırmıştık ve ideolojimizin temellerini atan devrimcileri hafızamızdan silmiştik. Deniz Gezmişlerin devamı olmamız gerekirken "cici demokrasinin" kurallarını içselleştirdik ve gittikçe pasifize olduk. Sonuçta ortaya tam da devletin istediği türde bir Atatürkçü profili çıktı: İtaatkâr ve toplumsal sorunlar karşısında duyarsız bir siyasal hareket. Aslında buna siyasal hareket değil de "siyasal hareketsizlik" demek herhalde daha doğrudur.

Muhasebe yapmanın kaçınılmazlığı

İlginç bir şekilde AKP iktidarı ve 2007 sonrası yaşanan Ergenekon Davası süreci Kemalistleri yeniden hareketlendirdi. Zira "yeni devletin" hedefinde bu kez biz vardık ve devletin sahiplerinin amacı bizi ve kısmen de olsa bizimle aynı ideolojik duruşa sahip insanları elimine etmekti. Sonuçta gözlerimiz zamanla biraz daha açıldı ve olan biteni daha iyi idrak etmeye başladık. Bunu yaparken geriye dönüp baktığımızda da geçmişte yaptığımız hataları gördük.

Şu anda siyasal sebeplerle hapiste olan pek çok insanın aslında masum olduğuna inanıyorum. Geçmişe dönüp baktığımda da 1990'larda zindanlara atılan pek çok insanın suçluluğu hakkında aklımda ciddi şüpheler oluşuyor. Acaba devletin ve medyanın bize terörist diye sunduğu insanların kaçı gerçekten şiddet olaylarının içinde yer almıştı? Acaba kaç insan, gerçekten sivilleri hedef alan eylemlerde bulunmuştu? Yoksa o zaman da terörist diye adlandırılmak için devlete biraz da olsa direniş göstermek yeterli miydi?

Bu tür bir yazıyı yazmayı uzun zamandır düşünüyordum. Politik sebeplerle aydınlar, akademisyenler, öğrenciler hapse atıldıkça; medya devletin propaganda aracı gibi hareket ettikçe kafama geçmişe dair sorular doluşuyor. Bu yüzden bir vicdan muhasebesi yapmak ve yapılan yanlışları itiraf etmek kaçınılmaz hale geldi. Hâlâ kendi ideolojik konumumu koruyorum. Benim için Kemalist/Sol hareket Türkiye ve pek çok üçüncü dünya ülkesi için en ideal ideoloji. Ancak her ideolojinin ve o ideolojiyi savunanların hataları ve eksik yönleri vardır. Bizim hatalarımıza yukarıda biraz da olsa değindim. Önemli olan bu hatalardan ders çıkartmak ve kendimizi inkâr etmeden daha doğru siyasal ve toplumsal adımlar atabilmek. Devrimci olduğu iddiasındaki bir siyasal hareket de bu tür bir ideolojik tavır yakışıyor olsa gerek.

Gönenç Ünaldı

Tecrit hücrelerine yeni baskı: Kamera

F Tipi hücrelerden umut ve direnç yüklü selamlar. Şimdi siz bu satırları nerede okuyorsunuz bilmiyoruz, biz hücrelerdeyiz. Ve düşünün ki bu kartı okurken sizi bir kamera izliyor. Kartı okumadan önce de izliyordu ve sonra da izleyecek.

Yemek yerken, su içerken, spor yaparken, kitap okurken, yazı yazarken, temizlik yaparken, TV izlerken, arkadaşınızla sohbet ederken, çocuğunuzu severken, düşünürken, dinlenirken, gülerken, üzülürken, kızarken… Ve ekleyin ekleyebildiğinizi… Hep kamerayla izleneceksiniz. Ne yapardınız? Karşı çıkar mıydınız?

Biz karşı çıkıyoruz.

F Tipi hapishanelerde her geçen gün ağırlaştırılan tecrit şimdi de kamera işkencesiyle bir üst boyuta çıkarılmak isteniyor. Bakanlık talimatı denilerek havalandırma duvarlarına, hücrelerin alt ve üst katları ile tüm havalandırmayı görecek şekilde kameralar takılıyor. Bu kameralarla biz tutsakları 24 saat izlemeyi amaçlıyorlar.

Bu bir işkencedir. Bir insanlık suçu olan tecrit işkencesinin yeni bir uygulamasıdır. Kamera işkencesiyle bizleri 24 saat psikolojik baskı altında tutmak isteyenler, aynı zamanda "Kameraya görünmek istemiyorsanız havalandırmaya çıkmayın", hücre içinde ise "Kendinize yeni hücreler yaratın" demekteler. Havalandırma hakkımızı gasp etmek, bize tecrit içinde tecrit yaşatmak istiyorlar.

Kabul etmiyoruz ve asla kabul etmeyeceğiz.

Peki ya siz?

Sessiz kalmayın, sesimize ses katın.

Adalet Bakanlığı'nı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nü, hapishane idaresini arayın, karşı çıkın. Bu yazdıklarımızı gönderebildiğiniz herkese gönderin.

Duyarlılığınız ve emekleriniz için şimdiden teşekkürler.

Selamlarımla,

Kırıklar 1 No'lu F Tipi Hapishanesi

Özgür Tutsaklar

19. Ütopyalar Toplantısı'nı geride bıraktık...

Haziran Ayaklanmasının ateşi daha küllenmemişken Haziran öncesi kaygılarla "yeni Ortaçağ" kavramına odaklanan 19. Ütopyalar Toplantısı Temmuz'un ilk haftasında Karaburun'da yapıldı. *Bilim ve Gelecek* dergisi, *Dağarcık Türkiye* ve bağımsız üyelerin (1) düzenleyicisi oldukları etkinlik Haziran Ayaklanmasının öngörülemezliği nedeniyle güncelden kopma riskini taşıyordu. Fakat konuşmacı ve katılımcıların halk hareketinden duydukları heyecanı önceden belirlenmiş konularına yansıtmalarıyla bir ölçüde de olsa bu durumun üstesinden gelindi.

Toplantının programını bu sayfalarda daha önce gören *Bilim ve Gelecek* okurlarını sıkmamak için öne çıkan kavram ve tartışmaları sunmaya çalışacağız.

"Yeni Ortaçağ" kavramı literatürde çok kez işlenmiş bir kavram olmasına karşın, Ütopyalar Toplantısı'nda, 1980'lerle birlikte dünyayı kasıp kavuran neoliberal ve postmodern iklimin genel özelliklerine ek olarak Türkiye'nin son 10 yılındaki bunaltıcı havaları da önceki çağrışımlarından çok daha anlamlı bir biçimde ele alındı. Kavramı soyutluğundan kurtarabilmek adına, Melih Baş'ın, *Aydınlık* gazetesinde çıkan köşe yazısında bu kavramı nasıl açımladığını anımsatalım:

"Yeni Ortaçağ deyimini kullanıyoruz da, doğru bir deyim mi acaba? Gerek ABD'deki yeni-tutucular (neo-cons) gerek ülkemizdeki yurtdışı yönlendirmeli F-tipi vs. cemaatler ortaçağı çağrıştırıyor. Beri yandan iktisadî yaşamda Toyota vb. hanlıklar ve onların serfleri konumundaki tedarikçiler, ortaçağ köleliğini anımsatan insan borsası olgusu da ortaçağı çağrıştırıyor. Davranış bilimleri açısından bakıldığında da yaşanan akıl tutulması, şeyleşme, hiçleşme, AVM denilen mabetlerde yaşanan aşırı tüketim budalalığı, çöp gıda tüketimi gibi akılsızca davranışlar da ortaçağı çağrıştırıyor. Bu saptamaların çizelgesini uzatabiliriz. Bu saptamalar bizi deyim yerindeyse yeni bir ortaçağa girdiğimiz biçiminde bir düşünceye sürüklüyor."

Yeni Ortaçağ'a "millet-milliyet" arası

Toplantıya damgasını vuran, en az "yeni Ortaçağ" kadar yakıcı diğer bir tema da "millet-milliyet" idi. Bu başlık altında yapılan panelde, "Türk milleti ile Kürt milliyetini birbiriyle eşit gösteremezsiniz" ifadesinin geçtiği bir meclis konuşmasıyla gündeme gelen CHP Milletvekili Birgül Ayman Güler, *Bilim ve Gelecek* dergisi Genel Yayın Yönetmeni Ender Helvacıoğlu, *Yurt* gazetesi yazarı Fatih Yaşlı, İşçi Partisi Genel Başkan Yardımcısı ve Bilkent Üniversitesi Öğretim Üyesi Semih Koray yer aldılar.

Giriş konuşmasını yapan Fatih Yaşlı, Kemalist milliyetçiliğin cumhuriyetin kuruluş dönemindeki yurttaşlık anlayışıyla 1930'lu yılların etnik milliyetçilik karakterini taşıdığını söylediği ikinci dönemini karşılaştıran ve süreci bu tür bir dönemselleştirmeyle inceleyen bir konuşma yaptı. Bu bağlamda "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir" biçimindeki tanımlamanın uygulamayla örtüşmediğini, milliyetçiliğin etnik referanslar taşıdığını, dahası söz konusu tanımlamanın sınandığını ve başarısız olduğunu belirtti. Yaşlı, yukarıdaki tanımlamada geçen "Türk milleti" kavramının, Osmanlı'dan alınan Müslim-gayrimüslim ayrışması üzerinden başta Türk ve Kürt unsurları kapsayan Müslüman anasırın modern anlamda bir devamı olduğunu ve böylece Kürtlerin "Türk milleti" kavramı altında eritilmeye çalışıldığını söyledi. Bu süreç içerisinde Kürtlerin ötekileştirildiğini, asimilasyon politikalarına tabi tutulduğunu ve bu uygulamaların tamiri mümkün olmayan yaralar açtığını, son tahlilde Kürtlerin bir millet olduğunu ifade etti.

Fatih Yaşlı'dan sonra sıra Ender Helvacıoğlu'na geldi. Helvacıoğlu, Doğu Perinçek'in yazılarında ve İşçi Partisi'nin söyleminde yer alan "Türk de biziz, Kürt de biziz, hepimiz Türk milletiyiz" ifadesinin Kürt kökenli yurttaşların nazarında olumlu bir karşılığı bulunmadığını, Kürt ve Türk'ün kurtuluşunun Türk-Kürt kardeşliğinden geçtiğini ve bu formülün hem Mustafa Kemal Atatürk hem de 68 hareketinin liderleri tarafından benimsendiğini vurgulayarak doğru formülasyonun "Türk de biziz, Kürt de biziz, hepimiz emekçiyiz" olduğunu söyledi. Tartışmanın başında panelin başlığına gönderme yaparak, "yıllardır buna benzer paneller düzenlenir, 'Güneydoğu sorunu" denir, 'Doğu sorunu' denir, 'terör sorunu' denir... Bence, açık konuşalım, burada tartıştığımız Kürt sorunudur" dedi.

Semih Koray ele alınan konunun ancak emperyalizm olgusunun dikkate alındığında ve antiemperyalist bir bakış açısıyla soruna bakıldığında açıklık kazanacağını vurguladı. Milletlerin oluşumunun kapitalizmin ürünü olduğunu ancak kapitalizmin emperyalizm aşamasına geçmesiyle ezilen milletlerdeki milliyetçiliğin, Batı'nın ezen milletlerindeki milliyetçilikten büsbütün farklılaştığını, sınıfsız ve sömürüsüz bir insanlık tasarımına uzanan yolda ilerleyen bir adım olduğunu belirtti. Kürt sorununa böyle bakılmayıp olumsuz uygulamalardan hareket edildiğinde sürecin özünün ıskalanacağını söyleyerek, demokratik haklar bakımından Kürt sorununun esas olarak çözüldüğünü sözlerine ekledi. Bundan sonra yapılması gerekenin, demokratik bir toplum inşası için Türk ve Kürt halkları başta olmak üzere tüm Türkiye halkının "Türk milleti" kavramı altında ele alınması ve yarım kalan Kemalist Devrim'in tamamlanması olduğunu vurguladı. Fatih Yaşlı ve Ender Helvacıoğlu'nun "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye Halkı'na Türk milleti denir" biçimindeki formülasyonun sınanıp başarısız oldu-

milli mesele üzerindeki görüşlerini Marks, Lenin ve Stalin gibi kuramcıların görüşleri ile karşılaştırarak ortaya koydu. Buradan hareketle Fatih Yaşlı'nın konuşmasında geçen "ötekileştirme", "dışlanma" ve "kimliğin yok sayılması" ifadelerine atıfta bulunarak "bu konuşmada geçen ifadeler ekonomi-politik bir çerçevede yer almıyor, aksine kimlik merkezli bir yaklaşıma dayanıyor" diyerek milli meselenin kimlik eksenli olarak tartışılmasının özellikle neoliberal dönemin bir karakteri olduğunu vurguladı. "Cumhuriyet tarihiyle yüzleşelim diyorlar, ben de yüzleşeceğim şimdi. Hadi yüzleşelim. Cumhuriyet yapması gereken toprak reformunu yapmadığı ve ortadan kaldırması gereken üretim ilişkilerini ortadan kaldırmadığı için bu yola savrulup kendi projesinden sapmıştır." diyen Güler, bu bağlamın dışındaki hesaplaşmaların modern demokratik bir ulus inşasına karşı Ortaçağ kurumlarının ve etnik aidiyetlerin hortlamasına hizmet ettiğini söyledi. Güler, Millet kavramını kaldırarak ortaya koyulmaya çalışılan "anayasal yurttaşlık" tanımlamasının insanlığın büyük özlemi olan büyük insanlık idealinden, sınıfsız ve sömürüsüz bir dünya idealinden millet kavramında kapsanan yurttaşlık tanımına göre daha uzakta yer aldığını vurguladı. Kültürel adacıklara bölünmenin üretici güçlerin gelişmesiyle, insanlığın bu büyük ideale atılım yapmasıyla uzaktan yakından ilgisi olmadığını söyleyen Birgül Ayman Güler, Türk kavramının bir milliyeti tanımlamadığını ve dahası bu kavram içerisinde Boşnakların, Türkmenlerin ve başka pek çok etnik grubun bulunduğunu, bu kavram kaldırıldığında altında bulunan ayrı bir Türk milliyeti bulunmadığını belirtti. Bu açıdan anayasada yapılması planlanan değişikliklerin halkın travmalarına atıfta bulunarak temellendirildiği argümanlara "anayasalar psikolojik metinler değildir, şu veya bu, şöyle veya böyle incinir diyerek anayasa yapılmaz" sözleriyle yanıt verdi.

ğu yönündeki iddialarına katılmadığını, aksine bu formülasyonun uygulandığı ölçüde başarılı olduğunu ve bu açıdan bakıldığında söz konusu ifadenin sınandığını ve başarısız olduğunu söylemenin tarihsel sürece aykırı olduğunu belirtti.

Birgül Ayman Güler, konunun "millet-milliyet" başlığı altında ele alınmasının bilime uygun olduğunu ve esas kimlik üzerinden yapılan tanımlama ve tartışmaların daha işin başında sorunun özünü yakalamaktan uzak, dahası sorunu derinleştiren yaklaşımlar olduğunu söyledi. Avusturyalı Sosyal Demokrat Otto Bauer'in benimsediği emperyalizmi dışarıda bırakan "sosyalist" tutumların nasıl üçüncü yolculuğa ve liberalizme kapı araladığını, Bauer'in

Katılımcıların sorularıyla derinleşen tartışmanın ardından 19. Ütopyalar Toplantısı son buldu.

DİPNOT

1) Düzenleme kurulu, *Bilim ve Gelecek* dergisi adına Ender Helvacıoğlu ve Baha Okar; *Dağarcık Türkiye* adına Cenk Özdağ; bağımsız üyeler olarak *Aydınlık* gazetesi yazarı ve akademisyen Melih Baş ve Yusuf Savaş Emek'ten oluşuyordu.

Cenk Özdağ

Emek Sineması, Gezi Direnişi'nin öncüsü

Ender, geçtiğimiz sayı yazdığın yazıyı okudum, çok güzel olmuş, eline sağlık. Gezi eylemleri sırasında zaman zaman benim de tanık olduğum heyecanla karışık temkinli yaklaşımını ve sonraki coşkunu çok iyi ve son derece samimi bir dille yansıtmışsın.

Diğer yandan bir de eleştirim var. "Gezi Direnişi'ne giden yol"u özetlerken (İnternetime Dokunma, 19 Mayıs eylemleri vb.) Emek Sineması eylemlerini unutmuşsun. Bence bu "örnekler daha da çoğaltılabilir" çerçevesine indirgenemeyecek bir unutkanlık. Emek Sineması meselesi, aslında Gezi Direnişi'nin tam anlamıyla öncüsü ve habercisiydi. Üç yılı aşkın süre devam etti, ne yazık ki hiçbir örgütlü sol çevre ve partiden yeterince destek görmedi; ama "sinemaseverler" giderek artan bir kitlesellikle ranta, Beyoğlu ve İstanbul'un satılmasına, hükümete ve AVM kültürüne çok kararlı bir direniş gösterdi. Aslında Gezi Parkı'nda ne olduysa, önce Emek Sineması direnişinde oldu. Talepler tamamen aynıydı. 1 Mayıs'ı saymazsak, barışçıl bir gösteride biber gazı ve tazyikli su ilk orada sıkıldı, ilk gözaltılar orada oldu; hatta ilk işgal ve çadır kurma orada yaşandı. Aynı yalanlar orada da söylendi, "Aranızda provokatörler var" dendi, "Esnafın işini engelliyorsunuz" dendi vb. AVM nefreti net olarak ilk orada başladı.

Sonuçta Emek Sineması yıkıldı; ama mirası, dünyaya da yayılan ve ciddi yankı bulan çok geniş bir destek sonucu, hem büyük bir moral, hem de kararlılık yarattı. Bu açıdan, Emek Sineması direnişine katılan gençlik ve orta yaş grubu ile Gezi'ye katılanlar tamamen aynı ve süreç olarak birbirlerini izlediler. Emek'in şansızlığı, havanın gerçekten soğuk olduğu dönemlere denk gelmesi, bu nedenle en fazla birkaç bin kişilik gösterilerle sınırlı kalması, bir de konum olarak elverişsizliğiydi.

Senin bu "unutkanlığının", Emek Sineması için yürütülmüş olan mücadeleyi görmezden gelmekten ya da küçümsemekten kaynaklanmadığını biliyorum. Kaldı ki "Yahu koca ülke elden gidiyor, bir sinema salonu nedir ki?" diyerek Emek mücadelesine uzaktan bakan, ne olup bittiğini kavrayamayan pek çok arkadaşımın, neyse ki "… bir park nedir ki?" faslını iki üç günden fazla uzatmadan sokaklara döküldüğünü görmenin coşkusu, doğrusu bana da pek çok şeyi unutturmuş durumda!

Tunca Arslan

Alpaslan Işıklı'ya...

Işık enerjisi, doğanın ve evrenin bildik en hızlı hareket eden maddesidir. Düşünce hızıyla yarışıp, yarışamayacağını ise bilen yok; çünkü düşüncenin hızını ölçecek bir yöntem henüz keşfedilmiş değil. Oysa ışığın gücünü tanımlarken, mum ışığından başlayıp, "nur" betimlemesine kadar yol alabiliyoruz. Adında, soyadında ışığa dair bir vurgu taşıyan insanlar içinden, benim tanıyabildiklerimi şöyle bir hatırlıyorum da, o adı taşımaya değer olmayana bugüne değin rastlamadım.

Alpaslan Hoca da, bu düşünceme çok uygun düşenlerden birisiydi... Soyadında taşıdığı "Işıklı" gibi, ışığı dibini bile aydınlatmayan değil, tersine etrafına saçan bir hocaydı Alpaslan Hoca...

Kendisini ilk tanımam, 1970'li senelerde yazdığı ve benim de okuduğum *Sendikalar ve Siyaset* kitabıyla oldu. Daha sonraları 1402'lik olduğu dönemlerde adını daha yakından duydum. Sonralarda, yani 90'lar sonrası, üniversite mücadelesinin içinden okumak, görüşmek, tanımak fırsatlarım oldu.

Hepsinde, bende önemli izler oluşturan bir insan kimliği tanıdım. Konuşup tartıştığımız, karşılıklı esinlendiğimiz, farklı açılardan ortak hülyaların rotasını okumaya çalıştığımız ve adeta hiç bitmeyecekmiş gibi gelen bir beraberliği sürdürürken "işte hayat böyle birşey"

dedirten bir ayrılık gelip çattı...

Hocayla son beraberliğimiz, Ankara'da Tümöd Genel Merkezi'nde yaptığımız bir toplantı oldu. Haziran direnişinin tam ortalarına düşen bir tarihte, daveti üzerine Ankara'da bulunan bir kısım öğretim elemanları dernek temsilcileri olarak bir araya geldik. Hoca, tatilini yarıda kesip, Seferihisar'dan toplantıya geldi... Dernek temsilcileri olarak, Haziran Direnişini sosyal ve siyasal alandan beraberce irdeledik; ilk sonuçlarından çıkışla, bu halk hareketinin Türkiye tarihinin neresine oturduğuna ve buradan aydınlanmacı ve toplumsal kurtuluşçu bir siyasete evrilip evrilemeyeceğine beraberce baktık. Akademi dünyası içinde ortaklaşılabileceklerin üzerinde çoğalmanın; farklılıklarımızı değil, benzerliklerimizi nasıl tohuma durdurabilirizin nesnelliğini ve imecesini kurguladık; üzerinde çalıştık. Vardığımız nokta, bu sonbaharın bir yol haritasını çıkarmaktı; çıkardık. Böylece sözleştik, kucaklaştık ve yeniden görüşme dilekleriyle ayrıldık. Orada kucaklaşırken, bunun son yürek paylaşımı olduğunu nereden bilebilirdim. Orada el sıkışırken, bunun bir dosta karşılıklı helallik vermek olacağını nereden kestirebilirdim...

Şimdi yas tutma zamanı değil. Bu insani tutumumuz, biraz da ortak bir Türkiye gençlik yazgısından geliyor olmamızdandır. Hayata gülerek, devrimci umudumuz ve inatçılığımızla sahip olmamız; yaslarımızı ertelediğimiz ve içimizden birilerinin, eğer yol yarısında düştüyse, adını ileriye taşımak için, daha fazla ortak paydada mücadele azmimizi hep biledi içindir...

Hoca, akademik hayatının özümleme ve yetkinleştirilmesini, devrimci bir diyalektik düşünce üstüne kurmuş nadir aydınlardan birisi idi. Emek mücadelesine sadece yazdıklarıyla değil, bir öğretmen olarak, öğreterek, öğrenerek, tartışarak ve gündelik pratiğin içinden geleceğe süzüp, yol döşeyerek sahip çıkmış bir yurtseverdi. Safını emeğin yanında ve sömürünün karşısında tuttu ve hayat kurgusunu bunun üzerine inşa etti. Antiemperyalist tutumun ne olduğunu, en önemli insani özelliği ve sınıf tutumu olarak, emekçilere, halk sınıflarına anlatmaya çalıştı. Sosyalizm ülküsüne, Kemalizm bağlamından yürünebileceğini düşündü ve bunun da önderlerinden, başta gelenlerinden birisi olarak çaba gösterdi.

Hepimiz insanız; hatalarımız olabilir ve hatta vazgeçebileceklerimiz de... Ancak bir devrimci için olmazsa olmaz olan, halka ve aydınlığa olan inancın eksiksiz korunması ve emek değerinin en yüce değer olduğundan hiçbir zaman vazgeçmeden ve bunun için örgütlü mücadele içinde olunması. Alpaslan Hoca için de söylenecek nice söz olabilir; ancak kimse Hocanın yazdıkları, söyledikleri ve eylemli kıldığı mücadelesinde kendine biçtiği devrimci tutumdan vazgeçtiğini söyleyemez. Öyleyse Hoca dolu dolu yaşadı, yaşarken paylaştı, düşünsel ve eylemci kimliğini Türkiye aydınlanmasına adayarak göçüp gitti...

Böyleleri Türkiye oğullarıdır; Türkiye kızları, kadınlarıdır...

Işığın, ışık olmaya ve aydınlatmaya devam etsin "Sevgili Hocam"...

Nurettin Abacıoğlu
Üniversite Konseyleri Derneği Başkanı

Bilim ve Gelecek'e selamlar

Sevgili *Bilim ve Gelecek* dergisi emekçileri,

Selam ve sevgilerimizi gönderiyoruz çalışmalarınızda başarılar diliyoruz. Nasılsınız? İyi misiniz? Bizler çok iyiyiz. Halk sokaklarda geleceğine sahip çıkarken tecrit hücrelerine sığamıyoruz. Bugünler bize gösterdi ki hiçbir emek boşa gitmiyor, o halde hakikatin diliyle konuşmaya, hem de daha yüksek sesle konuşmaya devam!

Sevgili arkadaşlar,

Derginizin Haziran sayısını aldık, teşekkür ediyoruz, emeğinize sağlık.

Geçen ay arkadaşımız Mete Diş'in özgürlüğünü istiyorduk. O, özgürlüğüne kavuştu; ama bu kez Tekirdağ F2'den arkadaşımız Kemal Avcı'nın kanser olduğunu öğrendik. Tecrit kanser ediyor, öldürüyor. Daha önce tecridin psikolojik etkilerini incelemiştiniz; ama bu konu da incelemeye değer.

Fotoğraf buradan bir ağabeyimizin... Okumayı, 50 yaşında, burada, tecrit hücresinde öğrendi. Bilim, gelecek ve sosyalizm dostlarına selam ediyor; tabii bizler de...

Sevgilerimizle...

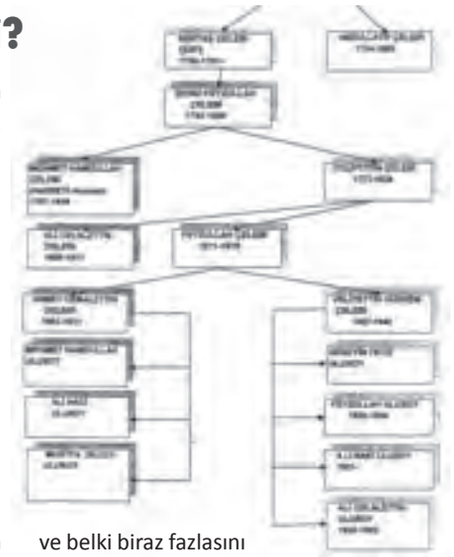
Burak Demirci

Hz. Hünkâr ehlibeyt mi?

18 Eylül 1992 tarihinde Hacıbektaş'a Feyzullah Ulusoy'la görüşmeye gittim. Maksadım *Oğuzlardan Yatağan Mahmut Sultan* isimli kitabımı yazmadan kendisiyle etraflıca görüşmekti. Ayrıca soyumdan Erzade Cafer Ağa'nın oraya atla yaptığı ziyaretlere ait bir belge de vardı. Feyzullah Efendi'yi köyde buldum; rahatsızdı. Beni kabul etti. Sayın Ulusoy avukat olduğunu fakat avukatlık yapmadığını söyledi. Cafer Sadık Dede'nin Hacıbektaş'tan aldığı icazetnameyi görünce Sayın Ulusoy "Bu dedem Feyzullah Efendi'nin mührü" dedi, sohbetimiz daha samimi ve dostça olmaya başladı. Konuşma Vaka-i Hayriye olayına geldi. Feyzullah Efendi'nin söylediklerini aynen aktarıyorum: "Yeniçeri olayında soyumuzun büyüklerinden Hamdullah Efendi'yi Amasya vilayetine Veliyüttün Efendi'yi de Konya Hadım'a sürdüler. Dergâha bir Nakşibendi şeyhi atandı. O tarihe kadar dergâhta cami yoktu. Bugünkü camiyi o Nakşibendi şeyhi yaptırmış. O zaman dergâhtaki evraklara, kitaplara el konmuş. Hamdullah Efendi ve Veliyüttin Efendi ikişer katır yükü kitap kaçırmışlar. Fakat onların da gurbette ne olduğu bilinmiyor." Feyzullah Efendi hüzünlendi, gözleri doldu. Birçok şey anlattı; ama biri çok önemliydi. Feyzullah Efendi Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş, Yusuf Kemal Tengirşek hocasıymış. Feyzullah Efendi'yi dinleyelim: "Hocam benim soyumu öğrenmiş, benimle ilgilendi. Bir gün beni çağırdı, çok korktum. Tekkeler kapatılınca polis hep bizim peşimizdeydi. Ben Yozgat lisesinde okudum. Lisede hep takip edilirdik. Hocamın Atatürk'ün arkadaşlarından olduğunu biliyordum. Bana gayet iyi davrandı ve şunları söyledi: 'Ata'nın soyunuza karşı ilgisi, saygısı vardı, dini ibadet şeklini değiştirip tüm yurtta Bektaşiler gibi ibadet yaptırmak istiyordu. Bunun için çok uğraştı; fakat başaramadı. Bu onun düşünüp de yapamadığı tek olaydır.' dedi. Ben hem rahatlamıştım hem de şaşırmıştım. Bu olaydan sonra hocamla ilişkimiz hep iyi oldu." Bunu tarihçiler bir daha irdelesin diyorum.

Geçen yaz gene Hacıbektaş'a gittim ve rahmetli Feyzullah Efendi'nin oğlu Veliyüttin Efendi'yi ziyaret ettim. Çok olumlu görüşmelerimiz oldu. Bana bazı kitaplar verdi. İçlerinde kendi kitapları da vardı. Ayrıca Hazreti Hünkâr'dan gelen soyun çizelgesini verdi, yazılarımda kullanabileceğimi söyledi. Aşağıda bu belgeyi sunuyorum.

Belgede tarihlerle birlikte isimler belirtiliyor. Listede tekkede görev alan kişileri

ve belki biraz fazlasını yazmışlardır. Ama 1950 yıllarından sonra Ege'ye ve bize de gelen Lütfi Dede listede yok.

Burada bir hata daha var. Hazreti Hünkâr'ın doğum ve ölüm tarihleri yanlış yazılmış. Bu yanlışı maalesef çok yazar yapıyor. Hünkâr'ın doğum ve ölüm tarihlerinin hakikisini saptayalım. 691 (1291) ve 695 (1295-6) tarihli vakıfnamelerde Hünkâr'dan "merhum" diye bahsediliyor. Şimdi Milli Kütüphane'de bulunan ve Pirevi'nden geldiği bildirilen *Esrar-ı Hurufname* isimli belgede de 606 (1209-1210)'da doğduğu ve 63 yıl yaşadığı ve 669 (1270-1271)'de öldüğü belirtiliyor. Bu yanlışları şu tarihçiler de yapmıştır: A. Kadir Sezgin, *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik*; (Hz. Hünkâr'ın doğum tarihi: 1248, ölüm tarihi: 1337), E. Behnan Şapolyo, *Mezhepler Tarihi* (Hz. Hünkâr'ın doğum tarihi: 1242-3), Ali Rıza Selmapakoğlu, *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 2008 (Hz. Hünkâr'ın doğum tarihi: 1242, ölüm tarihi: 1337). (1)

Yatağan Mahmut Tekkesi'ndeki bir yazıda "Hazreti Pir Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli Hazretlerinin Horasan'da Nişabur şehrinde veladeti 645 (1247) senesindedir. 680 (1281) senesinde diyarı Rum'a gelmiştir. 738 (1337) senesinde âlemi cemale vasıl olmuştur." deniyor. Bunların hepsi tarihi gerçeklerle uyuşuyor.

Hacı Bektaş-ı Veli hakkında başka bir iddia kendisinin Arap olduğudur. 12 İmam'lardan Musa Kazım'a çıkan bir şecere uydurulur. Şah İsmail de kendisini Hz. Ali'ye çıkaran bir şecere uydurur; halbuki Uzun Hasan'ın torunudur. Safkan Türk'tür Şah İsmail. Müslümanlığı nefesleriyle Türkçeleştirerek Alevilik şekline sokar.

Burada kendi başımdan geçen bir olayı aktarayım. Hocam büyük tarihçi Cavit Baysuna'ya sıkılarak "Biz İmam Rıza soyundanız." dedim. Hocam güldü, "Senin suratın hiç Araba benziyor mu? Orta Asya'dan geldiğin gibi kalmışsın. Evet, Aleviler kendilerini Hz. Ali soyuna götürürler ama hepsi Türk'tür" dedi ve bazı kitaplar tavsiye etti.

Yatağan Mahmut Tekkesi'nden kalan evraklardan elle yazılmış olan birinde şecerenin Musa Kazım'a çıktığı belirtiliyor. Aynen şöyle deniyor: "Hacı Bektaş-i Veli, İbrahim Sani'nin oğludur ve Musa Sani İbrahimmilmükkerremil Mücap Sultan Horasan Ali İbni Musa Rıza'nın ana ve Ata birinci kardeşidir. Zira Ali Rıza İbrahim Mücap ve Appus ve Kasım ve Hazma ikisi bir anadan. Analarının ismi Necmettin Nebiviyedir. Ziraki Musa Kazım'ın 39 oğlu vardır." Görüldüğü gibi şecere Hz. Ali'ye çıkıyor. Bunlar doğru değildir. Aynı cemde bütün dualar ve bütün nefesler Türkçe'dir. Aynı cemde Arapça hiçbir şey yoktur. Önce Hz. Hünkâr Alevi'ydi. Alevilik Türklerin, Alevilik Oğuz soyunun 24 boyunun tamamının inancıdır. Hz. Hünkâr öyle tahmin ediliyor ki, Çepni'dir ("çetmi" deniyor). Çünkü Suluca Karahöyük'te daha çok Çepniler vardı. Hz. Hünkâr'ı onlar korudu. Tarihi gerçekleri gençlere doğru olarak bırakmak en büyük mirastır. Keşke Hz. Hünkâr'ın kendinden sonra gelenleri gösteren bir tablo olduğu gibi kendinden evvelkileri de gösteren bir tablo olsaydı.

Bir de tarihi hakikatlere bakalım.

Musa Kazım 799'da ağı verilerek öldürüldü. Hacı Bektaş-ı Veli 1210 (tahmini) doğdu. Arada 411 sene var. Burada kaç kuşak var? Bu uydurma bir şecere. Türk olduğunu ispat etmek için kimse gayret göstermemiş. Bektaşilikte bazı bakımlardan işe yaradığını sanıyorum. Bunun ehlibeytten olması bir avantajdır; o bakımdan Oğuz soyu unutulmuş. Şimdi Alevilerin hiçbiri Oğuz Han'ı tanımaz. Hiçbiri Oğuz'un 24 boyunu bilmez. "Kınık" gibi yerel yörelere verilen isimlerin nereden geldiği araştırılmaz.

Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli safkan Oğuz soyundandır. Ama bugün bu durumu Alevi ve Bektaşilere kabul ettirmek çok zor. Hiç olmazsa gençlerimize bu durumu anlatabilsek.

Gene 16 Ağustos'ta Uluslararası Hacı Bektaş günü yapılacak. Acaba hangi siyasinin ağzından "Hacı Bektaş Hz. Ali soyundan değil, Oğuz soyundandır" lafını işiteceğiz. Hiçbir siyasi bunu söylemeyecek. Çünkü kendileri de bilmiyorlar.

Uluslararası Hacı Bektaş gününün ülkemize ve bütün dünyaya iyilikler, mutluluklar getirmesini dilerim.

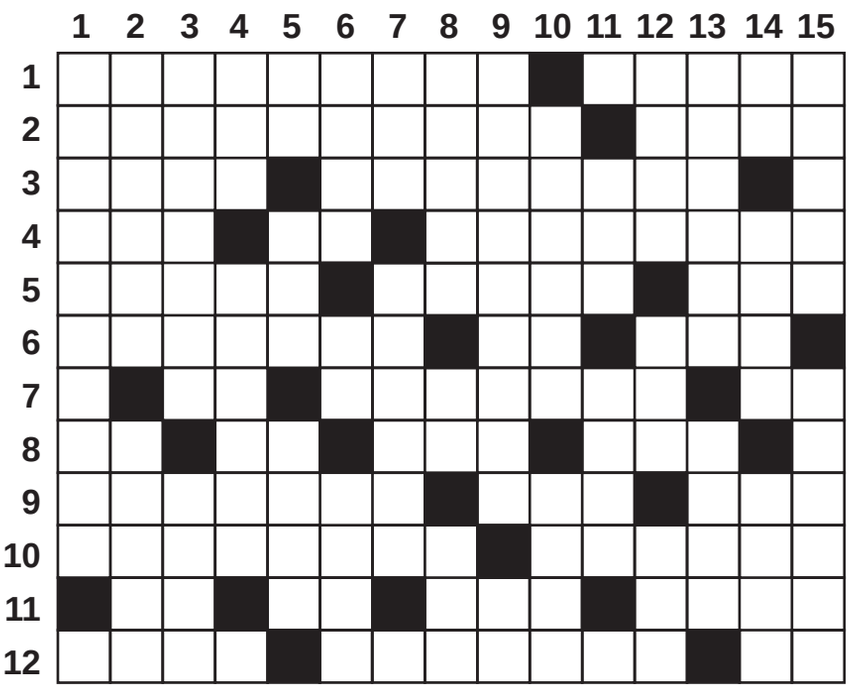
Yatağanoğlu Alimcan

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) Kitap kapaklarına getirdiği yeni kompozisyon anlayışıyla tanınan; grafik çalışmaları çeşitli yabancı dergilerde yer alan; Lorca, Neruda, Paz gibi ozanlardan yaptığı çevirilerle dikkati çeken, 1932 Çorum doğumlu, geçenlerde yitirdiğimiz grafikçi, çevirmen ve şairimiz. – Kuran'da bir sure.
2) Ödüllendirilen "Kırmızı Yel" adlı yapıtıyla dikkat çeken, daha sonra yazdıklarının pek çoğu filme aktarılan ünlü yazarımız. – Çok kaliteli bir kağıt türü.
3) Su samurundan elde edilen post. – Manisa'nın bir ilçesi.
4) "... bir olmak" (aynı düşüncede, aynı kanıda olmak). – Güzel sanat. – Araplarda Müslümanlıktan önceki döneme verilen ad.
5) Bir işe karışmış olma, karışma. – Divan edebiyatında âşığı sevgiliye bağlayan duygu, sevgi. – Matem.
6) Bir şeyin oluşumunda göze çarpan özel yapı. – Kale hendeği. – Rüzgâr.
7) Nikel'in simgesi. – Franz Kafka'nın bir yapıtı. – Sümerlerde "su" tanrısı.
8) Terbiyesiz kimse. – Leshoto'nun plaka imi. – Bir bağlaç. – Küçük su kanalı.
9) Subaylar. – Samsun yöresinde "yakışıklı". – Konya ilinde bir baraj.
10) Yunan söylencebiliminde bellek tanrıçası. – Merkür gezegenine verilen diğer ad.
11) Bir tür mürekkep. – Madagaskar'ın plaka imi. – "Sadef su almayınca ...-i nisandan güher virmez" (Fuzuli). – Antalya ilinde antik bir kent.
12) Dost, arkadaş. – Benzeşim, benzeşme. – Hayvanlara vurulan damga.

Yukarıdan aşağıya

1) Bir kitlenin tüm bireyleri arasında bir dayanışma olması ve bunu toplu halde yaşamayı savunan öğreti.
2) Gök. – Hüseyin Cahit Yalçın, Tevfik Fikret ve Hüseyin Kazım Kadri tarafından 1908'de yayımlanmaya başlayan etkin bir gazete.
3) Sınav. – Yaşatmak ve geliştirmek için gereken gıdaları yedirip içirme işi.
4) Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da kullanılan bir çalgı. – Ruhun kendince ağır, iğrenç, ayıp ya da ulaşılmaz görünen düşünüleri bilinçaltına sürmesi.
5) Manganez'in simgesi. – Telefon sözü. – Bir kanal içinde hareket ederek açılıp kapanabilen pencere.
6) 1925 yılına dek tarım ürünlerinden alınan bir vergi. – 1916-27 yılları arasında Macaristan'da yayımlanmış "Bugün" anlamına gelen dergi. – Üzüm veren bitki.
7) "Birincisi o incecik o ... gibi kız / Şimdi galiba bir tüccar karısı" (O. Veli Kanık). – İtalya'da bir kent.
8) Eski dilde "bilmeceler, bulmacalar". – Trabzon yöresinde "havan tokmağı". – Yunanca "yeni".
9) Klasik Türk musikisinde bir makam. – Bir askeri birliğin kısaltması.
10) Gündüzle ilgili, gündüzcü. – AB para birimi.
11) Liste başı. – Anaç, yaşlı.
12) Akıllı. – "... yolunu kolladım / Beyaz mendil salladım / Ona çiçek yolladım / Akasyalar açarken." (Y. A. Ersoy-Hüzzam) – İsyankâr.
13) Asya'da bir ülke. – Okuyucu.
14) Meslek, uğraş. – Dünya'nın önde gelen üniversitelerinden biri. – Ramazanlarda çıkar.
15) Şifa amacıyla hastaya okunan dua. – Cüzzamlı.

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	G	Ü	Z	İ	N	D	İ	N	O	■	İ	N	E	K	■
2	A	Z	A	P	■	A	R	O	M	A	T	İ	K	■	P
3	R	Ü	C	U	E	T	M	E	■	T	M	■	O	R	E
4	S	N	■	C	R	A	İ	L	S	H	E	M	■	U	R
5	O	T	L	U	K	■	K	■	E	A	■	A	K	S	İ
6	N	Ü	H	■	E	L	■	A	L	L	A	M	E	■	D
7	İ	L	A	H	■	İ	A	L	E	■	L	A	N	S	E
8	Y	Ü	S	Ü	F	E	F	E	N	D	İ	■	T	A	C
9	E	■	A	R	A	D	A	■	E	O	■	A	M	M	E
10	R	M	■	M	R	■	L	İ	■	M	A	T	E	■	L
11	■	E	B	E	■	K	A	N	M	A	K	■	N	B	A
12	A	T	A	T	Ü	R	K	Ç	Ü	L	Ü	K	■	İ	L

Temmuz sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Ahmet Koç (İstanbul), Neriman Paşalı (İzmir)** ve **Gözde Olgun (İstanbul)** Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *Marksizmin Başyapıtları* adlı kitabı kazandı. Ağustos bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasından belirleyeceğimiz üç kişi, Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan, H. Tuğrul Atasoy'un yazdığı *Bir Nöroloğun Gözünden: İnsan Neden Sanat Yapar?* adlı kitabı kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Ağustos tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

